İçindekiler

Yedinci Bölüm

Sekizinci Bölüm

Dokuzuncu Bölüm

Onuncu Bölüm

Giriş

Ahmet Mithat Efendi'nin hayatı, edebiyatımızdaki yeri ve değeri

Ahmet Mithat Efendi (1844-1913), Tanzimat devrinin en önemli şahsiyetidir. Hikâyeci, romancı, gazeteci, dergici, tiyatro yazarı ve mütercim olarak edebiyatımıza uzun yıllar hizmet etmiştir.

İstanbul'da orta hâlli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Orta öğrenimini tamamlayarak Rusçuk Vilayeti, Mektûbî Kalemi'ne memur olarak girdi (1863). Bu yıllarda hem Doğu bilimlerini hem de Farsça ve Fransızcayı öğrendi.

Değişik isimlerle çıkardığı gazete ve dergilerde önemli yazılar yazdı. 1873 yılından sonra kendisini tamamen basın hayatına verdi. Bu arada yayımladığı eserlerle birlikte, bilhassa gazetecilikte önemli bir yeri olan "Tercüman-ı Hakikat" gazetesini kurdu. II. Abdülhamid'in yardımıyla çıkan ve II. Meşrutiyet'e kadar devam eden bu gazetede pek çok makale, hikâye ve roman türlerinde yazıları çıktı.

1908'e kadar çeşitli görevler yaptı ve son olarak ücretsiz öğretmenlik yaptığı Darüşşafaka Lisesi'nde vefat etti. Fatih Camii'ndeki mezarlıkta medfundur.

Edebiyatımızda ilk yerli hikâye "Kıssadan Hisse"yi (1870), ilk tarihî roman "Yeniçeriler"i (1871) ve ilk realist roman "Felâtun Beyle Râkım Efendi"yi (1875) yazarak bu türlere öncülük etmiştir.

Ahmet Mithat, eserlerinde dilin sadeleştirilmesini savunmuş ve devrindeki çeşitli tepkilere rağmen bu düşüncesini eserlerine yansıtmıştır. Bilhassa bu husustaki başarısına, zaman zaman kullandığı halk dilini, meddah hikâyelerinin üslubunu da katarsak Ahmet Mithat Efendi, devri içinde sadeliği savunanların yanında ve bunu uygulayanların başında gelmiştir diyebiliriz.

Hümâyunnâme'nin edebiyatımızdaki yeri

Bu eserin "Eski Türkçe" ile yazılmış metnin de elimizde olması eserin en önemli hususiyetlerindendir. "Hümâyunnâme", Kelile ve Dimne ismiyle 14. yüzyıl Türk nesrinin önemli tercüme eserlerinden birisidir. Kul Mesud tarafından Aydınoğlu Umur Bey'in (ölm. 1347) emriyle Türkçeye çevrilmiştir. Devrinin sade nesri için önemli bir örnektir.

Eserin İbn-i Mukaffa tarafından yapılan Arapça tercümesi, Hüseyin Baykara'nın vezirlerinden Ahmet Süheylî tarafından Farsçaya çevrilip "Envâr-ı Süheylî" ismiyle Hüseyin Baykara'ya takdim edildi, eser daha sonra, Ali Çelebi tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilip Kanunî Sultan Süleyman'a (1520-1566) "Hümâyunnâme" adıyla takdim edildi.

Ali Çelebi'nin çevirisinden sonra Ahmet Mithat tarafından padişah II. Abdülhamid'in emriyle "Hulâsa-i Hümâyunnâme" adıyla yeniden sadeleştirilen eser, 1888'de basıldı.

Biz de Ahmet Mithat'in adı geçen eserini "Kelile ve Dimne Hikâyesi" ismiyle, yazarın üslubunu bozmamaya gayret ederek günümüz imlasıyla[1] sadeleştirip kültürümüze kazandırmaya çalıştık.

[1] Yazım Kılavuzu, T.D.K. Yayınları, Ank. 2005

İnceltme ve uzatma görevindeki (^) işareti gerekli olduğu yerlerde Yazım Kılavuzu'ndaki gibi kullandık. Bu eserin günümüz Türkçesi ile ilk baskısı, Ömer Rıza Doğrul'un, Arapça İbn-i Mukaffa nüshasını esas alarak tercüme ettiği "Kelile ve Dimne" kitabıdır. (İstanbul-1941)

Eserin konusu

Eser konusu itibariyle, çeşitli hayvanların ağzından anlatılmış hikâyelerden ibarettir.

Eserin konusu kısaca şöyledir:

Hint hükümdarı Dâbşelim Şah, Filozof (bilge) Beydaba'ya sorular sorar, bilge de hayvanların yaşayışlarından örnekler getirerek hükümdara cevaplar verir.

Bu hikâyelerde, çoğu zaman arslan, öküz, kurt, tilki, leylek, güvercin, çakal, fare, kedi, karga, baykuş, kaplumbağa vb. hayvanlar arasında geçen konuşmalar konu edilir, konuşmalardan hareketle insan karakterlerine dair neticelere ulaşılır.

Hikâyelerin hepsi ahlaki bir öğüde bağlanır. Daha sonraki yüzyıllarda Mevlana'nın Mesnevisi'nde, Şeyh Sâdi'nin Bostan ve Gülistan'ında, ve La Fontaine'nin Fabllar'ında hep bu hayvan hikâyeleri, dünya edebiyatının ortak motifi olarak kullanılmıştır.

Kelile ve Dimne hakkında kısa bilgi

Kelile ve Dimne iki çakalın ismi olup ilk kaynağı olan Sanskrit ismi Tantrâkhyâyika'dır. Bilinen en eski nüshanın adı da Pançatantra'dır.

Eserle ilgili kabul gören iddia; Kelile ve Dimne'nin tahminen M.S. III. yüzyılda Hint yazarı Beydaba (Beydabay) tarafından Sanskritçe olarak yazıldığıdır. Eser, Sanskritçe'den Pehlevîce'ye (eski İran dili) ve bu dilden de Arapçaya tercüme edilmiş, daha sonra da İslâm ve Hıristiyan edebiyatlarında işlenmiştir.

Diğer iddia ise Kelile ve Dimne'nin kim tarafından ve ne zaman yazıldığı belli olmamakla birlikte, A. Brockellman'ın İslam Ansiklopedisi'nde yazdığı makaleye göre M.S. 300 yılında bir Hintli Brahman tarafından Keşmir'de Sanskritçe olarak kaleme alındığı bilgisidir. Kitabın amacı, hayvan hikâyeleri ile hükümdarlara ve insanlara hikmetli bilgiler vermektir.

Ahmet Mithat'in özel açıklaması

Osmanlı dönemi kütüphanemizi teşkil eden eski eserler arasında "Hümâyunnâme" denilen bir kitap vardır ki ilmî, hikemî, gerek insanlara ve gerek hayvanlara dayandırılan birçok hoş hikâyelerle süsleyerek okuyanları hem fazlasıyla eğlendirir hem de eğlendirmekten başka, daha çok istifade ettirir. Bu kitabın Osmanlıcası bizce eski kitaplardan sayıldığı gibi aslı tamamen eskidir. Zira asıl eski ismi Kelile ve Dimne (iki çakalın ismi) olarak Hintliler'in "Sanskrit"[2] denilen eski diliyle yazılarak daha sonra tercümeden tercümeye Osmanlıcaya kadar gelmiştir. Asıl yazarı Beydaba (Beydabay) isimli bir Brahman olup Hindistan'da birçok ülkeye sahip olan Dâbşelim ismindeki değerli bir padişah için yazmıştır. Dâbşelim, adı geçen kitabı yalnız halktan değil yüksek tabakadan da gizleyerek yalnız kendisi inceleyerek her sayfa ve satırını süsleyen çeşit çeşit hikmetlerden faydalanmayı alışkanlık hâline getirdiğinden, kendisinden sonra hükümdarlık koltuğuna oturan çoluk çocuğu da bu kurala göre hareket ederlermiş.

Nice seneler adı geçen kitap, bu şekilde yalnız Hindistan hükümdarlarının inceleme ve faydalanmalarına sunulduğu hâlde, İran'ın eski hükümdarlarından Nûşirrevân-ı Âdil[3], Hindistan hükümdarlarının hazinelerinde böyle bir kitap mevcut olduğunu

2 Sanskrit: En eski Hint dili.

3 Nûşirrevân-ı Âdil: İran'da (531-579) hükümdarlık etmiş, doğruluğuyla şöhret bulmuş ve "âdil" lâkabıyla tanınmış olan Sâsânî hükümdarı.

ve ilmî ve siyasi sırlar bakımından o kitabın halledemeyeceği hiçbir mesele olamayacağını haber alarak, hemen bu hikmet kitabını ele geçirmek için veziri olan meşhur Büzürcmihr'i Hindistan'a göndermiş ve Büzürcmihr, birçok zaman bu maksat arkasında dolaştıktan sonra bir yolunu bularak Kelile ve Dimne kitabını ele geçirip, o zaman İranlılar'ın millî dili olan Pehlevî diline tercümeyle, Nûşirevân'a sunmuştur. Kitabın aslı Hindistan'da ne kadar kıymetli ve değerli ise tercümesi de İran'da o derecelerde değerli bulunup İran kisrâları[4] da bunu halkın istifadeli bakışlarından gizlemiş. Nihayet Abbasî halifelerinden ikincisi olan Ebû Cafer Mansur, bu kitabın methini duyarak birçok zorlukla kitabı ele geçirebildiyse de tercüme edildiği Pehlevî dilini, hâliyle Arap çocukları anlayamadıklarından o devrin en güzel söz söyleyen ve yazan edebiyatçılarından Abdullah bin Mukaffa'ya Arap diline tercüme ettirir.

İslâm ışığının, İran taraflarını aydınlatması üzerine eski İran hükümdarlarının ne devletinden ne dininden eser kalmadığı gibi en eski İran dili olan Pehlevice de önemini kaybederek onun yerine Farsça yayılmış bulunduğundan, Kelile ve Dimne kitabının Pehlevice baskısını kimse anlayamaz olunca, Sâsânî hükümdarlarından Ebu'l-Hasan Emir Nasîr bin Ahmet, bu kitabı Farsçaya tercüme ettirmiş ve zamanın şairlerinden Rûdegî[5], onu nazma çekmişse de zikredilen tercüme aslî renginden biraz çıktığı gibi bir de nesirden nazma geçirilmek suretiyle aslından daha çok uzaklaştırılmış olmasından dolayı, Gaznevî hükümdarlarından Ebu'l-Muzaffer Behrâm Şah bin Sultan Mahmut Gaznevî, İbn-i Mukaffa'nın Arapça nüshasını esas tutmak şartıyla, tekrar tercümesini, devrinin iktidar sahiplerinden Nasrullah bin Muhammed bin Abdülhamid'e havale etmişti. Lakin adı geçen faziletli kişi,

[4] Kisrâ: Eski İran hükümdarlarına verilen lâkap.
[5] Rûdegî: İran'daki ilk İslâmî dönemin en büyük şairi (ölm.941).

hüner göstereceğim diye tercümeyi Arapça sözlüklerin en garipleriyle doldurup kitabı *istiarele*[6] ve acayip *teşbihlerle*[7] anlaşılmaz bir hâle getirdiğinden, bir kere okuyanlar okuduğu şeyi anlayamamak kaygısıyla bir daha okumaktan tiksinerek, Kelile ve Dimne kitabının cihanı kaplamış olan şöhreti hemen hemen kaybolmak derecesine varmıştı.

Şimdi bu kitabı okumaktan maksat onu anlayıp kastedilenden faydalanmak davası olacağını *Sultan Hüseyin Baykara*[8] emirlerinden *Emir Süheylî,* nazar-ı dikkate alarak bu güzel kitabın anlaşılır bir dille tekrar yazılmasını *Kâşifî* diye meşhur olan *Mevlânâ Hüseyin bin Aliyyü'l-Vâiz'e*[9] emreder hakikaten adı geçen şahıs da onu çok düzgün ve anlaşılır bir dille o kadar güzel çevirmiştir ki daha önceden yapılan tercümelerden ve belki Hint nüshasından daha fazla meşhur olarak "*Envâr-ı Süheylî*" diye isimlendirdiği ve ünü de "*Kelile ve Dimne*" ismini bastırmak derecesinde şöhreti her tarafa yayılmıştır.

Buraya kadar nakleylediğimiz haberler, Edirne'de Murâdiye eski profesörü (müderris) Ali Çelebi merhumdan kaynaklanmış olup adı geçen faziletli kişi Osmanlı okuyucularına da bu kitabın faydalarından istifade ettirmek için tercümesine gereken özeni göstermiş ve şöhretini "*Hümâyunnâme*" isimlendirilmesiyle -yuvası Cennet olsun- *Gâzi Sultan Süleymân Han*[10] hazretlerinin bilimler çağını, bu eserle de ufuklarda yayılmasına yardım etmişse de

[6] İstiare: Ed. bir kelimenin anlamını geçici olarak başka bir kelime için kullanma. Örn. birisine "arslanım" demek gibi.

[7] Teşbih: Ed. bir şeyi bir şeye benzetme sanatı. Örn. "Cennet gibi köşk"

[8] Hüseyin Baykara: Türk devlet adamı ve şairi; şair Ali Şîr Nevâî'nin okul arkadaşı. (Herat:1438-1506)

[9] Kâşifi: İranlı yazar (ölm.1505). Vâiz lâkabını alan ve Kelile ve Dimne'yi parlak bir anlatışla "Envâr-ı Süheylî" adıyla yeni Farsçaya çevirmiştir. Bu nüsha da Ali Çelebi tarafından "Hümâyunnâme" adıyla Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir.

[10] Gazi Sultan Süleyman Han: 1. Süleyman (Kanunî Sultan Süleyman).

Nasrullah'ın Farsçaya tercümesinin de genel olarak beğenilmemiş olduğunu, yine kendilerinin açıkladıkları garip kelimeler istiareler ve karışık benzetmelerden kendileri de kurtulamayarak, meselâ bir "rivayet olunur ki" veyahut "mervîdir ki" demekle söylenebilecek anlamı: "Nakş-bendân-ı kâr-hâne-i ma'ânî-yi tahrîr-küşan, kâr-nâme-i sühan-verân-ı cevheryân pâzâr-ı acâyib-i hikâyât ü sayr-fisân-ı dârü'l-ayar garâyib-i rivâyât-ı harâyid-i cerâyid-i ahbâra, hacle-i hacle-beyan-ı hayâlde bu zîverle ârâyiş ü arâyis ve nefâyis-i esmâra menessa-i makâlde bu zîb ü ferle nümâyiş verirler ki" diye otuz beş kırk kelime ile ifade zorluğunu seçmiş olduklarından, gerçi vaktine göre fevkalâde iyi yazılmış sayılabileceği bilinen bu ifade şekliyle kitabın bu asırda okunması, okuyucuların tabiatine usanç verecek hâle getirilmiştir. Bilhassa adı geçen kitabın anlaşılmazlığı, nüshalarının doğru olarak kopya edilmesinde *hattatları*[11] aciz bırakacak derecede olmasıyla, bin yerinde çıkıntısıyla düzeltilmesi mümkün olmayan bir düzgün yazılmış nüshaya ulaşmak imkânsızlığını ortaya koyduğundan, bir de bundan önce basım ve tirajı yoluna gidildikte, her satırında birkaç hatanın ortaya çıkmasının önü alınamamış olduğundan zaten anlaşılmaz olan o nefis kitap bir de yanlışlıklarla dolu olmak felaketiyle tamamen anlaşılmaz hâle gelmiştir.

Şimdi değerli Nasrullah'ın karışık tercümesi, Kelile ve Dimne'nin eski şöhretini nasıl mahva yaklaştırmışsa, Ali Çelebi merhumun karışık tercümesinin basım ve aynını yapma gayretiyle, yüz binlerce yanlışlara uğraması da Hümâyunnâme'nin şöhretini devrimizde o ölçüde tamamen unutulma derecesine indirmiştir. Araştırma yapanlardan pek çokları Osmanlı kütüphanemizde "Hümâyunnâme" adlı bir kitabın mevcudiyetinden bile habersiz olup şu kadarcık bir haberi olanlar ise bu kitabı baştanbaşa inceleyip ciddi olarak içindekilerden bile haberi olmayarak tamamen

[11] Hattat: Eskiden elle yazı yazan kişilere verilen isim.

mahrum kalmışken -yüce Allah ömrünü, ikbalini ve şevketini, şahlığına yakışır büyüklükleri, Kelile ve Dimne kitabının talihinden çok sonsuzluk versin- ilmi seven, iyilikseverlikleri yayan, hüner sahibini koruyan; akıllı, hikmetli ve bilime rağbet eden, eşsiz sultan, şevketli, kudretli ve insanların hepsine aynı şekilde merhametli olan sultan oğlu sultan, Gazi sultanın oğlu II. Abdülhamid Han Efendimiz hazretleri, bu büyük kitabın şöhretini yeniden ortaya çıkarmak ve faydalarını herkese yaymak için, devrinin düzgün şekildeki ifadeleriyle özetlenmesini, bu aciz olan Ahmet Mithat kullarına emir ve ferman buyurmuşlardır ki, risale ve kitaplar incelenmesinden fayda umanları sevindireceğine şüphe olmayan bu emir ve fermanlarıyla, her şeyden evvel, iyilik görmüş kullarını sevindirmişlerdir.

İnce fikir sahibi ve gerçek hikmet sahibi olan o değerli ve büyük sultanın önemli işlerinin çokluğunda bile, nasıl etraflı düşündüklerine bir büyük delil olmak üzere şu husus da ibretli görüşlere sunulur ki meydanda bulunan basılı nüshalarının yanlış oldukları, kendileri tarafından bilindiği için, bizim gibi aciz miskinlerin ele geçirebilecekleri yazma nüshaların da sağlam olamayacaklarını dikkate alarak ve saray kütüphanesinden bir doğru nefis nüshayı yardım için bağışlayarak "Ahmet Mithat işte bu nüshayı esas tutsun da yapacağı özeti ona göre yapsın. Tuhaf ve karışık kelimeler kullanma zorluğuna girişmesin. Diğer yazdığı kitaplar gibi bunu da sade, güzel ve anlayışı kolaylaştıran bir yolda yazsın, hikâyelerinin sonunda çıkarılacak hikmetlerden layık gördüklerini şerh ve izah da eylesin." diye ferman buyurmuşlardır. İnsanların faydası için yazdıracakları bir kitapta, bu kadar dikkatli düşünerek, bu derece etraflı emirler veren bir padişah, devlet ve milletin selameti gibi saltanatın en önemli büyük işlerinde ne kadar dikkatli davranacakları ve ne derecelerde etraflı emirler verecekleri düşünüldükçe o sultanların hayırlısına hayırlı dua, bu toplum üzerine bir kat

daha vacip olmaz mı? Bundan dolayı evvela: "Hak Sübhane ve Teala velinimetimiz, devletimizin kurtuluş sebebi, sevgili padişahımız efendimiz hazretlerini pek çok yıllar bu devlet ve millet üzerinden eksik etmesin. Kendisine yakışır başarılarının meyveleriyle seneden seneye yenilikler ve Osmanlı Devleti'mizin ilerlemelerini tamamlayarak umumî bahtiyarlığımızdan dolayı cihanın hepsi o hayırlı işlerde hükümdarımızın minnettarı kalsın." duasını söyleyerek, sonra kendi âcizane hakkımızda ettiğimiz "padişahından aldığı etraflı ve önemli emirlerin yerine getirilmesi başarısını yüce Mevla hazretleri hem sadık kullarına, gerçek dostlarının hepsine ve hem de ben en âciz kula nasip ve müyesser eylesin!" duasıyla, emredilen işlere "besmele ve hamdele ve salvele"[12] çekerek süratle başlayalım.

[12] Besmele ve hamdele ve salvele: "Bismillah, Allah'a hamd ve Hz. Muhammed için okunan salavat" anlamına gelen dua.

Birinci Bölüm

Kovuculuk ve ara bozuculuk yapanların sözünü dinlememeli

Hikâye ederler ki; vaktiyle Çin'de insanları hikmetleriyle terbiye eden *"Hümâyun Fal"*[13] isminde bir padişah vardı. Şan, şöhret, gösteriş ve büyüklüğü yerinde, keremi bol bir padişah olup saltanatının şanına lazım gelen vazifelerin hepsini güzelce yerine getirdiği gibi ilim, irfan, anlayış ve terbiye sahipleriyle sohbet etmeyi de çok severdi. Bu padişahın *"Huceste Rây"*[14] isminde bir de veziri vardı. Bu vezir, zekâ ve çabuk kavrayışlıkta eşsiz olup, velinimetine karşı sevgi ve bağlılıkta, örneği milyonda bir olup küçük ve büyük işlere dair verdiği fikirler, her zaman doğru çıktığından, padişah her işte veziriyle fikir alışverişinde bulunurdu. Vezir padişahtan aldığı her emir ve iradeleri güzel bir şekilde yerine getirerek her zaman velinimetinin övgü ve aferinini kazanırdı. Bir gün Hümâyun Fal, avlanma arzusuna düşüp bütün ileri gelen kullarını ve bilhassa Huceste Rây'ı yanına alarak çöle çıktı.

13 Hümâyun Fal: Çin hükümdarınıdan birinin ismi. (Fal: İsimlerin başına ve sonuna gelen lakap.).

14 Huceste Rây: Hikmet sahibi anlamına gelen vezirin ismi. (Rây: İsimlerin baş ve sonuna gelen lakap.).

İstediği kadar avlanıp eğlendikten sonra, yanındaki halka geri dönme emrini vererek kendisi vezir Huceste Rây ile yavaş yavaş saraya dönmek için geride kaldı. Hâlbuki o gün havanın sıcaklığı tahammül edilemeyecek derecede sıcak olduğundan, Hümâyun Fal vezirine: "Bu sıcağa dayanılmayacak. Bu havada yol gidilemeyecek. Çadır altına girsek de fayda yoktur. Böyle rüzgârsız havada çadırın ıstırabı daha çoktur. Nasıl etsek de serin bir yer bulsak; güneş batıncaya kadar orada istirahata koyulsak. Battıktan sonraki serinlikte sarayımıza gider rahat ederdik!" deyince vezir, o civarda yüksek bir dağ bildiğinden ve serin kaynaklar başında ve hoş ağaçlar gölgesinde vakit geçirmek mümkün olacağından bahisle, padişahı o dağa götürdü. Gerçekten de gittikleri yer, vezirin dediği gibi ferahlık veren bir yerdi. Orada istirahatları esnasında, padişahın dikkatli bakışı bir kuru ağaç kütüğüne rastladı. Binlerce arı o kütüğün kovuğuna girip çıkmaktaydılar. Besbelli arı kovanının ne olduğunu henüz görmemiş olan Hümâyun Fal, bu hayvanların ne maksatla orada biriktiklerini vezirden sorup açıklamasını isteyince, Huceste Rây dedi ki:

-Padişahım! Bu hayvanlar toplu hâlde yaşarlar, çok hoş ve temiz mahluklardır. Bunların *"Ya'sûb"* isminde bir beyleri vardır ki, bütün arılar ona bağlıdırlar. Beyleri diğerlerinden biraz daha büyükçedir. Beyden başka, topluluğun her türlü işlerine bakacak subayları da bulunur. Âdeta Ya'sûb, bu halkın padişahı olup vezirler, amirler, yardımcıları ve çavuşları derecesindeki kullarıyla toplumun işlerine bakar. Bu hayvanların beylerine ve subaylarına itaatleri, her birinin kendi işlerinde nizam ve ustalıkları akıllara hayret vericidir. Evvela her deliği altıgen şeklinde çok muntazam petekler yaparak sonra çeşit çeşit çiçeklerden aldıkları maya ile "bal" denilen o şifalı macunu yaparlar. Bunların temizlik ve arınma işlerine uymaları öyle ilgi çekicidir ki bal araştırması için gezip tozdukları yerlerde pislik ve benzeri kirliliklerle ayaklarını

ve kanatlarını kirletmemeye her zaman mecbur olup, her biri kovana döndükçe, özel çavuşlar tarafından her tarafları koklanarak temizliklerinde kusurları yok ise içeri girmeye izin verirler. Eğer bir yerinde temizlik yokluğuna işaret eden bir koku hissolunuyorsa derhâl onu yok ederler. Müfettişlerden birisi vazifede kusur edecek olur da kirli bir arı içeriye girmeye yol bulursa, Ya'sûb hemen haberdar olarak diğerlerine ibret olsun diye önce dikkatsiz müfettişi, sonra pis gelen arıyı öldürür. Rivayete göre ilk saltanat yapısını kuran *Cemşid*[15] protokol ve saltanatın rütbelendirmesini, vazife ve devlet işlerini bu arılardan aldığı ibret üzerine düzenlemiştir.

Vezirin bu açıklaması üzerine padişah, arı kovanını daha yakından seyretmeye gidip gerçekten bunların hareket ve duruşlarındaki intizama hayran kaldı. Cümlesi birer iğne ile silahlanmış oldukları hâlde, kendi aralarında hiçbirisi diğerine saldırı silahı çekmediği gibi hariçten yuvalarına yaklaşan insan olsun, hayvan olsun kendilerine saldırmadığı müddetçe onlara ilişmezler. Bunları dikkatlice inceleyen padişahla vezirin arasında şöyle bir konuşma geçer. Evvela Hümâyun Fal şöyle der:

-Arılardaki bu intizam insanoğlunda olmak lazım gelirken gariptir ki bunlar gibi insanların da küçükleri büyüklerine uyma ve büyükleri küçüklerine merhamet ve cümlesi biri birine dostluk ve bağlılık göstereceklerine, aksine birbirine zarar ve eziyette bulunurlar.

Vezir:

-Padişahım! Şu gördüğünüz hayvanların hepsi birlik alışkanlığı üzre yaratılmışlardır. İnsan türünün her ferdi başka bir tabiat üzere yaratılmış olduğundan bir insanın durumu diğerine benzeyemez. Önce, insanın yaratılışında bir meleğe yakışır bir huy vardır ki yalnız onun gereğine uyacak olsa insan hakikaten meleklere

15 Cemşid: Hz. Süleyman'ın (Cemşâsb) babası.

layık bir saflık hâlinde bulunurdu. Hâlbuki insanda bir de şeytanî vesvese vardır. Ona uydukça İblis'e[16] şeytanlığı örnek göstermek de insanın elinde olur. Bilhassa insanın çoğu, arzu ve isteklerine uyarak eşkıyalık yolunu tercih etmekle, insanlar arasında akıl ve bilginin gerekliliğini tercih eden olgun insan olanlar ender görülür.

Padişah, vezirin şu son hikmetli sözünü dikkatle dinleyip kabul ederek dedi ki:

-Mademki insanın huyu böyledir, o hâlde olgun insan, diğer insanlardan yalnız kalarak birlik dünyasında nefsini temize çıkarmaya ve kendisini düzeltmeye çalışmalıdır. Zaten huzur ve selametin yalnızlıkta olduğunu bilir idim amma şimdi tamamen anladım ki insanların ekserisiyle birlikte yaşayıp iyi geçinme, yılanlarla dostça geçinmek kadar zor imiş.

Vezir Huceste Rây, Hümâyun Fal'ın böyle halktan ayrılıp bir tarafa çekilme fikirlerini görünce, gerçi padişahın sözlerinin gerçeğin kendisi olmak üzere kabulde gecikmediyse de sohbet edilecek kişinin iyi hâli, şartıyla sohbeti yalnızlığa tercih edeceğini söyleyerek dedi ki:

-Olgun kişilerle sohbet etme de insanlık faziletlerinin kazanılmasına hizmet eder. Böyle olmasa bile insan, halkla karışıp görüşmekten el çekmekle yalnız başına yaşayamaz. Zira insanoğlu dünyayla ilgili geçim için birçok ihtiyaçlar altında bulunur ki yalnız başına yaşayacak olsa, bunların hiçbirisini bir araya getirip yapamayarak şahsının ve türünün kalıcılığı ve selametini de emniyete alamaz. Mesela ziraat edebilmesi için demirciliğe, marangozluğa ait birçok alet ve takımlar kullanmak ve bunlarla da ancak ziraat âletlerini meydana getirerek daha sonra ekip biçmek gerekir ki yalnız başına bir adamın bunca şeylerin üstesinden gelemeyeceği bellidir. Bilgelerin: "Bir insanın bir lokma ekmek yiyebilmesi için

16 İblis: Şeytanın diğer ismi.

bin kişinin çalışması lazım gelir." demeleri hakikatin kendisidir. Araştırılacak olsa yediğimiz bir lokma ekmeği meydana getirmek için insana ait bütün bilgilerin hizmet etmiş olduğu görülür.

Hümâyun Fal, bilge vezirinin bu görüşlerinin hikmetin kendisi olduğunu görünce dedi ki:

-İnsanın tabiatındaki aykırılığa bir de hırs ve aşırılık isteğini eklemeli. Kuvvetli olanlar zor ve kuvvetleriyle zayıfa galip olacaklarından, üstün gelme güçleriyle zayıflara saldırmazlar mı? Bundan da çeşitli fitnelere yol açılmaz mı?

Padişahın bu sözü, meseleyi tamamen siyasi sırra döktüğünden vezir o sırrı açıklamaya başladı.

-Padişahım! İşte insanlar arasında galip olma arzusu ve hükmetmenin gerektireceği saldırıların hepsini ve sataşmaları engellemek için "siyaset" denilen şeye lüzum görülmüştür ki siyasetin esası olan adalet, herkesi kendi hukuk ve vazife dairesinin içinde sınırlar ve kuvvetlendirir.

Siyasi adaletin ne demek olduğu, şüphesiz padişah Hümâyun Fal, tarafından bilinirse de vezire bu konuda tam açıklama yapmasına yol açmak için sordu:

-İnsanlardan zulüm ve adaletsizliği yasaklamakla dünyanın hâlini düzeltme ve nizam içinde korumaya vesile olan o siyasi adalet kanunu kimler tarafından korunmuştur?

Vezir:

-Kâinatın yaratıcısı olan Allah, bütün dünyanın yaratılmışlarını bir değişmez kanuna tabi kılmış olduğu gibi yaratılmışların en şereflisi ve yaratılmışların sebebi olan insan türünün sosyal hayatında gerekli olan iş ahlakına da uyması için işin asıl gerekliliği olan medeniyet kanununa da öyle bir kuvvetle vahiy ve ilham buyurur ki filozoflar, "*Namus-ı Ekber*"[17] derler. İnsanları dünya ve ahirette mesut ve bahtiyar edecek olan hükümleri Cebrail vasıta-

17 Namus-ı Ekber: Cebrail aleyhisselam.

sıyla Allah Teala hazretleri, şanlı peygamberine vahiy buyurmuşlardır. Peygamberlerden sonra hak bilirlik kanununun korunması, ancak İlahî adaletin yeryüzünde görünen örneği olan padişahlardır ki kahredici kudretleri kötüleri, kötülük yaptırmaktan korumaya kâfi olduğu gibi lütuf ve merhametleri de zayıfları himaye ve koruması altına alır. O kahredici hüküm sahibinin kötüleri yok etme kılıcı olmasa bütün eşkıya, dünyayı kendi hükmetme pençelerinde güçsüz bırakırlardı. O Allah'ın koruma kanadı, fakirler üzerine her zaman açık bulunmasa, eşkıyanın şerrinden fukara ve zayıflar sığınacak yer bulamazlardı.

Padişah Hümâyun Fal sordu:

-Ya o kanunun temeli olan peygamberden sonra ortaya çıkan ve adalet kanununun koruyucusu olacak olan hükümdarların, başkanların ne karakterde olması lazım gelir?

Vezir cevap olarak dedi ki:

-Evvela kendisi siyasi kanuna ve adaletin kaidelerine uygun olarak insanlığın derecelerini tayin etmeli, şerefli ve ileri gelenlerin sayılarını doğru olarak seçip her biri bir çeşit anlayış ve bilgileriyle devletin dinine, adaletine hizmet edebilecek gerçek insanları, her zaman fikir alışverişi çemberine almalıdır. Bu akıllılar taifesi ile sohbet, iyi geçinme, yurt ve millet için ne kadar güzellikleri ortaya koyarsa, fikir ve düşünceleri zararlı olan kötü topluluğu da Allah'ın gazabına uğratma korkusu altında tutarak, onlarla sohbet etmeden sakınmalı ve çekinmelidir. Bilmelidir ki, yardımcılardan çok azı saltanat kapısında can u gönülden sadık olarak, ekserisi ise kendi menfaatini çekme ve zararlarını savma hususunda sultana ait bağlılığı vesile kabul eder. Kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen bu adamların, başkalarına kin ve düşmanlıkları eksik olamayacağından, saltanat kapısında kendilerinden fazlasına kavuşanlara haset ederler. Bu çekememezlik gayretiyle padişahlık makamındaki bazı gerçek dışı işleri olmuş gibi göstererek -eğer padişah da onların bu hilesinden habersiz bulunursa garaz

ve öfke dolu sunuşlarına, kulaktan duyulan şeylere değer vererek- işte bundan dolayı adalet kanunu bozulmuş olur. Dünyada fenalığın çoğalmasına yollar açılır. Ama padişah uyanık ve gözleri her hakikat üzerine açık olup da işlerin küçük ve büyüklerinde her zaman haberdar olma bakımından ileri görüşlü bulunursa, yalanı doğrudan fark ve iyiyi kötüden ayırt etmeye muktedir olursa, ne kendisi baştan çıkarılmayla elinde olmayarak zulüm eder ve ne de başkalarına ettirir. Böyle olan uyanık gerçek padişah hem dünyada esas saltanatını güçlendirerek bahtiyar olur hem de ahirette ebedî kurtuluş saadetine ulaşarak mükâfat kazanır. Hint hükümdarlarının en büyüğü olan Dâbşelim, bu adalet esasının kuralını, en büyük bilge Beydaba'dan öğrenmekle o kadar akıllıca ve filozofça saltanatını yerine getirdi ki ülkesinde her insan mesut ve bahtiyar oldu ve halkının böyle mutluluk içinde çalışmasıyla ülkesi de yer yer şen ve mamur oldu.

Vezir Huceste Rây, hükümdarı Hümâyun Fal'a örnek vermek için Dâbşelim hikâyesini hatırlatınca padişah, şu Dâbşelim Şah ve filozof Beydaba kıssasını duymaya çoktan istekli olduğunu belirterek bu fıkrayı açmasını vezirine emretti. Vezir de padişah emrine hemen uyduysa da biz o hikâyeyi nakletmeden önce şu küçük düşüncemizi ilave edeceğiz.

Düşüncemiz[18]

Bir padişah, dünyanın gerçeklerine vakıf olarak dünya sahiplerinin telkinlerine gafletle aldanmamalıdır. Bu, gerçek adaletin en büyük gerekliliklerindendir. Ancak bu hakikati o padişahın vezirleri ve kulları da önemli ve doğru bulmalıdır. Kendi şahsi menfaatleri için velinimetlerini baştan çıkarmaya çalıştıklarında, bu işin ne kadar çok büyük tehlike olduğunu düşünmelidirler.

18 Ahmet Mithat'in eserinde "Mülâhazamız" başlığıyla verdiği bölümleri biz, "Düşüncemiz" şeklinde verdik.

Dâbşelim'in hikâyesi ve Beydaba

Vezir Huceste Rây, padişah Hümâyun Fal'dan aldığı emir üzerine bu hikâyeyi aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Hindistan'da "Dâbşelim Rây" isminde bir padişah vardı ki adalet ve merhameti altında bütün halkı mesut ve bahtiyardı. Ülkenin bayındırlığı ve milletin bahtiyarlığı için gereken şeyleri yerine getirdikten başka kendi zevk ü sefasıyla da meşgul olmaya vakti olduğundan bir gün saz, söz ve raksla epeyce eğlendikten sonra aklına biraz da bilgelerle sohbet ederek vakit geçirmek geldi. Bu hizmete mahsus olan ilim ve irfan sahiplerini huzuruna kabul ederek sohbete başlandı. Konu, cömertliğe ait idi. Bilgelerden her biri cömertliğin ne kadar büyük bir fazilet olduğunu açıklamaya başlayarak cömertleri o kadar metheylediler ki sohbet sonunda Dâbşelim Rây, hazinelerini açarak para ve var olan mücevherlerini halka saçıp dağıtarak fakirleri zengin, zenginleri de daha zengin edecek derecede mal dağıttı.

O gece rüyasında nur yüzlü bir ihtiyar ortaya çıkarak Dâbşelim'e dedi ki:

-Ey âlemin sığınağı padişah! Allah rızası için halka malını dağıtışın Allah yanında makbul oldu. Mükâfatı da ortaya çıktı.

Sabahleyin ata binerek doğu tarafına doğru git. Bir hazine keşfedeceksin ki bütün dünyanın hazineleri ona nispeten hiç değerinde kalır.

Dâbşelim Rây, bu tavsiye gereği hareket ederek ülkesinin sağ tarafında büyük bir dağ ve o dağın eteğinde de karanlık bir mağara gördü ki mağara önünde hakikatleri bilen bir ihtiyar oturuyor. Padişah bu zatın yanına giderek birçok iltifatlarla kalbini sevindirdikten ve kendisi de ihtiyardan güzel sözler dinleyip faydalandıktan sonra rüyada vaat edilen hazineye dair bir söz edilmeyerek oradan uzaklaşmaya hazırlanmıştı. O zaman ihtiyar dedi ki:

-Padişahım bu mağara civarında *Karun*[19] hazinesine eş bir define vardır. Ben kanaat hazinesine malik olduğum için artık bana onun lüzumu yoktur. Saltanatının kullarına emir buyrulsun. O hazine keşfolunarak başkente nakledilsin.

Bunun üzerine padişah da ihtiyar pire o gece gördüğü rüyayı anlattı. Gizli hazinenin Dâbşelim Rây'a Allah tarafından vaat edilmiş olması kararlaştırılınca gerekenlere haberler gönderilerek mağaranın etrafı kazılmaya ve define araştırılmaya başlandı. Gerçekten bir mahzen bulundu ki içi altın ve gümüşten başka çeşit çeşit cevherlerle doluydu. Hele mahzenin içinde altın işlemeli bir sandık görülerek üzerinde de çelikten bir kilit vardı. Bu sandığı açmaya ne kadar gayret olunduysa da açılamayacak derecede ustalıkla yapılmış olduğundan, özel çilingirler çağrılarak açılabildi. Sandığın içinden, başka bir işlemeli muhafaza ve onun içinden de bir kutu çıktı. Kutuyu padişahın eline teslim ettiler. Kutudan beyaz ipekten yapılmış bir levha ortaya çıktı. Üzerinde İbranice yazılar görüldü. O dili anlayamadıklarından, bazıları hazine sahibinin ismi olmasına ve bazıları da bu hazinenin tılsımı bulunması fikrine kapıldılar. Nihayet İbranice bilen bir insan çağrılarak yazı okutturuldu. Tercüme eden, levhanın özetini aşağıdaki gibi okudu:

19 Karun: İsrailoğulları arasında çok zengin bir kişinin adı (Krezüs).

-Ben ki cihanı tutan *Hûşenk*[20] padişahım. Bu paralar ve cevherleri Hind'in büyük hükümdarı için buraya defnettim. Allah'ın ilham vermesiyle bu define adil padişahın kısmeti olacağı bana bildirilmiştir. Cevher ve paralar arasına bu vasiyetnameyi de ekledim ki hazineyi ele geçirip de vasiyetnameyi de incelediğin zaman, altın ve cevhere düşkün olmak ve dünyanın bahtına aldanmak, akıllı işi olmadığını anlasın diye. Dünya varlığı, taht u taç mutluluğu, bugün bir kimsede ise yarın başkasına geçen, gelip geçici şeylerdir. Bu vasiyetname ise öyle öğütlerle dolu cevherî kaplar ki onlarla iş yapanların şan ve şöhreti dünyanın sonuna kadar dillerde destan olur.

On dört bölümden ibaret olan vasiyetnameden;

Birincisi şudur

Bir padişah kendi kullarından herhangi birisini yüce katına çok çabuk bir şekilde seçerse, o kulu hakkında başkalarının edecekleri dedikoduya kulak kabartmamalıdır. Zira talihli adı geçen, ulaştığı şaha ait yakınlıktan dolayı elbette diğer kapı yoldaşlarının çekememezliklerine uğrayacağından, onu padişahın gözünden düşürmek için bin türlü yalanları devletin ileri gelenlerine sunarlar.

İkinci vasiyet şudur ki

Kovucu ve fitneci kimselerle münasebet kurmaktan ve birlikte oturmaktan padişahlar itina ile kaçınmalıdır. Böyle adamlar birer fitneci olup efendilerini hangi şeye sevk ederlerse onların neticesinde pişmanlık ve belki korkulacak durum muhakkaktır. Fitnecileri, kovucuları yanına yaklaştırmaktansa, onların vücutlarını dünyadan kaldırmak elbette hayırlıdır.

20 Hûşenk: Eski Pers kralı (m.ö.9.yy.).

Üçüncü vasiyet şudur ki

Bir padişahın kulları, devlet hizmetinde her zaman tek yürek ve tek taraf olmalıdır. Devletin önemli şeylerini yürütme güzelliği, ancak ileri gelenlerin kalpten birleşmesi neticesiyle kolaylaşır. Herkesin fikir ve bakışı başka olduğundan her işte fikir ayrılıklarına rastlanırsa hiçbir iyi iş görülmez.

Dördüncü vasiyet şudur ki

Bir padişah kendi düşmanının nazikâne davranış ve yaltaklanmasına memnun ve bundan dolayı mağrur olmamalıdır. Düşman kendisine yaltaklanırsa kendisi tedbiri artırmalıdır. Düşmandan dostluk geleceğini hiç beklememelidir.

Beşinci vasiyet şudur

Bir maksadı, fazla çalışma ile elde ettikten sonra o istenilenin korunmasına, ele geçeni korumak için daha fazla dikkat etmelidir. Zira pek çok şeyler, bir miktar zahmetle ele girdikten sonra korunması için gereken zahmet çekilmeyecek olursa derhâl elden çıkar ve bir daha ele geçirilmesi nerede ise imkânsız hâle gelir.

Altıncı vasiyet şudur ki

Padişah kısmı her ne olursa olsun basit işlerde bile aceleden ve hafiflikten çekinmelidir. Her işte dikkatli davranış ve sağlam harekette bulunmalıdır. Bazı kere çok tedbirli olayım diye, insan bazı menfaatleri elden çıkarırsa da acele yüzünden uğrayacağı zarar ve ziyan elbette daha büyük olur. Bir menfaate hasret çekme hiçbir vakit bir zararın pişmanlığı kadar tesirli olamaz.

Yedinci vasiyet şudur ki

Eğer bir padişahın düşmanları birleşirlerse, padişah bunların birleşmelerini bozmaya vesile olmak için içlerinden birisine güler

yüzlülük göstermelidir. Bu aşağılık sayılmaz. Zira bir düşmana biraz doğruluk ve bağlılık göstermekle, diğer düşmanların şerrinden kurtulmak, ülkenin selametini emniyete alan büyük bir menfaattir.

Sekizinci vasiyet odur ki

Kendisine kini, buğzu, düşmanlığı olanlardan padişah hiçbir vakitte emin olmayıp, bunlar yaltaklanma ve bağlılık gösterseler bile inanmamalıdır. Gönül tarlasına bir kere düşmanlık ve kin tohumu ekilmişse orada yine hainlikten başka meyve yetişemez.

Dokuzuncu vasiyet budur ki

Merhamet ve af bir padişaha en çok lazım olan hâllerdendir. Kullarını en alçak kusurlarından dolayı şiddetli azaba uğratmamalıdır. Büyükler, küçüklerin kayıtsız ve elinde olmayarak meydana gelen kusurlarını affederlerse bu merhamet, bu af bir temiz su hükmünü alarak kusurlu kişileri temizler de bundan sonra o kusurları tekrar etmemelerine yani huylarını düzeltmelerine sebep olur.

Onuncu vasiyet budur ki

Bir padişah için hiç kimsenin zararına sebep olma niyeti asla uygun değildir. Yani kimsenin kabahati, kusuru olmadığı hâlde yalnız onu zarara sokmak için şiddet göstermemelidir. Padişah her hırstan, her kinden arınmış olup onun yüce makamı ve yüceliğine nispetle, insanı küçülten maksatlar pek alçak kalır. Herkese kendi ilminin karşılığını ve benzerini yerine getirerek yalnız fenalık edene karşı davranışla, kötülükle karşılık vermelidir ki bilgeler: "Fenalara iyilik etmek aynıyla iyilere fenalık etmek kadar yersizdir." derler.

On birinci vasiyet şudur ki

Bir padişah kendi tavrına layık ve hâline yakışır olmayan şeylere hiç meyil ve heves etmemelidir. Yakışık olmayan işlere, meyil ve heveslere zaman ayırmamalıdır. Yakışık olmayan işlere meyil ve heves ve onlarla meşgul olmak bir padişahı hayırlı işlerden alıkoyarak neticesinde pişmanlık ortaya çıkarır.

On ikinci vasiyet şudur ki

Bir padişah yumuşaklığı kendisine süs bilmelidir. İyilikle, yumuşaklıkla hatta tevazu ile davranış, asla küçüklük sayılmayıp belki asıl büyüklük bundadır. Kuvvetle, şiddetle davranış, kalpleri soğutacağından, padişahların kalplerin sevgilisi olmalarının gayesi ancak yumuşak başlılık ve iyilikleriyle sağlanmış olur.

On üçüncü vasiyet budur ki

Padişahın yüce makamına mensup olan kullar, mutlaka emin ve kendisine güvenilir adamlar olup zalim ve hainlerden olmamalıdır. Bu çeşit hainlerin padişaha yakınlıkları yüzünden yapacakları fenalıklar hem dünyayı zarara ve hem de devletin temelini çöküntüye yakınlaştırır.

On dördüncü vasiyet şudur ki

Zamanın akışından ve devirlerin hükmetmesinden bir padişah kırgın, kederli, bezgin ve üzüntülü hâlde olmamalıdır. Yardım eden büyük bir padişah olarak metinliğini, sağlamlığını diğer kullarına da örnek olarak göstermelidir. Üzüntü ve kederden hiçbir faydalı netice alınamaz. Metinlik ve sağlamlık ümidin anneleri olup onların doğuracakları ümit ile Allah'ın yardımına güvenerek çalıştığı zaman başarı da temin edilmiş olur.

İbranice bilen mütercim, ipek levhayı buraya kadar okuduktan sonra bir de ilavesi bulunduğunu beyan ederek onu da aşağıdaki gibi tercüme etti.

-Bu on dört vasiyetin her birinin hükümlerini şekillendirmek için birer hikâye ve efsane vardır ki eğer Dâbşelim Rây, onları öğrenmeyi isterse Serendip Dağı'na doğru seyahat etsin. Durumu orada öğrenir.

Dâbşelim Rây, bu levhanın anlamını öğrendiği zaman, bulduğu hazineye hiç hırslanmayarak onları da tamamen halka dağıttırdı. Kendisi Serendip tarafına gitmeye niyet etti. Bu niyetinin doğru olup olmadığını tartışmak için iki vezir, *Eflatun*[21] tedbirini hazırlayarak durumun iyi veya kötü olma durumunu onlara açıkladığında, vezirler:

-Padişahım! Saltanatınızın merkezinden ayrılmak gibi büyük bir iş için hemen cevap veremeyiz. İzin verirseniz bu gece düşünelim de yarın kısaca görüşümüzü huzurunuza arz eyleriz, diyerek izin istediler. Her biri kendi konağına giderek ertesi güne kadar padişahın sorduğu şey üzerine verilecek cevabı düşündüler.

Ertesi gün iki vezir tekrar padişahın huzuruna kabul olundukta önce baş vezir, padişahın huzuruna çıkıştaki âdeti yerine getirerek dedi ki:

-Şevketli velinimetim padişahım! Gerçi şu on dört vasiyetin hükümlerini tamamıyla anlamaktaki faydalar inkâr edilemezse de seyr ü sefer denilen şey öyle kolay olmayıp nice yol yorgunluklarına katlanmak ve yerine göre aç susuz kalmak da akla gelebilir olduğundan, bunca zahmetlere efendimizi uğratmaya bir türlü gönlüm razı olmuyor. Hatta bu meseleye dair iki güvercine ait duyduğum bir hikâyeyi eğer izin verirseniz size nakledeyim.

Padişah elbette bu hikâyede bir hikmet olacağını düşündüğünden baş vezirine izin verdi. O da "İki Güvercin" hikâyesini aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

21 Eflatun: Sokrates'in talebesi olan meşhur Yunan filozofu (m.ö. 429-347).

İki güvercin

Bir yuvada, *Bâzende* ve *Nevâzende* isminde iki güvercin yaşıyorlardı. Başkalarının rahatsız etmelerinden uzak ve devrin sıkıntısından emin olan bu kuşcağızların geçim ihtiyaçları tam olduğu hâlde, bir gün *Bâzende*'nin hatrına seyr ü seyahat etme arzusu düştü. *Nevâzende*'ye dedi ki:

-Ey gam ortağı eşim! Bu yuvada ne zamana kadar hapis kalacağız? Bir müddet için dünyanın çevresini dolaşmak istiyorum. Bakalım bizim âlemimizden başka dünyanın diğer taraflarında neler vardır. Fazilet ve olgunluk denen şeyler dünyayı dolaşma ve garip şeyleri görmekle belli olur.

Bu söz *Nevâzende*'nin üzülmesine sebep oldu. Dedi ki:

-Ey canciğer eşim! Sen henüz seferin sıkıntısını çekmemişsin. *Seyr ü sefer*[22] denilen şey tahammülden başka zahmetleri ve zorlukları gerektirir.

Bâzende:

-Gerçi seyahatin zahmetlerini, meşakkatlerini ben de hesap ediyorum. Lakin dünyayı dolaşmayla, fazilet kazanma nimetini bu zahmetlere değer buluyorum. Cefa çekmeyince sefa sürülemez.

22 Seyr ü sefer: Gezip dolaşma.

Nevâzende:

-İnsanın ahbap ve akrabası yanında olsa belki acayip ve garip âlemi görmek için seyr ü seferi hoş görülebilsin hâlbuki akrabadan, dostlardan uzak ve kendi köşesindeki rahat ve huzurdan mahrum ve ayrılmış olarak gurbetin tozlu yerlerinde sürünmenin bir zevki olamaz. Gel dostum yuvamızdaki refahımızla kanaat edelim. Ömrümüzü nihayete erdirinceye kadar güzel güzel yaşayalım. Şu gurbet hevesinden vazgeç.

Nevâzende'nin nasihatlerini *Bâzende* bir türlü kabul etmedi. Âlemi gezip dolaşmadan meydana gelecek neticelerden, yolculuk sıkıntısının kendisini asla alıkoyamayacağını ortaya koymaktan geri durmadı. Nihayet *Nevâzende* bu tehlikeye nefsini kandırmadan ortaya çıkacak pişmanlığı, mesuliyeti hep *Bâzende*'ye bırakarak iki eş birbiriyle sarmaş dolaş olup ağlaşa ağlaşa vedalaştıktan sonra *Bâzende* yüksek tabakalara doğru fırladı.

Nice dağ ve tepelerden yükselerek geçti. Nice ormanlardan, vadilerden süzülerek geçip gitti. Akşama kadar bu şekilde giderek, gerçi kolu kanadı kımıldanamayacak derecede yoruldu ise de âlemi seyretmekten aldığı lezzet, bu yorgunlukların acısını unutturuyordu.

Ertesi gün de bu şekilde yola devam edip yüksek bir dağın tepesine varınca, orasını hoş bir yeşillik ve ağaçlık görmekle biraz istirahate koyuldu. Ansızın havada şiddetli bir bora zuhur etti. Ağaçları köklerinden sökecek derecedeki şiddetli fırtınanın getirdiği bulutlardan şimşekler çakıp gök gürlemeye başladı sanki tufan oluyordu.

Bu hâl, o gün akşama ve o gece sabaha kadar devam etti. *Bâzende* sığınacak bir yer bulamadığından, bazen bir ağaç dalını, bazen büyücek bir yaprağı kendisine siper etti ise de tamam bir sığınma mümkün olamadığından, bunca esen rüzgârın çarpmalarına kendi yorgun vücudunu hedef etmekten dolayı pek çok

sıkıntı duyuyordu. Bir aralık yuvası ve oradaki eşi hatırına gelerek gurbetin pişmanlık başlangıcını çekmeye başladı. Zira kendi diyarında bu kadar şiddetli havalar olmadığı gibi, olsa bile, her türlü ihtimallere karşı yapılmış olan yuvalarının içinde, havanın şiddetini asla hissetmeksizin yaşadıklarından bu mesut yuvanın kadrini, şimdi gurbetin şu ıstırapları esnasında tam bir hasretle düşünmeye başladı.

Ertesi gün, hava yine güzelleşti, *Bâzende* tekrar uçmaya başladı. Günün ortalarına doğru baktı ki bir şahin göğün bir katından kendi üzerine doğru süzülmüş hücum ediyor! Bunu görünce biçarenin damarlarındaki kan buz gibi dondu. Gözleri kararıp beyni dönmeye başladı. Uçmak için kanatlarında kuvvet kalmadığından, şahinin pençesine yakalanacağına hiç şüphesi kalmayınca, yuvasındaki selamet ve saadet, o zaman gözüne pek büyük görünerek, eğer şu sıkıntıdan kurtulursa mutlaka eşinin yanına döneceğine söz verdi.

Ansızın gökyüzünden bir de kartal peyda oldu ki, her ne kadar biçare güvercinin imdadına değil, o da güvercini hırslı isteğine kestirdiği için avlanmaya geliyor idiyse de bu maksat, iki yırtıcı kuşun ikisinde de bulununca, tabiatıyla aralarında rekabet olunca, avın kimin kısmeti olacağını ayırt etmek için kartal ve şahin arasında pençe pençeye bir savaş baş gösterdi.

Zavallı güvercin için bu savaş bir fırsat oldu. Hemen aklını başına alarak kendisini bir taşın kovuğu içine attı. Artık hangi düşmanın hangisi üzerine galip geleceği, onun düşüneceği şey olmayıp gecenin de girmesiyle sabaha kadar heyecan dolu çarpan kalbini sakinleştirmeye çalıştı.

Sabah olup parlayan güneş, cihana yine ışık saçınca, güvercin dünkü sözünü unutarak dünyayı görme isteğinde tekrar devam arzusuna kuvvet verdi. Yine gurbet diyarına doğru kanat açtı. Kuşu çok olan bir yere gelince, kendi cinsinden bir güvercin ve

onun yakınında da biraz yem gördü. Hâlbuki dün şahin korkusu kendisini kapladığı zaman, zaten aç olduğu için ondan sonra da delikten baş çıkaramayacak derecelerde korkmuş olduğundan, açlık kendisini helak derecesine yaklaştırmış olup düşünmeden ve korkusuzca o taneleri yemeğe koyuldu.

Bir iki tane yer yemez "şark" diye boynu bir tuzağa tutulmasın mı?

Yere atılmış olan yemlerin, hırslı bakışları çekmek için mahsus atılmış tuzak ve oradaki güvercinin de başkalarını aldatıp çağırmak için konulmuş olduğunu anlayınca, bu defaki belânın, şahin belasından beter olduğuna hemen karar verip can acısı ile yanındaki güvercine dedi ki:

-A birader! Sen benim cinsimden olduğun ve burada şöyle bir tuzağın kurulmuş olduğunu bildiğin hâlde, o tehlikeyi bana haber vermek, aynı cinsten olma şerefinin gerektirdiği değil midir?

Çağırtkan[23] güvercin cevaben dedi:

-Ey birader! Tedbirimiz Allah'ın takdirini engellemeye yeter mi? Senin bu düşkünlüğün hırs neticesidir ki tamah da senin benim gibi bir aciz kuşu değil, insanoğlunu bile acı tuzağına her zaman düşürür. Hatta Hazret-i Âdem'i Cennet'ten çıkarmakla, dünyanın bunca elemlere ait tuzağına düşüren şu birkaç buğday tanesine tamahın neticesi değil midir?

Bâzende, diğer güvercinin bu sözlerini pek haklı buldu ise de ona hak vermekle bu beladan kurtulmak kabil midir? Kurtuluş çaresini yine mutlaka o güvercinin yol göstermesiyle ulaşmak ümidini kesmeyerek dedi ki:

-Bari şuradan kurtulmak için bana bir yol gösteremez misin? Eğer kurtuluş sebebim olursan ömrümün sonuna kadar minnettarın olurum.

---

23 Çağırtkan: Çığırtkan da denilen ve diğer kuşları çekmek için bağlı avcı kuşu, pırlak.

Çağırtkan güvercin, bu yardım istemeye cevaben de dedi ki:

-Bak benim de ayağımda bir bağ var. Ben burada kendi isteğimle durmuyorum. Beni de buraya bağlamışlar. Gücüm olsa senden evvel kendimi kurtarırdım. Vaktiyle bir deve yavrusu, validesinin arkasından giderken annesinin süratli yürüyüşüne yakın hızlı yürüyemediğinden: "Ey valide! Sen ne kadar insafsız bir kadın imişsin. Biraz yavaş yürüsene! İşte sana yetişemiyorum!" deyince annesi: "Ah ciğerparem evladım! Yular benim kendi elimde değildir ki istediğim gibi yürüyebileyim. Yular kimin elinde ise bizi böyle süratle yürüten de odur." demiş.

Gerçi çağırtkanın bu sözü de pek bilgece bir söz idiyse de burası bilgelik dersi alacak yer değil, can verecek yer olduğundan, biçare *Bâzende*'nin gözünde cihan bir zindan kesilmişti. *Nevâzende,* tekrar hatrına gelerek yuvasında onunla yaşadığı günleri hasret çekerek ve üzülerek yâd etmeye başladı.

Ama ne kadar teessüf etse de üzüntünün de kurtuluş çaresi olamayacağını gördüğünden, "ne olursa olsun"u göze alarak ve olanca kuvvetini bacaklarına ve kanatlarına vererek çırpınmaya başladı. Meğer takıldığı tuzağın ipi epeyce eskiymiş. Birkaç çırpınışta ip kopup *Bâzende* kendisini serbest görünce, artık şefkatli dostu *Nevâzende* yanına avdet için bir dakika bile geciktirmeden geriye dönüş için aceleyle kanat açtı.

"Aziz vatanıma dönüyorum." diye sevincinden göğün genişliği kendisine dar görünen *Bâzende*, uça uça bir köye kadar gelince, köy kenarında bir ekin tarlası gördü. Açlığını hatırlayarak tarlaya indi. Meğer köylünün oğlu da elinde bir ok olduğu hâlde tarlayı beklemekte imiş. Gözü önündeki güvercini görünce, onu kebap edip yemek arzusu galip geldiğinden, elindeki oku düzeltip attı ve biçare kuşu yan tarafından vurdu.

Okun acısı ile gözlerinden ateşler fırlayan *Bâzende,* can havli ile nereye kaçacağını şaşırarak selamet bir yer olup olmadığını bi-

lemeksizin bir tarafa doğru can atınca çocuk güvercini bir kuyuya kadar takip etti. Avının kuyuya düştüğünü görünce üzülerek geri döndü

Bâzende, geceyi kuyu içinde geçirdi. Yarası zararsızca olduğundan ertesi sabah açlıktan, yorgunluktan, yaradan ve bunca müthiş tehlikelerden takatsiz kalan hayvancağız, güç bela kuyudan dışarıya çıkarak bir hayli zaman daha uçarak yuvasına dönebildi.

Nevâzende, eşinin dönüşünü görünce, yuvadan dışarıya fırlayarak karşılayıp sarmaş dolaş oldular. Birkaç günlük bir gurbete çıkma zarfında *Bâzende*'nin ne kadar zayıflamış olduğunu gören *Nevâzende*, ona türlü gönül okşayıcılıklar ederek bir daha mutlu yuvalarından hiçbir tarafa ayrılmamak hususundaki pişmanlık kararını kuvvetlendirdi.

Vezir, padişaha bu iki güvercin hikâyesini anlatıp bitirdikten sonra Dâbşelim Şah dedi ki:

- Ey başvezir! Gerçi seferin zorlukları pek çok ise de faydaları da sıkıntısından fazladır. Zahmet ve zorluklardan çekinmek, seyr ü sefer etmeyip doğduğu yerde büyümek arzusunda bulunanlar, dünyanın hâllerinden habersiz miskin olup kalmaktan başka bir şeye yaramazlar. Doğanlar, atmacalar yuvalarından çıkmayacak olsalar idi padişahların parmakları üzerinde kurulup oturmak derecesindeki izzeti bulabilirler mi idi? *Puhu*[24] kendi deliğinden dışarıya çıkmayarak kendi ayağına gelen kuşları yemek alçaklığına inanmış olduğu için, o çirkin miskinlikten asla kurtulamaz. Çaylak yavrularıyla beraber büyümüş olan şahin hikâyesini bilmez misin ki, eğer şahin çaylağın yuvasında kalmış olsa idi padişah elini öpme gibi bir şerefe nail olamazdı.

[24] Puhu: Baykuşun büyüğü (halk ağzında "puhu kuşu gibi oturmak" deyimi kullanılır.)

Vezir bu hikâyeyi hiç işitmemiş olduğundan, padişahtan adı geçen hikâyenin lütfen anlatılmasını saygıyla rica etti. Padişah da "Şahin Yavrusu" hikâyesini aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Şahin yavrusu

Rivayet ederler ki çok dik ve yüksek bir kayanın tepesine iki şahin yuva yaparak yüksek tabakalara ferman okuyarak mesut bir halde yaşıyorlardı. Cenabı Hak bunlara bir yavru ihsan etti. Baba ve anne sevinçle yavrularına bakmaya başladılar. Tam yavru epeyce palazlanmış olduğu bir günde yavruya yemek tedariki için, ana baba ikisi birden yuvadan ayrılmışlardı. Yavru kendisini yalnız görünce, anası babası gibi kendisi de uçma hevesine düştü. Fakat henüz uçabilmek gücü kendisinde bulunmadığından, uçayım derken birkaç minare boyu yüksek kayadan aşağıya düştü.

Şahin yavrusu gittikçe sürati artarak düşerken, kayanın altında yuvası olan çaylak da yeni yavru çıkarmış olduğundan yavrularına solucandan, böcekten bir şey bulmak ve yapmak için tam yuvasından çıkacakken yüksek kayadan aşağıya bir şey düştüğünü gördü. Onu şahin pençesinden düşmüş bir fare zannederek hemen düşeceği istikamete varıp bekledi. Şahin yavrusu tam yere düşmek üzere olduğu bir anda, çaylak altına arka vererek onu kendi kanatları üzerine aldı, böylece şahin yavrusunu düşmekten kurtarmış oldu.

Fare zannıyla tuttuğu şeyin bir kuş olduğuna ve hatta gagasına, pençesine nazaran avcı kuşlardan olduğuna çaylak dikkat eyleyince: "Besbelli Cenabı Hak bu yavrunun helakten kurtulmasını murat buyurmuştur ki, beni onun imdadına yetiştirdi." diye şahin yavrusunu öldürmeyip bilakis kendi yavrularıyla beraber büyütmeye karar verdi.

Şahin yavrusu büyüdüğü zaman, gerçi kendisini çaylağın yuvrusu zanneder idiyse de diğer yavrulara benzemediğine dik-

kat edince: "Ben mutlaka başka bir yüce nesilden olmalıyım." düşüncesi de aklına gelirdi. Çaylak ise böyle yırtıcı bir kuşun validesi olmakla şereflenmek için gerçek durumu şahin yavrusundan saklayarak ona o kadar muhabbet eyler idi ki diğer yavrularına onu üstün tutardı. Ancak "her şey aslına çeker" anlayışıyla şahin yavrusu kendisinin öyle çaylak yaşayışına katlanacak bir soydan olmadığına tam olarak inanıp nihayet derin bir hüzne, kedere vardığından ve çaylağın da bu durgunluğun sebebini sormasıyla şahin yavrusu dedi ki:

-Evet valideciğim! Aslında kendimi pek büyük bir üzüntü ve keder içinde buluyorum. Müsaade buyursanız da biraz âlemi gezsem, cihanı görsem belki merakımı giderme hususunda büyük faydası olurdu.

Çaylak, o sevgili yavrusundan ayrılacağını görünce gözleri yerlerinden fırlayarak, gurbetin zahmet ve zorlukları hakkında aklına gelen şeyleri söylemeye başladı. Kısaca dedi ki:

-Gurbeti seçmeye iki sebep olabilir. Birincisi insanın kendi memleketinde rahatsız olması ve ikincisi geçim sebepleri. Hamdolsun sen bunların ikisinden de kurtulmuşsun. Burada seni diğer yavrularıma üstün tutarak hakkında ona göre izzet ve ikram ediyorum. Artık bu saadeti bırakıp da gurbetin acılarına kendini kaptırmakta ne mana vardır?

Bu nasihatlerin şahin yavrusuna hiçbir tesiri olmadığını gören çaylak, gurbetin zorluk ve tehlikelerine daha ziyade dikkat çekmek ve önemini ortaya koymak için hırs belasıyla kendi rahat evini terk eden bir kedinin hikâyesini anlatmaya başladı.

Hırslı kedi

İhtiyar ve fakir bir kadının miskin bir kedisi vardı. Zaten kadının yiyecek ekmeği olmadığından, biçare kedisi ciger, ekmek, işkembe gibi şeyleri rüyasında bile göremeyerek, ara sıra bir fare

yakalayabilirse kendisini bahtiyar sayıyordu. Yiyecek hususunda bu derecelere varmış olan mahrumiyeti, kendisini bir deri bir kemik bırakacak hâle getirmiş olduğundan, bir gün inleye inleye kadının kulübesi damına çıkınca, çok semiz ve tüyleri parlak bir başka kedi gördü. O kediyi kendisine nisbetle kaplan saymak yerindedir. "Ben de senin cinsinden bir kedi olduğum hâlde sebep nedir ki ben böyle dört kemikten ibaret kalayım da sen öyle semiz ve güçlü olasın?" deyince, bahtiyar kedi, cinsliliğin gayretiyle zayıf kediyi kendisi gibi etmek için dedi ki: "Her gün sen de sultanın köşkünde hazır olsan, o latif yemeklerden yesen, benim gibi olur idin." Zayıf kedi artık kocakarının hanesinde subay olmaktansa o saadet yuvasına kul olmaya kesin olarak niyet ederek: "Aman birader! Öyle ise beni de o saadete nail et. Ne zaman oraya gideceksen haber ver de beraber gidelim." demiş ve besili kedi de bu teklifi uygun bulmuş. Bizim cılız kedi, akşam durumu ihtiyara hikâye edince, biçare kadıncağız gerçi çok hırs ve açgözlülüğün neticesi ziyan olacağını anlatmaya çalıştı ise de kedisine dert anlatmak kabil midir? Hâlbuki diğer taraftan padişah her gün toplanan yüzlerce yabancı kedilerin çığlıklarından bıkarak, bundan böyle yabancı kedi gelince vurulmalarını okçularına tenbih eylemiş olduğundan, bizim kocakarının zayıf kedisi ertesi gün komşunun semiz kedisiyle birlikte sultanın köşküne gidip de çok güzel yemeklerin kokusunu alarak tam hırs ve arzu ile saldırır saldırmaz, okçular tarafından atılan bir okla zavallı kediyi tam göbeğinden vurmuştur.

Çaylak, hikâyeyi bu suretle naklettikten sonra şahin yavrusuna dedi ki:

-İşte bu hikâyeyi senin dikkatine sunmak için söyledim. Burada namerde muhtaç olmaksızın bulduğumuz ekmek ve nimetle kanaat etmeyecek olursan senin de hâlinin o hırslı kedi gibi olması muhakkaktır.

Şahin yavrusu, validesi seviyesinde olan çaylağın bu sözlerini, yalnız kendisine muhabbet ve şefkati gereği olduğunu bildiğinden, ona teşekkür etmekle beraber, söylenen nasihatlere uymayacağını anlatmak için dedi ki:

-Çok gayretli kişiler bu dünyada saadet denilen şeyi yalnız yiyip içmekten ibaret saymazlar. Saadet tahtında başkan olmak için, daima büyük şeyleri talep gayretinde bulunurlar. Pazu kuvvetiyle yüce mertebelere ulaşmış bulunan "Kılıç Çeken" hikâyesini işitmiş olsa idin, şu hırslı kedi hikâyesine hiçbir ehemmiyet vermezdin.

Çaylağın şahini koruma işini ortaya çıkarması üzerine, şahin yavrusu da o hikâyeyi aşağıdaki gibi anlattı.

Kılıç çeken

Vaktiyle işgüzar bir adam vardı ki çalışma ve gayrette kusuru olmadığı hâlde, kazancı masrafına yetmediğinden, çok fakir idi. Bir aralık bu fakirin bir oğlu dünyaya geldi. Çocuğun dünyaya ayak basış bereketiyle adamcağızın geliri masrafına yetmeye başlayarak yavaş yavaş zenginlik bile yüz gösterdi. Bu çocuk, daha pek küçükken kılıç çekmek, ok atmak gibi silahşorluğa büyük bir heves ve düşkünlük gösterip kendisini mektebe verdiklerinde, mektepten kaçar ve bütün zamanını talim meydanlarında silahşorluğa sarf ederdi. Bülûğ çağına ulaştığında babası oğlunu evlendirmek istedi. Oğlu da uygun bulduysa da alacağı kızı kendisi seçmek ve bütün düğün masrafını da kendi kesesinden vermek şartını koydu. Babası: "A oğul sende para var mıdır ki sarf edebilesin!" deyince oğlu, yerinden fırlayarak duvarda asılı olan kılıcı babasına göstererek: "Baba! Benim evleneceğim gelin öyle adi gelinlerden değil, saltanat gelinidir. Saltanat denilen gelin insana para ile pul ile boyun eğmez. Şu kılıç ile boyun eğer. Büyük yardımla insanın evlenme çemberine girer." Gerçi babası oğlunu böyle tehlikeli bir

işten men için çok nasihatler verdi ise de kılıç kullanan delikanlıya asla tesir etmedi. İşin nihayetinde delikanlı bilek gücüyle o ülkenin padişahı oldu ve iddiasını pederine gösterdi.

Şahin yavrusu, bu hikâyeyi çaylağa söyleyerek kendisinde de mutlu olmak için gereken yiğitlik, kahramanlık var iken bir çaylak yuvasında bulduğu birkaç lokmaya kanaatle tabiatındaki güç büyüklüğünün işaretler göstermesinden kendisini engellemenin mümkün olamayacağını anlatınca, çaylak engel olmayı artık mümkün göremeyerek, oğlu derecesinde olan şahin yavrusuna ruhsat verdi. O da valide ve kardeş makamında olan çaylaklara veda ederek göklere doğru kanat açıp uçtu gitti.

Hikâye içine hikâye girmiş ise de asıl şahin yavrusu hikâyesini, Dâbşelim Şah'ın gurbetin menfaatlerini ispat için vezirine nakletmekte bulunduğu, elbette hatırdan çıkmamıştır. Binaenaleyh padişah, hikâyenin alt tarafını da nakilde aşağıdaki şekilde devam etti.

Şahin, bir hayli zaman uçtuktan sonra yolu yüksek bir dağa uğramıştı. Orada ilk av olarak bir keklik bulup yediğinde onun etinde bulduğu lezzeti ömrü boyunca hiçbir şeyden almamış olduğunu görerek: "Gördün mü işte gurbete çıkmasa idim cihanın bu çeşit lezzetlerinden nasip alamaz idim. İlk saadetim bu oldu. Bakalım seyr ü seferimde daha ne gibi ihsan ve iyiliklerine mazhar olacağım?" diye memnun ve müteşekkir kaldı.

Gerçekten ondan sonra da her yerde hoş bir av ile karnını doyurarak, her gün başka bir soğuk kaynaktan su içerek âlemi seyretmeye koyuldu. Bunun sefası, çaylak yuvası gibi pis bir yerde ve çaylaklar gibi bayağı arkadaşlar arasında geçirdiği ömre asla kıyas olunamaz idi.

Nihayet bir gün, yüksek bir taşın üzerine konmuş olduğu hâlde pek çok asker ile bir padişahın avlanmaya çıkmış olduğunu gördü. Padişah kolunda güzel bir doğan vardı. Padişah, ortaya

çıkan bir kuşun arkasından doğanı saldırmıştı. Bizim şahin bunu görünce, olduğu yerden ok gibi fırlayıp doğanın önünden avı kaptı. Padişah kendi doğanının aczini ve vahşi bir şahinin sürat ve kudretini görünce, o şahine sahip olmak hevesine düşerek, hemen ele geçirilmesini avcılarına emretti. Vahşi şahinin arkasından, işaretlenmiş bir şahin saldılar. Bizim vahşi şahin, kendi cinsinden olan işaretlenmiş şahini görünce, asla korkmayarak güzelce karşılamaya koştu. Selam sabahtan sonra işaretlenmiş şahin, padişahlık hizmetinde olan şan ve şerefi diğerine anlattı zaten bizim şahinin maksadı da bir talihli yere yükselmekti. O maksadın gerçekleşmesinin bir padişahın yardımı altına sığınma ve ona bağlı olmakla mümkün olabileceğini bildiğinden, yapılan teklifi kabul ile işaretlenmiş şahin ile beraber kalktı, padişahın hizmetine girdi.

İşte bu şahin, çaylağın yuvasındaki nimet ve rahata kanaat etmiş olsaydı, bütün ömrünü çaylakcasına aşağılık ve miskinlikle geçirerek, bir padişahın kolu üzerinde yer tutmak gibi ikbal ve devlete nail olamazdı. Gerçi gurbetin zorluk ve zahmeti çok ise de fayda ve güzelliklerine de nihayet yoktur.

Dâbşelim Şah, baş vezirin elem ve gurbet sıkıntıları hakkındaki görüş ve düşüncelerini bu hikâye ile reddettikten sonra, ikinci vezir, padişahın huzurunda yerine getirilmesi gereken övme merasimini tamamladıktan sonra, o da padişahı arzu ettiği seyahatten men için görüşlerini söylemeye başladı. Fakat bu hususta baş vezir derecesine varamadı. Yalnız: "Cihanın iyi olma hâli padişahın şerefli yaratılışındaki sıhhat ve selamete bağlıdır. Bundan dolayı başşehrinde rahat ve huzur ile zevk u sefa demleri var iken seyr ü sefer yorgunluklarına ve gurbet zahmetlerine göğüs germek caiz olamaz." yolunda birkaç söz söyledi. Dâbşelim Şah bu sözleri asla uygun bulmayarak dedi ki:

-Arslan yürekli büyük adamların şanı, sıkıntı ve zorluklardan korkmamaktır. Padişahlar yorulmayınca fukara rahat bulamaz.

Bir padişah gece gündüz zevk u sefasından, huzur ve rahatından başka bir şey düşünmez ise, zavallı halkı için refah ve selamet tasavvur edilemez. Bilmelisiniz ki insanoğlu, hükümdar ve sultanlar, fakir ve fukaralar olmak üzere iki kısma bölünmüştür. Memleket işlerinin buyruğu, bunlardan birinci kısma havale olunmuştur ki bütün yorgunluklar, sıkıntılar dahi bunun maksadının içindedir. Huzur ve rahat da ikinci kısmın hissesine düşmüştür. Bir adam eğer rahat yaşamak isterse, hükümdarın idaresi altında bulunup saltanat zamanından el çekmelidir. Yok eğer cihana hükmü geçen olayım der ise saltanat kavgasının sıkıntı ve zahmetlerinden asla yüz çevirmemelidir. Bir kaplan yavrusunun hikâyesi, bu hükmü tam açıklığıyla ortaya koyar.

İkinci vezirin rica etmesi üzerine padişah, o kaplan yavrusunun hikâyesini söylemeye kalkıştı ise de biz onu nakilden evvel şuracıkta bir âcizane düşüncemizi ortaya koyacağız.

Düşüncemiz

Bir halk üzerinde hüküm süren başkan olmak, gerçi halkın bahtiyarlık sebeplerini tamamlamak için her zahmete her meşakkate katlanmayı icap eden bir sebebe dayanır ise de büyük padişahlar asla usanmak, yorulmak bilmeden gece gündüz çalışarak cihanı süsleyen çalışmaları sayesinde halkının rahat ve refahını görmekle o bitmez tükenmez yorgunluklarının mükâfatını bulmuş olur. Amma bundan evvel bir âcizane düşüncemizde de arz olunmuş bulunduğu gibi saltanatın önemi, devletin işleri, yalnız padişahın yetişebileceği işler bakımından, haddinden çok fazla olduğundan padişahların yanlarına vezir ve amirleri, hâkim ve subayları tayin olunmuştur ki padişahın her iş inde hakkıyla başarılı olması, bunların da padişahla beraber her yorgunluğu göze aldırarak, gece gündüz çalışmalarına bağlı kalmıştır. Bundan dolayı Dâbşelim Şah, insanları ikiye taksim ettiği zaman, bi-

rinci kısmını yalnız "melikler ve sultanlar" diye tabir etmemeli idi. Devletin işlerinde bulunanları da hep o sınıfa dâhil eylemeliydi. Dikkat etmelidir ki vezirler, amirler, hâkimler ve subaylara padişahın bunca dolgun maaşlar vermesi, onları ihtiyaç sıkıntısından kurtarıp bütün zamanlarını Allah'ın kullarının rahatını temin için harcamaları sırrına dayanır. Demek oluyor ki, onlar birer ücretli hizmetkârlardır. Hizmetkârların birinci şanı ise üşenmek ve yorulmak bilmeyip memur olduğu işte tam gayretle çalışmaktır. Padişahların kendi huzur ve rahatlarına koyulmaları, bir mülkü öyle derhâl harap etmek derecesinde büyük tehlikeyi gerektiremez. Fakat bu rahata düşkünlük, bu kendini beslemeklik, saltanatın hizmetçilerinde, devletin ileri gelenlerinde umumileşecek olursa, işte asıl tehlike o zaman ortaya çıkar ki öyle olan memleketlerde de padişahın en fazla yorgunluğu göze aldırarak ıslah etmesi lazım gelen şey, devletin ileri gelenlerine vazifelerini güzellikle yerine getirmeye mecbur etme meselesidir.

Şu âcizane düşünceden sonra Dâbşelim Şah'ın hatırlattığı "Kaplan Yavrusu" hikâyesini nakle başlayalım.

Kaplan yavrusu

Basra taraflarında bir ada ve onun içinde de bir orman vardı. Çeşit çeşit ağaçlarının yeşilliği ve güzel sularının berraklığı, orasını dünya cenneti denilecek bir hâle getirmişti. Bu orman içinde bir kaplan vardı ki pençesinin kuvveti ve dişlerinin şiddeti ile arslanlara varıncaya kadar bütün vahşileri kendisine boyun eğdirerek ormanın padişahı olmuştu.

Suçluyu cezalandırmak, iş ehlini mükâfatlandırmak hususunda dakika kaybetmediğinden, halkı hem lütfundan ümitli hem de öfkesinden korkmakla birlikte hiç kimse kaplandan şikâyetçi değildi. Kaplanın küçük bir oğlu vardı, henüz pek küçük idiyse de babası oğlunu hükümdarlığa alıştırmak için hükümdarlığın

lüzumlu işlerini gereği gibi yerine getirdikten sonra memleketin işlerini ona havale edip, kendisi yalnızlık köşesine ve istirahata çekilmek arzusunda idi. Lakin ömrünün vefasızlığı bu arzusuna engel oldu. Bir gün eceli gelip vefatı dolayısıyla henüz pek küçük olan oğlu yerine geçemediğinden, taç ve tahtı, diğer kötü vahşi hayvanları diş dişe, pençe pençeye getirdi. Nihayet cümlesinden azılı olan bir arslan, hepsini kahredici pençesi altında ezmekle o ormana hâkim oldu. Biçare kaplan oğlu, kendisini ortaya bile çıkarmaksızın bir müddet şurada burada serseri ve başıboş gezip tozduktan sonra tamamıyla pençe ve dişlerine kuvvet geldiği zaman, zulüm durumunu bazı yırtıcı hayvanlara arz ederek güya onlardan bir taraftarlar topluluğu meydana getirme yoluna düştü ise de diğer hayvanlar böyle tehlikeli bir şeyi göze almak yerine, arslanın cömertliğine sığınmayı nasihat ettiler. Gerçekten bu hareketin daha akıllıca olacağını hikmetli bakışla gören kaplan oğlu, arslana sığınınca -arslan zalim de olsa mert yürekli bir hayvan olduğundan- merdane bir surette edilen sığınmayı kabul etti, kaplan oğlunu hizmetinde kullanmaya başladı. Çocuk o kadar cesur ve yiğit çıktı ki, hangi hizmete gönderilse zorluk ve zahmete bakmayarak, olanca gayretiyle çalışıp her işin hakkından gelirdi. Arslan her hizmeti karşılığında ona yeni mükâfatlar veriyor, aralarındaki yakınlık artıyordu. Gerçekten kaplan oğlu çok zahmet çekerdi. Ancak zahmetleri heba olmadı, yaklaşa yaklaşa ta arslanın en özel bir hizmetlisi derecesine ulaştı.

Bir gün hava sıcaklığı hiçbir kimsenin tahammül edemeyeceği dereceye varmış idi. Tesadüf olarak uzak bir yerde, bir de mühim iş ortaya çıktı. Vakit kaybetmeksizin neticeye bağlanmazsa pek çok tehlikelere sebep olması muhakkaktı. Arslan, şu mühim işi kime havale edeyim diye düşünürken kaplan oğlu huzuruna gelip şahın yüzündeki kederi görünce ve sebebini anlayarak: "Padişahım! Sıcaklık, soğukluk gibi uygun olmayan hava, şahlığınıza

yakışır hizmetinizi yerine getirmeye mani mi olur? Ben kulunuza ferman buyurunuz da gideyim o işi görüvereyim!" deyince, arslan memnun olarak ve dualar ederek, çeşitli vahşi hayvanlarla birlikte, kaplan oğlunun yanına bir miktar da asker verip gönderdi. Bunlar sabahtan öğleye kadar yol yürüdüler. Gerçi gökten ateşler yağıyor veyahut esen rüzgâr, cehennemden esiyor denilecek derecelerde hava sıcak olduğundan, yanında bulunanlar kaplana: "Canım sizde de hâl kalmadı bizde de! Bu zahmetten yorulduk. Şurada biraz istirahat etmiş olsak arslanın nereden haberi olacak?" demişler ise de kaplan: "Benim velinimetimin yanına bu kadar yaklaşma şerefine nail olmam ancak hiçbir zahmete meşakkate kulak vermeyerek, canımı siper ederek çalışmaklığımın semeresidir. Şimdiye kadar sabır ve tahammülüm ile kazanmış olduğum bir ikbali, bugün sıcaktan korkarak mı tehlikeye koyacağım? Siz dayanamazsanız gelmeyiniz. Ben, efendimin hizmeti yolundan geri kalamam." diye kararında devam etti. Meğer yanında bulunanlar arasında arslanın hafiyeleri de varmış. Kaplan oğlunun bu gayreti, geri dönüşte arslana söylenince, arslan çok memnun ve hoş karşılayıp kaplan yavrusuna ihsanlarda bulunarak, ayrıca bütün vilayetin işlerini emri altına teslim etti.

Dâbşelim Şah, kaplan yavrusunun hikâyesini bu suretle anlatıp bitirdikten sonra vezirlerine dedi ki:

-Benim de Serendip taraflarına kadar sefer ve seyahati seçişim, ancak büyük bir hikmete ulaşmak gayesine dayanır ki, eğer gezip dolaşma zahmetinden ürkersem, o maksadı feda etmekliğim lazım gelir. Bu ise hiç hoş bir şey değildir. Siz burada benim yokluğumu belli etmeyecek surette işlerin idaresine yardım ediniz de ben gidip definede bulduğumuz vasiyetnamenin tavsiye ettiği hikmetleri ortaya çıkarmaya yardımcı olayım.

Artık iki vezir, padişahı kararından geri alamayacaklarını görünce, seyahatini tebrikle sefer hazırlıklarına başladılar. Padişah,

bunlara ülkeyi korumaya dair birçok bilgece nasihatler verdikten sonra, kullarının ileri gelenlerinden birkaç adamı yanına alıp yola koyuldu.

Bu birbirini takip eden hikâyelerin asıl hikâye edeni padişah Hümâyûn Fal'ın veziri Huceste Rây olduğu hatırdan çıkarılmayarak, hikâyenin kalanı da adı geçen vezir tarafından şu şekilde anlatılmaya devam edilir:

-Dâbşelim Şah, bazen karadan, bazen denizden bir hayli zaman yol gitti. Gerçi her geçtiği yerin çeşitli güzellikleri, seferin çeşit çeşit zahmetiyle yorgunluklarını geçiriyordu. Nihayet Serendip adasına vardı ve orada asıl bu isme uygun olan dağın eteklerindeki mamur şehirlerde bir müddet dinlenme ve oturma ile sefer yorgunluğunu giderdikten sonra, fazla eşya ve adamlarını konakladıkları yerde bırakarak, yanında yalnız bir adamı bulunduğu hâlde Serendip dağına çıktı.

Orada büyük bir mağara gördü. Beydaba denilen ve ismi "Tabîb-i Mihribân"[25] manasına gelen meşhur bilgenin oturduğu yerdir. Bu zat, ilimlerin hepsinde ve fenlerde hisse sahibi, ağırbaşlı bir ihtiyar olup Dâbşelim Şah; güya kendisinden yüce bir şahın huzuruna giriyormuşçasına izin isteme göreneğine uyarak bilgenin huzuruna girdi ve rüyadaki uyarmayla keşfeylediği defineden ortaya çıkan vasiyetname durumunu Beydaba'ya arz ederek, on dört vasiyetin hükümlerinin açıklamasına yardım etmesini rica etti.

Beydaba, akıl ve hikmet kazanmak için koca bir padişahın bunca uzak yerden sefer yorgunluğunu seçip gelmiş bulunmasını, tam manasıyla yerinde bulduğundan, padişahı isteğine ulaştırmak için nice günler kendi mağarasında misafir etti.

İşte ***Kitab-ı Kelile ve Dimne*** diye şöhret bulan hikmet dolu kitap, Dâbşelim Şah ile bilge Beydaba arasında sözü edilen on

25 Tabîb-i Mihribân: "Şefkatli, merhametli doktor" anlamına gelen özel isim.

dört vasiyet üzerine geçen soru ve cevaplardan meydana gelmiş olup kitabın bölünmüş olduğu on dört bölüm de yine bu on dört vasiyet üzerine kurulmuştur ki ilk bölüm *"arabozucular"* sözüne padişahların kulak vermemeleri hakkında olup, bu durumda ilk bölüm asıl buradan başlıyor demektir.

Dâbşelim Şah, padişahların arabozucular sözünü dinlemelerindeki zararın neden ibaret olduğunu bilge Beydaba'dan sorması üzerine, adı geçen bilge, bu maksadı açıklamak için öküz ile arslan arasında bir çakalın çevirdiği entirika fırıldağını aşağıda olduğu gibi bir hikâye şeklinde anlatmaya başladı.

Arslan, öküz ve çakal

Evvel zamanda bir tüccar vardı. Çok çalışkan kişilerden olup kazanç ve kâr için arkası sıra gezmediği memleket ve çekmediği sıkıntı kalmamış idiyse de bu yorgunluğun mükâfatı olmak üzere padişahlara hazine olmaya layık olacak derecelerde büyük servet elde etmişti. Bu tüccarın iki de oğlu olup, iki gözü değerinde bulunan bu çocuklar için, güzel terbiye hususunda hiçbir şeyi esirgemiyordu. Tüccarın sakalı ağarıp ömrü son bulmaya yaklaşınca, oğullarının yavaş yavaş israf ve eğlenceye düşkünlüklerini gördü. Kendi vefatından sonra bunca maldan, servetten eser kalmayacağını ve oğullarının bakır paraya muhtaç kalacaklarını görerek, daha sağ iken bunlara mal kıymetini de öğretmek arzusuna düştü. Bir gün ikisini birden huzuruna alıp mal denilen şeyin ehemmiyetini uzun uzadıya anlattı.

-Oğullarım! Dünya halkı esasen üç sınıfa bölündükleri hâlde, üçünün de mensup oldukları sınıflarda, bereketleri mala bağlıdır. Birinci sınıf, şu dünyada ömrünü rahat ve saadetle geçirmek arzusunda bulunanlardır ki, malsız bu arzunun meydana gelmesi mümkün olamayacağını elbette kabul edersiniz. İkinci sınıf, mevki ve büyüklüğe heveskâr olanlardır. Hâlbuki bunların kuvvetle-

rini asıl tamamlayacak şey maldır. Malları olmayıp da kendileri başkalarının yardım ve bağışına muhtaç kalırlar ise, mevki ve büyüklükte kuvvet bulmaları mümkün olabilir mi? Üçüncü sınıf da dünyayı ahiretin ekim yeri bilenlerdir. Bunlar da maldan vazgeçemezler. Zira şükreden zenginler, ellerindeki helal mal ile dünyaları gibi ahiretlerini de mamur edecek hayırlara vesile olabilirler. İşte mal ve zenginlik bu kadar mühim olduğu ve onu meydana getirmek nice zahmet ve sıkıntılara göğüs germeye bağlı bulunduğu hâlde, bilakis malı israf ve saçmak reva mıdır? Arzu ederim ki şu eğlenceden vazgeçesiniz. Siz de benim gibi helal mal toplama gayretinde bulunasınız.

Büyük oğlu, pederinin sözlerini dinledikten sonra, hikmetin özetini tevekkül kuralına aykırı bularak cevap vermeye kalkıştı. Dedi ki:

-Rızık denilen şey cümleye ezelde bölünmüştür. Bu konuda tedbirin hiç faydası olamaz. İnsanın kısmetinde var ise servet ve mal onun ayağına gelir. Kısmetinde olmadıktan sonra ne kadar çalışsa fayda vermez. İki padişah oğlu hikâyesi bilirim ki birisi bir hazineye güvendiği için devleti de hayatı da elden gitmiş ve diğeri kaza ve kadere bel bağladığı için hem hazineye hem devlete erişmiştir.

Pederi bu şehzadelerin hikâyesini anlatması için oğluna emir verdiğinden, oğlu da hikâyeyi aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

İki şehzade

Bu şehzadeler Halep'te hüküm süren bir padişahın oğlu idiler. Padişah babaları, büyük bir hazineye malikti. Kendi vefatından sonra, oğulları israfla bu hazineyi bitirirler de bir düşman ortaya çıktığında parasız iş görmekten âciz kalırlar korkusuyla bir çare aramaya başladı. Halep civarında dinine çok bağlı ve akıllı

bir *zahit*[26] vardı. Onunla görüşerek, evvela kendi sarayı içinde, bir mahzene olanca hazinelerini gömmüş gibi yaparak oğullarına: "İşte hazinem buradadır. Fakat bunu sakın açmayınız. Ne zaman bir düşman ortaya çıkıp birden lüzumlu olan şeyleri tamamlamak için paraya muhtaç kaldığınız zaman açınız." vasiyetini yaptıktan sonra, zahit ile beraber geceleri yavaş yavaş paraları zahidin ibadet yerine taşımaya başladılar. Orada derin bir kuyunun dibini kazıp bir tarafına hazineyi koyduktan sonra kuyuyu yine kuyu gibi kullanılabilecek hâle getirdiler. Padişahın vefatından sonra zahit bu hazineye göz kulak olacak idi. Ne zaman devletin selameti için oğulları buna muhtaç olurlar ise o zaman onlara teslim edecekti. Olacağa bakmalı ki padişahın vefatının arkasından zahit de Hakk'ın rahmetine kavuştu. İki şehzade ülke ve saltanat hırsıyla biri diğerine karşı savaşarak nihayet birisi diğerini kaçırmakla babalarının yerine geçen kişi olduysa da hazineye el sürmeyip, onu lüzumlu zaman için saklayarak, kendisi diğer gelirleriyle zevk ve eğlenceye koyuldu. Mağlup şehzade *hükm-i kazaya*[27] rıza diye, kendisini bir tarafa çekmek ve dünya devleti yerine ahiret saadetini mamur etmek gayretine düştü. Bunun için de yukarıda adı geçen zahidin tekkesine başvurdu. Şeyhin vefat etmiş olduğunu öğrenince çok üzüldü. Yine de belki ruhaniyeti istimdat eder diye orada yerleşti. Bir nice zaman tekkeye hizmette bulunduktan sonra bir gün tekke kuyusunun suları çekildiğinden, tekkenin susuzlukla harap olacağı anlaşıldı. Şehzade, kuyunun dibine inerek suyu tekrar bulmak için kazı yaparken pederiyle zahidin oraya taşımış oldukları hazineyi bularak memnun olduysa da bu sırrı kimseye açmayıp suyu yine evvelki gibi kuyuya akıtmak başarısıyla yetindi. Birdenbire padişah olan kardeşinin zevk u sefaya koyulmuş ve ülkenin tedbirini elden bırakmış olmasını fırsat bilen

[26] Zahit: Dinî emirleri layıkıyla yerine getirmeye çalışan kişi.
[27] Hükm-i kaza: Her hususta Allah tarafından evvelce verilmiş olan hüküm.

bir komşu padişah, büyük bir askerle hücum edince, hüküm süren şehzade, asker toplamak için pederinin göstermiş olduğu hazineye başvurdu ise de maldan eser yoktu. O üzüntüyle beraber yine de bulabildiği kadar askerle düşmanı kovmak için meydana çıkınca düşman askerleri tarafından öldürüldü. Bu arada hücum eden padişah da bir kaza okuna hedef olarak helak olmuştu. İki taraf da padişahsız kalınca beyhude yere savaşmaktan ise kendilerine bir padişah seçmek için iki taraf aralarında karşılıklı sözleşme yaptılar. Zahidin tekkesindeki tahttan ayrılmış olan şehzadeye tabi oldular. İşte evvelki şehzade bir hazineye güvenmekle mahvolduğu hâlde, o hazine başkasının kısmeti olduğu için kendiliğinden ona nasip olmuştur.

Tüccar, oğlunun hikâyesinde tabiatıyla hiçbir hikmet bulamadı. Gerçi kaza ve kadere kimsenin diyeceği olamaz ise de o kaza ve kaderi takdir etmiş olan Cenabı Hakk'ın insanı çalışma ve gayretle de yükümlü kılmış olduğuna dair nice bilgece ve dindarca sözler ile: "Eğer maksadın bize tevekkülün lüzumluluğunu anlatmak ise, onu evvela sen kendin yanlış anlamamalısın. Nasıl ki bir derviş: "Şahin ile Kuzgun" davranışını görerek kanaati yanlış anladığı için kendisi ayıplanmıştır." diye oğluna şu hikâyeyi söyledi.

Şahin ve kuzgun

Dervişin birisi bir ormandan geçiyordu. Ormanı meydana getiren bitkilerden ve içinde bulunan hayvanlardan hareketle Cenabı Hakk'ın kudretini delillerle anlamaya çalışırken baktı ki şahinin birisi ağzında bir parça et olduğu hâlde bir ağacın etrafında dönerek şefkat ve merhamet yollu sesler çıkarıyor. Derviş: "Dur bakalım şurada ne hikmet vardır." diye durup bekledi. Gördü ki şahin, ağaç üzerindeki bir yuvaya indi. O yuvada tüyleri dökülmüş, gözleri kör olmuş bir kuzgun vardı. Şahin bu miskin

hayvanın yanına gelip ağzındaki eti kuzgunun ağzına sığabilecek kadar ufak lokmalara bölerek yedirmeye başladı. Derviş bundan bir hikmet dersi aldı. Kendi kendisine: "Ben yiyeceğim bir lokma ekmeği bin sıkıntıyla elde etmeye neden mecbur olayım? Şu kör kuzgun gibi ben de Cenabı Hakk'a tam tevekkülle bel bağlayacak olsam, kör kuzguna şahin ile et gönderen ve bol rızk veren Allah, elbette bana da bir kimse ile ekmek gönderir." diye bir tarafa oturup tevekküle başladı. Fakat aradan birkaç gün geçtiği hâlde, hiçbir şey olmadığı gibi, o birkaç günün açlığı biçare dervişte kuvvet dahi bırakmadığından, bir lokma ekmek tedariki için çalışma ve çabalamaya da gücü kalmadı. Nihayet iş öyle bir raddeye geldi ki derviş için yok olma tehlikesi ortaya çıktı. O zamanın peygamberi, ilahî vahiyle dervişin yanına gelerek kendi ettiği tevekkülün bir yersiz tevekkül olduğunu ve Cenabı Hakk'ın bir kör kuzguna, şahin ile et gönderecek derecelerde rızık verici olmasıyla beraber, kendisi gibi bir tembeli açlıktan öldürecek derece sefil eylerken çalışanı koruyan hikmete de uyduğunu anlattı. Bunun üzerine biçare derviş yine evvelki gibi ekmek lokmasını bin zahmetlerle kazanmaya mecbur oldu.

Tüccar, tevekkülün tesirli hikmetine güveneceğim diye bir kenara çekilen zatın hiçbir zaman, çalışkanlar mertebesine varamayacağını ve Allah katında en hayırlı insanın kendi soyuna faydalı olanlar olduğunu güzelce anlattıktan sonra küçük oğlu bu nasihatleri büyük kardeşinden daha çok güzel bir şekilde kabul etti. Pederine dedi ki:

-Ey baba! Nasihatlerinizi can kulağıyla dinledik. Fakat bir insan kazanç ve kâr ile topladığı malı ne şekilde idare etmelidir? Hiç mi harcama yapmamalıdır? İnsan ne yapmalı ki aşağılanma ve ayıplanma olmasın da aferine layık bir övülmüş kişi olsun?

Babası, oğlunun bu müşkilini de halletmek için servete ulaşmış olan bir insanın asıl sermayeyi telef etmeden korumaya çok büyük gayret ederek onun kârını istediği gibi sarf etmesini tav-

siye etti. Malın anasına dokunmayıp geliriyle geçinmek servetin korunmasına en büyük vesile teşkil edeceğini anlatarak, mevcut maldan yemenin, gidenin yerine yenisini koymamanın yolu açılırsa "hazıra dağlar dayanmaz" anlayışıyla mevcut malın az zaman içinde biteceğini haber verdi. Bu hususta misal olmak üzere de "Müsrif Fare" hikâyesini aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Müsrif fare

Çiftçinin birisi kıtlık ve pahalılık olur korkusu ile çoluk çocuğunu beslemek için tedbir alarak ambarına epeyce buğday yığmış idi. Farenin biri kısmet aramak için bir delik açar ve gide gide buğday ambarına ulaşır. Ambardaki buğdaylar, açtığı deliğe akmaya başlayınca bunu gökten yağıyor ve arkası da kesilmez zannıyla bol bol yemeye başladı. Tek başına yemekle bitecek gibi görünmeyen buğdaylar için fare cinsinden bir takım dalkavuklar peyda eden müsrif fare bunların bir ahmağı aldatmak için ettikleri yalandan sevgi gösterisi ve iki yüzlülük yolundaki yalanlarına kapılmıştı. Cümlesini her gün her gece bol keseden doyurmaya başlamıştı. Bir zaman sonra çiftçinin korktuğu oldu ve büyük bir kıtlık ve pahalılık baş gösterdi. İnsanların ambarlarında buğdaydan eser kalmadığı gibi, fare cinsi de kıtlığın tesirini görmeye başladı. Bizim ambarda oturan fare ise hâlâ üst taraftan buğday yağdığını görerek cihanın uğradığı kıtlık belasına gülerek zevk u sefasında devam eyliyor ve bütün çanak yalayıcı dostlarını besliyordu. Nihayet çiftçi tedbir ambarını açmaya mecbur oldu. Buğdayının hayliden hayli eksilmiş olduğunu görünce: "Hınzır fareler buğdayıma dadanmışlar!" diye kalanını koruma altına almaya başladı. Çiftçi bu nakl ile meşgul iken mirasyedi fare uykuda idi. Yanında bulunan çanak yalayıcılar ambarda buğdayın tükendiğini görünce efendilerini gaflet uykusunda bırakarak her biri bir tarafa kaçıştılar. Gafil fare uykudan uyanıp da arkadaşlarını yanın-

da bulamayınca: "Acaba nerelere gitmişler?" diye aramaya çıktı. Onları hiçbir yerde göremedi. Cihanın kıtlık belası yüzünden nasıl umumi helake yaklaşmış olduğunu görmüş olduğundan, böyle bir darlık zamanında başındaki kalabalığın dağılmış bulunmasına memnun olarak, elde bulunan buğdayını bundan sonra güzelce korumak için yine deliğine geri döndü. Baktı ki gökten buğday yağmıyor. Delikten ambar içine girdi. Gördü ki ambarda da bir tane bile kalmamış. Bu hakikate vâkıf olunca sıçanın aklı başından gitti. O zamana kadar âlemi kendisi doyurarak yaşamış bulunduğu hâlde, bundan sonra kendisi âlemden dilenerek yaşayamayacağını ve dilenmiş dahi olsa, şu kıtlık zamanında kendine bir lokma veren bulunamayacağını düşündükçe, felaketini dikkate alıp, gözünde büyüte büyüte, nihayet kafasını taşlara çarpmak suretiyle nefsini helak eyledi.

Netice itibariyle akıllı tüccarın kâr, kazanç, tasarruf ve iktisat hususlarında oğullarına verdiği nasihatler tesir edici olmakla, bunların ikisi de bol bol harcama ve dağıtmayı elden bıraktıkları gibi küçük oğlu ticaret ve kâr etme için gurbete çıkmayı arzu etti. Pederi, oğlunun bu gayretinden memnun olarak malik olduğu bir çift öküzü, bineceği arabaya tahsis etti. Bu öküzlerden birisinin ismi ***Şetrebe*** ve diğerinin ismi ***Metrebe*** idi. Öküzler, kuvvet ve kudretçe türleri içindeki herkesten üstündüler.

Asıl tüccar hikâyesine başlamış olan zat, bilge Beydaba olduğunu hikâye içinde hikâye ortaya çıkması sebebiyle hatırdan çıkarmayarak hikâyenin kalanını da şu suretle belirtelim. Tüccar oğlu, Şetrebe ile Metrebe'yi arabasına koşarak yola revan olup çok gün ve geceler yol aldıktan sonra ansızın bir yerde Şetrebe'ye bir hastalık bulaştı. Az bir zaman içinde o kadar zayıf düştü ki, bastığı yerden ayağını kaldırmaya gücü kalmadı. Öküzü bu hâlde yola sevk etmenin boşuna olduğunu gören sahibi, yanında bir adam bırakarak gücü yerine geldiği zaman alıp getirmesini emrederek onun yerine diğer hayvanı koşarak yoluna devam etti. Birkaç gün

daha yürüdükten sonra Metrebe de aynı suretle zayıflamış ve yoldan kalmış idi. Şetrebe'nin yanına bıraktığı adam birkaç gün beklediği hâlde hayvanın kuvvetinin yerine gelmediğini görünce: "Gider efendiye öküz öldü derim." diye yoluna devam etti. Şetrebe ise bir zaman sonra sağlığına kavuşarak ve kuvvet bularak hatta güzel meralarda o kadar semizlik peyda eyledi ki heybeti, görenleri korkutacak dereceye ulaştı.

Bir gün latif otlaklı bir ormanda güzelce karnını doyurduktan sonra, keyif çatarak korkutucu ve müthiş sedasıyla böğürmeğe başladı. Öyle bir ses çıkarıyor idi ki ormanın içini sarsıyordu. Meğer bu ormanda pençesi kuvvetli bir arslan, diğer birçok yırtıcı hayvanları kendisine boyun eğdirerek cümlesi üzerinde hükümdarlık ediyormuş. Bu arslan, ömrü boyunca öküz görmemiş ve sesini işitmemiş olduğundan, bu defa Şetrebe'nin sedasını işitince mutlaka kendisinden üstün bir hayvanın sedası olduğuna şüphesi kalmayarak korkusundan titremeye başladı. Bununla beraber bu korkusunu halkının yanında göstermek de istemiyordu. Zira onlar nazarında kendisi, bütün hayvan cinsinin en güçlüsü olduğundan, bunlara korkusundan eser göstermeyi hükümdarlık icabı olarak faydalı görmüyordu.

Arslanın karargâhı etrafında iki de çakal vardı. Gerçi sultana tam yakın değil idiyseler de her ne olursa, dikkatli bakışlarıyla her şeyi inceleyebilecek bir mevkide bulunuyorlardı. Çakal denilen hayvanın ne kadar becerikli, zeki olduğu malumdur. **Kelile** ve **Dimne** ise çakal cinsinin en zekilerinden oldukları için, bunlardan Dimne, arslanın hâl ü şanına bakarak işitmiş olduğu öküz sedasından korktuğunu anlayarak durumu arkadaşına hatırlattıysa da Kelile, bu dikkatinden dolayı Dimne'yi azarlamaya başladı. Dedi ki:

-Kendi haddini bilip de haddinden dışarıya çıkmayanlara Cenabı Hak rahmet eder. Senin benim ne haddimizedir ki sul-

tanın hâlini inceleyelim? Biz sultanımız olan arslanın hizmetkârı olduğumuzdan, yalnız bize emrettiği hizmetleri yerine getirmekle mükellefiz. Yoksa sultanın sırlarını öğrenme gayreti, bizim vazifemizin haricindedir. Kendi vazifesinin dışında işler yapanlar, bu vazifesizlik belasını, çok tuhaf bir yolda çekmiş olan maymuna benzerler.

Dimne'nin o maymun hikâyesinin nasıl olduğunu sorması üzerine Kelile, aşağıda olduğu gibi anlatmaya başladı:

-Marangozun birisi büyük bir ağacı testere ile biçip yarmakta idi. Fakat ağacın yarılmış ve iki çatal olmuş bulunan yeri birbirine kavuşup testerenin demirini sıkıştırmasın diye ağaçtan yapılmış iki de kama kullanırdı. Şöyle ki, kamanın birisini ağacın yarığına sokup üzerine vurarak biçilmiş tarafın iki yarığı birbirinden ayrıldıktan sonra tekrar biçmeye başlayarak epeyce yer daha biçip de kama gevşediği zaman, diğer kamayı daha ileriye sokar ve ondan sonra ilk soktuğu kamayı çıkarıp yine işine devam ederdi. Bir aralık marangoz, bir ihtiyaç için işini geçici olarak terk edip uzakça bir yere gitti. Meğer öte taraftan bir maymun, marangozun hareketlerine dikkat etmekte imiş. Hemen gelip ağacın biçilmiş olan tarafına oturdu ve biçmeğe başladı. Sokulmuş olan kama, testerenin ileriye gitmesi sebebiyle gevşediğinden, maymun kamayı çıkarmaya davrandıysa da evvelce diğer kamayı daha ileriye sokmak marifetini bilmediğinden, kamayı çıkarır çıkarmaz ağacın biçilmiş tarafının iki yarığı birbirine kavuştu. Tesadüfe bakmalı ki maymun o tarafa oturduğu zaman hayaları tam iki yarığın orta yerindeki boşluğa tesadüf eylemiş. Ağaç kavuşup da hayaları sıkıldığı zaman maymunun gözleri kararıp beyni dönerek feryad ü figanı göklere çıktı. Marangoz gelip bunu bu hâlde görünce: "Hey ahmak! Ustadan görüp öğrenmediğin şeye ne karışıyorsun? Vazifenin haricine niçin çıkarsın? İşte vazifesi haricine çıkanlar böyle

senin gibi hayaları ezilerek helak olurlar" diye maymunu haklı olarak payladı.

Kelile, şu ibret verici hikâyeyi anlattıktan sonra arkadaşı Dimne'ye nasihat ve öğüde yine devam etti. Hatta insanın ehil olmadığı mevki, kendisine yöneltilecek olsa bile kabul etmemesi ve asıl layık olduğu hizmet ve onun ücreti olan lokma ile kanaat eylemesi lazım geleceğini söyledi. Bunun üzerine Dimne dedi ki:

-Padişahlara yaklaşmaktan maksat, bir ücretle bir lokma tedariki değildir. Belki insanın söz geçirme kudreti artarak dostlarına iyilik ve düşmanlarından intikam için padişahların hizmetine girer. Bulduğu şey ile kanaat etmek miskinliktir. Bir köpek nail olduğu kemik ve bir kedi bulduğu bir lokma ekmek ile kanaat ederse de arslan, mesela bir tavşan avlamış olsa, sonra bir yaban eşeği görünce tavşandan vazgeçerek onu avlar. Çok çalışanlar daima her şeyin iyiden daha iyisini ararlar.

Kelile:

-Yüce makamlar zaten asalet ile seçkin olanlara uygundur. Bir de olgun akılla seçilmiş olanlar, yüksek mevkilere heves edebilirler. Bizde ise bu iki sıfatın ikisi de yoktur. Bundan dolayı sultana yaklaşmak için vazifemiz haricinde gayretlere teşebbüs edecek olursak kendimizi beyhude tehlikelere atmış oluruz.

Dimne:

-Hayır! Makamlar ve reislikler asilzadelerin hakkı değildir. Akıllı ve uyanık kişilerin hakkıdır. Fazilet ve zekâ sahibi olanların mevkileri aşağı bile olsa yüksek mertebeye çıkarlar. Akıl ve ölçüden mahrum olanların kendisi değerli ve soylu bile olsalar yine kendilerini aşağı yerlerde bulurlar. Fakat yüksek derecelere ilerlemek için çok zahmete katlanmak lazımdır. Nasıl ki bir taşı yukarıya kaldırmak büyük zahmetle elde edilirse de, yukarıdan aşağıya indirmekte ise hiç güçlük yoktur. Bunun gibi yüksek mertebede doğmuş olanlar da o derecenin sahibi değil iseler, layık olduk-

ları basamaklara pek kolaylıkla inerler. Sözün kısası, ilerleme ve yükselme yüce yardım sahipleri içindir. Nasıl ki bir zaman iki arkadaştan birisi gayret ve himmeti büyük olanlardan olması sebebiyle, saltanatın basamaklarına kadar varmış ve diğeri de gevşek kişilerden olmak sebebiyle, sefaletten kendisini kurtaramamıştır. Bunların hikâyesini biliyor musun?

Bu "İki Arkadaş" hikâyesi Kelile'nin malûmu olmadığından, Dimne, zikredilen hikâyeyi aşağıda olduğu gibi anlattı.

İki arkadaş

Sâlim ve Gânim isminde iki arkadaş vardı. Kısmet aramak için birlikte seyahat ediyorlardı. Bir yabanî çölde epey zaman yol aldıktan sonra nihayet bir dağa vardılar. O dağın eteğinde büyük bir havuz gördüler. Havuzun bulunduğu yer, derya misali bir yer olup etrafı çeşit çeşit ağaçlar ve çiçeklerle cennet gibi idi. Bunca zaman vahşi çölde koşmuş bulunan Sâlim ve Gânim bu serin ve latif yeri görünce tabiatıyla biraz istirahat etmeye karar verdiler. Etrafa bakınırlarken bir beyaz mermer gördüler ki üzerinde: "Ey yolu buraya uğrayacak olan misafir! Şu havuzu yüzerek karşı tarafa geçersen orada taştan yapılmış bir arslan görürsün. Onu omzuna alarak bir hamlede şu dağın tepesine çıkarır isen büyük bir saadete nail olursun. Lakin bu ağır yükü yokuş yukarı çıkarmak zahmetinden başka, yol esnasında eteklerin çalılara, dikenlere ilişmek ve birçok yırtıcı hayvanların tehditlerine uğramak ihtimali de vardır. Hiçbir engel ve zahmetlerden yılmayıp taştan arslanı dağın tepesine çıkarmalısın ki saadete ulaşasın." diye yazılmıştı. Gânim, Sâlim'e: "Bu zahmeti göze aldıktan sonra hangi saadete nail olacağımı bilmediğim hâlde körü körüne böyle tehlikeli bir işi nasıl göze alayım?" diye kabul etmedi ise de Sâlim'i: "Birader! Zahmetsiz meşakkatsiz hiçbir şey kazanılamaz. İnsan her şeye gayreti sayesinde nail olur." diye özendirmede kusur da etmedi.

Diğer taraftan Gânim, taşta yazılanları yapıp yapmama konusunda kararsız idi. Sâlim ise havuzu karşıdan karşıya yüzmek, taştan arslanı kaldırmak, dağdan yukarıya çıkarmak, yolda dikenlere çalılara ilişip kalmak, ya bir takım vahşi hayvanların pençesinde paralanmak tehlikelerinden ürkerek bu işi kesinlikle yapmayacağını belirtti. Arkadaşının söylenenleri yapmak gibi bir fikri olduğunu anlayıp onu bu fikrinden caydırmaya çalıştı ise de Gânim: "Sen kabul etmez isen etme! Ben bu işi gözüme kestiriyorum." diye mutlaka o zahmetlere katlanacağını söyledi. Bunun üzerine Sâlim: "Bari senin uğrayacağın belaları görmeyeyim." diye eşyasını hayvanına yükleyerek ayrıldı gitti. Gânim ise: "Bismillah" deyip havuza atlayıp, güç bela karşıya kadar yüzdü ve taştan arslanı ıkına sıkına kaldırdı. Gânim dağa tırmanırken anasından emdiği süt burnundan gelmek derecesinde sıkıntıya düştü. Lâkin işin sonunda arslanı dağın tepesine çıkarınca taş arslan, heybetle kükreyiverdi. Etraf çın çın çınladı. Dağın öte tarafında çok büyük ve mamur bir şehir var idi. Arslanın sedası o şehre kadar vardıkta şehirden bir bölük halk dağa doğru koşmaya başladılar. Gânim işin başlangıcında bunlardan korktu ise de gelen topluluk kendisine padişaha yakışır elbiseler giydirerek ve bir güzel ata bindirerek *âlâ-yı vâlâ*[28] ile şehre getirmeye başlayınca nail olduğu saadeti anladı. Bu sır ve hikmeti, yanında bulunanlardan birisine sorduğunda adam: "O gördüğünüz havuz ve taştan arslan tılsımlı şeylerdir. Her ne zaman bizim padişahımız vefat ederse, onun vefatının arkasından, bu dağ üzerinden sizin gibi bir zatın başarı müjdesinin akabinde arslanın haykırışı gelir. Adı geçen havuzu yüzerek geçip koca arslanı dağa çıkarmak ve hiçbir zahmetten, zorluktan yüz çevirmemek derecelerinde gayret sahibi olan zat ise elbette padişahlığa layık olur. İşte siz de bizim padişahımız oldunuz." cevabını alınca çektiği zahmete mukabil nail olduğu talihten dolayı Gânim, Cenabı Hakk'a şükür ve hamd etmeye başladı.

[28] Âlâ-yı vâlâ: Padişah alayı.

Bu kıssayı işiten Kelile, gerçi zahmetsiz saadete ulaşmak kabil olamayacağına kanaat ettiyse de arslan gibi yırtıcı bir padişaha yaklaşmaktaki tehlikeyi de bir türlü dikkatli bakışlardan uzak tutamayarak, Dimne ile iddialı konuşmaya biraz daha devam etti. Aralarında kısaca şu sözler geçti.

Kelile:

-Gerçi hükümdarların yanında yüksek derecelere kavuşmak için asillik şart olmayıp akıl ve zekâsı olanlar da bu mertebelere ulaşabilirlerse de senin gibi bir mayası bozuğun böyle yüce mevkilere ulaştığını görenler, bunu garip ve tuhaf bulup bundan dolayı seni sözlerine sermaye ederler.

Dimne:

-Hiç öyle değil! Eğer birden bire rütbem büyür kadrim artar ise, gerçi çok görenler bulunabilir ama, ben sadıkâne ve fedakarane hizmetler ederek her hizmetin üzerine bir rütbe ekleyerek büyür isem herkes nail olduğum saadeti alnımın teri ve hizmetlerim ile kazanmış olduğumu görerek konuşamaz olur.

Kelile:

-Sultana yaklaşmayı başardığın zaman, rakiplerin rekabetinden emin olabilir misin?

Dimne:

-Ben bilirim ki sultana yaklaşmakla seçilmiş olanlar beş kurala riayet etmelidirler; evvela hışım ve gazabı terk ederek daima yumuşaklığı ve uysallığı lüzumlu görmelidirler. İkinci olarak heva ve hevesine uymamalıdırlar. Üçüncü olarak akıl ve ölçüsünü şöhret, hırs ve açgözlülükle lekeletmeyip kendi menfaatinden çok, hizmette başarıyı düşünmelidirler. Dördüncü olarak hangi işe memur olurlar ise doğruluk ve bağlılıkla başlayıp öyle bitirmelidirler. Beşinci olarak her ne hadise ve olaya karşı bulunurlarsa onu yumuşaklık ve yüze gülme ile kabullenerek kabalık ve sertlikten çekinmelidirler. Bu beş kaideye uyanlar elbette kurtuluşa ulaşırlar.

Kelile:

-Peki kendini sultana nasıl beğendirirsin?

Dimne:

-Onun için de beş kaide vardır. Evvela tam doğrulukla, hizmetine karşılık beklemeksizin yardımcı olurum.

İkinci olarak, her hâl ve işte emirlerine yasaklarına uyarım. Üçüncü olarak, onun her hareket ve işlerini en güzel şekilde uygularım. Dördüncü olarak, padişahın gerek kendi şahsına ve gerek ülke ve devletine uyarak niyet eylediği şeyleri bir kat daha överek niyetini harekete geçirmesine gayret ederim. Beşinci olarak, gerek kendi şahsına ve gerek ülke ve devletine zararlı olan niyetlerini çok yumuşaklıkla tenkit ederek o niyetinden vazgeçirmeye çalışırım. İşte bu beş huyu padişahlar hangi kullarında görürler ise ona mutlaka muhabbet ederler.

Kelile:

-Anladım ki sen mutlaka arslana yakınlaşma gerekliliğine inanmışsın. Fakat sultana yaklaşmanın bir yakıcı ateş olduğunu unutmamalısın? Bilgeler demişlerdir ki: "Akıllı olan üç şeyden tamimiyle çekinir. Birincisi sultana yaklaşmaktan, ikincisi ilaç zannıyla zehir içmekten, üçüncüsü kadınlar sırrını elde etmekten." Âlimler ise padişahları bir dağa benzetmişlerdir. Gerçi dağlarda çeşitli madenler, cevherler bulunursa da çeşitli yırtıcı hayvanlar da bulunur hem padişahlar ile sohbet etmeyi deniz seferine benzetmişlerdir. İnsan ya büyük menfaatler elde eder veyahut batar gider. Bunları da dikkate alıyor musun?

Dimne:

-Gerçekten nasihatlerin hikmetin kendisidir. Ancak bir adam saadete ulaşmayı göz önüne aldığı gibi o yoldaki gayretler esnasında uğrayacağı her tehlikeyi de göze almalıdır demişler. Şu üç işi göze almak her kişinin kârı değildir. Bu üç işi çok gayretli yardımsever kişiler ancak başarırlar. Bu üç işin birisi padişahlara

hizmet, ikincisi denizde sefer, üçüncüsü düşmana galip gelmeye çalışmaktır. Ben de kendimi çok gayretli ve yardımsever bulduğum için bu üç işi göze alıyorum.

Kelile her ne söyledi ise, Dimne ona mukabil bir karşılık verdi. Nihayet arkadaşından: "Mevlâ selamet ve muvaffakiyet ihsan eylesin." duasını alan Dimne, yavaş yavaş arslanın huzuruna kadar vardı. Arslan: "Bu kimdir?" diye sorduğunda: "Falan vakit hizmetinizde bulunmuş olan falanca çakalın oğludur." diye tanıtıldı. Ondan sonra arslan, çakal ile birkaç söz alışverişi edince, akıl ve zekâsını beğenmeye başladı. Nasıl beğenmesin ki... Dimne, padişahın hizmetinde canını siper edercesine bağlılık işaretleri göstererek, vazife almaya geldiğini arslana arz edip, arslan: "Benim hizmetimde kaplanlar sırtlanlar gibi büyük hayvanlar vardır. Sen bu zayıf ve aczin ile ne hizmet görebilirsin?" dediği zaman: "Şevketli efendim! Bir sanatkârın ne gibi alet ve araçlarla ne işler gördüğüne dikkat buyurduğunuz yok mudur? En nazik işler için ufacık çekiç kullanılır. En kaba işler için de büyük tokmaklar vardır. Büyük aletlerin işlerini küçük aletler görmeyecekleri gibi küçük aletlerin gördükleri işleri de büyükleri göremezler." diye akıllıca ve bilgece laflar edip bir zaman gelip kendisine de ihtiyaç duyulacağını hissettirdi. Bu arada Dimne, rütbesi düşük olan birinden büyük işlerin beklenemeyeceği hususundaki fikri ret için demişti ki: "Bir naçiz çekirdek toprak altında örtülü kaldığı müddet zarfında, ondan hiçbir şey istenmediği hâlde, toprağın terbiye yumuşaklığıyla yeşillenmeye başlayınca ondan meyve alınabileceği ortaya çıkar. Bahçıvan da o dalı ona göre terbiyeyle büyütüp meyvesine kavuşur. Bizim gibi acizler de becerikli bahçe bekçisi olan padişahların terbiye yumuşaklığıyla kabiliyetini arttırdıkları zaman rütbeleri büyür. Bir çekirdek iken, büyük bir ağaç olmak arasındaki ilerleme ölçüsü ve gelişme onda da görülür."

Dimne, bilgisinin işaretlerini böyle padişaha beğendirerek bir kere bağlı olma şerefiyle müşerref olduktan sonra, artık her me-

seledeki düşünce ve fikirlerini, arslana sunarak gittikçe onun beğenisini kazanmaya başladığından, neticede yakınlaşmayı o kadar artırdı ki arslanın özel veziri oldu. Bir gün uygun bir vakit bularak arslana dedi ki:

-Hükümdarım! Hükümdarların âdetindendir ve bilhassa sizce de malumdur ki, arada bir kere etrafı gezer, avlanırdınız. Hâlbuki epey zamandan beri hatırınızda av için bir geciktirme görüyorum. Hiçbir tarafı gezip dolaşmıyorsunuz, eğer bunda engellerden sayılacak bir sebep var ise Allah'ın yardımıyla akıllıca bir tedbirle o engeli gidermek mümkündür.

Arslan korku sebebini ve korkuyu Dimne'ye söylememek niyetinde idiyse de tam bu sırada çayırlık tarafından Şetrebe'nin sedası geldi. Arslanda bet beniz yine attı. O kadar korktu ki, artık korkusunu Dimne'den gizleyemedi ve: "İşte benim korktuğum şey bu sestir. Zira bu sedanın sahibi elbette sesine uygun kuvvet sahibidir." deyince, incelik gösteren çakal, padişaha hoş gelecek giriş konuşmalarını yaptıktan sonra, öyle herkesin sedası cüssesine veyahut herkesin cüssesi, kuvvet ve dehşetine uygun olamayacağını iddia ederek, bu iddiayı izah için bir "Şaşkın Tilki" hikâyesini aşağıdaki gibi anlattı.

Şaşkın tilki

Tilki, bir ağaç üzerinde çok güzel bir horoz görerek avlamaya heveslendi. Derken yakın bir yerden başka bir ses işitmekle o tarafa bakınca gördü ki, kocaman bir davulu bir ağaç üzerine asmışlar ve ağacın bir kuru dalı, rüzgârın kımıldatmasıyla o davula çarpınca davuldan ses çıkmakta. Tilki davulu fazla büyük ve sedasını da güçlü görünce: "Bu mutlaka horozdan güzel bir avdır." zannına düşmüş. Olanca hilesiyle davula yaklaşıp üzerine hücum etmiş. Davulun derisi yırtılıp da içinde havadan başka bir şey olmadığını anlayana kadar güzel horozu kaçırmış olduğu için, haklı olarak kendi kendisini ayıplamaya başlamış.

Bu "Şaşkın Tilki" hikâyesiyle, davul sedası gibi uzaktan kaba gelen seslere hiçbir ehemmiyet verilmemesi lüzumunu ispat eden Dimne: "Eğer emir buyrulursa gideyim şu sizi korkutan ses sahibinin kim olduğunu bir araştırayım." diyerek arslandan aldığı izinle hilebaz çakal, kuyruğu omuzlayıp öküz sedası gelen tarafa doğru yürümüştü.

Dimne gider gitmez arslan, şu nazik hizmeti kendisine havale etmiş olduğuna pişmanlık gösterdi. Zira padişahlar için bazı kimselere pek mühim işleri havale etmek tehlikeli olup böyle kendi korkusuyla ilgili olan memuriyetleri, mutlaka bağlılıklarını pek çok kere tecrübe eyledikleri adamlara emniyet edebilmek mümkün olabiliyor iken henüz bu derecelerde bağlılık derecesi olmayan Dimne'ye verdiğine de diğer taraftan pişman oldu. Allah korusun, daha sonra çakalın bir hainlik yapıp o müthiş ses sahibinin yanında kalıp kendi aczini karşı tarafa haber vererek onun tarafına dönüverir ise? Fakat aradan biraz zaman geçip de Dimne güler yüzlü bir çehre ile dönünce, arslanın şüphelerine yer olmadığı ortaya çıktı. Hele Dimne: "Aman efendim o çığlığın sahibi bir öküz imiş. Gerçi çok cüsseli semiz, güzel bir hayvan ise de öyle şerrinden korkulacak hayvanlardan değil! Yumuşak huylulukla efendisine itaatle meşhur bir hayvandır. Eğer ferman buyurulur ise hemen gidip huzurunuza getirmeye bile muktedirim." deyince, arslanın kalbine tam olarak güven geldi. Böyle yumuşak ve iyi huylu olan kudretli bir hayvanın da kendisine boyun eğmesini arzu ederek, bu defa da Dimne'yi bu vazifeyle Şetrebe'ye gönderdi.

Dimne, Şetrebe'nin yanına tekrar vardıkta, gereği gibi sokulup bu memlekete ne maksatla geldiğini sordu. Şetrebe de *sergüzeştini*[29] noksansız ve eksiksiz hikâye etti. Bunun üzerine Dimne, buraların cihangir hâkimi çok zorlu bir arslan olduğunu, şimdiye kadar onun huzuruna gidip de kulluğun gerektirdiklerini yerine getirmemesinin gerçi bir kusur ise de daha fazla vakit geçirme-

[29] Sergüzeşt: Baştan geçen serüvenler.

yip hemen gidip hükümdarlığını kabul ederse, iltifatının lütfuna ulaşacağına güvence verdi. Şetrebe: "Eğer canıma kastetmezse gelirim." dedi. Dimne: "Canına kastetmek şöyle dursun, sizin gibi kuvvetli, kudretli hayvanlara efendimiz değer verir. Mutlaka güler yüz göstermesiyle mesut olacaksınız." diye garanti verince Şetrebe'ye güven geldi ve kalktı, çakalın arkasına düşerek arslanın huzuruna vardı.

Gerçekten arslan Şetrebe'yi ince olgunlukla kabul etti. Hatta Şetrebe'de yalnız kuvvet, kudret, boybos ve kıyafet değil, o yumuşak ve güzel konuşmasıyla beraber bir de bilgece aklı gören arslan, onunla sohbeti günden güne arttırıp işi karşılıklı fikir alışverişine döktü. Arslan, hükümet işlerinin önemlilerini yürütme hususunda Şetrebe'nin fikirlerini sormaya başladı. Şetrebe iş yaptıkça düşüncelerindeki doğruluk ortaya çıktığından, sonunda Şetrebe'yi kendisine özel vezir yaptı. Şetrebe o kadar teveccühe ulaştı ki; Dimne, Şetrebe'ye kıyasla unutulma köşesine atıldı.

Çakal Dimne, başına gelen bu kötü hâlden muzdarip, arkadaşı Kelile'nin yanına gelip şansından şikâyete başladı: "Koca öküzü arslanın huzuruna ben kendi elimle götüreyim de şimdi o benden daha yakın olsun. Bu tahammül olunur bela mıdır?" deyince Kelile: "Birader! Sen kendi kendine etmişsin. Kendi kendine edene ne çare olur?" diye haset edenlerin hasetlerinin yine kendisine zarar vereceğini, "İbret Alan Padişah" hikâyesiyle anlattı.

İbret alan padişah

Zulmüyle cihanın yakasını parçalamış bir padişah vardı. Zulmü kendisine eğlence ederek halkından canını yakmadık adam bırakmamıştı. Âlem, gece gündüz Cenabı Hakk'a dualar ederek bu zalimin vücudunun kaldırması için niyazlarda bulunur idiyse de, bu beddualar o zalim hakkında hayır dua yerine geçerek gittikçe talihi artardı. Bir gün, zalim padişah avlanmaya çıktı. Biraz

avlandıktan sonra sarayına avdet edince, memleketin her tarafına tellallar çıkardı. Şu sözü bağırttırdı: "Ey insanlar! Ben şimdiye kadar bir zalim padişahtım. Bundan sonra bir adil padişah olacağım. Zulüm eseri ile harap eylediğim memleketi bundan sonra adaletli işlerimle şen ve bayındır edeceğim." Gerçekten ondan sonra padişah o kadar adalet üzre hareket eder oldu ki, az zaman içinde evvelden kanlı gözyaşı akıtan gözler, şükran gözyaşları akıttılar. Kullarından birisi padişaha bu davranış değişikliğinin sebebini sorunca padişah dedi ki: "Av yerinde bir zağar gördüm. Bir tilkiyi takip etmekte idi. Zağar, tilkinin ayağını ısırınca biçare hayvan, can havliyle kendisini bir ine atarak kurtulabildi. Hâlbuki biraz sonra o zağarı bir at teperek ayağını kırdı. Ama onun da ettiği yanına kâr kalmadı. Zira onun da ayağı bir deliğe girerek kırıldı. Bunları gördüm ve bunlardan anladım ki herkesin ettiği iş, yine kendi başına gelecektir. Er gelmeyecek de olsa geç olsun gelecektir. İşte bu ibret ve uyanma ile davranış değişikliğine mecbur oldum."

Bu hikâyeyi nakleden Kelile, yalnız Dimne'yi intikam şiddetinden men için söylemişti. Dimne derhâl maksadı anlayarak dedi ki:

-Birader! Ben zalim değilim. Şetrebe'ye zulüm etmeyeceğim. Belki bir zulme uğramış olarak kendimi zulümden kurtaracağım.

Kelile:

-Her hâlde düşmanının çok kudretli ve kuvvetli bir öküz olduğunu dikkatinden uzak tutmazsın da kendini bir belaya uğratmazsın.

Dimne:

-Hile ve aldatma kuvvet ile yapılmaz. Akıl ve uyanıklık ile yapılır. Sana zalim bir yılanı hile ile öldüren karganın hikâyesini nakledeyim de bak ki âcizler, akıl ve uyanıklıkla, fehim ve ferasetle ne büyük işler görebilirler imiş.

Karga ile yılan

Bir dağda bir kayanın arasında yuva yapmış olan karga, komşusu olan yılanın daima yavrularına saldırma ve yemesinden bıkmıştı. Şu düşmanın elinden kurtulmak için kendi kendisine bir tedbir kurmaya karar verdi. Fakat sonradan bu hususla ilgili olarak diğer komşusu çakalın da reyini sormaya gitti. Karganın tedbiri, yılan uyurken varıp bir gaga darbesiyle gözünü çıkarmak ve onu, artık yavrularını göremeyecek surette kör etmek olduğundan bu tedbiri çakala anlattı ise de çakal beğenmedi. Cevaben: "Bir hile tertip etmek lazım gelince onu öyle bir yolda tertip etmelidir ki, kendine zarar gelme ihtimalinin önünü kesin olarak kapanmalıdır. Vallahi hile yapayım derken kendisi helak olan balıkçıl gibi olursun." diyerek "Balıkçıl" hikâyesini aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Balıkçıl

Bir balıkçıl, göl kenarında her gün birkaç balık tutar, bununla geçinirdi. Bir zaman geldi ki ihtiyarladığından artık balık tutamamaya başladı. Bu gidişle açlıktan helak olacağını görünce, geçimini kolaylaştırmak için şöyle bir tedbir kurarak, yine o göl içinde bulunan bir yengece dedi ki: "Geçen gün buraya avcılar geldiler. Göle ağlar atarak ne kadar balık varsa cümlesini tutacaklarını söylüyorlardı. Zavallı balıklara yüreğim acıdı. Şu göldeki nesilleri kesilecektir."

Yengeç, balıklarla beraber kendisinin de avlanacağını düşünüp tam bir telaşla, yakın belâyı balıklara hikâye edince, cümlesinin akılları başlarından gitti. Başlarını kurtarmaya bir çare aradılar ise de bulamadılar. Bu konuda yine düşmanlarından görüş sorulması gibi daha boş bir düşünce ile cümlesi birden balıkçıl kuşunun yanına gelip kendilerini av belasından kurtarmak için ne tedbir bulabileceğini sordular. Balıkçıl'ın: "Şurada büyük bir

nehir var, oraya taşınabilirseniz kurtulursunuz." demesi üzerine, gerçekten geniş nehirde enine boyuna kaçıp avcıların ağlarından kurtulabileceklerine, balıkların akılları erdi ise de, oraya kadar nasıl gidebilecekleri hususunda şaşkın kaldıklarından, buna da bir çare bulmasını, önce can düşmanları olan kuştan rica eylediler. Balıkçıl: "Ah! Ben genç olsaydım sizi oraya çok kolay götürürdüm oysaki ihtiyarım. Ne kadar çalışmış olsam da günde ancak birkaç taneciğinizi nakledebilirim." deyince bu hizmeti kendilerinden esirgememesini balıkların cümlesi rica ettiler.

Bundan sonra balıkçıl her gün, birkaç balığı alıp nehir diye bir ormana götürüp afiyetle yemeye başladı. Bir hayli zaman, böyle devam etti, göldeki balıklar, giden arkadaşlarının büyük nehir içinde enine boyuna gezip yürüdükleri haberini alarak memnun oluyorlardı. Nihayet bir gün yengeç de yerini değiştirme arzusuna düşerek kuşun boynuna çengelleriyle sarılıp yola revan oldu. Balıkçıl, bugün değişik bir şey yiyeceğinden memnun yol alıyordu ancak yengeç, uzaktan balıkların kemiklerini görünce işin sonunu anladı. Uğrayacağı belaya tam miskinlikle sabretmekten ise ya kendisini kurtarabilmek, kurtaramazsa da hayatını koruma uğrunda ölmek için çengelleriyle balıkçılın boğazını sıkmaya başladı. Yengeç sıka sıka onu boğup helak etmekle, hem kendisini ve hem de gölde bulunan balıkların kalanını kurtarmış oldu.

Bu hikâyeyi anlatan karganın komşusu çakal olup hikâyesini bitirdikten sonra kargaya nasihate başlayıp dedi ki: "Kendine hiçbir zarar eriştirmeksizin yılana zafer bulmak ister isen, şehre gidip bir kimsenin kıymetli bir şeyini kaparsın ve süratle havalanırsın sonra yavaş yavaş daldan dala konarak yılanın yuvasına kadar gelirsin arkadan seni takip eden insanlar da oraya kadar gelirler. Ondan sonra kaptığın şeyi yılanın yuvası üzerine bırakırsın. İnsanlar onu almak için yılanı helak ederler." Gerçekten karga bu tedbiri yerinde görüp öyle hareket edince düşmanını insanlara öldürtüp kendisi hiçbir zarar görmeden kurtulmuştu.

Asıl bu karga ve yılan hikâyesini söyleyen Dimne, olduğu hatırdadır ki, Şetrebe isimli öküz ile rekabetinden dolayı kendi arkadaşı Kelile ile sohbet ediyordu. Kelile hikâyeyi dinledikten sonra arkadaşına: "Gerçekten bu yolda hileler ile bir aciz hayvanın bir güçlü hayvandan intikamı mümkün olabilir ise de Şetrebe öyle kolaylıkla aldatılabilecek ahmaklardan değildir. Bazı kere aldatayım diyenlerin aldandıkları da olur." diyen Kelile, "Aldanan Tavşan" hikâyesini anlatmaya başladı.

Aldanan tavşan

Tavşanın birisi bir çalı altında yatarken birden bire karşısında bir kurt gördü ki açlıktan gözleri kararmış ve karnı karnına geçmiş olduğundan, kendisini hemen yiyeceğini anladı. Bu tavşan kendi cinsi arasında zeki olmak üzere meşhur olduğundan yakasını bir hile ile şu beladan kurtarmayı düşünerek, kurda hayvanların sultanı olan arslana layık övgüler ile meth ü senadan sonra dedi ki: "Ey bağışlayıcı sultanım! Gerçi cümlemizin canı yolunuzda feda olsun. Zaten, siz sultanımızın beslenmesi için yaratılmış değil miyiz? Mübarek dişlerinizle yenilmek bizler için şereftir. Şu kadar ki ben çok zayıf bir hayvanım. Efendimize hiç layık değilim. Komşum bir tilki vardır ki semizliğinden dolayı yürümeye gücü yoktur. Eğer müsaade buyurursanız, onu bir münasebetle efendimize ziyafet çekeyim de bari karnınızı doyurmak için çektiğiniz zahmete değsin." Kurt bu masallara inanarak razı oldu. Bununla beraber tavşanın izini bırakmayıp tilkinin yuvasına kadar beraber geldi. Kendisi dışarıda kalıp tavşan yuva içine girince, komşusu tilki ile hoş beşten sonra tavşan dedi ki: "Sevgili komşucuğum! Batı diyarından kerameti zahir, fazileti açık, evliya görünüşlü bir mübarek şahıs gelmiş. Sizin böyle şahısların feyizlerinden feyizlenmeye rağbetinizi bildiğim için tanıştırmak üzere onu buraya getirdim. Şurada kapınızın önündedir. Müsaade buyurursanız içeriye girsin." Zeki tilki, tavşanın sözlerinde bir hile olduğunu

derhâl anladı ise de anladığını hiç belli etmeyerek dedi ki: "Çok teşekkür ederim tavşan kardeş! Öyle mübarek kişilerle görüşmek en çok heves eylediğim şeydir. Lakin durunuz hanemi biraz süpürüp düzelteyim, siz dışarıya çıkınız. Gerçi tavşan böyle külfetlere lüzum göstermemek istedi ise de tilki kabul etmediğinden, daha çok ısrarı tilkiye hileyi sezdirir diye, tavşan dışarıya çıktı ve tilkiyi nasıl kandırmış olduğunu da kurda anlatmaya başladı. Halbuki tilki yuvalarında ekseriya iki kapı olduğundan, tilki diğer kapısından çıkıp batılı zahidin kurt olduğunu gördü, evvelden her ortaya çıkan şeylere karşı tedbir olmak üzere daha önce kapısının iç tarafına çukur kazıp üzerine çörçöp koymuş olduğundan, derhâl bu tuzağı harekete geçirerek üstüne en hafif bir hayvan bile bassa yıkılacak surette tanzim etti. Tilki, yuvası içinden "Buyursunlar!" Sedasını dışarıdakilere işittirdi. Tavşan önde kurt arkada, büyük bir sevinçle içeriye can attıkları anda, ikisi birden kendilerini çukurun içinde bulmazlar mı? Bu hengâmede tilki, diğer kapıdan kaçıp kurtuldu ise de tilkiyi aldatmak isteyen tavşan çukurun içinde kurda yem oldu.

Kelile, bu hikâyeyi söyleyerek arkadaşı Dimne'ye: "İşte Şetrebe aleyhine kuracağın tuzaklar böyle tavşanın tilki aleyhindeki gibi olursa, kendi kendini tehlikeye atmış olursun." diye nasihat verdi. Dimne dedi ki: "Ancak Şetrebe kendi ikbaline mağrur olarak benim öç alacak hilemden gafildir. Ben sana "Aldatan Tavşan" hikâyesini nakledeyim ki kurdu değil, koca bir arslanı hilesine düşürerek üstün gelmiştir." diye aşağıdaki hikâyeye başladı.

Aldatan tavşan

Bağdat taraflarında güzel bir ormanı, arslanın birisi kendisine avlanma yeri seçerek içindeki hayvanlardan her gün birkaçını tutar yerdi fakat bunları tutuncaya kadar diğer birçoklarını da ürkütüp rahatsız ederdi. Hayvanlar her gün yürek çarpıntısı çekmekten-

se her gün kura ile belirledikleri birini arslana göndermeye karar verdiler, bu fikre herkes rıza gösterdi. Bu durumda, hiç olmazsa diğerlerinin rahat kalacağını düşündüler. Arslan da bu sözleşmeye razı olduğundan her gün geleni bekler oldu. Nihayet bir gün kura tavşana çıktı. Can tatlı olduğundan biçare tavşan kolaylıkla canını feda etmek istemediğinden arkadaşlarına: "Aklıma bir tedbir geliyor, eğer muvaffak olabilir isem cümlenizi şu arslan belasından kurtarmış olurum." diye arslanın yemek zamanını geciktirebildiği kadar geciktirdi. Arslanın açlığı son hadde varıp öfkesinden kuyruğunu yerlere vurmaya ve dehşetli dehşetli böğürmeye başlamıştı ki tavşan, yapmacık bir yürek çarpıntısıyla huzuruna gelerek: "Sultanım! Bu gün kura benim cinsimden bir tavşana isabet edip onu huzurunuza getiriyorken yolda bir kuyu başında başka bir arslana rast geldim. Kısmetinizi gasp etmek istedi. Her ne kadar bunun hayvanların sultanı olan şahsınıza mahsus olduğunu anlattım ise de sizden korkup da vazgeçmek şöyle dursun; bilakis, yüce adaletinize pek fena surette sövüp saymaya başladı. Sadakatim icabı o kadar kızdım ki, gücüm olsa gırtlağını koparıp kanını emecek idim." dedi. Arslan bu sözleri işittikçe gazabı bir kat daha artarak: "O edepsizin nerede olduğunu bana göster ki ona haddini bildireyim" dedi. Tavşan arslanın önüne düşerek civarda bulunan derin bir kuyu başına götürdü. Ve: "İşte efendim bu kuyu içindedir." deyip de arslan kuyuya bakınca tavşan da kendisini arslanın pençeleri arasından kuyuyu gösterdi. Öyle bir suret ki, kuyu içindeki akseden görüntüyü gören arslan gerek hasmı ve gerek kendi avı oradadır zannıyla hemen kuyuya atladı, battı ve yok oldu. Hayvanlar da onun şerrinden kurtuldular.

Dimne bu hikâye ile yerinde tedbir uygulayan bir zayıf hayvanın pek çok güçlüyü yenebileceğini, arkadaşı Kelile'ye ispat ederek, nihayet bir müddet daha iki arkadaş sohbet ettikten sonra Dimne, hayvanlar sultanı arslanın yanına gitmeye yeltendi. Bu

sırada Kelile bir son nasihat daha ederek: "Şetrebe'yi telef edeceğim diye kuracağın tedbir tuzağı sakın kendi velinimetin olan arslana da bir zarar eriştirmesin. İnsan, en evvel nimet sahibini bütün kaza ve tehlikeden emin bir hâlde bulundurmalıdır da sonra tedbirlerini görmelidir." Dimne, bu nasihati de kabul ederek arkadaşına veda edip efendisinin yanına gitti.

Arslan hâlâ olanca sevgisini Şetrebe'ye ayırarak ondan başka kimsenin yüzüne bakmıyordu. Dimne, bir hayli zaman talihsizlik köşesinde susup sessizlikle vakit geçirdikten sonra, bir gün nasılsa kendisini arslana gösterdi. Arslan: "Vay sen görünmez oldun ey Dimne! Hem senin çehrende gam ve garaz işaretleri var. Bu hâle sebep nedir?" diye hâl ve hatır sorunca Dimne: "Efendim! Gerçi gam ve kederimin pek büyük sebebi de vardır ama nice zamandır ki efendimin huzuruna girme şerefini bulamadığım için söyleyemiyor idim." deyince arslan, Dimne'nin sadakat ve doğruluğunu itiraf ederek haber vereceği şey her ne ise söylemesi için derhâl yalnız kalmayı emretti.

Fakat Dimne, öyle adi boşboğazlardan mıdır? Tertip eylediği hile ve oyunu tam bir hünerle yerine getirme hususunda hiç sabırsızlık etmiyordu. Evvela kendi sadakat ve doğruluğuna ait sözler söyleyip arslandan da bunları tasdik yolunda cevaplar aldı. Doğruluğunu efendisine tasdik ettirdikten sonra, sözü hikmet vadisine sevk ederek "***akıllı***" insanın daha bela gelmeden evvel tedbirini görmesi lazım geldiğini söyledi. Bela geldikten sonra korku ve telaşa kapılmadan gerçek anlamda tam bir dayanıklılıkla tedbir alanlara "***galip***" denileceğini, fakat ne bela gelmezden evvel ve ne de geldikten sonra tedbirle savuşturmayı düşünmeyip hayret ve şaşkınlıkta olanların "***aciz***" kalacaklarını söyledi. Hatta bu üç sınıfın durumlarını bir kat daha arslan nazarında aydınlatmak için şöyle bir hikâyeye başladı.

Üç balık

Bir göl vardı. Bir tarafı büyük bir nehre bağlı idi. İçinde üç balık, arkadaşça yaşıyorlardı. Bir gün nehirde balık tutan balıkçılar gölün kenarına gelip balıkları orada görünce: "Yarın da şuraya ağımızı atarız." diye etrafı iyice gözden geçirdikten sonra gittiler. Balıklardan "***tedbirli***" olan heriflerin şu keşiflerinden öfkelerini anlayarak hemen büyük nehre savuşup gitti. Ertesi sabah, avcılar ağlarını attıkları zaman belayı "***galip***" olan ikinci balık da gördü ise de gölün nehre kavuştuğu yeri balıkçılar kapamış olduklarından kaçmaya imkân göremeyince, kurtuluş için başka bir tedbir buldu. Güya eceliyle helak olmuş bir balık gibi suyun yüzüne çıkarak hareketsiz bir hâlde durduğundan, balıkçılar böyle ölmüş balığı beğenmeyerek, bir tanesi onu tuttuğu gibi nehir tarafına attı. Oradan balık çırpına çırpına nehre kadar yol bulup kaçtı gitti. Amma âciz olan üçüncü balık, ağlar atıldıktan sonra da böyle bir tedbir bulamadığından şuraya buraya şaşkın ve perişan atladı ise de nihayet ağa takılarak avcılar tarafından tutuldu.

Netice itibariyle Dimne, bu çeşit misal getirmelerle arslana bir bela meydana çıkmazdan evvel, ona engel olmak için akıl ve hikmet gerektiğini güzelce anlatarak daha sonra sözünü Şetrebe'ye çevirdi. Şetrebe'nin padişaha hain olduğunu ve arslan aleyhine bazı memurlarla görüşme ve danışmada bulunduğunu anlattı. Arslan öyle her işittiği lakırdılara hemen kulak verip inanabilecek zayıf fikirli kimselerden olmadığı cihetle, Şetrebe hakkında bunca iyilik ve efendilik etmiş olduğu ve o ise hakikaten nimet kadrini bilecek hikmet sahibi kimselerden bulunduğu hâlde, kendisinden nankörcesine hıyanetin hiç umulamayacağını ortaya koymaktan geri durmadı ise de Dimne, hilebazlıkta ustalığını ortaya koyarak, Şetrebe'nin: "Padişahımız olacak arslan benim bir bağırışımdan bile korkan ödleğin birisidir." diye devletin ileri gelenlerini baştan çıkarmakta bulunduğunu ve bunu kulağıyla işittiğini açıklayarak,

eğer derhâl bu öküzün hakkından gelinmeyip de fitnenin tamamıyla meydana çıkmasına yol verilecek olursa sonradan fitneyi bastırmanın mümkün olamayacağını tam bir bağlılık tavrıyla kesin olarak bildirdi.

Aslında arslan yine kanaat edemedi. Şetrebe'den o zamana kadar sadakate aykırı hiçbir hâl ve hareket görmemiş olduğu cihetle, böyle günahsız kabahatsiz adamları mahvetmek, diğer sadık kulların da üzüntülerine sebep olacağını beyan eylediyse de Dimne: "Gerçi kabahatsizlere ceza etmek, pek büyük haksızlık, büyük ve dehşetli bir tehlike olacağına şüphe edilemez ise de hainlere, karşılık beklemeden gösterilen sevginin tersi de yine buna uygundur." diye o kadar söz söyledi ki nihayet arslanı bayağı yumuşattı fakat arslan yine kesin olarak inanamadı. Dimne'nin de reyinin katılmasıyla, Şetrebe yanına geldiği zaman, hıyanetini hâl ve tavrından anlamak üzere çok dikkatli davranmaya karar verildi.

Hileci çakal, arslanda Şetrebe aleyhine bu anlayışı hazırladıktan sonra: "Şimdi de Şetrebe'yi yoluna koymalıyım." diye bir aralık kalktı onun yanına gitti. Zaten Şetrebe'yi arslana tavsiye ve takdim eden kendisi olmakla, aralarında dostluk henüz devam etmekte bulunduğundan, biçare Şetrebe çakalı görünce, eski bir dost olarak çoktan beri görüşemediklerinden dolayı, dostane sitemlerde bulundu. Dimne, bozgunculuk arzusunun sonunu yürütmek için böyle bir yakınma bekliyordu. Hemen dedi ki:

-Ey vefalı yârim! Hayli zamandan beri seni bile göremiyor isem de bundan anla ki, cihandan ne kadar uzaklaşmışım. Ne derecelerde yalnızlığı tercih etmişim! Böyle iyiliğe kötülüğü esas kural kabul eden dünyada, herkesten selam ve sabahı kesmekten başka kurtuluş çaresi mi bulunabilir?

Şetrebe:

-Korkarım efendimiz olan arslan tarafından senin hakkında bir kötü anlayış ortaya çıkmıştır da onun için böyle söylüyorsun.

Dimne:

-Hayır dostum hayır! Keşke benim hakkımda olsa idi! Ben arslana ne hizmette bulundum ki! Fakat! Of nasıl söyleyeyim! Ama her hâlde doğruyu söylemek, doğruluğumun sana arka çıkma arzusudur. Arslan, asıl senin hizmetlerini ayaklar altına alarak hakkında fena niyetlerde bulunuyor. Diyor ki: "Şetrebe semire semire bir tulum yağ kesildi. Gördükçe ağzımın suları akıyor. Zaten devletimin işleri için onun ne lüzumu kaldı? Hem Şetrebe'nin bana kötülük niyeti de varmış." diye kullarının sadıklarına seni yiyeceğini söylüyor. Arslana senin kadar güzel hizmet etmiş olanlar, nihayet böyle bir kötü karşılık görürler ise biz başımızdan nasıl emin oluruz?

Şetrebe, bu sözleri işitince gerçekten rengi attı ise de arslanın kendisine böyle bir kötü niyeti olduğunu bir türlü kabullenemiyordu. Ve: "Öyle bir kerem sahibi hükümdarın ben gibi sadık bir kuluna, bu kötü niyet yakışık alır mı? Benim hiçbir kabahatim yok ki cezaya lüzum görsün!" diye Dimne'nin haberini redde çalışıyordu. Lakin Dimne'yi de kendisine pek sadık bir kişi bildiği için nihayet: "Öyle ise demek oluyor ki fesat çıkaranlar, yine hakkımda arslana kovuculukta bulunmuşlardır. Efendimizin güvensizliğini gerektirecek bir hıyanette bulunmuşlardır. Fenalar ile karşılaşıp görüşmek, işte böyle en doğru adamları da hataya uğratır." diye zavallı Şetrebe, uzun uzadıya sohbetlere girişti. Lakin her hâlde kendisinde bir hıyanet bulup da ondan korktuğu gibi, arslanda da bir kıymet bilirlik bularak tenkit etmiyordu. Belki sultana yakınlık, yakıcı bir ateş olduğuna hükmedenlerin, hikmet yoluna girip padişaha ait hizmetten uzak olanların, o hizmetinde büyük kısmet var zanneyledikleri hâlde, bir mevkiye yakınlaşmaya ulaşanların, işte böyle bazı fesat çıkaranların baştan çıkarmasıyla bir dakika içinde kırk yıllık talihlerinin talihsizliğe dönüşebileceğini söylüyordu. Hem bunu da padişahların bazı şeyleri yanlıştır diye iddia etme şeklinde söylemiyordu. Bilakis sadıkları o suretle yok

etme ve mahvetmeleri, kalplerinde bağlılık işareti bulunan diğer kulların da şüphelenmelerini gerektireceği için, yine onların menfaatlerini bozacağı için söylüyordu. Hatta örnek olmak üzere bir de "Şahin ile Horoz" hikâyesini anlatmaya başladı:

Şahin ile horoz

Bir gün şahin, horozu azarlamaya başlamıştı. Demişti ki: "Ey horoz! Sizin türünüz ne kadar nankör hayvanlardır. İnsan evladından olan sahibiniz, sizi düşman şerrinden muhafaza için güzel kümesler yaptırdığı ve yumurtadan çıktığınız zamandan beri sizi güzel güzel beslediği ve her akşam sabah yeminize, suyunuza dikkat ettiği hâlde, yine sizi ne zaman çağıracak olsa emrine itaat etmezsiniz. Damdan dama koşarak kaçıp onları üzersiniz. Biz ise temelinden vahşi olduğumuz hâlde efendilerimizin bize yaptıklarının en aşağısına bile teşekkür olarak, kolları veya parmakları üzerinde oturmak şerefine karşılık, ele geçirdiğimiz avları efendilerimize takdim ederiz. Göğün bir katında bulunmuş olsak bile, bizi çağırdıkları anda geliriz." Horoz bunu işitince gülerek: "Gerçi göğün bir katında olsanız sizi çağırdıkları anda gelir iseniz de acaba siz, kendi cinsinizden bir tanesini tava içinde hiç gördünüz mü?" demesiyle şahin: "Hayır!" deyince horoz dedi ki: "Azizim! Biz bazı kere birimizin tava içinde kızartma olmuş ve bazı kere diğerimizin şişte kebap edilmiş olduğumuzu gördüğümüzden, bize efendilerimiz ne kadar ikram ve taltif edecek olsalar bile, bir türlü kalbimize tam güven gelemez."

İşte Şetrebe, şu örnek ile padişahların günahsız yere bazı kullarını mahvetmeleri, diğer sadıkların kalplerine de yürek çarpıntısı vereceği için sadakat gereği, kendi efendisinin de böyle bir hataya uğramakta olmasına *hayıflanmaya*[30] başladı. Dimne, bir sahte sadakat örneği daha göstermiş olmak ve hem arslanı ve hem

[30] Hayıflanma: Ah vah etme, esef etme, üzülme.

Şetrebe'yi özürlü bulmak için: "Arslanın sana kötü meyli, kibir ve büyüklüğünden veya senin hizmetini takdir edemeyişinden dolayı değildir. Sen hünerli bir adamsın. Senin gibi adamlara başarılı olmak, padişahlar için de şan ve şereftir." deyince Şetrebe dedi ki:

-Evet! İlim ve fazilet, akıl ve hikmet sahiplerini sevgi ile karışık beğenme, kerem ve yardımlarıyla korumak, padişahlar için iftihar edilecek şereflerdendir; ama böyle ilimde, hikmetlerde ve asıl yüce mertebeye ulaşanlar çok az bulunurlar. İnsanların diğer kısmı ve hükümdarların diğer kulları ya cahillerden veyahut kendisini hünerli gösteren entrika çevirenlerdendir. Bunların ciddi olan fazilet sahiplerine düşmanlıkları vardır. Bunlar, hisse sahiplerinin daima beğenme ve ayıplamasında bulunarak, güzellikleri kötülükler ve emanetlerini hıyanet ve din duygularını cinayet suretinde gösterirler. İlim ve hikmet sahipleri ne yapmış olsa o kötülük isteyenlere yaranamazlar.

Dimne: O hâlde işin sonu neye varır?

Şetrebe: Kaza ve kader neyi icap eder ise o olur.

Dimne: Güzel ama işi kaderin icabına bırakacağım diye göz göre göre kendini arslanın pençesine atmak da reva mıdır?

Hain çakalın bu sözden maksadı, kendisini arslanın pençesinden kurtarmak için öküzü bazı ihtiyatlı tedbirlere sevk ederek, sonra da o tedbirleri de arslana: *"hainler korkaktır"* hükmünce, Şetrebe'nin hainlik işareti diye sunmak idi. Biçare Şetrebe, bu hilelerden habersiz olup temiz yüreğiyle: "Dostum! Kaza ve kader hükmünü gösterecek olduktan sonra ne kadar tedbir etmiş olsan boştur. Bak sana bir "Bülbül ve Bahçıvan" hikâyesi arz edeyim." diye aşağıdaki gibi bir hikmetli hikâye daha söyledi.

Bülbül ve bahçıvan

Bir bahçıvanın bağında çok güzel bir gül açılmıştı. Bahçıvan gülüne âşık olmuşçasına, onu esen rüzgârlardan esirgerken bir gün baktı ki bülbülün birisi, gül dalına konmuş, yapraklarını birer birer koparıyor. O gün bülbülü korkutup kaçırdı ise de ikinci gün bülbül yine gelmiş ve bahçıvan yine kaçırdığı hâlde, üçüncü gün bülbül tekrar gelerek gülde hiçbir yaprak kalmamak derecesinde bütün o renkli yapraklarını yere sermiş idi. Bunun üzerine bahçıvan bir kapan kurarak bülbülü tuttu. Kafese koyup hapsetti. Bülbül: "Ey insafsız adam! Ben sana ne yaptım ki beni bu hâle koydun? Eğer sesimi beğenip de yaptın ise ben zaten senin bağın bülbülü değil miyim?" demesiyle bahçıvan: "Sen benim o kadar sevdiğim gülü berbat eyledin. Cezası olmak üzere hürriyetini bir kafeste esaretle geçirmelisin." deyince bülbül: "Zaten birkaç gün zarfında perişan olacak olan bir gülü mahvettim diye benim hürriyetimi ebedî olarak esarete değiştirmek yerinde bir insaf mıdır?" deyince, bülbüle acıyıp salıverdi. Bunun üzerine bülbül çok sevinerek dedi ki: "Senin hürriyetimi iade hususundaki şu yardımına karşılık ben de sana haber veririm ki, bağın filan tarafında bir hazine gömülüdür." Bahçıvan orasını kazarak gerçekten hazineyi

bulunca bülbüle dedi ki: "Yeraltında gömülmüş olan hazineyi biliyorsun da otlar arasında koyduğum kapanı neden bilemedin?" Bülbül cevaben dedi ki: "Senin kapanın kaza ve kaderin bir icabı, bir gereği idi. Onun karşısında hikmet gözü kapanır. Kaza hükmüne karşı ne kadar açık göz olsa kör olur."

Şetrebe'nin bu hikâyesi üzerine fesatçı Dimne, biçare öküzü elbette arslan aleyhine çevirmek için tekrar söze başladı. Arslanın kendisine olan kastı, ne kibir ve azametinden ne Şetrebe'nin hıyanetinden hiçbir şeyden olmayıp mutlaka o kötü iş yapanın tabiatının gereği olduğunu ortaya koydu. Bir kimseye evvela yaltaklanma yüzü ve iltifat göstererek, ondan sonra onun hakkından gelmek, arslanda öteden beri görülegelen hâller olduğunu ve bundan dolayı Şetrebe'nin aklı ve hikmeti gereğince kendisini böyle bir zalimin zulüm pençesinden kurtaracak tedbirlerde asla kusur etmemek gerektiğini söyledi. Şetrebe dedi ki: "Her hâlde efendimiz olan arslanı tenkitte hakkın yoktur. Eğer onun tabiatı böyle ise, sen en evvel bana onu niçin söylemedin? Bilakis arslanın lütuf ve yardımlarından bahsetmiş idin. Hatta senin de kabahatin yoktur. Ben niçin evvel düşünmedim ki bu hayvan benim kanımı anasının sütünden daha helal bilir. Benim kendi cinsimi nerede görse hemen avlayıp yer! İşte bunu evvel düşünmediğim için ben kendi kendime etmiş oldum. Arslanın hizmetinde şan ve şeref vardır. Hırs ve ümit ile bu belaya nefsimi bırakarak tilkiyi avlayayım derken, kendisini kaplanın pençesine yakalatan avcıya benzedim. Bir şeye tamah ediliyorsa, neticesinde mutlaka sıkıntısı çekiliyor" Dimne, o avcı hikâyesinin nasıl olduğunu sorması üzerine, Şetrebe aşağıda olduğu gibi adı geçen hikâyeyi anlatmaya başladı.

Hırslı avcı

Avcının birisi, bir ovada gördüğü güzel bir tilkinin postuna tamah eyledi. Tilki sıçrayıp oynayıp giderken, avcı arkasına düşüp

bir dağ eteğindeki inine kadar vardı. Tilkinin inini görmesiyle kapısı önüne derhâl bir çukur kazıp üzerine çerçöp koyarak, üstüne de bir leş bıraktı ki, tilki tamah etsin gelsin diye. Kendisi de biraz ötede çalılar arasında gizlenerek ortaya çıkacak durumu beklemeye başladı. O anda tilki, ininden çıkarak leşi gördü ve bu hazır ava ağzının suyu aktı ise de leş evvelce orada yok iken yeni konmuş olmasından ve hem de çerçöp üzerinde bulunmasından dolayı, bunda mutlaka insan evladının bir hilesi olacağını anlayıp tehlikeli şeye tamahtan ise kanaati tercih etti. Gidip yuvasında rahatına baktı. Biraz sonra kaplanın birisi gelip leşe pençe saldı. Gerçekten çukura düştü. Bu çukur kaplan için tehlike sayılacak kadar derin değildi. Kaplanın şamatasından avcı: "Hah! Tilki çukura düştü." diye körü körüne koştu. Çukurda olan tilki midir, başka bir şey midir, dikkat etmeksizin atladı. Kaplan ise onu avını almaya gelmiş zannıyla bir pençe saldığı gibi parça parça etti.

Şetrebe, bu hikâyeyi de söyleyerek kendisi de arslanın hizmetine işte bir avcının saldırışı gibi saldırdığından, şimdi o yok olma pençesinden dolayı yine kendi kendisini ayıplamak ve aşağılamak lazım geleceğini ortaya koydu ise de Dimne, mutlaka Şetrebe'yi baştan çıkarma emeline hizmet eyleyeceğine hâlâ kanaat edemiyordu. Şetrebe: "Ben efendimin ahlakını bilirim. Benim hakkımda onun lütuftan, merhametten başka düşündüğü yoktur. Ne fayda ki eğer haset edenlerim efendimi baştan çıkarmışlarsa ona da çare ve tedbir fayda vermez." diyordu. Dimne: "Çare ve tedbir fayda vermez, diye başarı meydanını düşmanlara terk reva mıdır? Elbette senin gibi akıllı, olgun, bilge olan zat, düşmanları aleyhine mutlaka bir tedbir bilir. Hiç olmaz ise öyle dört beş iğfal edene aldanan, sitem eden kişi, efendisini men edecek bir yol arar bulur." deyince Şetrebe: "Birkaç kötülük düşünen düşman, bir kâmil aleyhinde birleşecek olursa, bu birleşmelerin elbette sonuca ulaşacağını, yine arslanı baştan çıkarmak için birleşen "Kurt, Kar-

ga ve Çakal" hikâyesiyle de anlaşabileceğini" söyleyerek adı geçen hikâyeyi anlatmaya başladı.

Kurt, karga ve çakalın iş birliği

Kurt, çakal ve karga bir arslanın hizmetine yardımcı olurlardı. Avlanmadan arta kalanı yerler ve bu suretle refahla ömür sürerlerdi.

Bir gün tüccarın birisi bunların oturduğu orman kenarına kadar gelerek kervanın hayvanlarından bir deve, çok zayıf düşmekle onu orada bıraktılar. Biçare deve karnını doyurmak ve kaybolan kuvvetini yerine getirmek için gezinirken, arslana rastlayınca ödü patladı. Arslan: "Burada bizimle beraber kalmak mı istersin, yoksa dilediğin yere gitmek mi?" deyince, deve zaten hayatından ümidi kesmiş olup şayet gitmek tarafını tercih edecek olsa arslanı gazaplandırırım korkusuyla: "Müsaade buyrulacak olursa kullarınız arasına girmek isterim." demiş ve arslan gerçekten o şaşkın hayvana aman vermişti. Bir zaman sonra deve, kuvvet toplayarak ve yağlanarak çakalın ve kurdun ağızları sularını akıtmaya başladı. Arslan verdiği sözü bozup deveyi yemek alçaklığını asla kabul edemediğinden deveyi ele geçiremiyorlardı.

Nihayet bir gün arslan, bir koca fil ile savaştı. Saatlerce uğraştıktan sonra fili yiyebilmek şöyle dursun, kendisi mağlup ve yaralı olduğu hâlde kulları yanına geldi. Bu yaralı hâle bir de açlık yüklenince üç dört gün zarfında, arslan âdeta ölüme yaklaşmıştı. Artık çakal, kurt ve karganın hâllerini hiç sormayınız. Arslan yiyecek bir şey bulamayınca onlar ne bulacaklar? Bu üç çanak yalayıcı aralarında anlaşarak, hazır elde semiz bir deve var iken böyle açlıktan helake yaklaşmanın münasebeti olmayacağını konuştular ise de evvelce bir defa daha tekliflerinde, arslan bu gaddarlığı kabul etmemiş olduğundan, tekrar arz etseler yine kabul etmeyeceği ihtimalini gördüler. Fakat karga: "Durunuz ben bir

daha şunu tecrübe edeyim." diye kalktı arslanın huzuruna vardı. Yer öpüp arslanın hâl ve hatırını sorunca arslan: "Ah! Yaralı hâlden ziyade açlık canıma tak etti. Şu etrafta bir dolaşınız, bakınız bir av bulursanız haber veriniz de âciz hâlimle yine onu avlamaya gayret edeyim. Ben de karnımı doyurayım siz de!" cevabını alınca, karga gelip arkadaşlarıyla beraber güya etrafı dolaştılar. Karga, tekrar arslanın huzuruna gelince, hiçbir av bulamadıkları cevabından başka bir şey getiremedi. O zaman deveyi tekrar arslana hatırlattı. Arslan: "Ben ahde vefa etmez[31] hayvan mıyım? Bir kere aman verdiğim deveye bir daha nasıl kastederim?" deyince karga: "Bilgeler demişlerdir ki bir vücudu kurtarmak için, bir uzvu feda etmek lazım olduğu gibi, bir aileyi kurtarmak için, bir canı ve bir kabileyi kurtarmak için, bir aileyi feda etmek lazımdır. Hele cihanın selameti, bir padişahın varlığının devamı ve iyilikseverliliğinin devamına bağlı olduğundan, padişah uğruna bir memleket halkı bile feda olunabilir. Siz ki bizim padişahımızsınız, size kim canını feda etmez?" demiş ve bu söz arslanı bayağı yumuşatmıştı. Sonra arkadaşlarına gelerek: "Arslanı epeyce yola getirdim. Haydi şimdi deve de beraber olduğu hâlde cümlemiz gidelim efendimizin uğruna vücudumuzu kurban edelim, diyelim. Deve de bu fedakârlığını gösterince, onu cümlemiz el birliğiyle hem arslana yedirelim hem de biz yiyip nice günler rafahımızın ihtiyaçlarını garantiye almış olalım." dedi. Deveye giderek ona: "Biz efendimizin sayesinde bunca bahtiyarlığa nail olduk. Şimdi onun âcizlik hâlinde bir fedakârlık eseri göstermek lazım gelmez mi? Halbuki biz kendimizi arz etsek de arslan kabul etmez. Edecek olsa idi şimdiye kadar hepimizi yerdi. Zaten son nefesine gelmiş olduğundan birkaç güne kadar helaki de şüphesizdir." diye zavallı deveyi kandırıp cümlece arslanın huzuruna vardılar. Evvela karga: "Efendimizin şu açlığı cümlemizi üzüyor. Vücudumuzun velinimetimizin

31 Ahde vefa etmeme: Sözünde durmama.

lokması olması, bizim sadakatimizin gereğidir." diye kendi vücudunu arz edince, çakal: "Hayır! Senin etin budun nedir? Sen olamazsın. Ben kendi vücudumu efendimize takdim ederim." demiş ise de kurt: "Yok! Senin etin fenadır. Belki hasta efendimize zarar veren etin bir kat daha fenalık verir. Bu fedakârlıkla içinizde ben iftihar etmeliyim." demiş ve arslan kurttan görmüş olduğu bunca hizmet mukabili kendisini yemeğe razı olamayınca biçare deve: "Belki beni de münasip bulmazlar." diye kendisini ileri sürmüştü. Artık cümlesini doyurmak için ondan uygun kim olabilir? Arslan gerçi aman vermiş olduğu hayvanı parçalamak istemez idiyse de o hayvan, kendi kendisini sununca, kaplan da reddetmediğinden cümlenin el birliğiyle biçareyi paraladılar, yediler.

İşte Şetrebe, bu hikâyeyi de ortaya koyarak üç dört hilekâr birleştikten sonra bir padişahı baştan çıkaracakları muhakkak olduğuna hükmetti ve Dimne'ye: "İşte benim de aleyhimde böyle bir birleşme vardır. Kurtulmak güç ve belki boştur. Hem bana zulmedecekler hem efendimizi günaha sokacaklar." diye pek çok yanıp yakıldı.

Dimne, Şetrebe'yi istediği yola getirmekten âciz kalınca işin sonunda dedi ki:

-Pekâlâ! Düşmanların birleşmesine çare olmadığına inanalım. Ya arslan seni yırtıp yemek isterse, hemen gerdanını teslim ediverecek misin?

Şetrebe:

-Yok! Helak ortaya çıktığı zaman öyle miskinler gibi zulme boyun eğmek akıllıca kanaat midir? Elbette ben de ya nefsimi veyahut hiç olmazsa namusumu kurtarmak için olanca kuvvetime müracaat edeceğim. Kurtuluş beklenilmeyen yerde de miskinlik göstermeyip uğraşmak da akıllı işidir.

Bu kadarcık olsun Şetrebe'yi yola getirmek, Dimne için en büyük bir başarı sayıldı. Arkasından dedi ki:

-Mademki öyledir, sana bir nasihat da ben vereyim: "Akıllı olan cenk ve savaş işinde asla acele etmez. Zira savaşa ilk başlayan en zalimdir. Arslan ise güçte kuvvette sana üstün olmaktan başka bir de velinimetimiz efendimizdir ki yalnız nefsi müdafaadan başka yolda, ona el kaldıracak olursan, isyan ve nimete küfür sayılır. Halbuki hikmet sahibi, kendi düşmanı ne kadar zayıf bile olsa onu yine hakaret bakışıyla görmeyip mümkün olduğu derecelerde hakkı teslim ederek, sulh yönünü tercihte bulunur. Titos (Taytus) denilen kuşlar ile denizin hikâyesi bu hikmeti açıklar." diyerek Dimne, Şetrebe'ye aşağıdaki hikâyeyi anlattı.

Titos ve deniz

Hint Denizi sahillerinde "titos" denilen bir kuş vardı ki deniz sahillerinde yaşardı. Bunlardan bir çifti deniz kenarında yuva yaparak dişisi yumurtlamak hâline geldikte erkeğine dedi ki: "Dostum! Yumurtalarımız için bir emin yer tedarik edelim. Zira bu denizin kenarına yumurtlayacak olursam yavrularımız çıktığı zaman, deniz onları alır helak eder." Erkeği karısının bu sözünü dinlemeye lüzum görmedi. "Denizin haddine mi düşmüş ki benim yavrularımı yutsun? Sonra ben onun başına olmadık işler açarım." diye alaya başladı. Dişi dedi ki: "Nasihat dinlemeyenin ve gereği gibi amel eylemeyenin, işin sonunda uğrayacağı pişmanlık para etmez. Onun hâli aynıyla söz dinlemeyen kurbağanın hâline benzer." Erkek kuş, bu kurbağa hikâyesinin neden ibaret olduğunu dişisinden sormasıyla, dişi anlatmaya başladı.

Geveze kurbağa

Bir küçük gölde iki kaz ile bir kurbağa arkadaşlık ediyorlardı. Bir aralık gölün suyu kurumaya başladı. Kazlar kuru gölde yaşamanın mümkün olamayacağını görünce göçe mecbur oldu-

lar. Fakat kurbağa ile aralarındaki dostluk pek fazla olduğundan, onu bırakıp gidemedikleri gibi, durumu kurbağaya anlattıkları zaman, o da uzaklaşmaya bir türlü razı olmadı. Nihayet sonunda yine birlikte yaşamak üzere kurbağayı da beraber götürmeye razı ettiler. Bunun için bir şart koydular ki, o da uçarken kendilerine hangi hayvan rast gelirse gelsin ve ne türlü söz söylerse söylesin kurbağanın zevzekçesine karşılık olarak vak vak etmemesinden ibaret idi. Nihayet bir değnek bulup kurbağanın ağzına verdiler. Kurbağa değneğin orta yerinden ağzıyla tutunca, kazlar da kendi ağızlarıyla değneğin iki ucundan tutarak havalandılar. Bir köyün üzerinden geçerlerken köylüler: "Yuhâ! Bakınız! Bakınız! İki kaz bir kurbağayı ne tuhaf surette götürüyorlar!" diye gürültüye başladılar. Kurbağa bir müddet sessizce sabreylediyse de nihayet bir cevapla köylüleri susturmak için "Vak vak!..." der demez ağzı değnekten kurtularak paldır küldür aşağıya düştü, parça parça oldu. Kazlar arkasından dediler ki "İşte söz dinlemeyen, tenbih tutmayan gevezenin sonu budur."

Bu hikâyeyi dişi titos erkeğine nakletmekte olup, erkeği hikâyeyi dinledikten sonra karısına birçok güvence daha verdi. Elbette denizin kendi yavrularına ziyanı olamayacağından bahisle, korkusuzca yumurtalarını yumurtlamak hususunda dişiyi çaresiz bıraktı. Kısaca dişi, yumurtaları yumurtlayıp, zamanında kuluçkaya da yatarak yavruları çıktıktan ve epeyce palazlanmaya başladıktan sonra, bir gün denizden büyüyerek gelen dalgalar, yuva içindeki yavruları kapıp götürdü. Bunun üzerine dişi titos, erkeğe: "Şimdi gördün mü hâlimiz ne oldu? Ben sana vaktinde haber vermemiş mi idim?" diye bağırmaya başlayınca kocası: "Sen telaş etme! Ben denizin de hakkından gelirim." diye kalktı kuşların komutanı olan *Sîmurg*'a[32] giderek sergüzeştini hikâye edip dedi ki: "Eğer sen, bütün kuşların türünü toplayıp benim intikamımı

[32] Sîmurg: Masal kuşu Zümrüdanka'nın (sîmurg-ı anka) diğer isminin kısaltılmışı.

deryadan almaz isen, gider Hazret-i Süleyman'a şikâyet eder; seni kuşların serdarlığından indiririm." Gerçekten başkanlık, hükümdarlık şanı, zayıfları koruma ve zalimlerden intikamlarını almayı gerektirdiğinden, Sîmurg bütün kuşların askerini toplayıp derya kenarına vardı. Ve: "Ey deniz! Arkadaşımız titosun yavrularını iade etmezsen seni kurutur ve vücudunu yokluğa göndeririz." diye tehdide başladı. Hiç kuşların deryayı kurutabilmeleri kabil midir? Fakat düşman, büyük bir denize nisbetle bir kuşlar ordusu kadar âciz bile olsa yine onu hakaret bakışıyla görmek ve hakkı teslimden çekinmek gibi tavırların hikmete uygun olamayacağını derya da bildiği cihetle, inatçılığı ileriye götürmeyip titosun yavrularını iadeye mecbur oldu. Bu hikâyeyi söyleyen Dimne'dir ki Şetrebe'yi arslan aleyhinde istediği gibi doldurduktan sonra, güya yumuşak huyluluk ve sulhseverliği de öğretmek için söylemişti. Biçare Şetrebe, tam saflıkla bu nasihati de ancak dostluk eseri olarak kabul etti ve asla arslandan düşmanlık işaretleri görmeyince, tabiatıyla kendini müdafaaya başlamayacağını Dimne'ye anlatarak *söz* ve güven hissi verdi. Nihayet Dimne: "Arslanın gazap işaretleri malumdur ya! Gözleri fırlar. Burun delikleri açılıp dişlerini gıcırdatır. Homurdanır. Hele kuyruğunu şap şap yere vurur ki, asıl hücuma hazırlandığı da işte bundan anlaşılır." diye arslandan bu durumları görür görmez nefsini müdafaa için her ne yapacak ise yapması lazım geleceğini Şetrebe'ye anlattı ve başarısını bu suretle temin eyledikten sonra, kendisi kalktı arkadaşı Kelile'nin yanına gelip fitneci durumunu ona da müjdeledi. Kelile, fitne ve fesattan hoşlanmayan bilge görünüşlü bir hayvan olduğundan, Dimne'nin başarı saydığı şeyi asla güzel bulmayarak entrikanın akıbeti ne olacağını uzaktan seyretmek için kalktı, arslanın ikametgâhı civarına gitti.

Biraz sonra Şetrebe de oraya gelince arslan, daha onu görür görmez, kendisine fena niyet kastı ile gelmiş zannına düşerek dişlerini gıcırdatıp kuyruğunu yere çarpmaya başladığı gibi, Şetrebe

de bunu görünce, arslan kendisine saldıracak zannıyla müdafaaya hazırlandı. İki tarafın tavır ve vaziyeti birbirinin şüphesini artırdı. Ara yerde öyle müthiş bir hücum ve çarpışma meydana geldi ki, gören hayvanların hepsi korkularından, hayretlerinden tir tir titrediler. Gerçi Şetrebe'nin cüssesi arslandan büyük ve bünyesi ondan daha kuvvetli idiyse de ne kadar olsa ot yiyen hayvanlar et yiyen hayvanlar kadar yırtıcı olamayacaklarından, arslan pek fena saldırmakta ve Şetrebe ancak müdafaa göstermekte idi.

Kelile bu hâli görünce kabul etmeyerek, ağzına ne geldiyse Dimne aleyhine söyleyip çeşitli azarlamalarda bulunarak dedi ki:

-Ey evi yıkılasıca! Ettiğin işi gördün mü? Evvela hiç lüzumu olmadığı hâlde velinimetin efendini zahmetli tehlikeye soktun. İkincisi padişahına sözünde durmamazlık gibi bir kötü şöhret kazandırdın. Üçüncüsü hiçbir kabahati olmadığı hâlde biçare öküzün kanını boynuna aldın. Dördüncü olarak, en sadık bir kulunu padişaha kahrettirmek suretiyle, diğer kullarının da güvenlerini yok etmiş oldun. İhtimal ki komutanlarından bir takımı, canları korkusundan kendilerine başka bir efendi aramaya mecbur olsunlar. Beşinci olarak, kendi zayıflığını, alçaklığını da meydana koydun. Zira kendinden başka bir kimsenin padişaha yaklaşmasını çekemedin. Ve bu rekabeti güya tam bir yumuşak başlılıkla yürüteyim derken, kan dökerek ve koca bir veziri elden çıkartarak zalimce bir surette yürütmüş oldun.

Dimne, arkadaşının hiddetini gidermek için dedi ki:

-Birader! Küçük yaştan bu ana kadar terbiye ve edebe, akıl ve hikmete aykırı hiçbir hareket etmedim zannediyorum. Eğer benden bunlara aykırı bir hâl çıkmışsa lütfen ihtar ve nasihat buyur ki gereği üzere hareket edeyim.

Kelile hiddeti daha ziyade artırdı. Dedi ki:

-Senin kusurların o kadar çoktur ki sınır ve sınırlamaya sığmaz. Evvela kendini ayıpsız, kusursuz zanneylediğin hâlde, işte

ayıp eseri ve kusurun daha şimdiden koca bir cinayet ortaya koymuştur. Sonra, sözün başka işin başkadır. Bol lakırdı söylersin, fakat işlerin yerine getirilmesine gelince yaya kalırsın. Arslan gibi bir padişahın veziri olduğun hâlde, sende bu huy varken başka ayıp aramaya lüzum mu kalır? Bilgeler demişlerdir ki, söz ve iş hususunda insanlar dört kısma ayrılırlar. *Birincisi*, bir iş görmez çok söyler. Bunlar münafık veya geveze takımıdırlar. *İkincisi*, söylemez fakat iş yapar. Bunlar civanmertler ve yüce yaratılışlı takımıdırlar. *Üçüncüsü,* hem söyler, hem iş yapar. Bunlar adi şahıslar kısmıdır. *Dördüncüsü,* ne söyler ne de bir şey yapar. Bunlar en alçak en fena olanlardır. Sen ise olanca kuvvetini söze harcayarak güzel hizmet hususunda âciz kalırsın. İşin küçük laf üretmeklikle, fesattan ibarettir.

Dimne:

-Ne yapayım? Ben bir nasihat eden vezirim. Padişaha güzel nasihatler vermek borcumdur.

Kelile:

-Evet! İşte verdiğin nasihatlerin semeresi olarak padişahı katil eyledin. Bir günahsızın öldürülmesiyle şanını kirletmesine sebep oldun. Bilgelerin büyükleri demişlerdir ki: "Amelsiz kuldan, akılsız maldan, *salâhsız amelden*[33] niyetsiz sadakatten, nasihatsiz yaşayıştan fayda gelmez."

Dimne:

-Bu işe teşebbüsüm, padişahın teveccüh ve emniyetini kendime bağlı kılmaktı. Hamd olsun şimdi bu emel hasıl oldu. Bundan sonra doğruluktan ayrılmayacağım. Güzel hizmetimle efendimi mennun etmeye çalışacağım.

Kelile:

-İşte padişaha asıl hıyanetin bu yüzden değil midir? Padişahın güvenini yalnız kendine bağlamaya çalışmak, velinimetini

[33] Salâhsız amel: İnsanı iyileştirmeye, düzeltmeye götürmeyen dinî vecibeler.

diğer birçok en sadık kullarının güzel hizmetlerinden mahrum bırakmayı istemek demektir. Bundan büyük hıyanet olamaz. Bilgeler beş şeye ahmaklık işareti olmak üzere hükmetmişlerdir. *Evvela* başkalarının zarar vermesinden kendine menfaat ummak. *İkinci* olarak, nefsini kırmaksızın ibadetsiz ahiret sevabı ummak. *Üçüncü* olarak, kadınlara kabalık ve düşmanlık gösterdiği hâlde, onlarla âşıklık ve sevgi gayretine düşmek. *Dördüncü* olarak, rahatını bozmaksızın her ilme ulaşmayı arzu etmek. *Beşinci* olarak, hakların bozulması ve vefasızlık durumlarında yine insanlardan bağlılık beklemek.

Kelile, arkadaşını tenkitte daha ziyade devam ile sözü uzattı. Gerçi ona nasihat kâr etmeyeceğini biliyor idiyse de kendisini sevdiğinden, belki bin sözde birisi kulağında kalır diye söylüyordu. Hatta nasihat kabul etmeyenlere nasihat vermekte ısrar eylemenin de faydasız olduğunu biliyordu. Bu manayı açıklamak için şöyle bir "Nasihat Kabul Etmeyen Kuş" hikâyesi de söyledi.

Nasihat kabul etmeyen kuş

Bir dağda maymunlardan bir topluluk oturuyordu. Kış mevsimi olduğundan bunlar soğuktan helak derecesine gelmişlerdi. Ansızın bir tarafta bir elmas parçası gördüler ki parıl parıl parlıyordu. Maymunlar onu ateş zannederek topladıkları çalı çırpıyı etrafına koyup üflemeye başladılar. Fakat her parıltı ateş midir? Civarda bulunan ağacın üzerine konmuş bulunan bir kuş, bunlara o şekilde ateş yakılamayacağını anlatmaya başladı. Maymunlar hiç kulak vermeyerek ateş zanneyledikleri şeyi üflemekte oldukları hâlde, kuş hep elmasın ateş olmadığını söylüyordu. İnsanoğlundan birisi kuşa: "Canım senin nene lazım? İşte onlar seni dinlemiyorlar bile. Ben sana derim ki, söz dinlemeyene söz söyleme." dedi ise de söz dinlemeyenin en büyüğü kuş oldu. Fakat adam, sonunda kuşa nasihatten elini eteğini çekti. Kuş nihayet daha ya-

kınından nasihati duyurayım diye yaklaşınca maymunların pençesine yakasını verdi. Onu derhâl parçaladılar.

Kelile bu hikâyeyi söyleyerek: "İşte benim de sana nasihat dinlettirmeye çalışmaklığım ihtimal ki bu kuşa olduğu gibi bana da zararlı olur ise de ne yapayım ki, seninle olan arkadaşlığımdan dolayı bir türlü kendimi zapt edemiyorum." dedi ve: "Her hâlde hükümdarların yanında hizmet edenlerin böyle yalanlar, dolanlar ile şunu bunu belaya uğratmaları asla hoş bir şey olamayacağını" anlatmaya devam etti. Hele işi gücü hile ve aldatmacadan ibaret olan entrikaların akıbeti mutlaka kendi ziyanlarına döneceği hakkında da bir ibret dolu hikâye daha söyledi.

İki ortak

İki ortak tüccar vardı. Birisi çok cin fikirli, şeytan gibi olduğundan, ismine *Tîzhûş*[34] derler ve diğeri ise içi temiz ve halim selim yaratılışlı bir insan olup ismine *Hâzım*[35] derlerdi. Bunlar bir ay için ticaret yolculuğuna çıktılar. Yolda bir küp altın bulunca, Tîzhûş: "Arkadaş işte bu seferlik bize şu ticaret kâfi olsun. Memleketimize dönelim gönül hoşluğuyla bu parayı harcayalım. Bundan sonra yine ticarete çıkarız." demesiyle Hâzım da bu düşünceyi kabul ederek avdet eylediler. Şehirde, Hâzım malın taksimini arkadaşına teklif etmişti. Fakat Tîzhûş'un fikirleri başka olduğundan, mal bölme yönüne gitmedi. Güya aralarındaki ortaklık, kardeşlik derecesinde bir şey olduğundan bahisle, malı filan yerde duran bir ulu ağaç altına gömerek gereken miktarını oradan alıp harcamaları ve bittikten sonra yine ortak olarak ticaret yolculuğuna gitmeleri fikrinde bulundu. Biçare Hâzım, bu fikri de kabul etti. Evvela belirli miktar alarak altının kalanını ağaç altına gömdüler. Bir zaman sonra Hâzım'ın harçlığı tükenerek arkadaşına

34 Tîzhûş: "Uyanık, çabuk kavrayışlı" anlamında özel isim.
35 Hâzım: "İhtiyatlı, akıllı, işinde gözü açık" anlamında özel isim.

gelip, birlikte altın çıkarmaya gitmelerini teklif etti. İkisi beraber ağaç altına vardıklarında ne görsünler? Altının yerinde yeller esiyor. Tîzhûş: "Vay bensiz bensiz sen buraya gelip altını aşırdın öyle mi?" diye Hâzım'ın yakasına sarıldı. Biçare Hâzım bu ayıpla ilgisi olmadığını yeminler ile inandırmaya çalıştı ise de fayda vermedi. Zavallı masumu kadıya götürüp Tîzhûş davayı anlattı. Fakat orta yerde şahit olmadığından kadı: "Öyle ise ben gider ağaçtan şahitlik isterim. Vereceğim hükmü de ona göre veririm." diye davayı ertesi güne geciktirdi. Tîzhûş o akşam babasına dedi ki: "Bu geceden giderek ağacın kovuğu içine girmelisin. Yarın kadı gelip de şahitlik istediği zaman: "Gömülü olan altını Hâzım aldı" diye haber vermelisin. Babası bu hareketten şaşakalınca Tîzhûş: "Çünkü altınları oradan ben aldım. Hâzım'ın ümidini tamamen kesmek için de o aldı diye iftira ettim. Akıl ve uyanıklık böyle icap eder. Şu kadarcık bir hile ile bir hazineye malik olmak fena mıdır?" diye babasını kandırmaya çalıştı. Babası namuslu adam olduğundan, şu alçaklık derecesindeki hileyi kabul etmek istemedi. Hilekârın mumu yatsıya kadar yanacağı hakkındaki atasözünü hatırlatarak, böyle işlerin sonunun mutlaka pişmanlığa dönüşeceğini "Kurbağa ile Keler"[36] hikâyesinden de malum olacağını hatırlatarak hikâyeyi aşağıdaki gibi anlattı.

Kurbağa ile keler

Kurbağanın birisi, güzel bir su başını kendisine mesken seçmişse de komşusu bulunan bir yılandan hiç rahatı olmayıp ne zaman yavru çıkarsa yılan gelir yavrularını yer idi. Biçare kurbağa komşusuna giderek bu hâlden şikâyetle vatanı pek güzel olduğundan diyarı terk etmeye gücü yetmediğini ve bu hâlde yılana karşı ne tedbir almak lazım geleceğini sordu. Komşusu: "Filan

36 Keler: Kertenkele cinsi, büyük sürüngen.

yerde bir keler vardır. Balığı çok sever. Beş on tane balık avla. Kelerin yuvasından yılanın yuvasına kadar balıkları diz. Keler onları yiye yiye yılanın yuvasına gelerek onu da yer, kurtulursun." demesiyle gerçekten kurbağa böyle yaparak yılandan kurtuldu ise de o yolda av bulmaya alışmış olan keler birkaç gün sonra tekrar o yolu tutarak bu defa ne balıktan ne yılandan eser bulamayınca kurbağayı görüp yutarak işini tamamladı.

Tîzhûş'un babası bu hikâye ile hilekârların işin sonunda kötü şöhretlerini kendi üzerlerine sıçratacaklarını anlattı ise de Tîzhûş, öyle kurt masallarıyla altınlarından vazgeçmediğinden, babasını, kendisini kollamaya kabul ettirmeye mecbur etti. Adamcağız oğlunun dediği gibi ağaç kovuğuna giderek, sabahleyin kadı bir grupla oraya gelip de davacı ve karşı tarafın ifadelerini ağaca söyleyerek, Allah için şahitlik istediğinde, adamcağız: "Altını Hâzım çıkardı." diye şahitlik etmiş ise de kadı zaten bir ağacın şehadet edemeyeceğini bilen akıllı kişilerden olup, bu şahitlik etme işinde her kimin hilesi var ise onu meydana çıkarmaya vesile olmak için tertip etmiş bulunduğundan, akıllı ve bilge kadı'nın verdiği emir üzerine ağacın kovuğu altına ateş yaktılar. İçindeki ihtiyar boğulmak derecesine gelerek feryad u figanla atlayınca, kadı herifi konuşturmaya çekti. Zaten şahitlik eden iddiacının babası olması, bu şehadetin yalan dolandan ibaret bulunduğunu hükmettirmişti ya? Fakat ihtiyar da o kadar insan içinde ettiği işten utanarak doğruyu söylemekle, namuslu ve doğru Hâzım'ın hakkı yerine getirildi. Şu kadar ki zavallı ihtiyar mahcubiyetinden orada vefat etmişti. Neticede adamın cesedi, asıl arabozucu oğlunun arkasına yükletilerek şehre gönderildi.

Kelile, bu hikâyeyi Dimne'ye nakl ederek: "Ey Dimne! Sen de Tîzhûş gibi cin fikirli bir şeysen de mutlaka işin sonunda senin başından geçenlerin Tîzhûş'a benzeyeceğinden korkulur." diye birçok bilgece nasihatlere daha girişti. Lakin yaratılışı kötü olan-

lar, nasihatten hisse mi kapabilirler? Kelile, o kadar bilgece sözler söylediği hâlde, Dimne, bunları aksine kabul ediyordu. Zira arslan ile Şetrebe arasında yaptırmış olduğu savaşı hâlâ ayıp bulmayıp aksine herkesin başaramayacağı hünerlerden sayıyordu.

Hatta bunu Kelile'ye de anlattı. Kelile en ziyade böyle henüz kendi fitne ve fesadına kanaat edemediğinden ve kabahatini bilip de ona göre nefsini düzelteceği yerde, bilakis fesadında inat ve ısrar ettiğinden dolayı, Dimne'yi azarlamaya başladı. Nihayet Dimne, Kelile'yi susturmak için: "Azarlamaların artık yeter. Bundan sonra bir daha böyle şeyler etmem. İhtimal ki arslan ile Şetrebe tekrar barış sözleşmesi yapsınlar. Hatta razı olursan arslanın hizmetini terk ederek, gelip kalan ömrümü sana gidip gelerek ve sohbet etmekle geçireyim." deyince Kelile, hem üzülmüşcesine hem öfkelenircesine güldü.

Dedi ki:

-Senin bu nedametin gerçek bir pişmanlık değildir. Azarlama dilimden kurtulmak için söylüyorsun. Amma bu sözlerin de tamamen boştur. Arslan ile Şetrebe arasında bundan sonra sulh ve iyi geçinme nasıl kabil olur ki... Akıllı olanlar bir kere düşmanlık göstermiş oldukları kişilere bir daha emniyet edemezler. Uzak ihtimalle barıştıklarını farz edecek bile olsak, senin açtığın yaranın acısını ikisi de daima kalplerinde hissederler. Hele sultanın hizmetini terk edebileceğin sözü bütün bütün boştur. Sen bir kere sultana kapılanma şerefi sayesinde talih satıcılığına ulaştın. Padişahı bile istediğin yola sevk edebilmek gücünü kendinde gördün. Bir daha kabil midir ki yalnızlık köşesine çekilebilesin? Benimle sohbet etme teklifinde bulunduğuna da çok gülerim. Gerçi ben seni sever idim. Hâlâ da severim. Sevdiğim içindir ki sana nasihat vereyim diye nefes tüketiyorum. Lakin asla inanamam ki sen bana şefkatli dost olabilesin. Velinimetin padişahına sadakat edemeyerek onu böyle bir sadık kulunun canına kastetmeye şiddet

ettirdiğin hâlde, bana neler yapmazsın? Seninle sohbet etmede bile, mümkündür ki beni de doğru yoldan saptırırsın. Şer sahibi kimselerle dost olanlar, mutlaka cezasını çekerler. İşte sana bir bahçıvan hikâyesi nakledeyim.

Kelile ehil olmayanla iyi geçinmenin pişmanlığını çekmiş olan bir *Bahçıvan* hikâyesi anlatmaya başladı.

Bahçıvan

Bir bahçıvan vardı. Bütün ömrünü, bağını terbiye ve tımara sarf etmiş, neticesinde de bağını cennet gibi bir yer yapmıştı. Bağına merakı çok fazla olduğundan, bu merak ile çoluk çocuk kaygısına da düşmeyerek ömrü boyunca hiç evlenmemişti. Nihayet Cennet'te bile olsa yalnızlık canına yeteceğinden, bahçıvan kendisine bir arkadaş edinme ihtiyacı duydu. Bir dağa doğru yürüdü gitti. Meğer dağda oturan bir ayı da yalnızlıktan canı sıkılarak kendisine arkadaş aramaya çıkmış, ikisi de aynı hâlde olduklarından aralarında önce bir sıcaklık ve ardından da dostluk peyda oldu. Bundan sonra bahçıvan ile ayı birlikte yer içer oldular. Gerçekten muhabbetleri çok iyi olduğundan, bahçıvan uyudukça, ayı onun sineklerini kovalardı. Fakat bir gün yine bahçıvan uyurken ayı, sinekleri çok kere kovduğu hâlde, sinekler kalkıp kalkıp yine konduklarından, şu bıktıran hayvanları telef edeyim diye, ayı kocaman bir taş kaldırıp bahçıvanın kafasına indirdiği anda herifin canını çıkardı.

Kelile, cahille yaşamanın tehlikeli olabileceğini bu hikâye ile Dimne'ye anlatınca, Dimne: "Canım ben bir ayı kadar ahmak değilim ya! Dostuma böyle iyilik yüzünden nasıl fenalık ederim." diye güven vermeye çalıştı ise de Kelile kanmadı. Bilhassa kendisi de bahçıvan gibi herkese inanan bir kişi olmadığını anlatarak: "Ben bahçıvan gibi değilim ki senin ahmakçasına haksızlığınla mağrur olayım. Ben görünürde aldandığı hâlde gerçekte aldan-

mayıp aldatan tüccar gibiyim." diye bir "Zeki Tüccar"ın hikâyesini aşağıdaki gibi anlattı.

Zeki tüccar

Çok zeki bir tüccar vardı. Sermayesi az idiyse de çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde zengin olacağı belli idi. Kazanç ve kâr etme arzusuyla sefere çıkacağından, satılmayıp elde kalmış olan yüz batman kadar demirini bir dostuna emanet bıraktı. Kendisi seferde iken, dostu demirleri değerinde satıp parasını sarf bile etmişti. Tüccar, dönüşte demirlerini isteyince, dostu: "Vallahi birader demirleri mahzene koymuştum bir fare dadanmış cümlesini yemiş." deyince zeki tüccar, böyle şey olamayacağını anladı ise de malının zarar ziyanının ödenmesinin mümkün olamayacağını görerek, güya inanmış gibi göründü. Dostu bu herifin ne derecelerde ahmak olduğunu görerek: "Şunu bir daha aldatayım." diye aralarındaki dostluğu kuvvetlendirmek için evine ziyafete davet etti. Tüccar o gün bir işi olduğundan, yarın geleceğini söyleyerek dostunun yanından ayrıldı ve tam oradan uzaklaşacakken adamın küçük oğlunu sokakta görüp para, meyve vs. vererek aldatıp kendi evine götürdü. Ertesi gün dostunun ziyafetine varınca dostu: "Ah birader! Bir oğlumu kaybettim. Şu kıyafette bu biçimde idi." deyince tüccar: "Vay! O senin oğlun mu idi? Ben öyle bir çocuk gördüm. Bir çaylak pençesine takarak uçurmuştu." dedi ise de dostu bu söze kanar mı? Adam: "Canım birader! Bu nasıl lakırdı? Bir okka gelmeyen çaylak on-on beş okkalık çocuğu kaldırıp götürebilir mi?" deyince tüccar: "Evet! Yüz dirhem gelmeyen bir fare, yüz batman demiri nasıl yer ise çaylak da çocuğu öyle götürür." dedi. Dostu anladı ki, zeki tüccar aldanmamış. Böylece dostu: "Hayır dostum fare senin demirleri yemedi." demiş ve tüccar da: "Öyle ise çaylak da senin çocuğu götürmedi. Getir demirlerimi al çocuğunu." diyerek malını geri almayı başarmıştır.

Kelile, bu hikâye ile de Dimne'ye kendisi ne kadar şeytan fikirli olsa yine ilerisini gören bir bilgeyi aldatamayacağını ortaya koydu.

Kelile ve Dimne buraya kadar naklolunan hikâyeleri birbirlerine anlattıkları müddet zarfında, arslanla Şetrebe'nin savaş ve hücumları devam ediyordu. İkisi de zor ve kuvvet sahibi olduklarından çarpışmaları, hakikaten seyredenlerin kalplerini dehşete düşürecek bir hâlde epey bir vakit devam ettikten sonra, nihayet galibiyet arslanda kaldı, biçare Şetrebe'yi öyle bir parçaladı ki tiftik gibi attı. Ancak kendisi de yorgun ve güçsüz bir tarafa düştü.

Arslan, epeyce bir zaman bu hâlde kaldıktan sonra gözlerini açınca, evvelki gazabının sessizliğe bürünmüş bulunduğunu gördü. Bir de gözleri biçare Şetrebe'nin cesedine ilişince, büyük bir pişmanlık hissi kendisini kaplamasın mı? Ömrü boyunca kendisine Şetrebe kadar direnmiş hiçbir hayvan bulunmadığı hâlde, Şetrebe'nin o kadar dayanması nasıl zor pazuya malik bir asker olduğu düşüncesine kapılarak, hele bu mertebelerde güçlü kuvvetli zatın o zamana kadar kendi emrine boyun eğmesi ve aldığı emri yerine getirmesi, bu akıl ve tedbirini ve yok edici gücünü mutlaka düşmanlar aleyhinde kullanacağı da arslanı düşündürmekle, pişmanlığı artmaya başladı.

Dimne, arslanın bu pişmanlığını görünce süklüm büklüm yanına sokularak ve bin dereden su getirerek taht u tacına göz dikmiş olan bir düşmanın şöyle toprağa serilmiş olduğunu görmek kendilerini neşelendirmek lazım gelir iken efendisinde bilakis gam ve keder görülmesine hiçbir anlam veremediğini arz eylediyse de arslan olur olmaz kelimelerle teselli bulacak hâlde değildi. Hatta bu alçaklığa sebep olanın Dimne olduğunu hatırlayarak ona da hışım dişlerini gıcırdattı ise de çakala bir fenalık etmiş olsa, ona aldanmış olduğunu kabul etmiş olacağını düşünerek buna da yeltenemedi. Bununla beraber Dimne'nin iyi hizmet tarzında

etmiş olduğu şu hıyanet, arslanın kalbinde yer tutarak aşağıda ikinci bölümde görüleceği üzere sonunda onun da layık cezasını verdi.

Bu Kelile ve Dimne hikâyesini nakleden Beydaba olduğu ve Dâbşelim Şah'a nakletmekte bulunduğu hatırdan çıkmamıştır. Bilgenin maksadı ***bir padişahın arabozanlar ve düşmanlık güdenler sözüne asla kulak asmamasından ibaret olup,*** söylediği örnekler gerçi bu hikmeti tamamıyla izah etmişlerdir. Bununla beraber biz de birinci bölüme son verip, ikinci bölüme başlamazdan evvel bu mesele hakkında şu âcizane düşüncemizi söylemeye lüzum görmekteyiz.

Düşüncemiz

Dikkatli hareket etme *her hâlü kârda*[37] lazımsa da "hâl ü kâr" denilen şeylerin hayır ve şer olduklarını evvelce dikkat ve önemle tayin etmek lazım gelir. Bir şeyi yapmak, elbette hayır ve bir şeyi bozmak elbette şerdir. *Binaenaleyh*[38] hayırda, çok dikkatli hareket etmeden çok, biraz acele etmeyi lüzumlu saymak akla ve sebebe uygun olup, kötülükte ise dikkati artırmak lâzımdır. Hayırlı işlerde acele, sonradan pişmanlık sebebi de olsa insan: "Eğer şöyle yapmış olsa idim daha iyi olacak idi." der ki, yapmış olduğu şeyin de güzel olduğu bellidir. Amma şerde acele bir pişmanlığı neticelendirecek olursa: "Ah bu işi niçin yaptım. İşte fenalığı ortaya çıktı." diyecektir. Yani yaptığı işin hiçbir tarafı iyi olmadığını görecektir. Hele padişahlar için canların yok edilmesi gibi işlerde dikkatli davranmanın son derecesine kadar gitmek bile hikmetin kendisidir. Zira katlolunan canlar arasında birçoklarının günahsız olduklarını bin olay ispat etmiştir. Hele suç işleyenlere, güya suçunu itiraf ettirmek için işkence etmenin reva görüldüğü zaman-

[37] Her hâl ü kârda: Hangi şartlar altında olursa olsun.
[38] Binaenaleyh: Bundan dolayı, bunun üzerine.

larda, böyle haksız yere kan dökülmek çok vaki olurdu. Tarihî olaylardan olarak şöyle bir fıkra, beğenilen hikâyem olmuştur ki:

Nefsine suç yükleme

Bir yerde meydana gelen bir öldürme cinayetinden zanlı olan bir adamı sorgulamaya çekmişler. O kadar işkence etmişler ki, biçare adamın başına kızgın tas giydirmek, vücuduna şişler sokmak, dişleri birer birer sökülmek gibi işkencelere tahammül edemeyerek helakını tercih etmiş. Nihayet "Evet! O adamı ben öldürdüm." diye bir itirafta bulunarak kısas olarak idam edilmiş. Bu idamı adamcağız ceza değil, yardımın kendisi saymış. Aradan birçok zaman geçtikten sonra bir büyük adam, ölüm hâlinde yanında bulunan papaza günahını itiraf yollu demiş ki:

-Hani ya filan vakit falancayı öldürdü diye bir adam idam olunmuştu. O adam günahsız olarak idam olundu, işkenceye tahammül edemediği için suçu kabullendi. O cinayeti asıl işleyen benim!

İşte böyle bazı kere gerçek ortaya çıkar. İnsan daha büyük ıstıraplardan kurtulmak için kendi nefsine cinayet yükleme derecesine de varır. Bundan dolayı padişahlara, hâkimlere lazım olan şey, bir kimsenin kusurunu, kabahatini, suçunu, cinayetini haber verdikleri zaman o habere derhâl inanmamaktır. Meseleyi araştırmak için son noktaya kadar varmalıdır. Verilen haberin doğru olma ihtimali yakınlaşınca, iftira edene azarlama ve paylama bile etmeyip durumun araştırılması için ondan da sorulmak gerekirse, tatlılıkla, yumuşaklılıkla sormalıdır. Böyle şeyler kendisinden beklenemez ise de eğer insanlık hâliyle o kusuru etmiş ise padişahın affı galip olduğundan, suçunu reddetme ile haberin araştırılması hâlinde, cezasını artırmak yerine, suçu açığa çıktığında, merhamet ve ispat hakkı önceliği olduğunu kendisine temin ederek, o yolda sorgulanmasına girişmelidir. Çünkü insana en ziyade kötü

tesiri gerektiren şey, haksız yere azarlama ve ayıplama görmektir. Bu tekdiri gören adam doğru fikir sahibi olsa, ekmek ve rızık kıymetini bilse, haksız yere tekdir olunmaktan üzülse bile yine efendisini mazur görür ve ona gönlü kalmaz ise de herkes böyle bilge olamayacağından: "Ben bu kadar sadakat ve doğrulukta bulunayım da yine efendim beni hain zanneylesin! İşlemediğim kabahatlerle beni paylasın. Bu reva mıdır?" diye kalbini soğutarak bundan sonra sadakatten dahi, Allah korusun sapar.

Bundan dolayı büyük adamların iftiracılar sözüne derhâl kapılıvermeleri, hakikate pek müthiş, pek öldürücü darbe olup, misali de Şetrebe'yi katlinde acele eden arslanın pişmanlığıyla pek güzel anlatılmıştır.

İkinci Bölüm

Fenalık eden fenalık bulur

Kelile ve Dimne hikâyesini Dâbşelim Şah'a nakleden bilge Beydaba, bu hikâyeyi bitirdikten sonra Dâbşelim Şah, Dimne'nin etmiş olduğu fenalık eğer yanına kalacak olursa, İlahî adalet yerini bulmamış olacağından, bu meselenin sonunun nereye vardığını bilgeden sordu. Bilge de "Arslan ve Dimne" hikâyesine aşağıdaki gibi devam etti.

Şetrebe gibi bir sadık kulu yok etme hususunda göstermiş olduğu aceleden meydana gelen pişmanlık, arslana o kadar tesir eyledi ki, gece gündüz ah u vah ile görenleri acındırdı. Vezirlik görevini kaplana devrederek devletin işlerini vekilleri yerine getirir ve kendisi yalnız Şetrebe'nin ayrılık üzüntüsüyle kederli gezerdi. Nihayet avunma vesilesi olur diye emri altındaki ileri gelenlerden bilgece, akıllıca hikâyeler istemeyi alışkanlık hâline getirdiğinden bir gün kaplan, arslanın huzurunda bu yolda hikâyeler söyleyerek efendisini eğlendirirken, lakırdı yine Şetrebe meselesine döndü. Kaplan, bir kere elden çıkarak bir daha dönüşü mümkün olmayacak olan şeyler için üzüntü ve yanıp yakılmada yok olma derecesine varmak, akıllı işi olamayacağını efendisine arz ile bir "Nasipsiz Tilki" hikâyesini aşağıdaki gibi anlattı.

Nasipsiz tilki

Tilkinin birisi, açlıktan gözleri karardığından, av maksadıyla bütün sahrayı dönmüş dolaşmış ise de başka bir hayvanın avlanıp yediği bir tavşanın derisinden başka hiçbir şey bulamayarak, deriyi ağzına alıp yuvasına dönmek üzere yola düzülmüş idi. Yolda bir köy kenarında güzel, semiz tavukların büyük bir keyif ve sevinçle oynaşıp gezindiklerini görünce tilkinin ağzının suyu aktı. Lakin *Zîrek*[39] isminde bir çocuk bu tavukları beklediğinden yaklaşma ihtimali yoktu. O aralık tilkinin yanında bir de çakal ortaya çıktı. Tilki maksadının şu tavuklardan birini av pençesiyle almak olduğunu anlatınca: "A birader! Sen şimdi geldin, şimdi bu güç işi gözüne kestirdin. Ben ise günlerdir bu tavukların etrafında gezip dolaşıyorum. Fakat o çocuğu gördün mü o çocuğu? Tavuklardan bir dakika bile gözlerini ayırmıyor." dediyse de tilki, böyle karşısında semiz tavuklar bulunurken bir *pösteki*[40] parçasıyla yetinmek adeta miskinlik olacağından ve kendisi ise yüce yaratılışlı birisi olduğunu söyleyerek, kesinlikle yalnız tavukların birisini avlamak kaydına düştü. Çakal, pek çok nasihatler verdi ve: "Merkebin birisi kuyruğu olmadığı için kendisine bir kuyruk tedarikine çıkmış ise de yolda rast geldiği bir insan, şu merkebin mademki kuyruğu yoktur bari kulakları da olmasın diye biçarenin kulaklarını da kesmiş. Yani olmayacak bir şeyi istediği için mevcudu da kaybetmiş." diye bir fıkra söyledi. Ama tilkiyi alıkoymak yine kabil olamadı. Tilki pöstekiyi yere bırakıp açlıktan zaten kararmış olan gözlerini bir de hırs ve tamah kanı bürümüş olduğu hâlde, tavukların içine atıldı ise de Zîrek yerden bir taş kavrayıp fırlattığı gibi, tilkinin kafasını yardı. Mahrum ve perişan olarak geriye dönen tilki, evvelce bırakmış olduğu pösteki parçasını bulmaya

[39] Zîrek: "Çabuk kavrayışlı, zeki" anlamına özel isim. Dilimizde "zeyrek" şeklinde kullanılır.
[40] Pösteki: Kurutulmuş deri.

gitti. Lakin ondan evvel bir çaylak gökyüzünden pöstekiyi görüp bir av zannıyla kapıp götürmüş olduğundan tilki, ondan da mahrum kaldı. Bir yandan üzüntü ve kederi, diğer taraftan başındaki yaranın tesiriyle helak oldu gitti.

Bu hikâye her ne kadar arslanın hâline uygulanması mümkün olan kulluk ahlakı olarak görülemeyecek şeylerden ise de arslan yine nasihat kabul eden bir kişi olarak: "Ey vezir! Böyle unutulmaz acılar için bir çare ve tedbir biliyor isen söyle de ona göre hareket edeyim." dediğinden kaplan: "Efendim bunun çaresi başka ne türlü olabilir? Güzelce araştırınız. Eğer Şetrebe hakkında rivayet edilen hıyanet vaki ve gerçek ise cezasını, layığını bulmuş demek olacağından hiç üzülmeye yer kalmaz. Yok, Şetrebe'nin masum olduğu ortaya çıkarsa o hâlde onu size çekiştiren haini öyle bir surette paylarsınız ki beyinlerinde fesat düşüncesi olan diğer kötü iş işleyenler de ibret alsınlar." demesiyle arslan bu fikri kabul etti.

Arslan ve kaplan arasında bu sözlerin alışverişi, geceye rastlayıp vakit de geçmiş olduğundan, kaplan artık yuvasına gidip rahat etmek için, arslan tarafından izinli olarak yuvasına dönüyordu. Tam Kelile ve Dimne'nin yuvaları yanından geçerken bunların sohbetlerini işitti. Sohbetleri ise Kelile'nin Dimne'yi azarlamasından ve Dimne'nin özürler dilemesinden ibaret idi. Kaplan kulak verdi. Kelile, Dimne'ye Şetrebe hakkındaki hıyanetten dolayı yalandan özür dilediğini ve kederlendiğini işitince anladı ki biçare Şetrebe'nin hıyaneti söz konusu olmayıp Dimne'nin bir iftirasından ibarettir. Arslanın annesi gidip ortaya çıkan hâli arslana hikâye edecek olsa, şimdi durumun araştırılmasına memur olduğu hâlde, Dimne'yi töhmet altında bırakması, kin olarak değerlendirileceğini bildiğinden doğruca arslanın validesi yanına vardı ve işittiklerinin hepsini iğneden ipliğe kadar anlattı. Fakat bu sırrı ne oğlu arslana ve ne de diğer bir kimseye açmayıp işin

sonu hakkıyla meydana çıkarılıncaya kadar sırrı saklanmasını kesin bir şekilde tavsiye etti.

Dört ayaklıların sultanı olan arslanın validesi, arada bir gelip oğlunu ziyaret etmek alışkanlığı olduğundan, Şetrebe'nin öldürülmesi ve oğlunun üzüntülü olma haberi validesine ulaşınca, oğlunu ziyarete ve hatır sormaya geldi. Şetrebe felaketine dair açılan sözde, oğlunu pek üzüntülü görmesiyle, öyle bir takım nasihatlere girişti. Yüz ve ifade şeklinden, arslan validesinin bu mesele içindeki sırlara vakıf olduğunu, fakat her ne sebep ve hikmete dayanıyorsa söylemek istemediğini anladı. Bundan dolayı: "Ey valide şayet şu meselede bir bildiğin, bir işittiğin var ise lütfen beni haberdar et." diye rica eyleyince, validesi gerçi bazı sırlara vakıf olduğunu itirafla beraber, kendisine verilmiş bulunan sırları açmak iyi ahlak, mürüvvet ve insaniyete uygun düşemeyeceğini söyledi.

Bu sırların ortaya çıkışı hususunda arslan ile validesi arasında birtakım sözler meydana geldi ki özeti, arslan tarafından sırların ortaya çıkarılmasının o kadar büyük ayıp olan işlerden sayılamayacağına ve validesi tarafından ise bilakis sırları açıklayan adamın, insanlar arasında güvenini kaybederek bir daha bu kimsenin güvenilir olamayacağına dair idi. Bu mesele pek nazik meseleden olmakla, hikâyeyi burada keserek ilk önce şu sırrı saklama veya sırları elde etme hakkındaki âcizane düşüncemizi söyleyelim.

Düşüncemiz

Başkaları tarafından emanet edilen sırları saklamak, gerçi insanlığın kaçınılmaz neticelerindendir. Lakin bu kadar ehemmiyetle saklanması lazım gelen sırların ne gibi şeylerden ibaret olduğunu ilk önce belirlemek gerekir. Emanet bırakılmış bulunan sırlar kanunî menfaatlere ait ise her ne kadar onu ifşa etmek büyük bir ziyanı gerektireceğinden pek büyük alçaklık sayılıyor. Lakin adı geçen sırlar bir fesatla ilgili olur veya halkın umumî ziyanını gerektirecek kanunî olmayan bir menfaatle ilgiliyse, onu saklamak

nasıl uygun olur? Bilakis insan o yoldaki zararlı sırları, ait olduğu tarafa bildirmeye mecburdur. Mesela üç haydudun bir günahsızın evini basarak çoluğu çocuğu ile idam edecekleri hakkındaki sırları size bırakılmış. *"Ketm-i esrâr, lâzıme-i zimmet-i mürüvvettir"*[41] diye açıklamayacak mısınız? Bu yoldaki sırları saklamak o sırlara dâhil bulunan fesatçılarla âdeta cinayete ortak olmak demektir. Fakat arslanın validesi meseleyi bu görüş noktasından uygun bulmadı. Oğlu tarafından edilen rica üzerine sırları açıklayan bir *"Seyis"*[42] hikâyesini anlatmaya başladı.

Seyis

Padişahın birisi avlanmaya çıkmıştı. Hizmetlileri avların peşi sıra her biri bir tarafa gittiler. Kendisi birkaç kimse ile yalnız kalınca seyisine: "Haydi seninle bir at koşturalım. Bakalım hangimizin atı geçecek." diye bir tarafa doğru at koşturdular. Epeyce yol aldıktan sonra padişah durup seyise dedi ki: "Buraya kadar gelmekten maksat yarış değildi. Belki kalbimde gizli büyük bir sırrı sana söyleyerek senden sadıkane bir hizmet istemek için şu yarışı tasarladım." Seyis, velinimeti tarafından böyle sırların saklanmasının önemli sayılacağına ve padişahın kendisine güvenmesine büyük teşekkürler ederek, padişaha da güven hissi verdikten sonra padişah dedi ki: "Biraderimin kıskançlığından endişe ediyorum. Saltanatıma göz dikmiş ve bana fena niyetler düşünmektedir. Senin gibi sadık dostlar lazımdır ki, o rakip tarafından meydana gelecek hilelere karşı dursunlar. Bundan dolayı seni kardeşim üzerine özel şekilde memur eyledim. Hâl ve durumunu daima bana bildirmelisin." Seyis, tam bir iyilik teşekkürüyle bu memuriyeti kabul eylediyse de şehzade yanına vardıkta güya bir işgüzarlık yapmış olmak için padişahın sırrını bildirdi. Tesadüfen aradan bi-

[41] Arap atasözü: Sırları saklamak, insan için bir erdemdir.

[42] Seyis: At bakıcısı (eskiden padişahları ata bindiren kişilere "rikâbdâr: yani atın üzengisini tutan" denirdi.)

raz zaman geçtikten sonra padişah ecelinin gelmesiyle vefat edip kardeşi saltanat tahtına çıkınca, seyis evvelce padişahın sırrını açıklama yolunda etmiş olduğu hizmetin mükâfatını göreceğine sevinip dururken yeni padişahın ilk emri, seyisin katli hakkında ortaya çıkan emirle tam yerini buldu. Seyis: "Aman efendim! Ben size sadakat ettim. Sadakatimin mükâfatı bu mu idi?" diye yalvarmaya başlayınca yeni padişah: "Biraderimin sana emanet ettiği sırları bana bildirdiğin gibi, benim sırlarımı da başkalarına açılayacağın bilinir. Bu cinayettir ki cezası ölümdür." diye alçağın başını kestirmiştir.

Arslanın validesi bu hikâyeyi söyleyerek kendisinde olan sırları oğluna söylememekte özürlü olduğunu anlattı ise de hikâyenin asıl meseleye uygunluk göstereceği besbellidir. Gerçi padişahın sırlarını karşı tarafa haber verdiği için seyis cezaya layıktır. Amma arslanın validesinin mevkii böyle midir ya? Bir de şu seyis hikâyesini tersine çevirelim. Farz edelim ki padişahın kardeşi gerçekten bir fesat tertibinde olsun da sırlarını padişahın seyisine açıklayarak ondan da yardım talebinde bulunsun. Seyis: "Ben sırları saklayacağım." diye efendisini haberdar etmemeli midir? Cana kıymaya hazırlanan kişilere ortak mı olmalıdır? Bundan dolayı, bundan evvelki âcizane düşüncemizi tekrar ederek deriz ki, sır denilen şeyler, fitne ve fesata dair ise onu saklamak hainliğin kendisi olup haber vermek, sadakatin gereğidir.

Fakat arslan, validesine bu yolda söz söylemedi. Arslan: "Kendi sırrını başkalarına gösterenin kini, mutlaka o sırrın meydana çıkmasıdır. Eğer meydana çıkmasını arzu etmemiş olsa idi, hiç kimseye sırlarını söylemeyip kendisinde saklardı." yolundaki sözlerle validesini ikna eylediğinden validesi: "Söylerim amma fitneye sebep olan fesatçının hakkından gelmelisin." dedi ve arslan da bu şarta uyarak annesi dedi ki: "Şetrebe'nin ölümüne seni teşvik eden Dimne dedikleri çakal değil midir? Aslında o hınzır çok hileci ve zalimdir. Tatlı tatlı sözler söyler amma her sözünün için-

de bir zehir gizlidir." Gerçekten Şetrebe'yi gammazlayan Dimne olmakla, arslan kendi validesinden Dimne aleyhinde işittiği bu sözleri dehşetiyle kabul etti ve Dimne'nin muhakemesini bir divana havale edeceği vaadinde bulundu.

Ertesi gün arslan, bütün küçük ve büyük kullarını bir yüce divana topladı ki validesi de orada hazır idi. Tabiatıyla Dimne de geldi. Kendisi yakınlarından olmakla ta arslanın validesi yanına kadar yaklaşmış idi. Bu divanın toplanma sebebinden haberi olmadığı gibi arslan da bir yandan Şetrebe'nin suçluluğunun anlaşılmasına ve diğer taraftan, Dimne'nin hainliğinden şüphe edilmesine müteessir olarak henüz ağzından tek bir kelime çıkarmamış olduğundan, Dimne toplanma sebebini yavaşça arslanın annesinden sordu. O da hiç saklamayarak, kendi hıyaneti padişahın yanında ortaya çıkmış olduğundan bu divan, yalnız kendi cezasını tayin ve yerine getirmek için kurulmuş olduğunu anlattı. Halbuki Dimne hiç ümitsizlik belirtisi göstermedi ve: "Her kim padişaha çok yaklaşırsa tabiatıyla düşmanları çoğalır. Herkes ona haset eder. Bu birbirini çekememeden ve onun içindeki tehlikeden endişe edecek olanlar, evvelce dünya ikbaline kapılıp da hükümdarların hizmetinde bulunmalı idiler. Bir kere insan yüksek mertebelerde gayesine ulaşınca adalet ve doğruluğa da tamamıyla riayet edemez. Bazen olur ki, cezayı hak etmiş olanlara riayet ve nimete layık olanlara ceza da verir. İstirahat köşesinde rahat olmayıp da dünya sevgisine kapılanların akıbeti, yalnızlık köşesini terk eden zahidin akıbeti gibi olur." başlangıcıyla aşağıdaki hikâyeyi anlatmaya başladı.

Şöhrete düşkün zahit

Bir zahit, kendi tekkesinde ömrünü Allah'a ibadete vererek o kadar feyizlere ermiş idi ki, komşu halkın hepsi onun hakkında

hüsn-i zanda[43] bulunarak duasını almaya gelirlerdi. O memleketin derviş huylu bir padişahı olup işbu zahidin din işlerindeki şöhretini ve kerametini kulaktan kulağa duyunca, padişah da bu şerefli kişiyi ziyarete gitti. Gerçekten sözleri ilham eserinin aynı olduğundan karşılıklı görüşmeleri, yalnız şöyle bir defaya bağlı kalmayarak aralarında tam münasebet vücuda geldi. Zahit de padişahın sarayına gelip sultanı ziyaretle yerleşme ve şereflenmeye başladı. Bir gün padişahın yanına geldiği sırada, insanların hakkının yerine getirilmesi için divanın toplanmış olduğunu gördü. Bilgili zahit, bu mecliste mazlumun hakkını zalimden almak hususunda o kadar güzel fikirler ve hükümler verdi ki padişah dervişin bu derecede siyaset gerçeklerine vâkıf olmasına şaşarak, bundan sonra her divan kuruldukça zahidin de teşrifini istedi. Hasılı gitgide zahit ile padişah arasında münasebet öyle bir dereceye vardı ki bütün önemli işlerde zahit kendisine danışılan kimse kesildi. Böylece padişaha yakınlaşma sebebiyle zahidin de saadet zinciri arttığından evvelki hırkaya karşılık, mükellef elbiseler ve evvelki posta karşılık gösterişli döşemeler ile zahit, âdeta dünyayı seven bir kişi oldu gitti. Artık, zahidin, padişahın hizmetine devamı, şaha yakışır güven bakışını kendisine bağlamak derecesine vardırdığından, zahit evvelki manevi ve ahirete ait derecesini kaybetmiş ise de şimdiki maddi dünya derecesini, daha önemli bularak ah vah etmek şöyle dursun; bilakis içi rahat bir kimse olmakta idi. Bir gün, zahidin eski arkadaşlarından birisi ziyarete geldi. Eski tekkesine karşılık güzel bir saray ve evvelki kanaatkâr zahide karşılık, tam dünyayı seven bahtiyar bir kimse görünce, üzülmüş olarak, gece herkes yerli yerine çekildiği zaman zahidi tenkide başladı. Ahiretini dünyası için satmış olduğundan ve fâni dünyanın bahtına, kalıcı ahiretin yüceliğini feda eylemiş bulunduğundan dolayı, özellikle bir sürü sözler söyledi. Zahit her ne kadar: "Sen benim dış hâlime bakıp da beni dünyayı seven kişi zannetme! Ben gerçek hâlde yine

[43] Hüsn-i zan: İyi fikir besleme.

eski zahidim." diyecek olduysa da derviş böyle lakırtılara kulak asmıyordu. "Senin gözlerini dünya hırsı bürümüş olduğu için, sen işin içyüzünün gerçeğini görmüyorsun. Gaflet perdesi kalktıktan sonra görürsün ama faydası kalmamış olur. Sen yılanı kamçı zanneden köre benzemişsin. Ne zamanki o zehirli kamçıya kendisini sokturarak helakin ortaya çıkmayınca, elindeki şeyin yılan olduğuna inanmamakta devam ve inat eylemiştir." diye derviş, zahide aşağıdaki bir hikâyeyi anlattı.

Gafil kör

İki arkadaş seyahat ediyorlardı. Birisinin gözleri kör olduğundan, hayvanını, arkadaşının hayvanına bağlayarak yürütüyordu. Serin bir mevsimde sabaha karşı erkenden yola çıkarak, birkaç saat gittikten sonra kahvaltı için bir yere indiler. Yemekten sonra yine hayvanlarına binecekleri zaman kör kamçısını aradı. Onu bulamadı ise de ondan daha kalın ve uzun ve kuvvetli bir kamçı bulup memnun olarak atına bindi. Meğer eline geçen şey, gece soğuğundan uyuşmuş kalmış bir yılan imiş. Önde giden arkadaşı epeyce, bir vakit arkasına bakmadığından yılanı göremiyordu. Nihayet hava aydınlanmaya başlayınca yılanı gördü: "Aman arkadaş! Sen kamçını ne yaptın? Senin elinde kamçıya karşılık bir yılan var." dediyse de kör, bu sözü çekememezliğe yorarak inanmadı. Arkadaşı kendisini inandırmaya ne kadar çalıştı ise de fayda vermedi. Nihayet öğle vakti yaklaşarak güneş cihanı kızdırıp yılan da baygınlığından kurtulunca, körün kolunu o kadar şiddetli ısırdı, o kadar müthiş bir zehir bıraktı ki kör derhâl öldü."

Derviş, yolunu şaşırmış zahide bu kıssayı anlatarak: "Senin de elinde bulunan kamçı, hükümet sevdasıdır. İşte o da nakışlı bir yılandır ki, bugün onun renk ve süsüne aldanmış olursan da yarın seni sokup helak edeceği zaman ne olduğunu anlarsın. Ama iş işten geçmiş olur."

Bu hikâyeyi asıl nakleden Dimne olup hikâyenin kalan kısmını şöyle anlattı:

-Gerçi zahit kendi dervişinden işittiği bu söz üzerine evvelki züht ve takvanın en güzel yolunu terk etmiş olduğuna bin pişman olarak hüngür hüngür ağladı ve yarından tezi yok vezirlik kürsüsünü yine kulluk postuna değiştirmek niyetine düştü ise de yarın dediği gün gelip de bunca debdebe ve vezirlik gösterişini görünce, gecenin sona ermesiyle, tekrar reislik sevdasının kanı, gözlerini bürüdü. Hasılı gide gide zahit devletin işlerinde adaleti de terk eyledi. Haklı haksız asıp kesmeye kadar vardı. İşin sonu, birçok kimselerin haksız yere kanlarını döktüğü, padişahın yanında meydana gelmekle, iş şerefli adaletin hükmüne havale olundu ve verilen adalet emri gereği *siyaset meydanında*[44] dünyaya tapan zahidin kafası kesilerek layık olan cezasını buldu.

Dimne, bu hikâyeyi kendi sohbeti için söylemiş olduğundan: "İşte ben de o dünyayı seven zahit hikâyesinden ibret almalı idim de hiç bile padişahlık hizmetini kabul etmemeli idim." deyince arslanın cümle özel hizmet edenlerinden olan olan *karakulak*[45], o hileci Dimne'nin böyle kulların en sadıklarını padişahlarına hizmet doğruluğundan pişman edecek suretteki haince bilgiçliğini bir türlü sessizliğiyle kabul ve tasdik edemeyerek: "Bre nankör! Padişahlara hizmet gibi en şerefli bir şeyi neden beğenemiyorsun? Padişahların bir saatcik adaleti, altmış yıllık ibadete eşit olup kendisine doğrulukla hizmet edenler de bu nispetle sevaba nail olurlar. Bundan yüce şey mi tasavvur olunabilir? İhtimal ki sen "Gerçekleri Gören" Farslı zahidin hikâyesini işitmemişsin de böyle birtakım saçma sapan sözler söylersin!" diye koca karakulak, aşağıdaki ibret verici bir hikâyeyi nakleyledi.

44 Siyaset meydanı: İdam cezasının uygulandığı yer.

45 Karakulak: Kedi cinsi yırtıcı hayvan, vaşak. Siyah renkli olduğundan halk arasında "karakulak" denilmiş.

Gerçekleri gören zahit

İran'da Rûşenzamir isminde bir zahit var idi. Feyiz ve bereketleri geniş ve her şekilde kerameti belli idi. Cihana yayılan şöhreti Semerkant taraflarında bir dervişin de kulağına ulaştığından, derviş ta Semerkant'tan kalkıp İran'a Rûşenzamir'i ziyarete gelmişti. Tekkesine vardıkta müritlerinden, zahidin sultanı ziyarete gittiği haberini alınca, derviş kendi kendisine: "Bu nasıl keramet sahibi zahitmiş ki hâlâ padişaha dalkavukluktan vazgeçmemiş." diye kalkıp biraz vakit geçirmek için çarşıya çıktı. Bir de karşıdan zabıta memuru, yanındaki adamlara: "Nah işte hırsız budur. Alınız kadıya götürünüz." diye dervişi tutuklatmaz mı? Meğer o gece meşhur bir hırsız, cinayet işlemek üzere iken yakayı ele verdiği hâlde, yine kaçmış. Şekil ve siması tamamıyla bu dervişe benzer imiş. Kadı'nın hükmüyle tam dervişin eli kesileceği esnada zahit Rûşenzamir merkebiyle yetişip: "Aman! Günaha girmeyiniz! Bu adam beni görmek için ta Semerkant'tan gelip şehrimize de henüz bu sabah ulaşmıştır." diye dervişi kurtarmasıyla, bu ortaya çıkan keramet, dervişin ayaklarını suya indirip aman dilemeye mecbur etmiş. Zahit Rûşenzamir: "Zararı yok oğlum sen benim hakkımda su-i zanda bulundun amma Cenab-ı Hak seni affeder. Bilmiş ol ki padişahımıza bağlanmam olmasaydı seni ve senin gibi yanlışlıkla cezaya uğrayan diğer birçok zavallıları kurtarmaya imkân bulamaz idim. Ne çare ki sultanları ziyaret etmek, dini sevenler üzerine lazımdır. İnsanın hiçbir ihtiyacı olmasa bile yine sultanın yüzünü görmekle onun hakkında Cenabıhakk'a hayır dualarda bulunmalıdır."

Karakulak, bu hikâyeyi Dimne'ye söyleyerek padişahlara iyi hizmetin âdeta ibadetten sayılacağını ispat ile: "Salihlerin ilkleri ve din büyükleri bile sultanlara kulluğu kendilerine şeref bilirlerdi, senin gibi bir murdar hayvanın o şerefi pişmanlık vesilesi bir utanma bilmesinin hükmü mü olabilir ey ahmak!" deyince hi-

lekâr çakal karakulağın hiddetine karşı asla öfke göstermeksizin tam bir yumuşak başlılıkla dedi ki:

-Galiba maksadımı anlayamadın. Padişahlara hizmet gerçi ibadetten sayılıyor ama benim gibi kullar için değil! Devletin kulları arasında nefislerinin hastalıklarına ve kinlerine asla mağlup olmayacak kimler var ise onlar için böyledir. Hatta bir saatlik adaleti altmış yıl ibadete bedel olmak da her padişaha müyesser değildir. Yeryüzünde hakkıyla Allah'ın vekili vazifesini yapan padişahlara bu fazilet verilmiştir. Onlar sebepsiz ne bir kimseye mükâfat ne de bir kimseye ceza verirlerler.

Arslanın validesi dedi ki:

-Sen aptal aldatan bu girişlerle kendini idam cezasının pençesinden kurtarmak mı istersin? Şetrebe'yi padişahın gazabına uğratan sen değil misin? O Şetrebe ki oğlumun en yakını ve akıl, bilgi, kahramanlık ve adaletle donanmış en seçkin bir veziri idi.

Söz açıldıkça Dimne güzel konuşmanın kurnazlığını göstereceği meydanın genişlemiş olduğunu görerek memnun oluyordu. Bundan dolayı arslanın annesine cevaben dedi ki:

-Ben kendimi hâli düzelmiş kişilerden saymadım. Hatta çekemeyenlerimin terk etmeleri sebebiyle şu uğramakta bulunduğum kahrolmuşluktan uzaklaşma niyetinde olduğumu da padişahın hizmetine hiç girmemiş olmak hakkındaki temenni ile ortaya sürdüm. Lakin padişahımızın kendisine malumdur ki benim Şetrebe hakkında hiçbir düşmanlığım olmamıştır. Hem olamaz idi de! Zira Şetrebe'yi efendimize tavsiye eden ben idim. Şetrebe de benden görmüş olduğu bu iyiliğin kadrini bilerek bana daima güler yüz gösterirdi. Gerçi padişaha yakınlaşması benden fazla idiyse de ben de sultana yakınlıktan mahrum değil idim? Bundan dolayı onun talihine de haset etmekliğim uzak görünür. Amma baktım ki Şetrebe'de velinimetimiz aleyhine bir niyet vardır. Bunu haber vermek, başka türlü sadakat şeklidir. İşte o vakit Şetrebe ile ara-

mızdaki hukuk, beni sadakatimin gerekliliğini ortaya koymaktan alıkoyamadı. Eğer padişah onun cezasının ortaya konulmasında acele etmiş ise ne kusurum olur? Bence efendimizin şu pişmanlığı yerinde değil ise de sonunda böyle pişmanlık getirecek olduğu hâlde, işi evvelinden bir divana havale etmeli idi. Benim gibi sadakatten başka iş görmemiş olan bir kulunu böyle bir divana getirdiği hâlde, Şetrebe gibi bir haini neden konuşturarak muhakeme etmedi?

Dimne'nin müdafaadaki kuvveti, arslanın acelesini tenkit derecesine vardırması, bazı divan ehlini hayrete düşürdüyse de Dimne: "Ben hain değilim ki korkayım. Efendimiz bir haini idamda acele ettim diye bu kadar üzüldüğü hâlde, benim gibi bir sadıkı idamda acele ederse ne kadar üzüleceğini anladığımdan kendimden çok efendimizi koruma, bu hakikatleri ve önemli görüşlerimi sunuyorum." diye mazeret de ileri sürüyordu. Bundan dolayı arslan: "Dimne'nin işi bir araştırma heyetine havale edilmelidir. Genişliğine ve derinliğine durumu incelesinler ve araştırsınlar da bir hataya daha uğramayalım." demesiyle, Dimne layık olan cezasını şu kadarcık geciktirme ve sözleri arslana bu derececik tesir edebilmiş olmasına pek ziyade sevindi ise de memnunluk işaretlerini meydana vurmamak için nefsini zorluyordu. Güya arslanın verdiği reyi de beğenmemiş gibi davranarak araştırma heyeti denen şeyin üyeleri arasında da kendi aleyhinde adamlar bulunacağını ve zaten uğradığı şu iftira, yalnız kendi hakkındaki padişahın teveccühünü çekemeyenlerin birbirini çekememe işaretleri olduğundan ve padişahının kalbine her ne ilham olunur ise ona razı olacağını, eğer ölecek ise çekemeyenlerinin kararıyla değil, yalnız padişahın emriyle ölmek cihetini tercihte bulunacağını söyledi.

Gerçi arslanın validesi, Dimne'nin cinayetini yakın olarak bilmesine rağmen öne sürülen gerekçelerle hileci çakalın kurtuluşunun da mümkün olduğunu görerek, oğluna derhâl onu parçalayıp

helak etmesi için teşvikte bulunuyor idiyse de, Şetrebe katlinden dolayı pek pişman olan arslan, bir türlü buna cesaret edemiyordu. Dimne, padişahı acele etmeden tamamen alıkoymak için dedi ki:

-İnsan hiçbir işte acele etmemelidir. Yalnız gazaba mağlup olmakta değil, aşk gibi nazikâne hislerine mağlup olmakta bile dikkatli davranmayı elden bırakmamalıdır.

Dimne, aceledeki tehlikeyi birkaç örnekle daha hikâye etti. Dimne'nin konuşma yeteneğine zaten hayran olan arslan, bir kat daha gevşeyerek mesele güzelce araştırılana kadar Dimne'nin zindanda alıkonulmasını emretti.

Arslanın Dimne'ye bu suretle aldanmış olması, Şetrebe hakkındaki niyetinin Kelile tarafından bilinmesi ve Dimne'nin asılsız özürler bildirmesi ve kaplanın geçerken kendi kulağıyla duyduğu sözler, kaplan ile bir de arslanın annesini âdeta dehşetli hayrete düşürmüştü. O akşam anne, oğlunun yanına giderek bu çakalın nasıl fitneci bir çakal olduğunu ve söylediği sözlerin hep ahmak aldatmak kabilinden olduklarını açıklayarak, böyle söz ebelerine söz söyleme gücü bırakmadan işlerini bitirmeye oğlunu teşvik eyledi ise de başaramadı. Arslan, Dimne'nin: "Bütün kullar bana karşıdırlar. Efendimizin benim hakkımdaki aşırı sevgisini çekemiyorlar." tarzındaki sızlanmalarına tamamıyla kanmış olduğundan validesine: "Dimne hakkında işittiğin sözlere sen de inanmakta acele etme anacığım! Bak sana "Üç Hasetçi" hikâyesini söyleyeyim de ibret al." diye aşağıdaki gibi bir hoş hikâye söyledi.

Üç hasetçi

Bir çölde üç yolcu birbirine rastlayarak yol arkadaşı olmuşlar. Yol esnasında birisi diğerine seyahat sebebini sorduğunda: "Vallahi size gurbeti seçiş sebebini dosdoğruca hikâye edeyim. Ben çok *hasut*[46] bir adamım. Memlekette tanıdıklarımın her birinin bir sebepten saadete kavuştuklarını gördükçe bir türlü tahammül edemiyorum. Bari başımı alıp gurbete gideyim de gözüm görmesin diye yola çıktım." deyince, diğeri: "Gariptir ki benim de seyahatimin sebebi aynıyla böyledir." demiş ve garip tesadüfe bakınız ki üçüncüsünün de seyahat sebebi yalnız bu haset belasından ibaret olduğundan, bunlar birbirleriyle tam sadık dost olmuşlardı. Bir hayli zaman üçü birlikte seyahatten sonra bir gün üçü birden bir çuval altın bulurlar. Eşit olarak taksimi lazım geleceğini üçü de itiraf ederler ise de her biri diğerlerinin üçte bir çuval altına kavuşmasını kıskandığından bir türlü bölmeyi başaramazlar. Oradan bir adım ileriye de gidemezler. Üzerlerindeki yiyeceği, içeceği bitirdikten sonra üçü de altının yanında açlıktan susuzluktan helake yaklaşırlar. Tesadüf olarak padişah, avlanma esnasında bunların bu hâlleri üzerine gelip, durumu anlayınca dedi ki: "Üçünüzden hanginiz daha kıskanç ise altınları ona vereceğim, haydi

46 Hasut: Kıskanç.

bakalım her biriniz hasutluktaki derecenizi belirleyiniz." Bunun üzerine birinci hasut: "Padişahım ben o kadar kıskancım ki hiçbir kişiye iyilik edemem. Edeceğim iyiliği mutlaka kıskanırım." dediyse de ikinci hasut "Adam o da bir şey mi? Ben kendim değil hiçbir kişinin bir kişiye iyilik etmesine bile tahammül edemem." diye evvelkine göre lüzumsuz ispat yapmaya çalıştı. Üçüncü hasut dedi ki: "Padişahım bunların ikisi de bir şey değil imiş. Ben kendimin bir kimseye iyilik etmesi şöyle dursun, başka bir kimseye iyilik etmesi de şu tarafa kalsın, hatta bir kimsenin bana bile iyilik etmesini çekemem. Mutlaka kıskanırım." Padişah bu fena adamlardan nefret ederek birincisini aç susuz çöllere sürme ve ikincisini basit bir şekilde idam ettirip üçüncüsünü de çeşit çeşit işkenceler içinde canını çıkartarak altını da fukaraya dağıttı.

Arslan bu hikâye ile Dimne'nin bazı hasetçiler iftirasına uğramış bulunacağı ihtimalini validesinin hikmetli görüşlerine arz ededursun, öte tarafta yine o gece Kelile, Dimne'nin hapsolduğu zindana giderek arkadaşının uğradığı belaya üzüntü duyduğunu belirtmiş ve: "Ben sana demedim mi idi? İşte ettiğin fenalığın cezasını buldun. Ve buluyorsun!" diye haklı yakınmalarına, üzüntüsünü dile getiren kelimeler katmış idi. Dimne: "Ben aptal aldatan girişlerle arslanı yumuşattım. Durumun araştırılmasını bir komisyona havale edecekler. Bu sırrı senden başka bilen kim vardır? Eğer sen de lütfedip bildiğini söylemez isen cinayetim meydana çıkmaz." dedi. Fakat Kelile, hakkın yerine getirilmesi yolunda şahitliği saklayacak gafil kişilerden olmadıktan başka, böyle cinayetler üzerine bildiğini Allah rızası için kendisi söylemek lüzumunu da anlamış kimselerden olmasıyla Kelile: "Ben şehadete çağrılacak olursam bildiğimi söylemekten geri duramam." diye Dimne'yi tekrar uyarmaya çalıştı.

Kelile'nin bu defaki nasihati nasılsa bir lanete değer bir kötü işi işlemiş olduğundan, bunun dünyaya ait cezasından hile ve oyun

ile yakasını kurtarmaya çalışır ise öbür tarafa ait cezası mutlaka yerini bulacağından, eğer zerre kadar aklı var ise samimi bir özür dileme ve tövbeyle suçunu itiraf etmesi gerektiği üzerine idi. Bu hakikati genişliğine ve derinliğine açıklayarak nihayet: "Ettiğin hıyanetin dünyada cezasını görür isen ahiretteki cezadan kendini kurtarmış olursun. Dört günlük ömrümü kurtarayım diye ebedî ahiret hayatını berbat edersin." deyince Dimne arkadaşından hiçbir şeye vesile olamayacağını görerek ve daha ısrar etmeyerek: "Bu gece düşüneyim de yarın ne yapacağıma karar veririm." diye Kelile'yi susturdu.

Ertesi gün arslan bir divan daha kurarak kadılıkla uğraşan ne kadar kimse var ise topladı ve şu Dimne işinin kanun, adalet gereğince tam bir dikkatle görülmesini emreylediğinden, divanın reisi olan bir kanuni kişi, Dimne aleyhinde kimin ne bildiği var ise söylemesini hazır olanlara teklif eyledi. Gerçi o gece zindanda Kelile ve Dimne arasında söylenen sözleri de birisi işitmiş idiyse de, ne o kimse ve ne de diğer birisi ağzını açıp konuşamadıklarından, Dimne güya halkı cesaretlendirmek için: "Hayır! Bildiğiniz bir şey var ise söyleyiniz. Şahitliği saklamak büyük günahtır. Fakat bilmediğiniz şeylere de biliyor gibi saldırmayınız. Sonra o cahil doktorun uğradığı kötü neticeye uğrarsınız." demesiyle ve meclisin de bu "Cahil Doktor" hikâyesinin ne olduğunu sormasıyla, çok konuşan çakal aşağıdaki gibi anlattı.

Cahil doktor

Bir memleketin usta doktoru ihtiyarlayıp gözlerine körlük de geldiğinden işten el çekmesiyle yerine cahilin birisi doktor olmuş. Bu cahil doktorun cehaleti öyle bir mertebede idi ki hastalıkları teşhis hususunda baş ağrısını *nikrîs*den[47] ilaçların terkibi hususunda da müshili kusturucu ilaçtan fark edemez durumda idi.

[47] Nikrîs: Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda olan ağrılı hastalıkları giderici ilaç.

O memleketin padişahı, kardeşinin oğlunu evlendirmiş olduğu kızın, doğumdan dolayı uğradığı bir hastalık üzerine, cahil doktora emniyet edemediğinden, körlüğüyle beraber yine eski doktoru çağırarak kızın hastalığının işaretlerini anlattıkta kör doktor: "Ha! anladım merak edilecek bir şey yoktur. Mihrât dedikleri ilaçtan bir *dank*[48] miktarını misk, öd ve filan filanla şöyle dövüp böyle bir macun yapmalı. Sultana içirmeli." demesiyle mihrât denilen şey, kimsenin malumu olmadığından kör doktorun: "O da saray eczahanesinin filanca tarafında şu surette bir zarf içinde konulmuştur." diye verdiği haber üzerine artık her şeyi belirlenmiş olan bu macunun yapılması olsun, cahil doktora havale olunmuş ise de herif mihrâtı ödden ayıracak bilgiye sahip olamamasından dolayı mihrât diye bir zehri macuna katmış ve bir şişe miktarını sultana içirdiği anda helak olmasıyla, padişah da macunun kalanını o cahile içirip onu da yokluk ülkesine göndermiştir.

Zeki ve uyanık Dimne, insanın bilmediği şeylere karışarak hem başkalarını hem kendisini belaya sokmasındaki hükmü bu hikâye ile açıklayarak: "İşte benim farzolunan hıyanetim hakkında her kim bir doğru ve kuvvetli şey bilir ise söylesin. Fakat sakın ha olur olmaz saçma sapan konuşmayı ortaya koymasın. Sonra padişahımızın adaleti onun asılsızlığını meydana çıkarır da söyleyen belaya girer." diye bir de üstü kapalı yıldırma ve tehditte bulunmuştu. Meclisten birisi güya bir söz söylemiş olmak için: "Ey Dimne! Senin durumunda olanlarda zaten fitne ve fesattan başka bir şey görülemez. Şetrebe hakkındaki hıyanet gibi şeyler senin gibi hâl ü şanda olanların yaratılışlarının gereğidir. Artık bunun için başka delil ve tanığa ne hacet kalır." diyecek olduysa da Dimne bu söz bilmez kadı'nın sözünü ham armut gibi ağzına

48 Dank: Dirhemin altıda biri. Dirhem de eski okkanın 400'de birine eşit olan ağırlık ölçüsü birimi.

tıkarak: "Eğer rivayet olunan hıyanet benim yaratılışımın gereği ise bundan dolayı beni niçin çekiştiriyorsunuz? Kabahat bende değil, bana o yaratılışı o huyu vermiş olan Cenab-ı Hak'da olması lazım gelir. Sen bu sözünle ancak kendi ahmaklığını ispat etmiş oldun. Yüce divan senin bu sözünü kaleme gelecek sözlerden bile addetmez." diye o yersiz söz sahibini mahcup ve rezil eylediğinden, diğerlerine de söz söyleme gücü bırakmamıştır.

O gün, divanda Dimne'nin ne lehinde ne aleyhinde hiçbir şeye karar verilemediğinden akşam yine Dimne'yi zindana gönderdiler. Yine kendi cinsinden Rûzbe isminde bir çakal, o akşam Dimne'yi ziyarete geldi. Dimne ondan bütün bu durumları ve o gün divanda bulunamamasının hikmetini sormuştu. Rûzbe ağlayarak: "Kelile'yi mi soruyorsun? Dün gece senden ayrıldıktan ve evine döndükten sonra biçare Kelile sana o kadar acıdı, senin için o kadar ağladı ki sabaha karşı kederinden vefat etti." deyince Dimne de böyle bilge ve şefkatli bir dostundan ayrıldığı için pek çok ağladı ise de Şetrebe aleyhindeki entrikasına vâkıf, yegâne Kelile olduğundan, onun da ortadan vücudu kalkmış bulunması, bir taraftan kendisini memnun ediyordu. Bununla beraber Rûzbe'yi de kendisine bağlamak için: "Ey sadık dost! Kelile vefat eylediyse, ikimizin de dostu olan o mübarek zatın ayrılık acısını birbirimize dostluk ve sadakatle çıkaralım. Filan yerde bir hazine vardır ki yarısı Kelile'nin yarısı benimdi. Haydi git çıkar yarısına malik ol. Fakat dostluk sebebiyle etrafta benim lehime ve aleyhime söylenen sözlere kulak verip daima beni haberdar et." demesiyle Rûzbe de bu teklifleri kabul etti.

O gece de arslanın validesi, oğlunun yanına gelerek Dimne'nin cinayeti kendisince gerçek olduğu hâlde, düşmanlarıyla birlikte arslanı da divan ehlini de aldattığını ve bu alçağı idam etmeyecek olursa bütün devletin sadık kullarını üzmüş olacağını oğluna bir daha ihtar eylediyse de arslan araştırmadan, inceleme-

den, delilsiz, tanıksız Dimne'nin kılına bile dokunamayacağı cevabında ısrar ederek yarın da divan kurulacağını söyledi.

Gerçi ertesi gün de divan kurulduysa da hâkimler: "Ey Dimne! Gel suçunu kabul et! Padişahımız arslan da ister ki seni affetsin. Etmese bile dünya cezası ile ahiretten kurtulmuş olursun." yolundaki sözlerden başka soracak soru ve edecek konuşma bulamadıklarından Dimne'nin cesareti bir kat daha artmış ve işlememiş olduğu bir suçu itirafla nefsine iftira edemeyeceğini ve padişahı olan arslanı da kendi haksızlık kanına sokamayacağını söyleyerek, meclisteki kişileri âdeta alaya başlamış idi. Hele kendi aleyhinde diğer şahitler var ise meydana çıkmalarını teklif ederek, meydana çıkacak olanların da cesaretlerini kırmak için bir "Yalancı Kuşçu" hikâyesini söyledi ki o hikâyeyi dinleyenlerin olur olmaz cesaretle şahitliği yerine getiremeyecekleri anlaşılır. Hikâye şudur:

Yalancı kuşçu

Bir sınır boyu beylerbeyinin güzellikte zamanın Züleyha'sı sayılacak derecede güzel bir karısı vardı. Kadın iffet ve namusta Züleyha'yı da kıyas kabul etmez derecede idi, bir değil bin Yusuf'u birden görse de dönüp bakmazdı. Beylerbeyinin bir de Belhli bir kölesi olup onu ava mahsus olan kuşların ve köpeklerin işlerine tayin etmiş olduğundan, kuşçu denilirdi. Bu kötü adam, beylerbeyinin hanımına âşık olarak, temiz olmayan yaratılışı gereği, efendisinin ırzına sataşmaya niyet etmiş ise de kadıncağız kocalık hakkına olan saygısını mümkün değil elden bırakmayıp, can fedayı göze alarak karşı koymuş, emelinin mümkün olamayacağını o nankörе öğretmiş idi. Bunun üzerine kuşçu, iki papağan alarak bunlardan birisine Belh dilince: "Ben hanımı kapıcıyla birlikte gördüm." demeyi diğerinde de: "Ben de öyle gördüm." öğretmiş. Papağanlar, efendisinin yanında bu kelimeleri söyledikleri zaman beylerbeyi pek güzel eğlenmekte idiyse de papağanların ne söylediklerini anlamamakta idi. Bir aralık Belh halkından üç beş kişi

beylerbeyinin evine misafir oldular. Papağanlar da meclislerinde bulunarak bilinen kelimeleri söylediler. Belhliler hayretle birbirinin yüzlerine bakışınca, beylerbeyi hayretteki sırrı sordu. Misafirler bin bir çekinmeden sonra kuşların ne dediklerini tercüme ettiler. Beylerbeyine de hayret geldiyse de: "Efendim! Zevcemin bu hıyanetinden haberim olmadığı için tabiatıyla bir şey yapamamış idim. Mademki şimdi haberdar oldum; elbette işin aslını öğrenirim." diyerek misafirler gittikten sonra kadını konuşturmaya başlar. Namuslu kadın, suçsuz olduğunu anlatarak temize çıkmasını isteyerek eşine hıyanet gibi bir namussuzluğu asla kabul etmeyeceğini bildirir. Bir de kuşçu, kolunda şahin olduğu hâlde efendinin yanına gelip: "*Evet! Hanımın bu rezaletini ben de gözlerimle görmüş idim.*" diye şehadete kalkınca Allah'ın hikmetiyle kolundaki şahin birkaç gaga darbesiyle yalancı kuşçunun iki gözlerini birden kör etti.

Dimne, bu hikâyeyi söyleyerek yalancı şahitliği etmek gayretinde bulunanların cesaretlerini kırmış olduğundan, o günkü divanda da kimse, Dimne aleyhine bir söz söyleyemeyince, arslan da âdeta Dimne'nin temize çıkacağı kanaatine hemen hemen inanmaya başlamıştı. O gece validesi yine oğlunun yanına gelerek: "Evladım! Bu hain çakalın cinayeti, hıyaneti bizce kesindir. Sen onun laf ebeliğine bakma! Bana emanet edilmiş bulunan bir sırrı tamamıyla gösterebilsem sen de anlar idin!" demesiyle arslan "Şahit var ise meydana çıkmalıdır. Vallahi ben olur olmaz efsaneler ile Şetrebe'ye hikmet ve zekilikte ikinci olan Dimne'nin kanına giremem." dediğinden, arslanın annesi artık sabr u takatı tükenip doğruca kaplanın yanına gitti ve Dimne aleyhinde olan bilgilerini hemen meydana koyması için kaplanı susturmayacak ne kadar sözler söylemek lazım ise cümlesini söyledi.

Bunun üzerine kaplan: "Benim şimdiye kadar bildiğimi arslana söylememeye sebep, sadece Dimne'nin ne kadar söz üreten bir şarlatan olduğunun görülüp anlaşılmasından ibaret idi. Dim-

ne'nin göstermiş olduğu güzel ve düzgün konuşma her ne kadar dış görünüşte padişahımızı ikna etmiş gibi görünmüş ise de suçsuz olduğu anlaşılarak temize çıkmasını istemesi hususunda o kadar ileriye gitmiş olması, sonradan cinayetin ortaya çıkması hâlinde cezasının artırılmasını gerektirecektir." diye kalkıp arslanın annesi ile beraber arslanın huzuruna varıp Kelile ile Dimne arasında sözü edilen, gece konuşmasında, işittiği sözleri birer birer nakletti.

Ertesi gün divan tekrar toplanarak kaplan, bildiği şeyleri orada da söyleyince, meğer zindanda da Kelile ve Dimne arasında meydana gelen sohbeti işiten diğer hayvan da orada bulunduğundan: "Efendim! Ben de şöyle şöyle bir macera işittim ise de yalnız bir şahit ile cinayet ispat olunamayacağı için söylememiş idim. Dimne güzel söz söylemekte beni de mahcup eder diye korkmuş idim." girişiyle o da bildiklerini meydana koyunca, artık Dimne için şaşmaktan başka hâl kalmadı. Adalet divanı, bu caninin kısas yoluyla idamını oy çokluğuyla oyladı. Cümlece varılan karar üzerine Dimne'yi bir zindana atarak orada açlık ve susuzluk ile kıvrana kıvrana helak ettiler.

Bilge Beydaba, bu Kelile ve Dimne hikâyesini Dâbşelim Şah'a buraya kadar hikâye ile fenalık edenlerin elbette fenalıktan başka bir şey bulamayacaklarını ispat etmiş oldu. Bu konuda diğer hikmetli kitaplardan, bizim de almış olduğumuz fikirler üzerine aşağıdaki âcizane düşüncemiz ile işbu "ikinci bölüme" de son vermek lazım geldi.

Düşüncemiz

Hangi dinde olursa olsun; iyilik edenlerin fenalık bulacaklarına dair bir anlayışın olması mümkün değildir. Güzel ahlakın, her şeyin temeli olduğu kabul edilir. Dinlerden sonra bunca bilginlerin yollarının hiçbirisi de bu esas kaideye karşı gelmemiştir. Hangi filozofa sorulursa sorulsun fenalık edenlerin iyilik bulduk-

larını söylemeleri mümkün olmadığı gibi, fenalık karşılığının da yine fenalık olduğuna hükmeylerler. Gizli sırrı masal suretinde tasvir etmek olan romanların hiçbirisinde fenaların akıbeti iyiliğe ve iyilerin akıbetinin de fenalığa dönüştüğüne dair ters dönmüş neticeler görülmeyip daima fenalığın neticesi yine fenalık ve iyiliğin neticesi yine iyilik olduğu görülür. Zannolunmasın ki bu hükümler insanları çocuk aldatır gibi aldatarak iyiliğe teşvik için verilmiştir. Gerçi huyları bozuk olanlar böyle zannederler ise de öyle değildir. Olayların hepsi de bu gerçeği ispat eyler. Bazı zalimlerin layık oldukları neticeleri görmeleri biraz gecikse bile, bu hakikat şaşmaz. Yazarların hepsi ve bilgelerin tamamı, olayların ispat eylediği şu hakikati kabul etmiş oldukları gibi, dünya yüzünde ne kadar meslek var ise bu hakikat, onların yanında da geçerlidir ki meselenin bu kadar umumilik kazanmış olmasına sebep de fenalık edenlerin hiçbir zaman hiçbir yerde kurtulamamış olmalarından dolayı ortaya çıkmıştır. Diyelim ki bir fena adam vakitsiz helak olarak fenalığın cezasını göremeyecek olsa bile mutlaka ve mutlaka evladı onun cezasını çekecektir. Bu sebeptendir ki zulümle toplayanların evladına o mal hayır etmeyerek mutlaka evladı aç kalacak, sürünecektir. Fenalıkla zaman geçirmiş olanların ya kendilerinin ya evlatlarının hâllerinin sonunun ne olduğunu siz de düşününüz de ona göre hükmediniz. İnsanın tabiatında fenalık yer tutmamış olursa, kendi vicdanı bile kendisini, ettiği fenalıklardan dolayı tenkit eder. Ne var ki fenalığı kendisine sanat edinip de her fenalık ettiği adamların lanetine uğraya uğraya, bu lanetin de umumileşmesi fena adamlar için bir kötü son değil midir? İşte aklı olanlar için fenalığın cezası, yalnız bir genel lanet olması dahi kâfidir. Allah cümlemizi fenalık yapmak meylinden ayrı tutarak iyilik yapmakla Allah yanında ve insanlar arasında iyi nam kazanan faziletli adamlardan eylesin. Ya Rab duamızı kabul eyle!

Üçüncü Bölüm

Uygun dostluğun faydaları

Kelile ve Dimne hikâyesinde iki yüzlü ve kovuculuk edenlerin sözlerine inanmakta ne gibi belalar tasavvur olunduğunu ve "Arslan ve Dimne" hikâyesinde de fenalık edenin sonunda ettiği fenalıkların cezasını göreceğini, bilge Beydaba'nın Dâbşelim Şah'a sunması ve bildirmesi üzerine, hikmetli yaşlı padişah, bu yardımlara teşekkürler ederek dedi ki:

-Dimne gibi şeytan fikirli kimselerle görüşmekte ne büyük tehlikeler olduğunu anladım. Bir de uygun dost ile anlaşmanın faydalarını sizi öven kulunuza gösterir misiniz?

-Hay hay! Fazilet sahibi uygun dostlarla dostluk bağının bağlanması, insan için her zaman pek çok menfaatleri ortaya koyar. Bu hükmü de Çaylak, Fare, Güvercin ve Ceylan arasındaki dostluğa dair işittiğim bir hikâye, pek güzel tasvir eyler, diye bilge Beydaba, Hintli Dâbşelim Şah'a aşağıdaki gibi bir hoş hikâye daha anlatmaya başladı.

Çaylak, fare, güvercin ve ceylan

Ağaçların, çayırların sayısız derelerin bulunduğu hoş bir yerde kuşlardan, canavarlara kadar nice hayvan mekân tutmuştu.

Her türden hayvanın bulunmasıyla meşhur bu yere, avcılar çok sık avlanmaya gelirdi. Bu yerde, en yüksek bir ağacın üzerine bir çaylak konup etrafı seyrederken gördü ki, bir adam telâşla kendi konmuş olduğu ağaca doğru geliyor. Bu adamın bir avcı olması ihtimali çaylağı epeyce korkuttu ise de adamın ne yapacağını görmek merakıyla daha yüksecik bir dal üzerine çıkıp adamı gözetlemeye başladı.

Gerçekten de gelen adam bir avcı imiş. Ağacın altına mükemmel bir tuzak tertip ederek ve üzerine yemler serperek kendisi de bir tarafa çekilip saklandı. Biraz sonra sekiz on kadar güvercin geldiler. İçlerinde Matûka adlı bir güvercin, cümlesinin en akıllısı idi ve diğerleri her zaman ona uyarlardı. Güvercinler aç karınlarıyla taneleri görünce hemen saldırmaya davrandıklarında Matûka bunlara: "Körükörüne saldırmayalım. Belki bu taneler bir tuzağın yemleridir." yollu nasihat vermeye başladı. Aç hayvanlar dinlemeyip saldırdılar. Derhâl cümlesi ayaklarından tuzağa tutuldu. Matûka da bu bela tuzağına tutulmuş olduğundan arkadaşlarına: "Ben size acele etmeyiniz demedim mi? İşte korktuğum şey başımıza geldi." diye cümlesiyle birlikte hayıflanmağa başladı ise de üzüntünün ne faydası olacak? Öte taraftan avcı saklı olduğu yerden çıkıp sevine sevine geliyor. Bunu görünce kuşların cümlesi çırpınıp kaçmaya çalıştılar ise de faydası olmadı.

Matûka bunlara: "Bari bu defa olsun sözümü dinleyiniz. Cümlemiz kanat birliğiyle uçmaya gayret edelim. Belki tuzağı kaldırıp götürebiliriz." deyince, güvercinler gerçekten kanat birliğiyle hep birlikte bir tarafa doğru kuvvet verdiklerinden tuzağı yerinden kaldırdılar. Ne kadar olsa tuzak ağır olduğundan kuşların onu güçlükle kaldırdıklarını avcı görünce, bütün bütün uçup gitmezden evvel onlara yetişmek için tabanı kaldırdı. Amma avcının yakınlaşması kuşlardaki gayretin çoğalmasını gerektirdiğinden, onlar da Matûka'nın teşvikiyle gayretlerini artırdılar. Bir

yandan avcı koşar, bir yandan güvercinler uçar.

Ağaç üzerinde bulunan çaylak, kuşların birleşmesinde görülen şu güzel neticeye şaşarak: "Bakayım şunların akıbeti ne olacak, göreyim." diye yüksekten uçmak suretiyle arkalarına düştü. Güvercinler o kadar uçtular ki nihayet yine Matûka'nın fikriyle yollarını bir ormana doğru döndürerek avcının gözünden kayboldukları gibi avcıyı arkalarından bakakalmış bir üzüntülüyle bıraktılar.

Ormana girişleri, gerçi biçare güvercinler için kurtuluş demek idiyse de ayaklarındaki bağı nasıl söküp atacaklar? Güvercinler bu beladan nasıl kurtulacaklarını düşünürken Matûka bunlara dedi ki: "Üzülmeyiniz. Böyle dar zamanlarda uygun dostların edebilecekleri hizmetlere değer biçilmez. Benim burada bir fare dostum vardır. Ona başvuralım." Cümlesi birden tuzağı sürükleyerek farenin kapısına vardılar. Matûka fareye ses verince, ismi Zîrek olan fare hemen dışarıya fırladı ve dostunun bu hâlini görünce: "Ey Matûka! Sendeki akıl ve tedbir seni böyle tuzaklara yakalatmalı mı idi. Sana ne oldu ki aldandın?" diye şaka yollu söylenmeye başladı. Matûka: "Benim kendi düşünceme kalsa idi ne ben ne arkadaşlarım bu belaya tutulmazdık. Amma onlar benim sözümü dinlemediler. Bereket versin ki ayak ve kanat birliğiyle şu tuzağı buraya kadar getirmek hususundaki fikrime uydular da kurtulduk. Şimdi senden rica ederiz ki keskin dişlerin ile şu tuzağın kıllarını, iplerini kesip bacaklarımızı kurtarasın." dedi. Fare ricayı kabul ederek evvela Matûka'dan başlayarak güvercinleri kurtarmak istedi ise de Matûka bunu kabul etmedi. Mertçe, insanlığın gereği, evvela arkadaşlarını kurtarıp en sonraya kendisini bırakmasını rica etti. Aslında Zîrek bu ricayı kabul etmek istemedi ise de Matûka ricasında ısrar ile bütün arkadaşlarını kurtardırdıktan sonra kendisi de kurtularak fare dostuna gereken teşekkürü yapıp arkadaşlarıyla beraber havalanıp gittiler.

Gökyüzündeki çaylak bu hâlleri görünce, güvercin denilen kuşlar ile fare denilen hayvan arasında hiçbir münasebet olmamak lazım gelir iken, her nasılsa meydana gelmiş olan bu dostluğun güvercinlere faydasını görmüş ve buna şaşmıştı. Kendi kendine: "Böyle bir bela yarın benim de başıma gelir. Münasip bir dosttan gelecek bu yoldaki faydayı ben de kendim için temin etmeliyim. Gidip şu fare ile dostluk bağlamalıyım." diye süzüldü farenin kapısı önüne geldi. Fakat fare, çaylağı görür görmez, hemen yuvasına girdi. Çaylak, dostluk kuracağı bir zatın kendisinden bu şekilde korkup kaçtığını görünce, kalbini tatmin için: "Kaçma benden ey kıymet bilir fare! Kaçma! Ben sana bir kötülük kastıyla gelmedim, seninle dostluk antlaşması yapmaya geldim." dediyse de farenin bu söze inanması ihtimali var mıdır?

Dedi ki:

-Sen bir kuşsun göklerde gezersin. Ben bir fareyim yeryüzünde gezerim. Aramızda ne münasebet vardır ki dost olabilelim?

-Güvercin de benim gibi bir çeşit kuş iken onlarla nasıl dost olmuşsun? Onlara ettiğin iyiliği gördüm de ben de seninle vazgeçilmez dostluk sevdasına düştüm. Çaylak, bu girişle avcının tuzağı nasıl kurmuş olduğundan başlayarak ta güvercinlerin fareden gördüğü iyiliğe kadar meydana gelen olayları geniş olarak hikâye etti. Fakat fare yine ikna olmadı.

Dedi ki:

-Gerçi Matûka ile aramızda bir dostluk var ise de dostluk denilen şey her zaman herkesle kurulamaz. Sadık dost, uygun dost çok azdır.

-İyi ya işte! Bir de beni dost say! Sana Matûka'dan daha sadık bir yâr olurum.

-Hayır azizim hayır! Senin kendi türün benim türümü öteden beri avlayagelmiştir. Bilmez misin ki, düşmanlık denilen şey ya geçicidir ya doğuştandır. Eğer düşmanlık geçici olursa bugün

meydana gelen düşmanlık, yarın dostlukla değiştirilmiş olabilir. Hiçbir düşman bulunmaz ki düşmanlarıyla işin sonunda barış sözleşmesi etmesin. Amma düşmanlık yaratılıştan olursa ondan barış beklenmez. Zira yaratılıştan olan barış da iki çeşittir. Birisi galibiyet ve mağlûbiyetin bazen bir tarafta ve bazen diğer tarafta görülmesi şeklinde olan barış ki, fil ile arslanın yaratılışlarındaki düşmanlık gibidir. Bunlar arasında karşılıklı düşmanlığı terk mümkün olabilir ise de dostluk düşünülmüş olamaz. Amma galibiyet daima bir tarafta ve mağlubiyet daima diğer tarafta kalmaktan ibaret bulunan yaratılıştan gelen düşmanlıkta, ateşkes de mümkün değildir. Fare ile kedinin, kuzu ile kurdun yaratılıştan gelen düşmanlıkları gibi. Sizin türünüzle aramızdaki düşmanlık işte böyledir.

-Gerçi öyledir amma ben senin dostluğunu o kadar kıymetli buldum ki sana hiçbir zararım erişmeyeceğine emin ol. Bilakis her hususta senin yardımcın olacağım.

-Ben bu ağızlara gelemem dostum! Zira bir şahin ile dostluk imzalayan keklik hikâyesi hiçbir vakit hatırdan çıkamaz, diye Zîrek çaylağa aşağıdaki gibi bir hikâye söyledi.

Keklik ile şahin

Kekliğin birisi ufacık çalılar arasında gezinip hoş kahkahalara benzeyen nağmelerle çalılığı neşelendirirdi. Havada uçan bir şahinin kulağına bu nağmeler ulaşınca o kadar beğendi ki... Bu sesi güzel mahlukla dost olmak arzusu kalbinde yer etti. Hemen süzülüp aşağıya indi. Kekliğe güven vermeye başlayarak, eğer kendisiyle dost olursa bir çeşit zararı erişmek şöyle dursun, bundan sonra şahin cinsi ile keklik cinsi arasında ebedî sulh sözleşmesine de vasıta olacağını ve artık kekliklerin şahin korkusundan yerlerde yapışarak uçmaları ve gezmeleri lazım gelmeyip şahinlerle beraber en yüksek yerlere kadar çıkabileceklerini anlattı. Ahmak keklik bu

sözlere inanmaz mı? Şahin yeni dostunu beraber alarak yuvasına gitti. Gerçi birkaç gün hoş geçindiler ise de bir gün şahinin karnı acıkarak başka bir av bulamayınca hırs gözünü kekliğe dikti. Evvela: "Aman senin sesin ne kadar çirkin! Gece gündüz cıvıltıların başımı patlattı." diye evvelce pek beğenmiş olduğu sesten şimdi şikâyete başladı. Gerçi keklik susarak bu bahaneyi savuşturdu ise de şahin bir vesile daha buldu. Vakit gece olduğu hâlde dedi ki: "Benden yukarıya konmuşsun da güneş ışığını benden engelliyorsun." keklik böyle gece vakti güneş yok iken şu şikâyetin yersiz olduğu cevabını verince şahin gazapla: "Bre terbiyesiz! Ben yalan mı söylüyorum? Beni yalanlıyorsun ha?" diye hemen zavallı hayvanı bir pençede paraladı ve yedi.

Zîrek şu hikâyeyi söyleyince çaylak yeniden güven hissi vermeye yeltendi. Gerçi bazı soysuz hayvanlarda bu çeşit hıyanet olabilir ise de onlar dostluğun ne büyük şey olduğunu bilmedikleri için bu hak bilmezlik hususunda bulunduklarını ve kendisi ise güvercinler hakkında göstermiş olduğu dostluk işaretine hayran kaldığından mutlaka kendisini de bu dostluk içerisine alması arzusunda bulunduğunu inatla ricada devam etti.

Zîrek hâlâ çaylağın güvenine inanmıyordu. "Benim seninle dostluğa hiç ihtiyacım yoktur. Senden her zaman çekinmem de çoktur. Mecbur olmadan seninle bir münasebet peyda edersem korkarım ki yılan ile lüzumsuz münasebet kuran deveci gibi pişman olurum." diye aşağıdaki gibi bir ibretli hikâye daha söyledi.

Deveci ve yılan

Devecinin birisi çölden geçerken gördü ki nereden sıçramışsa sıçramış bir ateş, çölün çalısını çırpısını tutuşturup çölü bir ateş denizi hâline koymuş. Bu sırada bir yılan gördü ki, her tarafını ateş kaplamış olduğundan yanmak üzeredir. Yılana merhamet ederek bir torbayı mızrağına takıp uzattı. Yılan kangal kangal

olarak torbanın içine girince, deveci torbayı çekip yılanı kurtardı. Fakat yılan bu iyiliğe teşekkür edeceğine deveciyi sokup helak etmek istemez mi? Deveci: "Canım ben seni ateşte helak olmaktan kurtardım. Sen minnettar kalacağına canıma kastediyorsun. Bu hâl uygun bir iyilikseverlik midir?" deyince yılan: "Zaten insanoğlunun da şanı böyle iyiliğe kötülükten ibarettir, inanmaz isen tarafsız bilgelere soralım." der. Deveci razı olur ve biraz uzacık yerde otlamakta bulunan bir ineğin yanına giderek ona sorarlar. İnek yılana hak verir. Der ki: "Bunca senedir sahibime her yıl bir buzağı ve birçok süt verdim. Ömrümün sonunda bana minnettar kalacağına beni buraya semirmeğe gönderdi. Dün bir kasap getirip semizliğimi kasap beğendiğinden beni sattı. Bu gün de akşamüzeri kasap beni mezbahaya götürecek, yılan haklıdır." deyince biçare deveci: "Şahit bir olmaz iki olur. Bir başkasına daha müracaat edelim." dedi yılan buna razı oldu gidip bir ağaca sordular. Ağaç da yılana hak verdi. "Ben şu çölde gelen geçen yolculara gölgelik ederim. Fakat her kim altıma gelse saatlerce eğlendikten sonra ya sopa veyahut balta sapı yapmak için bir dalımı keser ve: "Ah şunun şurasından ne güzel kereste olur, burasından ne güzel tahta çıkar diye arzuda bulunur. Bu mürüvvet midir?" deyince artık deveci için özür kalmaz, tam yılana teslim olmak lazım gelir, derken bir tilki çıkagelir. Deveci son olarak onun da hükmüne müracaat etmeyi teklif eder. Yılan son olması şartı ile kabul eder ve tilkiye meseleyi anlatırlar. Tilki: "Ben şu torba ile bu uzun hayvanın ateşten kurtarıldığına inanamam ki hüküm vereyim" der. Yılan bunun mümkün olduğunu göstermek için tekrar torbaya gireceğini söyler. Deveci torbayı uzatır. Tam yılan içine girince tilki deveciye, kaş göz işaretiyle: "Daha ne duruyorsun? Düşman torbaya girmiş iken niçin başını ezmiyorsun!" hükmünü anlatır. Deveci de torbayı hemen taşlara çarparak yılanı helak eder kurtulur.

Zîrek bu hikâye ile de tehlikeli bir hayvanla uygun sözleşme yaparak deveci gibi zarar görmüş olmak hiç işine gelmeyeceğini çaylağa anlattı ise de çaylak fareden bu yolda akıllıca sözler bilgece hüküm vermesini işittikçe sevgisini, mutlaka dostluk bağı sözü için ricalarını, niyazlarını artırmaya başladı. Nihayet çaylak: "Ey Zîrek! Eğer sana dostluğu teklif ettiğim anda yanlışlıkla kabul etmiş olsaydın bir ahmaklık işareti göstermiş olacağından, belki bu dostluğu o kadar büyük bulmazdım. Amma bu derecelerde zorluk göstermekliğin beni sana bin kat daha bağlıyor. Allah'a yemin ederim ki, ta beni dostluğa kabul edinceye kadar ağzıma bir lokma koymayacağım. Eğer nihayet insaf etmeyecek olursan açlıktan helak olurum." deyince Zîrek artık çaylağın maksadı kendisini baştan çıkarıp parçalamak olmadığını ve gerçekten dostluk arzusunda bulunduğunu anlayıp emniyet etti. O da: "Eğer sen de benim verdiğim ret cevapları üzerine üzülüp gitmiş olsaydın, hakkında şimdi hasıl eylediğim sevgi ve güven derecesinde güvenimle şereflenemezdin. Artık seni imtihanım elverdi. Dost olalım." diye deliğinin kapısına kadar geldi ise de henüz dışarıya çıkmadı.

Çaylak, Zîrek'in bu tedbirinde de hikmet olacağını hükmederek o hikmeti de sordu.

Zîrek dedi ki:

-Evet dostluk denilen şey kucak kucağa sohbet etmekten ibaret değildir. Asıl dostluk felaket gününde birbirinin imdadına yetişmektir. İşte bu dostluğu sana vaad ediyorum. Seninle bir mecliste arkadaş olmak lazım gelmez. Zira sen her ne kadar dostum isen de diğer cinslerin bana düşmandır. Olabilir ki onlar bana bir zarar eriştirsinler.

Çaylak bu konuda da güvenceler sunarak dedi ki:

-Hayır dostum! Cinsim benim dostumla dost, düşmanlarımla düşmandır. Hiç korkma!

-Gerçi öyle olmak lazım gelir. Zira malumun olmalıdır ki,

bilgeler dostluğu da düşmanlığı da üç kısma taksim etmişlerdir. Dostlukta, birincisi sadece dost, ikincisi dostun dostu, üçüncüsü de düşmanın düşmanı olmaktır. Böylece düşmanlıkta birincisi sadece düşman, ikincisi dostun düşmanı, üçüncüsü de düşmanın dostu olmaktır. Eğer seninle kurduğumuz münasebet, hem aramızda bir dostluk meydana getirir, hem bizi dostlarımızın da dostu, hem de düşmanlarımızın düşmanı eder ise hakikaten memnun olurum.

Çaylak bu konuda da mertçe yeminlerle Zîrek'e güven verdiğinden akıllı fare yuvasından büsbütün çıkarak dostuyla sarmaş dolaş oldu. Bir müddet söz ve sohbetten sonra Zîrek dedi ki:

-Azizim! Eğer vatanı terk ve yer değiştirmekte senin için bir engel yok ise, sen de burada bir yer tut ki ömrümüzü birlikte geçirelim.

-Bundan güzeli olmaz ama burası herkesin geçtiği bir yerdir. Burada huzur, rahat mümkün değildir. Benim yerim de avcılar yeridir ki biçare güvercinlerin başlarına neler geldiğini sen de gördün, eğer mekân değiştirmek senin için mümkün ise ikimiz de benim bildiğim bir yere gidelim. Güzel ağaçlar, bir gölün üzerine gölge salmışlardır. Pek hoş bir yerdir. Yiyecek içecek boldur. Orada eski dostlarımdan bir de kaplumbağa vardır. Birlikte geçinir gideriz.

Zîrek bu teklife razı oldu. "Zaten bu yer benim asıl vatanım değildir. Ben burada gurbetteyim. Dediğin yere gidelim. İnşallah sana başımdan geçenleri de hikâye eder eğlendiririm." diye uyum gösterdi. Çaylak fareyi kuyruğundan yakaladı. O kadar süratle havalandı ve o kadar yükseldi ki en yüksek tabakalardan yeryüzüne bakan farenin, korkusundan kuyruğu titriyordu.

Nihayet çaylağın bildiği yere vardılar. Kaplumbağa, ilk bakışta çaylaktan ürkerek göle atıldı ise de çaylak ona ses verince, gelen zat kendi tanıdığı olduğunu anlayıp suyun yüzüne çıktı ve

yanlarına da gelerek hoş geldin merasimini yerine getirdi. Çaylak, yeni dostu fareyi kaplumbağaya takdim ederek üç dost birlikte orada yaşamaya başladılar.

Bir zaman sonra artık geçim şekillerine nizam vermiş ve uzun uzadıya sohbet etmeye imkân bulduklarından, çaylak sergüzeştini, ne ise hikâye etmesini Zîrek'ten rica eyledi. O da aşağıdaki gibi hikâyeye başladı.

Zîrek isimli farenin hikâyesi

Ben Hindistan'da bulunan Mârut şehrinde doğmuşum. Bir zahidin tekkesini mesken tutmuştum ki, dervişler zahide her sabah bir sofra yiyecek getirirler ve zahit ondan bir miktarını yedikten sonra kalanını akşam yemek üzere bir tarafa koyar idi. Ben hemen sofra üzerine hücum ederek kendim bol bol yedikten sonra arkadaşlarımı da getirip ziyafet çekerdim. Bu şekildeki işlerim, birçok farenin bana dost olmasını sağlamıştı. Ayrıca yuvamda bin adet saf altın vardı ve bunların insan evladı yanında ne kadar kıymetli olduğu bizim fare cinsinin de malumu idi. Şu hazineye sahip olmak bana ayrıca bir şeref ve şan vermekte, fareler arasında âdeta başkanlık gibi bir makamda bulunmama vesile olmaktaydı. Zahit, sofrasına ettiğim hücumlardan bıktığından beni ele geçirmek için türlü türlü kapanlar kurdu ise de ben öyle kapana burun sokar ahmaklardan olmadığım için bir şey yapamadı. Hayli zaman zahidin sofrası benim kendi soframı imiş gibi kendim yedikten sonra yanımdakileri de ondan geçindirdim.

Bir gün zahide akıllı bir derviş misafir geldi. Onunla beraber yemek yedikten sonra, sofrayı bir tarafa koyup sohbete başladılar. Derviş cihanda gezip gördüğü yerlerin durumlarını anla-

tırken, ben alışıldığı gibi sofraya hücum etmiş bulunduğumdan zahit hem dervişi dinler hem de iki elini birbirine çırparak güya beni ürkütmeye çalışırdı. Derviş, zahidin bu hareketini kendisiyle maskaralık ediyor zannederek bayağı gücendi. Hem gücendiğini zahide de anlattı. Zahit: "Hayır birader! Seninle eğlenmiyorum. Burada bir cesur hırsız sıçan var. Daima soframa saldırır. İşte yine gelmiş de onu ürkütmeye çalışıyorum." diye benden olan şikâyetini dervişe açıkladı. Derviş: "Yalnız bir sıçan mı saldırıyor? Yoksa çok mudurlar?" diye sorup da zahitten: "Gerçi çok fareler var ise de asıl bir tanesi en cesur olduğundan sofraya daima o fare hücum eder." cevabını alınca derviş: "Öyle ise mutlaka o farede cesaret sebebi olmak üzere bir fevkalade hâl vardır. Mutlaka onun yuvasında bir hazine bulunmalıdır. Zira bu yoldaki cesaret, mutlaka altın yüzünden meydana gelir. Altın öyle bir şeydir ki her kimde bulunacak olsa umulanın üstünde onu cesur eder." diye zahidi teşvik ederek müritlere verilen emir üzerine kazma kürek getirdiler. Daima benim işlemekte bulunduğum delik ağzından yuvama doğru kazmaya başladılar.

Kaza kaza nihayet altını bulunca, zahit dervişin zekâ ve anlayışına övgüler yağdırarak varlığıyla iftihar eylediğim altınlarımı aldı. Hâlbuki hazinem elden gittikten ve yuvam yıkıldıktan sonra bana da bir sersemlik gelmekle, evvelce ekmek ve yemeğimi yiyen ve bana kavuk sallayan farelerin hepsi benden yüz çevirdiler. Zira bu dünyada gönül ve candan temiz kalplilikle dostluk edenler az bulunurlar. Yüze gülenlerin hemen hepsi mutlaka kendi çıkarları için ikiyüzlü yaltaklanmada bulunurlar. Hatta bir gün en değerli dostlarımdan zannettiğim bir fareye rast geldim. Uzaktan beni görünce, belki yanıma gelerek bilgece birkaç söz ile beni teselli eder zannettim ise de tam karşıma gelince benden yüz çevirmesin mi? Sabredemeyip yakasına sarılarak bir güler yüz göstermemesinin sebebini sorduğumda çekinmeden dedi ki:

-A birader! Gerçi bundan evvel hepimiz senin geçtiğin yerde selama durur ve daima sana kavuk sallar idiysek de o zaman sende insanoğlunu bile emir ve yasağa boyun eğdirecek bir hazine vardı. O zaman, sen öyle bir yerde yuva tutmuş idin ki her gün kapının önüne bir sofra yemek gelerek bütün tanıdıklarına yedirirdin. Şimdi ise kendin bir lokma ekmeğe muhtaç oldun.

Ben, bu sözlerden fazlasıyla üzüldüm ise de belki birkaç hikmetli sözlerle dostumu yener ve onu mahcup ederim ümidine düştüm. Dedim ki:

-Acayip! Yoksulluk denilen şey bu kadar ayıp ve iğrenç sayılan şeylerden mi imiş? Çok büyük adamlar fakirlik hâlleriyle iftihar etmişlerdir. Bir taraftan düşünülecek olursa fakir hâl bazı zenginliklerden bile tercih edilendir. Bin yalan dolan ile toplanmış mal, kendi sahibine utanma getirir. Fakirlik ise ona nisbetle insanın ziyneti sayılır.

Eski dostum bir kere yüzüme bakarak bana "ahmak" dercesine bir güldü ve dedi ki:

-Sen bundan önce daha çok sözünü sohbetini bilen bir fare idin. Malın gideli, evin perişan olalı söylediğin sözleri de bilemeyecek derecelerde saçma sapan konuşur olmuşsun. Gerçi fakirlik ile iftihar olunur ama boyun eğilen fakirlik ile iftihar olunur. İnsan arzu ettiği hâlde bir Karun'un hazinesine malik olabilmek gücü elinde olur da kanaat hazinesini ona tercih ederek fakirliği seçerse işte insana ait olan gerçek fakirlik bu olur. Yoksa senin durumunda bulunan bir kimseye âdeta iflas etmiş derler. Müflis hangi hâliyle iftihar eder? Bir de aslında zengin iken hazineni kaybedip müflis olmamış olsan da aslında fakir bulunsan yine övülmeye yakışır bir fakirlik ile fakir olmuş sayılmazsın. Zira işte kaybettiğin mal çekememezliğiyle görünüyor ki ne kadar mal canlısısın. Mala tamah edip de maldan mahrum kalanlara ise âdeta dilenci derler. Dilencilik, sanki kanaat edene yakışacak şekilde olan fakirlik gibi

iftihar etmeye layık bir şey mi imiş? Haydi dostum haydi! Senin iki hatan vardır ki cezasını çekmelisin. Birisi her yüze güleni dost zannedişin ve ikincisi yalnız o dalkavuklara büyüklük göstermek için mal varlığına hırslanman ve tamah edişindir. Biraz daha başını taştan taşa vur da işin sonunda sen de hikmet kazanırsın.

En sadık zanneylediğim dosttan bu sözleri işitmek beni dost denilen şeyden tamamıyla nefret ettirdi. Aslında dostum pek doğru söylüyordu. Aslında bu doğru sözlerin bende hasıl ettiği dost nefreti de güzel bir tesir idi. Eğer hikmet gözümü açmış olsaydım bundan büyük bir ibret alarak, bundan sonra hâlimi düzeltebilir idim. Lâkin bu güzel netice henüz ortaya çıkmadı. Debdebe ve gösteriş ve cihana büyüklük gösterme hevesi bende hâlâ vardı. Düşündüm taşındım. Kendi kendime dedim ki: "Altın denilen şeyin gerçi fare cinsi yanında hiçbir kıymet ve değeri olmamak lazım gelir ise de insan evladını esir eden altının şu kuvveti, işte fare üzerinde de tesirden boş kalmıyor. Bundan dolayı, ne yapar yapar kaybolan altınlarımı tekrar geri alarak yine fareler arasında başkan ve benzerlerimden üstün olurum."

Bu düşünce ve karar ile derhâl tekrar bir delik açarak zahidin odasına yol buldum. Oda içinde ne hâller olduğuna kulak verip dikkat ettim. Meğer derviş henüz orada misafir imiş. Hatta benim altınlarımı da o akşam zahit ile derviş yarı yarıya pay ettiler. Biraz sohbetten sonra yattıkları zaman, her biri altınını baş yastığının altına koydu. Ben bunu fırsat sayarak yavaşça sokuldum ve dervişin başı altındaki çıkını tutup çekmek istedim. Meğer herif uyanık imiş. Yanında bulunan asasıyla bana bir kere vurdu. Ayağıma rast gelerek ayağım kırıldı zannettim. Deliğe canımı zor attım. Biraz zaman bekleyip aklımı başıma aldıktan sonra bir kere daha talihimi denemeye yeltendim. Tekrar delikten çıkıp bu defa zahidin üzerine hücum eyledim ise de hile düşünen derviş, meğer bir kere baş gösteren düşmanın, elbette bir daha cesaret alacağını düşü-

nerek bekliyormuş. Bu defa çomağı daha ustalıkla bana havale ederek başımdan vurdu. Gözlerim kararıp sersem bir hâl ile deliğe nasıl can attığımı ben de bilemem. Orada bayılmış kalmışım. Bilemem ne kadar zaman sonra aklımı başıma aldığımda kendi kendime düşündüm dedim ki: "Ben ne ıslah olmaz bir bedbaht imişim! Bunca zorluk ve tehlikeyi kimin için göze aldırıyorum? Kendim için ise bana birkaç buğday tanesi veyahut bir parça ot, kök, nefsimi bastırmak için kâfidir. Arkadaşlarım dediğim birçok sefil ve alçak için ise, işte onların yalnız benim ekmek ve yemeğime göz koyarak, kendi şahsıma asla dostluk etmedikleri ve elden servet ve zenginliğim gider gitmez, benden yüz çevirdikleri ve hatta beni ahmak kabul ettikleri ortaya çıktı. Artık bu hakikatin ortaya çıkışı üzerine hâlâ onları bahtiyar edeceğim diye çalışmak ve o yolda tehlikeli işleri göze aldırmak ahmaklığın kendisidir."

Artık faydasız tantana ve gösterişten bu şekilde tam pişmanlık hasıl ettikten sonra, kendi cinsimden olmadığı hâlde nasılsa aramızda bir dostluk peyda olmuş bulunan Matûka isimli güvercini bulup yalnızlığı seven fikir ve düşüncelerimi ona da açtım. Fikirlerimi tamamıyla doğru buldu. Her ne kadar kendisi birtakım güvercinlere başkan ise de reisliğin dış görünüşe ait zevkine gerçekçi huyunu her zaman üstün tuttuğunu ve her ne zaman her ne belaya uğrarsa arkadaşları için uğradığını anlattı. Şu anda benim arkadaşlarımın nankörlükleri ortaya çıkmışken onlardan bu surette sıyrılıp ayrılarak yalnızlığı tercih edişimin çok uygun olacağını söyledi. Bundan dolayı şehri terk ederek mekân değiştirdim ki o yer, işte Matûka'nın arkadaşlarıyla beraber tuzağı getirip iplerini kestirdikleri yerdir. O yeri kendime karargâh olmak üzere henüz kabul etmemiştim. Fakat seni de orada tanımış olduğum için hakikaten o yere iyilik borçluyum. Zîrek, kendi hikâyesini burada sonuçlandırarak bundan sonra birçok filozofçasına yargılamalara da koyuldu. Bu yargılamaların neticesinde yüzsüzler, adiler takı-

mından ve çanak yalayıcı takımından birtakım kalabalığı iyi insan zannedip de onlar için yorulmak hiç akıllı işi olmadığını, fakat kendine birkaç sadık dost seçerek onlar ile yaşamak dünyaca en büyük bahtiyarlık sayılacağına karar verdi.

Öte tarafta kaplumbağa, zeki farenin bu sergüzeştini can kulağıyla dinleyince, dostu çaylağın kendisine böyle bilge görüşlü bir dost getirmiş olduğuna çok teşekkürler etti. Zîrek'in hikâyesini tamamıyla beğenip söz söylemedeki güzelliğini övdü. Kaplumbağa da bilgelerden birisi olmakla, öyle kuru bir övgü ile de kalmayarak hırs ve tamah denilen şeyin insanı ne büyük belalara sokacağını kendisince de bilindiğini Zîrek'e anlatmak için bir "Hırslı Kedi" hikâyesini aşağıdaki gibi anlattı.

Hırslı kedi

Bir adamın bir güzel kedisi vardı. Kedisini çok sevdiğinden mümkün olduğu kadar güzel yemekler ile onu besler idiyse de buldukça bunamak ve daha güzeli gördükçe evvelkine kanaat etmemek, kedinin şanından olduğu için adamın komşusunun güvercinlerini alçaktan uçarken gördükçe onlara ağzının suyu akardı. Nihayet bir gün güvercinler üzerine hücum etmeyi göze aldı. Fakat güvercinlerin sahibi birkaç defa sevgili kuşları üzerine hücum ile epeyce zarara sebebiyet vermiş olan kediler elinden feryat üzerine feryat duymuş olduğundan, artık şu zararlı hayvanın hücumundan güvercinleri korumak için kendisi beklemeye başlamıştı. Kedi ok gibi güvercinler üzerine saldırır saldırmaz komşu da elindeki sopa ile kedi üzerine hücum ederek kafasına vurduğu gibi onu sersem eyledi. Bundan sonra güvercinlerine hücum edecek diğer kedilere ibret olsun diye kediyi öldürüp derisini yüzdü içine de saman doldurarak güvercinliğin önüne astı. Biraz sonra kedisini kaybettiğinden dolayı üzgün olan sahibi, güzel kediyi güvercinliğin kapısına asılmış görünce dedi ki: "Ey bedbaht! Nail

olmuş bulunduğun ekmek ve yemeğe kanaat etmiş olsa idin işte böyle postuna saman doldurarak seni âleme ibret diye asmazlardı!"

Kaplumbağadan hiçbir şey ümit edilmez iken birden bire şöyle bir ibretli hikâye nakledince fare pek memnun olduğu gibi ondan daha çok memnuniyet, çaylakta meydana geldi ve: "İkinizi birbirinize kısa süre önce takdim ettim ama ikinizin de yeni kavuştuğu dostundan memnun olduğunu görmek beni hoşnut etti." Çaylak, dostluk şartlarına, dostluk vazifelerine ait başka güzel sözler de söyledi. Dost denilen kimse kendi dostundan fayda beklemeyip belki kendisi o dostu faydalandırmak gayretinde olmalıdır. Her dostta bu gayret bulunur ise o zaman dostların dostlar yüzünden beklemeleri lazım gelen faydaların kendi kendisine meydana geleceğini söyleyerek bunu şu şekilde arz etti.

-Çok terbiyeli ve bilge görünüşlü bir adam, gece yarısından sonra vakitsiz evinin kapısının çalındığını işitip: "Kimdir o?" diye sorunca dışarıdaki sesin bir dostunun sesi olduğunu anlamasıyla, hemen yanına bir keskin kılıç ve bir kese para ve bir de güzel cariye alarak aşağıya inmiş, kapıyı açmış. Dostu: "Bunlar ne?" diye yanında bulunan şeylerin böyle gece vakti kapıya kadar indirilmiş olmasındaki sebebi sorunca, ev sahibi cevap olarak demiştir ki: "Böyle vakitsiz bana başvurman elbette sebepsiz olmayacaktır. Eğer bir düşmandan korkup kaçarak bana sığınıyorsan, o iş için kılıç getirdim. Yok paraca bir ihtiyacın var da onun için gelmiş isen, hazır yanında bulunsun diye para da aldım. Veyahut yalnızlıktan canın sıkılmış da hizmetin için bir kadın istiyorsan işte cariye de seni bekliyor. Gelen dost, ev sahibinin dostluk şartlarına bu derecelere kadar uymasını görünce şaşırarak nasıl övgüler yapacağını bilemedi.

Netice itibariyle çaylak ve kaplumbağa ve fareden ibaret olan bu üç arkadaş birlikte ve tam bir uyum içinde yaşayarak her biri

mesut bir şekilde geçimlerini sağlama durumlarında oladursunlar. Bir gün çaylak bir alçak dala konmuş, kaplumbağa su kenarına inmiş ve fare de yuvasının kapısına gelmiş olduğu hâlde sohbet ederlerken, ansızın ve tam bir hışımla, bir büyük hayvanın bulundukları yere doğru koşup geldiğini görür görmez hemen saklandılar. Çaylak yüksek bir dala çıkarak hem tehlikeden uzaklaşmış ve hem de gelenin kim olduğunu görecek bir yer tutmuştu. Yaklaşan hayvanın bir zavallı ceylan olduğunu görünce, diğer arkadaşlarına seslenerek korkulacak bir şey olmadığını söyleyince hepsi de yine meydana çıktılar. Meğer gelen ceylan, bizim kaplumbağanın eski tanıdıklarından imiş. Kaplumbağa ceylana bu telâşın sebebini sordu. Ceylan orman içinde bir patırtı işittiğinden ve bunu avcı sandığından buraya kaçtığını söyledi. Fare, dağlarda gezen hayvanların mutlaka bir sığınacak yeri olması lazım geldiğini mesela, kendisinin tehlike sırasında sığınacak bir deliği, kaplumbağanın bir gölü ve çaylağın birçok ağacı bulunduğu hâlde ceylanın yersiz-yurtsuz ve sığınacak bir yerden yoksun kalmasının kendisini her zaman tehlikede bırakacağından bahisle kendisini mümkün mertebe emniyete alması için hiç olmazsa sadık ve uygun dostların korumasına sığınması lazım geleceğini ortaya attı. Bu teklif ceylan için cana minnet olduğu gibi böyle kimseye zararı olmayan ve olmasına ihtimal dahi bulunmayan bir dostu kabulde, çaylak ile kaplumbağa da tereddüt etmediler.

Bundan sonra vefa meclisinin sahipleri dertleşerek, her gün toplanarak her biri başına gelmiş veya kulağına vasıl olmuş bulunan şeyleri hikâye ederek hakikaten pek tatlı zaman geçiriyorlar idi. Fakat bir gün toplanma saati girmiş olduğu hâlde ceylanın gelmemiş olması arkadaşlarını merakta koydu. Merak arttığından çabuk uçma kabiliyeti yüzünden araştırma vazifesi çaylağa verildi, çaylak kanat kaldırıp etrafı dolaşarak gördü ki biçare ceylan bir yerde ayağını bir tuzağa kaptırmış. Çaylak, arkadaşlarına haber verdi. Dostu o beladan kurtarmak lazım geldiğinden fare ile

çaylak gitmeye davrandılar ise de kaplumbağa: "Mutlaka ben de gitmeliyim dostumun kurtulması için elimden gelen hizmeti yerine getirmeliyim." davasına kalkışınca fare: "Sen oraya varıncaya kadar yıllar geçer a dostum, senin kanadın mı var ki uçasın, vücudunda çeviklik, çabukluk mu var ki koşasın." dedi ise de kaplumbağa: "Dostum! Dostun dosta hizmeti ancak böyle ihtiyaç günleri içindir. Çaylak dostumuzun sayesinde ben hava yoluyla olay yerine senden evvel varırım." dedi. Gerçekten çaylak onu pençeleriyle tutup kaldırarak ceylanın tutulmuş olduğu yere fareden evvel yetiştirince, dost sayesinde bir kaplumbağanın bir fareden çabuk yer değiştireceği menfaati de ortaya çıkmış oldu. Ceylanın ayağını kapmış olan tuzağın ipini kesip ayağı kurtarmak, fare için o kadar güç bir iş olmadı. Hemen o aralık tuzağın sahibi olan avcı bir taraftan ortaya çıkıverince, ceylan tabana kuvvet firara ve çaylak uçmaya başlayıp fare de bir deliğe giriverince, biçare kaplumbağa orta yerde kaldı. Ne uçmaya ne kaçmaya ne bir deliğe girmeye gücü yetmeyen o zavallı, kaza ve kaderin işaretlerinin ortaya çıkmasını bekleyerek kafasını kabuğu içine çekti. Avcı, tuzağın ipleri kesilmiş ve ceylanın kaçmış olduğunu görünce, çok üzülerek bir kaplumbağa ile bu ziyanın acısını çıkaramayacağı bilinir idiyse de dostlarından birisinin ilaç için bir kaplumbağa sipariş etmiş olduğunu hatırladı. Avcı, biçare kaplumbağayı torbasına atıp üzgün olarak geri döndü. Beri taraftan ceylan, fare ve çaylak, arkadaşları olan kaplumbağanın esirliğini anlayınca onu da kurtarmak için bir çare düşündüler. Bu çareyi de yine Zîrek buldu. Onun verdiği talimat gereği evvela ceylan bir kestirme yoldan koşarak avcının önüne çıkıp, güya ayağı kırılmış, yaralı imiş gibi yere yatmış ve çaylak da güya hasta hayvanın gözlerini çıkarmakla meşgul oluyormuş gibi bir vaziyet almış idiler. Avcı bunu görünce kendi tuzağına tutulduğu hâlde kurtulmak için zorlaya zorlaya tuzağın ipi ile beraber kendi ayağını da kırmış olan ceylan olacağına şüphe etmeyerek hemen torbasını bir tarafa bırakıp ceylanı tutmaya

yürüdü. Ceylan yerinden kalkıp kaçmaya başladı ise de koşamıyor idi. Avcı ha tuttum ha tutacağım diye ceylanın peşinden koşmaya mecbur oluyordu. Bu suretle yarım saat kadar ceylan, avcıyı uğraştırdı ve yordu. Diğer taraftan Zîrek torbanın ipini kesmiş, kaplumbağayı kurtarmış, evlerinin yolunu bile tutmuşlardı. Ceylân tam Zîrek'in tenbih eylediği kadar avcıyı meşgul ettikten sonra, olanca kuvvetini bacaklarına vererek kaçtı eve geldi. Biçare avcı bu ümitten de ümitsiz olarak torbasının yanına gelince bağı kesilmiş ve içindeki kaplumbağanın da kaçmış olduğunu görünce talihinin bu kadar kötü gitmesine şaşırarak evine eli boş gitti. Hatta evvela ceylan tuzağa tutulmuş iken bağlarının kesilmesi ve sonra ceylanın topal bir şekilde kendisine görünerek bir hayli yorduktan sonra kaçıp gitmesi ve torbanın da kesilerek içinden kaplumbağanın kurtulmasının hep cin ve peri işleri olduğuna inanarak bundan sonra o taraflara ava gitmemek için yeminler etti.

Hintli filozof Beydaba, bu hikâyeleri Dâbşelim Şah'a anlatarak uygun dost olunca sohbetlerden edilecek istifadeyi pek güzel tasvir etmiş oldu. Zira şu dört âciz hayvanın dostlukları, uyuşmaları olmasa idi evvela ceylanın ve ikincisi kaplumbağanın helâkleri muhakkak idi. Dostlukları sayesinde o tehlike giderildikten başka kalan ömürlerini topraklarında tam refah ve saadet içinde geçirmeyi başardılar.

İşte bu dört vefakârlık taşıyan dostların hikâyesi üçüncü bölümün sonu olup bundan sonra Dâbşelim Şah'ın bir desteği ile bilge Beydaba dördüncü bölümü meydana getiren hikâyelere başladıysa da biz o bölümü açmazdan önce şuracıkta bir küçük görüşümüzü söylemeyi lüzumlu bulmaktayız.

Düşüncemiz

Cenab-ı Hakk'ın vermiş olduğu kudret, herkesin geçim ihtiyacına yettiğinden başka, biraz da fazla gelecek derecededir. Hele

insanı bu konuda diğer hayvanlardan daha çok güçlü kılmıştır. Bir insan kendi gayretiyle kendisini idareden başka, daha bir veya birkaç kimseyi geçindirmeye muktedir olur. Bu hâle göre eğer birkaç dost el birliğiyle ve beraber yaşayacak olsalar, her birinin asıl geçim ihtiyaçlarına sarf olunacak kudretten fazla kalacak kudretleri, meydana öyle bir fazla güç koyar ki onunla refah ve saadetlerini her biri kendi başına yaşadıkları zaman, mümkün olabilecek derecenin bin kat üstüne çıkarırlar. Ama böyle olmayıp da güçlerinde nifak ve muhalefet bulunacak olursa, her biri kendi kudretini diğerinin gücünü yok etmeye ve geçimini bozmaya sarf ederek, bu hâlde cümlesinin kudreti heba olmuş olur da hatta zaruri ihtiyaçlar bile kendileri için mümkün olamaz. İşte medeniyetten asıl maksat, insanları böyle sulh ve barışıklık içinde birbirleriyle dostça geçinme dairesinde mesut etmektir. Yoksa kavga ve düşmanlık medeniyetle uygunluk kabul edecek hâllerden değildir.

Dördüncü Bölüm

Düşmanların yaltaklanmasına güvenmemeli

Dâbşelim Şah, Beydaba'nın hikmetli hikâyelerine teşekkür etmekle beraber: "Ey bilge! Define arasında ortaya çıkan on dört İbranice vasiyetten birisi de düşmanın göstereceği alçakça yalvarma ve yaltaklanmasına aldanmamaya dair idi. Lütf edip bu hikmeti de bana açıklar mısınız?" deyince bilge, padişahın emrini can u gönülden kabul ederek o hikmeti de aşağıdaki gibi açıklamaya başladı, dedi ki:

-Düşmanların menfaatlerinin her zaman bizim ziyanımıza olacağına dikkat edersek, her şey kendiliğinden ortaya çıkar. Düşmanlar bize ne kadar dostluk hissi vermiş olsalar bile inanmamalıyız. Hatta bunlar bağlılıklarını emniyete almak için yaltaklanmalarını ne kadar artırırlar ise mutlaka aleyhimizde bir niyetleri olduğuna hükmederek, diğer zamanlardan daha çok tedbirli davranmalıyız. Bilakis düşmanın dostça güvencelerine kapılıp da onun tarafından kendimizi güvenilir görür ve her zaman hilesine, kötülüğüne karşılık hazır ve hazırlanmış bulundurulması lazım gelen hazırlıklar ve tedbirlerden habersiz olur isek, birdenbire onun öyle hücumuna uğrarız ki gafletimiz yüzünden karşı koy-

madan da âciz kalırız. İşte o zamanki ah vah ve pişmanlık asla fayda vermez. Çaylaklar ile baykuşlar hakkında işittiğim bir hikâye bu hikmeti güzelce ortaya koyar.

Dâbşelim Şah, bu hikâyenin nasıl olduğunu sormasıyla, bilge Beydaba da aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Çaylaklar ile baykuşlar

Çin taraflarında yüksek bir dağın tepesinde büyük bir ağaç vardı. Üzerinde birçok çaylak yuva yapmışlardı. Bunların *Pirûz*[49] isminde bir reisleri olup cümlesi onun fikrinden hariç iş işlemezlerdi. Bu ağaç civarında birtakım kayalar ve kovuklar içine de baykuşlar yuva yapmış *Şebâhenk*[50] ismindeki reislerine uyarak yaşarlardı. Baykuşlar, gündüz meydanda görünmediklerinden çaylaklar bunların şerrinden tamamıyla kendilerini emin görürler idiyse de Şebâhenk, bir gece ne kadar askeri var ise toplayarak tam çaylakların tünemiş ve uykuya dalmış oldukları, bir iş yapamadıkları bir zamanda hücum etti. Çaylaklardan yakalayabildiklerini yaralayarak veya öldürerek cemiyetlerini perişan eylediler. Ertesi gün Pirûz, bütün halk ve askerini toplayarak: "Baykuşların hücumunu gördünüz. Bakınız ne kadarımız öldü ve ne kadarımız da yaralı olarak yuvalarda yatıyor! Düşman, memleketimiz dâhilinde ve gece vakti bizim acizimizi öğrendi. Sonra hangi gece hücum ederse muvaffakiyetin mümkün olacağını araştırdı. Hasılı artık cümlemiz bunların elinde helak olma tehlikesi ile karşı karşıyayız. Bundan dolayı başımızın çaresine bakmak ve tedbir almak için sizi buraya çağırdım." dedi. Çaylaklar arasında beş komutan asker var idi ki gerek yaşlarıyla ve gerek akıllarıyla Pirûz'un vezirleri derecesinde idiler. Bunlardan birincisine dönerek Pirûz: "Söyle bakalım. Şu müşkil işe karşı senin rey ve tedbirin nedir?"

[49] Pirûz: "Kutlu, mübarek, uğurlu" anlamına gelen çaylağın özel ismi.
[50] Şebâhenk: "Geceye uyumlu" anlamına gelen özel isim.

deyince vezir, evvela hükümdara gereken dua ve sena âdetini yerine getirdikten sonra: "Efendim! Ötedenberi bilgeler ve akıllılar demişlerdir ki kuvvetli düşmana karşı mukavemetten âciz kalınca ev ve yurdu terk etmek lazımdır. Zira âcizlik ve zayıflık ile düşmana karşı koymaya kalkışınca, ev ve yurttan başka insan, çoluk çocuğunu da düşmanın galibiyet pençesine teslim etmiş olur. Bizim düşmanımız ise daha dün gece bizi galibiyet pençesinde âciz düşürüp askerimizin cesaretini kırmanın yanında, kendi askerinin cesaretini artırmıştır Her hâlde bendeniz baykuşlar ile savaşma cesaretinde bulunmadığımdan hiç olmazsa çoluk çocuğumuzu kurtarmak için toplu olarak başka tarafa göçümüzü teklif ederim." dedi. Pirûz bu reyi ne kabul ve ne de reddetmeyerek ikinci vezirin fikrini sordu. O ise dedi ki: "Bendeniz birinci vezirin düşüncesinde değilim. Düşmana bir defa mağlup olduk diye galibiyetten ümit kesmek ve mukaddes vatanı terk edip gitmek şerefsizlik işidir. Bendeniz cesaret gücümüzü toplayıp intikam düşüncesiyle düşmana hücum fikrindeyim. Fakat körü körüne bir hücum değil. Evvela ihtiyaçlarımızı görelim. Sonra düşman üzerine casuslar gönderip hâllerini araştırarak uygun bir vakti gözleyelim." Pirûz, üçüncü vezire yönelerek düşüncesini açıklamasını istedikte üçüncü vezir, birinci ve ikinci vezirlerin reylerini kabul etmeyerek dedi ki: "Bendenizin fikrine kalırsa düşman yanına bilirkişilerden elçiler gönderelim. Sulh yapmaya meyil ve rağbetleri olup olmadığını anlayalım. Şayet bizden bir miktar haraç bile isteyecek olsalar vatanımızın ve çoluk çocuğumuzun selamet ve huzuru için verelim. Bu tedbir ile hem vatandan hicret etmemiş ve hem mağlup olacağımız muhakkak bulunan bir savaşa girmemiş oluruz."

Pirûz dördüncü vezirin reyini sordu. O da üç evvelki vezirin fikrini beğenmeyerek: "Vatanı terk için henüz bir gerçek mecburiyet bulunmadığı gibi, dün geceki mağlubiyetimizi müteakip cenge de cesaretimiz yoktur. Hâlbuki baykuşlardan haraç karşılı-

ğında sulh isteyecek olsak, bütün aczimizi göstermiş ve düşmanı daha ziyade şımartmış oluruz. Binaenaleyh benim reyime kalırsa şimdilik hiçbir şey yapmamalıdır. Biraz bekleyerek sabredip düşmanımızın ne hâl ve suret göstereceğini beklemeliyiz." dedi. Pirûz nihayet beşinci vezirin reyini sormakla, beşinci vezir ülkeyi terk etmeyi asla kabul etmedi ise de savaş ve kavgayı da uygun bulmayarak, düşmana baş eğmek aşağılığının da aleyhinde bulundu. Bu türlü zor işlerde görüş ve tartışma ile elbette bir kurtuluş çaresi bulunabileceğini ortaya koydu.

Pirûz: "İşte biz de sizden o çareyi soruyoruz. Hatırınıza ne geliyor ise söyleyiniz." deyince beşinci vezir: "Yalnız kalınır ise söylerim." dediğinden diğer dört vezir ve bilhassa Pirûz'un huzurunda mevcut olan topluluğun ileri gelenleri ve diğer insanlar, bu yalnız kalma sözünden müteessir oldular. Güya kendileri emin değil imişler gibi görüşme için halvet istenilmesini çok garip bulan açıklamalar yaptılar. Beşinci vezir dedi ki: "Bu çeşit büyük işlerde sırları saklamak çok önemlidir. Sır denilen şey ikiden fazla bilirkişi arasında yayılırsa bütün bütün dillerde destan olması muhakkaktır. Hatta Keşmir şahlarından birisini işittim ki, sırlarını kendi vezirine ifşa etmesinin sıkıntısıyla çökmüş ve perişan olmuştur." Pirûz bu hikâyenin nasıl olduğunu beşinci vezirden sordu. O da aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Keşmir şahı ve veziri

Keşmir diyarında çok adil ve iyiliksever bir padişah vardı. Memleket ve devletin önemli işlerini güzel bir şekilde yönetmekten başka, kendi zevk u sefasına da zaman bulurdu. Bu padişahın cariyeleri arasında Züleyha misali bir kız vardı. Padişah onun aşk derdiyle dertli olduğundan, yeme içme ve eğlence meclisinde bu kız bulunmadıkça eğlenememek alışkanlığı olmuştu. Kızın gönlü de Yusuf benzeri bir kölede olup padişahın kavuşma ve isteklerine

boyun eğmiş gibi görünmekle beraber içinden o genç için de yanıp tutuşuyordu. Kız ve köle, padişah hizmetinde birbirine tesadüf ettikçe, sevgi bakışlarıyla kalplerindekini gözleriyle birbirine anlatarak, sonunda sevgi pazarını değerlendirdiler. Bundan sonra fırsat buldukça görüşürlerdi. Bir gün yine ikisi padişahın eğlence meclisinde hizmet ederlerken padişahın bakışı kendilerine çevrilmiş olduğundan gafil bulunarak, kızın oğlana güler yüzlülükle iltifat ettiğini ve kölenin de kıza âşıkane bir bakış attığını padişah gördü. Padişah her ne kadar öfkelendiyse de hışmını göstermeyip sabır ve dikkatli davranma yolunu tercih ederek, cariyesinin başkalarına meyli, kendisine dokunduğundan, mutlaka bunları mahvetme niyetinde idi. O gece, ikisine de ruhsat vererek yatağına gitti. Bir türlü rahat uykuya varamadığından, bu hainler aleyhindeki kararının uygun olup olmadığını tartışmak için vezirini çağırdı. Veziri nice devletin sırlarına vâkıf sadıklardan olmakla, padişah işbu aşk sırrını da vezirden saklamadı. "O hain köle ve hain kadını mutlaka öldürmek istiyorum. Fakat cellada verip boyunlarını vurdursam haklarındaki gazabımı âlem görerek kabahatlerinin yüzünü cihan anlar. Bunun için soysuzları zehirleyerek gizlice yokluk diyarına göndermek istiyorum ne dersin?" demesiyle vezir, tabiatıyla bu fikri doğru buldu. Birkaç gün sonra ikisi de zehirlenmek üzere padişah tarafından vezire zehir hazırlaması emredildi.

Meğer ertesi gün vezirin kızı sarayın harem dairesinde bulunurken o seçkin cariye, padişahtan daima yüz bulup herkesi incittiği gibi vezirin kızına da hakaretle karışık sözler söyleyerek kalbini kırmış idi. Vezir kızı, akşam evine gelince başına geleni üzüntü içinde babasına hikâye etti. Babası kızını teselli ve sakinleştirmek için: "Sen merak etme kızım. O gönül kıran cariye yakında dünyadan gidecektir." Bu söz üzerine kız intikamının bu şekilde alınacak olmasından dolayı memnun oldu. Daha çok, işin ortaya çıkması için cariyenin neden dolayı yok edileceğini sordu.

Gerçekten vezir, padişahın sırrını hiç kimseye açmamak tenbihleriyle padişahın kendisine emanet bıraktığı sırları kızına da açtı. Diğer tarafta, padişahın gözdesi olan cariye, o gün vezir kızına etmiş olduğu merhametsizlikten dolayı tamamıyla pişman olduğundan, özür dilemek ve gönül almak için harem ağalarından birisini göndermişti. Vezirin kızı öyle olur olmaz özür dilemelerle, gördüğü hakareti, affedecek takımdan olmadığından, harem ağasına: "Özür dilemeye filan ne hacet! Birkaç güne kadar o hırçının ne olacağını görürsünüz." dediğinde harem ağası, çok zeki ve uyanık bir adam olduğundan, vezir kızını deşip sırlarını söyletmek için, güya kendisi de cariyeden nice fenalıklar görmüş olduğunu anlatarak, o gaddar kızın uğrayacağı felaket, biraz izah edilir ise minnettar kalacağını anlattı.

Vezirin kızı, bu aptal aldatırcasına yaltaklanmaya aldanarak: "Durumu sana söyleyeyim ama sakın kimseye söylemeyesin." uyarısıyla babasından işittiği sözleri, harem ağasına yetiştirdi. O ise şımarık cariyenin iyilik görmüşlerinden birisi olduğundan, doğruca gidip padişahın kendi hakkındaki feci niyetini kıza haber verdi. Kız derhâl âşıkı olan köleyi çağırıp işi anlattı. Köle ise padişahın aleyhine kötü niyeti olan birçok melunu tanırdı. Derhâl gidip onlarla söz birliği ederek velinimeti efendisi aleyhine bir fitne koparmak derecesinde hainlik ederek, sonunda hükümdarı tahtından tacından değil, hıyanetinden bile mahrum bıraktılar.

Beşinci vezir, bu hikâyeyi söyleyerek sır denilen şeyin, en sadık en mahrem olanlardan bile saklanması lazım geleceğini ispat edince, diğer vezir ve emirler her ne kadar: "Öyle ise artık fikir alışverişi denilen âdeti de kaldıracağız. Görüşmeyi gizli edecek idiyseniz bizi buraya niçin çağırdınız?" diye homurdanmaya başlayınca, Padişah Pirûz, bunları gereken kelimelerle susturarak beşinci vezir olan çaylağı, yalnız kalınacak yere çağırdı. Orada vezir: "Efendim! Baykuşlar ile bizim topluluğumuz arasındaki düşman-

lık çok eskidir. Bunlarla sulh mümkün değildir." yollu bir giriş ile aşağıdaki açıklamayı yaptı.

Çaylak ve baykuşların eski düşmanlığı

Hz. Süleyman'dan sonra kuş cinsinin hepsi kendilerine bir emir tayini için görüşme sözleşmesi imzaladılar. Herhangi bir cinsten bir kuşun başkanlığı ortaya konulduysa da onun emir olamayacağına dair her taraftan söz söylenerek redde mecbur olurlardı. Nihayet baykuş türünden bir kuşun emir kabul olunması ortaya konuldu. Onun da emirliğini mümkün görmeyen sözler söylendi. Konuşma gittikçe kuvvet ve şiddetini artıra artıra nihayet iş, müzakere derken, mücadele ve birbirini öldürmeye kadar yaklaştı. Aradan bu anlaşmazlığı kaldırmak için bir tarafsız bulmaya mecbur oldular. Derken uzaktan bir çaylak göründü. Çaylak henüz karşı koyma sebebini bilmediği için, her ne rey verecek olsa tarafsızca bir rey olmak üzere kabul olunmasına karar verilerek, baykuş cinsinden birisinin başkanlığa layık olup olmadığı soruldu. Çaylak alay edercesine bir tavırla dedi ki: "Canım emir seçecek kuş bulamadınız da şu hırçın, kendini beğenmiş, pis ve kötü davranışlı baykuşu mu buldunuz? Cennet gibi zümrüt elbisesiyle tavus denilen kuş, dünyadan mı kalktı? Şahin, yeri göğü terk ederek öbür tarafa mı gitti? *Anka,* var olan hayal evinden de yok mu oldu? Baykuştan ne umarsınız ki, gözleri güneşin nurundan rahatsız olur gündüzleri gagasının ucunu bile göremez. Yalnız boyu posu bir şey değildir diye böyle söylemiyorum, akıl ve zekâ boyda bosta değildir. Lakin hiç olmazsa tavşan topluluğunu filler hücumundan kurtarmış olan Bihrûz isimli tavşan gibi bir akıllı olmalı ki reisliğe seçilmesini kabul edebileyim.

Bu Bihrûz hikâyesi, kuşlar tarafından bilinmediğinden çaylak onlara bu hikâyeyi aşağıdaki gibi anlattı.

Bihrûz isimli tavşan

Bir vakit fillerin oturdukları memlekette su kıtlığı ortaya çıktı. Şöyle ki nice aylar gökten bir damla yağmur yağmadığından yerler çatlamış, çeşmelerin değil kuyuların, derelerin bile suları kurumuştu. Filler susuzluktan âciz kalarak padişahlarının reisliği altında bir danışma meclisi kurdular. Bu mecliste etrafa yardımcılar yollandıkta epeyce uzak bir mesafede "Çâhmâh" isminde büyük bir havuz bulunduğu haberi gelince filler, oraya göçtüler. Gerçekten büyük bir göl idi ki berrak suları her görenin iştahını kabartırdı. Ancak fillerden evvel bu gölün etrafı tavşanlar meskeni olduğundan yüzlerce ve belki binlerce filin ayakları altında kalan tavşanlar, birer beşer ezilip telef olmaya başladı. Bu gidişle cümleten helak olacaklarını anlayan tavşanlar, kalktılar topluca kendi padişahlarının yanına gidip durumu uzun uzadıya anlattıktan sonra: "Eğer sen padişah isen bizi fillerin saldırısından kurtarırsın." dediler. Gerçi tavşanların şahı da bir padişah ise de fillere nispetle aczi ortada olduğundan, bu konuda olsa olsa bir akıllı bilge ile düşmanı kovmaya çare bulunabileceğini görüp vezirlerini toplantıya çağırdı. Bihrûz isimli bir veziri vardı. Bihrûz, zekâ ve kavrayışta eşsiz olup, padişahtan aldığı emirler üzerine filler, padişahının yanına elçi olarak yollandı. Çâhmâh'a varınca, kurmuş olduğu tedbir gereği, gündüz fillere yaklaşmayıp geceyi bekledi. O gece ayın dolunay olduğu gece idi. Gecenin yarısına doğru fillere sesini işittirebileceği kadar yaklaşarak padişahlarına seslendi ve fil padişahı tarafından: "Yahu ne istersin niçin geldin?" yollu verilen sese karşılık dedi ki: "Ben geceler padişahı olan ayın size gönderdiği elçiyim. Bilirsiniz ki bu havuza Çâhmâh derler. Saygıyla bağlı olduğumuz ayın her zaman yıkandığı bir havuzdur. Siz, bu taraflara gelip pis hortumlarınızla her gün havuzu bulandırmakta olduğunuzdan padişah öfkelenmiştir. Eğer hemen buralardan defolup gitmezseniz Allah'a ait askerleriyle sizin üzerinize hücum

edecektir. Bilirsiniz ki, onun askeri gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım gibi şeyler olup sizi burada ateşlere yakar helak eder."

Fillerin padişahı bu cüretli sözden ürktü. Ne yapmak lazım geleceğini elçiden sordu. Bihrûz: "Temiz bir abdest alıp tövbe ve istiğfardan sonra buralardan yıkılıp gitmelisiniz." deyince, filler padişahı abdest almak için havuza yaklaşınca, ayın havuz içine aksetmiş şeklini görüp ürktü. Bu hâlde apdes almak için hortumunu uzatarak havuzu dalgalandırdıkça, ayın aksi de hareket eylediğinden fil bütün bütün ürküp elçiye: "Senin padişahın gelmiş, gusül için midir? Nedir? Havuza girmiş. Hortumumu uzatır uzatmaz hiddetlenerek çırpınmaya başladı." deyince, Bihrûz düzenlediği hilede başarı sağladığını görüp: "Aman öyle ise kaçınız. Havuzdan dışarıya fırlayacak olursa hepinizi bir anda helak eder." dedi. Fil padişahı bu tehditten dolayı da şaşırıp yanındaki halkına bir kumanda vermekle, cümlesi oradan çekip gittiler ve yine eski halkı olan tavşanlar geri geldiler.

Çaylak, kuşların diğer türlerine bu hikâyeyi söyleyip hiç olmazsa zeki ve uyanık tabiatta Bihrûz'a benzer bir başkan seçmelerini kuşlara tavsiye etti. Hele seçilecek başkanın kendileri üzerine hükmedeceğini de hatırlatarak, hükmedenin böyle baykuş gibi zalim ve zulmeden birisi olmasındaki tehlikeyi de anlatmak için, aşağıdaki kedi ile keklik ve dağ kuşu hikâyesini anlatmaya başladı.

Kedinin hâkimliği

Bir zaman, ben bir ağaç üzerinde yuva yapmış idim. O ağacın altında bir de keklik yuvası vardı. Bu ziyansız hayvan ile aramızda iyi bir geçim meydana gelmişti. Bir aralık keklik kayboldu. Uzun müddet evine gelmediğinden öldüğünü zannettim. Ondan sonra bir dağ kuşu gelip onun yuvasına girdi. Meğer keklik vefat etmemiş imiş. Bir gün çıkagelip bu evin öteden beri kendi yuvası olduğundan bahisle, dağ kuşunu çıkarmak istedi. Dağ kuşu ise

şimdiye kadar evin kendisine ait olduğunu söyleyerek çıkmak istemedi. Aralarında çekişme büyüdü. Civarımızda bir kedi vardı. Sabahtan akşama kadar oruçlu, akşamdan sabaha kadar ibadet seccadesinde ayakta, gerçek ve doğru söyleyen bir hâkim olmakla ünlü ve tanınmış idi. Davanın halli için o kedinin tekkesine gittiler. Bu hâlin sonu ne olacak diye merak ettiğimden ben de gittim. Kedi bunların geldiğini görür görmez namaza kalktı. Uzun uzadıya namaz kıldıktan sonra davalarını sordu, onlar da davalarını hikâye ettiler. Kedi: "Affedersiniz perhiz ve ibadetle çok meşgul olup zayıf düştüğümden sözlerinizi işitemiyorum. Eğer yanlış anlar da bir yanlış hüküm verecek olursam günaha girerim. Adil hâkime gereken, iddia olunanın aleyhinde dava açanın ifadelerini güzelce zabt ederek ona göre hüküm vermesidir." diye kuşları yanına kadar çağırdı. Fakat bunlar yaklaşınca ikisini bir anda parçalayıp kendine güzel bir ziyafet çekti.

Çaylak, bu hikâyeyi naklederek kuşlara baykuş gibi tabiatı hırçın ve kin güden bir hayvanı reis ve hâkim seçmekte, çok büyük tehlikeler olacağını temin etmekle, onları bu seçme işinden vazgeçirdi. Fakat tabiatıyla baykuş cinsi incinmiş olduğundan, bundan sonra baykuşlarla çaylaklar arasında candan bir düşmanlık temelleşti kaldı.

Hikâye içinde hikâyeler ortaya çıkmasından dolayı zihinlere karışıklık gelmeyip hatırlarda tutulmalıdır ki, çaylaklar ile baykuşlar arasındaki eski düşmanlığı, bu hikâyeyle çaylaklar padişahı Pirûz'a anlatan beşinci vezirdir. Pirûz, çaylak milleti ile baykuş milleti arasındaki düşmanlığın böyle pek eski olması üzerine, iki cins arasında sulh u selamet mümkün olamayacağını anlayınca beşinci vezire: "O hâlde biz bu düşmanlara karşı ne harekette bulunacağız?" sorusunu sormuş; beşinci vezir, kendisinden evvelki dört vezirin reyleri gereği ne göç etme, ne haraç vericilik, ne kavga ve savaş gibi tedbirlerin hiçbirisi fayda vermeyeceğini tekrar ortaya sürerek, adı geçen düşmanlara karşı mutlaka hile ve kandırma

ile intikam alınacağını teklif ettikten sonra: "Efendim! 'Beş Hilekâr'ın hikâyesinde olduğu gibi hile ve aldatmaca güzel yürütülürse inanılmayacak derecelerde işler görülür." diye aşağıdaki "Beş Hilekâr" hikâyesini anlattı.

Beş hilekâr

Zahidin birisi Kurban Bayramı'nda kurban etmek için çok güzel bir koyun satın almıştı. Birkaç haramzade koyunu zahidin elinden almak istedilerse de kurt gibi açıktan açığa saldırmayarak aşağıdaki gibi bir hile tertip eylediler. Şöyle ki; yolda birisi zahidin önüne çıkarak: "Efendi baba! O köpeği nereye götürüyorsun?" sorusunu sorunca, adam beraberinde bulunan hayvanın köpek olmadığını anlattı. Diğer birisi daha önüne çıkarak: "Galiba siz avcı olmalısınız ki o güzel köpeği satın aldınız. Onu ben alacaktım ama istediğim fiyata vermedi." diye koyunun köpek olduğu hakkında ilk hilebazın söylediği fikri kuvvetlendirdi. Üçüncüsü gelip: "O zağarı padişahın ahırından çalmışlardır. Amma ne güzel zağar!" diye işe bir kat daha kuvvet verdi. Hasılı beş kişi birbiri ardınca gelip zahidin koyununa köpek diye karar verince, zavallı zahit kendi kendisine: "Besbelli bunu bana satan adam sihirbaz olmalı da köpeği bana koyun suretinde göstermiş bulunmalı!" diye hemen koyunu orada bırakarak kendisi tekrar pazara dönüp, koyunu satın aldığı adamdan parasını geri alma telaşına düştü. Hilebazlar ise semiz koyunu yakaladıkları gibi işlerine gittiler.

Beşinci vezir, bir hile ve desiseyi güzelce yerine getirdikten sonra işte böyle hatır ve hayale sığmayacak işler görüleceğini anlatınca, çaylakların padişahı Pirûz: "Öyle ise haydi bakalım şu baykuşlar aleyhine bir tedbir kur da intikamımızı alalım." dedi. Vezir, zaten bu hileyi zihninde hazırlamıştı. Ancak tafsilatını padişahına dahi söylemeye lüzum görmedi. Yalnız: "Siz güya bana hışım etmiş olunuz. Şu yalnız kaldığımız yerden çıkar çıkmaz beni

dövdürerek, tüylerimi yoldurarak, bu ağacın dibine atıverdikten sonra, bütün çaylak topluluğunu yanınıza alınız. Filan yere gidip orada beni bekleyiniz. Ama hakkımdaki hışmınızın yapmacık olduğunu kimse anlamasın." diye padişahını uyardı ve: "Ben tertip eylediğim hilede ya muvaffak olurum veyahut düşman elinde canımı feda ederim."

İşte, yalnız kaldıkları yerde padişah ile veziri arasında bu şekilde bir konuşma geçtikten sonra dışarıya çıktılar. Bütün ileri gelenler zaten konuşmanın neticesini heyecanla bekliyorlardı. Pirûz, vezirinden nasıl memnun oldu diye herkes beklemede iken padişah, tam bir hiddetle paylamaya başlamasın mı? "Alınız şu pisi! Dövünüz. Tüylerini yolunuz!" emrini verince, biçare beşinci vezirin başına üşüşerek cas cavlak olmak derecesinde tüylerini yoldular ve ağacın dibine atıverdiler. Pirûz da bütün halkını toplayıp evvelce tayin olunmuş olan yere kadar çekildi.

Beşinci vezir, ağacın dibinde akşama kadar yattı. Gece olunca, baykuşlar padişahı Şebâhenk kendi kavmini toplayıp: "Ey kavmim! Dün gece canımızın düşmanı olan çaylakları haylice pataklađı isek de bu kadarı kifayet etmez. Bir kere düşmanı enseledikten sonra yakasını elden bırakmak, akıllı işi değildir. Haydi, bu gece biraz daha gayret edelim. Gidelim geriye kalanları da helak ederek bu civarlardan çaylak ismini kaldıralım." deyince bütün halkı "başüstüne" deyip yine çaylakların karargâhı olan ağacın dibine kadar geldiler.

Orada çaylaklardan eser bulunmayıp fakat ağaç dibinde bir tüysüz çaylağın ah vah ile inlediğini işitince Şebâhenk, bu çaylağı yanına çağırdı. Kim olduğunu sorup da beşinci vezir de kim olduğunu dosdoğruca haber verince, Şebâhenk kendisini tanıdı. Zira beşinci vezirin akıl ve hikmetteki şöhretini duymuştu. Böyle talihsizliğe uğramasının sebebinin ne olduğunu baykuşlar padişahı sorunca beşinci vezir: "Efendim! Sizin elinizden uğradığımız mağlubiyet üzerine padişahımızın topladığı meclisin danışma kuru-

lunda herkes sizin üzerinize yürüyerek hücum reyinde bulunduğu hâlde, ben baykuşlarla cenk edebilmek bizim haddimiz değildir. Cenk edeceğimize ve kendimizi Şebâhenk sultanın bir kat daha hışmına uğratacağımıza, varıp ayağının toprağına yüzler sürerek çoluk çocuğumuz için merhametini istemeliyiz. Padişahımız Pirûz da onun şahların şahı olduğunu kabul ederek, sayesinde mutlu olsun, fikrini göz önünde bulundurmuştum. Bu düşüncem cümlesini küstürdü ve beni bu hâle koydular." diye baykuşlar padişahına güven vermeye başladı.

Şebâhenk'in de vezirleri olduğundan çaylak vezirin, bu sözlerine karşı onların düşüncelerini sordu. İçlerinden birisi dedi ki: "Efendim! Bu vezire "işbilir" derler. Ne kadar akıllı olduğu herkesçe malumdur. Düşmanın böyle bir adamı hazır elimize geçmiş iken ona asla aman vermeyip derhâl öldürmeliyiz. Adi bir nefer bile olsa, hazır düşmandan bir tane daha eksilmiş olur. Bu ise bin askere bedeldir. Bir fikir ile ordumuzu yok etmek dahi elindedir. Mademki çaylak cinsinin kökünü kazımak için gelmişiz, bunu canlı bırakmayalım."

Çaylak vezir bu sözleri işitince: "Ne insafsız imişsiniz! Benim zaten ölmedik nerem kaldı? Yara üzerine yara vurmak iyilikseverliğe uygun merhamet olur mu? Ben size hizmet gayretiyle bu hâllere girdim." diye sızlanmaya başladığından, Şebâhenk'e de yufkalık geldi. Diğer bir vezirin reyini sordu. O, dedi ki: "Efendim! Ben bunun idamı tarafında değilim. Bilakis onun gönlünü hoş etmeliyiz. Bazı işler olur ki düşmandan insana fayda gelir. Bir hırsız hikâyesi bilirim ki kocasına yâr olmayan bir kadını, kocasına yâr etmiştir." Şebâhenk bu hoş hikâyenin naklini vezirine emreyledi.

Hayırlı hırsız

Bir tüccar vardı. Gerçi çok zengin idi ama çok da çirkin idi. O kadar ki yüzüne bakanların kırk yıl işi rast gitmezdi. Bu çirkin

herif, dünya güzeli bir kadın ile evlenme arzusuna düştü. Fakat kendi yüzünü gösterse kadının kabul etmeyeceğini bildiğinden güzel yüzlü bir adamı kadına gösterip o şekilde nikâh kıydırmayı başardı. Kadın ise zifaf gecesi karşısında şeytan suratlı bir herif görünce aklı başından gitti ve ona teslim olmadı. Adam ne kadar yalvardı yakardı, ne kadar mal vaat ettiyse de kadını yola getirmek mümkün olamadı. Lakin kadın emsalsiz güzel olduğundan, tüccar bir türlü ümidini kesmiyordu. "Elbette bir zaman olur da yola gelir." diye kadından karşılık beklemeden yaşamaya başladılar. Bir gece tüccarın konağına hırsız girdi. Hırsız, karı kocanın yattıkları odaya kadar yol bulmuştu. Kadın uyanarak hırsızı görünce, korkusundan mecburi olarak kocası yanına sokuldu. Herif uyanınca bu yakınlaşmayı fırsat sayarak emeline ulaştı. Tüccar, hanımının hırsızdan korkup yanına geldiğini anlayınca her ne kadar hırsız eve fena bir maksatla girdi ise de o fena maksat, tüccar için hayra geçtiğinden, tüccar hırsıza: "Allah razı olsun birader! Keşke daha evvel gelseydin!" diye hırsıza birçok mal vererek iyiliklere ulaştırdı.

Şebâhenk'in ikinci veziri, bu hikâyeyi söyleyerek, çaylaklar padişahının beşinci vezirini öldürmeyip bilakis hoş karşılamayı gerekli bulunca, Şebâhenk üçüncü vezirin fikrini sordu. O, dedi ki: "Ben de onun idam olunmasını isterim ancak kendi çıkarımız için onu hoş karşılayalım. Sonra düşmanımız olan çaylaklara gönderelim. Mademki onunla Pirûz'un diğer vezirleri arasında fikir aykırılıkları var imiş, yine bu muhalefetten istifade edelim. Zira düşman devletinin ileri gelenleri arasındaki muhalefet bizim işimize yarar. Nasıl ki zahidin yanına hırsızlığa giden şeytan ile hırsızın düşmanlıkları da zahidin faydasına hizmet etmiştir." deyince Şebâhenk bu hikâyenin nasıl olduğunu sordu. Üçüncü vezir, hikâyesini aşağıdaki gibi anlattı.

Hırsız ve şeytanın birbirine zıtlıkları

Bağdat civarında bir zahit vardı. Tekkesi bütün dilek sahiplerinin Allah'a yalvarma yeri idi. Zenginlerden birisi: "Şu muradım olursa, şu zahide çok güzel bir öküz hediye edeyim." diye adak adamış olduğundan, duası kabul olduktan sonra öküzü tekkeye götürmüştü. Bir hırsız bu öküzü elde etmek istediğinden, bir fırsatını, kolayını bulup öküzü çalmak için zahidin tekkesine doğru yola koyuldu. Yolda şeytana rast geldi. Kim olduğunu ve nereye gittiğini sorunca, şeytan kendisinin kim olduğunu asla saklamayarak: "Şu zahidin elinden yandım. Mübarek nefesleri bereketiyle artık kimseyi sapıklığa düşüremez oldum. Nihayet gidip bir kolayını bularak canına kastetmeye ve benim için zararlı olan o adamı öldürmeye mecbur oldum. İşte onun için zahidin tekkesine gidiyorum." deyince hırsız: "Oh! Tamam! Ben de işte zahidin semiz öküzünü çalmaya gidiyorum. İkimiz de arkadaş olacağız." diye şeytanla beraber tekkeye gittiler. Oraya vardıkları zaman, gece olduğundan zahit biraz uykuya varmış idi. Hırsız düşündü ki: "Eğer şeytan, zahidi öldürmeye kalkışır da başaramazsa zahit uyanır, etrafında bulunan talebeleri de uyanır, kendisi de öküzü çalmadan kaçmaya mecbur olur." Bundan dolayı şeytana dedi ki: "Ben öküzü alıp gideyim de sen sonra zahidi öldür." Şeytan ise belki hırsız öküzü alıp götürürken duyulacak olursa zahit de uyanarak, hakkından gelemeyeceğini düşünmekle: "Hayır! Ben zahidi öldüreyim sonra sen de öküzü çal git!" dediğinden ve bunların ikisinin dedikleri de birbirine ters düştüğünden, aralarındaki söz düellosu büyüdü. Nihayet hırsız zahidi uyandırarak: "Efendi! Efendi! Bu şeytandır! Seni öldürmeye gelmiş" dedi. Şeytan da: "Efendi! Çabuk uyan! Bu hırsızdır, senin semiz öküzü çalmaya gelmiş" diye zahidi uyandırdığından; işte aralarındaki bu zıtlık, ikisini de teşebbüsten alıkoyarak zahidin işine yaramıştı.

Şebâhenk'in üçüncü veziri bu hikâyeyi söyleyerek çaylakların vezirini izzet ve ikram ile yerine göndermek lüzumunu anlatınca,

biçare çaylağın idamı düşüncesinde bulunan ilk vezir fena hâlde darılarak bu iki veziri hıyanetle suçlamaya kadar vardı. "Bu çaylağın şuraya hilekârlık için gelmiş olduğunu anlamayacak kadar ahmak olduğunuza ihtimal veremem. Mutlaka sizi hırsa düşürmüşlerdir.

Birinci vezir, Şebâhenk'e: "Bu çaylağın ahmak aldatan sözlerine inanırsanız, sizin de bizim de sonumuz hüsran olacaktır. İnsan, hiç düşmandan işittiği sözlere inanır mı? Onların sözlerinin aksini hatırlayarak hilelerini bulmalıdır." deyince çaylakların veziri, tekrar şikâyet ve sızlanmayı uzattı. Dedi ki: "Sen insafsızlığı gittikçe artırdıktan başka, zayıf fikrinle gülünç bir şey oluyorsun! Ben kendi soyumdan ve bilhassa kendi cinsim arasında padişahım olan efendimden istemeyerek bu kadar eza ve cefaya uğrayıp da kolum kanadım kırılmış, tüylerim yolunmuş olduğunu görür isem, artık onlar hakkında ne sadakatim kalır? Kalbimdeki eski sevgi bir intikam alma düşmanlığına dönüşmez mi?" Baykuşların veziri, bu söze alay edecesine bir gülüşle güldü ve dedi ki: "Bir adam milletine, devletine hizmet etmek için kendi canını feda edemez mi? Bilgece fikirlerle aydınlanmış olan insanlar için hıyanet, dünyada o kadar büyük bir ehemmiyet taşımaz. Milletini, devletini bir felaketten kurtarmak için kendi canını seve seve feda eder. Sen de milletin arasında hikmetli, meşhur bir vezirsin! Vaktiyle hikâyesini işitmiş olduğum maymunlar padişahının veziri gibi." deyince baykuşlar padişahı, bu maymunlar padişahının vezirinin hikâyesini sorduğunda veziri aşağıdaki gibi hikâye etti.

Maymunlar padişahının fedakâr veziri

Çok güzel bir adada bir sürü maymun yaşıyordu. Adanın her tarafında akarsular ve gölgeli, meyveli ağaçlar bulunduğundan maymunlar, bitmez tükenmez bir bolluk içinde ömür sürüyorlardı. Bir gün maymunların şereflilerinden bir topluluk yine

böyle bir ağaçlık yerde oturup sohbet ederlerken, ayının birisi yavaş yavaş yanlarına sokularak sohbetlerine kulak verince fındık, fıstık, incir, üzüm gibi leziz meyvelerden bahsettiklerini işitti. Maymunların bahtiyarlığını kıskanarak: "Bunlar şu güzel yerde sefa ile ömür sürdükleri hâlde bizim ayı cinsimizin, dağlarda tam bir mahrumiyet içinde yaşamaları reva mıdır?" diye vardı, ayılar padişahını şu güzel adayı fetih ve istila etmeye teşvik etti. Ayılar padişahı da ne kadar askeri varsa toplayarak maymunlar adasına hücum etti. Hem de öyle bir zamanda ki, maymunların padişahı ava çıkmış olduğu için, düşmana karşı koyacak asker de yoktu. Velev ki asker olsun, biçare maymunlar kendilerine nispetle bu kadar büyük olan ayılara ne yapabilecekler? Hasılı ayılar, memleketi altüst ettiler. Kadın ve çocuklara varıncaya kadar kimi ele geçirdilerse öldürdüler. Katliamdan kurtulan maymunlar, feryat figanla avda bulunan padişahlarının yanına varıp, padişahlarına haber verince, padişahları hüngür hüngür ağlamaya başladı. Lakin ağlamanın ne faydası olacak? Vezirleri arasında bir fedakâr vezir vardı. Dedi ki: "Efendim! Şu belaya uğramamış olsaydık, evvelki kuvvetimiz olmuş olsaydı bile, bizim onlarla uğraşmaya kudretimiz yetmezdi. Bu işte intikam için hile yoluna baş vurmalıyız. O hizmeti de bendenize havale buyurunuz. Gider elbette onlara bir oyun oynarım" Maymunlar padişahı: "Sen de onların yanına gidersen elbette sana da bir zararları dokunur. Bari seni olsun elden çıkarmayalım." diye düşüncelerini açıklamak istediyse de fedakâr vezir: "Zaten çoluğum çocuğum düşman elinde öldürülmüş olduktan sonra, bana bu dünyada yaşamak ne lazım gelir? Vatanımın, padişahımın, milletimin, çoluk çocuğumun intikamını alırım yahut ben de canımı feda edip giderim." dedi ve padişahına kalanları ve askeriyle başını alıp bir tarafa savuşmasını nasihat ederek, kendisi al kanlara bulanmış olduğu hâlde, inleye inleye ayıların yanına doğru yürüdü. Ayıların öncü karakolları bu

yaralıyı görünce, tutup padişahları huzuruna getirdiler. Padişah, kim olduğunu sorunca, fedakâr vezir aslını saklamayıp: "Efendimiz memleketimize ayak bastığınız zaman biz padişahımızla avda idik. Bozgun asker ve halkımız gelip bize kavuştukları zaman, ben: "Ayılar padişahı gibi bir haşmetli padişahın memleketimize geldiğini görünce, hemen onu layık olduğu hürmet ve saygı ile karşılamalı ve ona tabi olmalıydınız. O durumda hiçbirinizin kılına bile zarar gelmezdi. Kim bilir nasıl edepsizlikte bulundunuz ki sizi böyle paralamıştır." deyince bu doğru sözümden cümlesi incinerek öldürülmemi kararlaştırdılar. Ben de düşe kalka gelip işte efendimize sığındım, dedi. Ayılar padişahı, düşmanın şu ahmak aldatıcı sözlerine kandı. Hele maymunların fedakâr vezirden: "Gelişimden maksat da yalnız efendimizi tekrar o maymunlar üzerine sevk ve teşvik ederek hiçbir tanesi kalmayıncaya kadar kırdırmak ve bu suretle intikamımı almaktır." sözünü de işitince, dünya yüzünde maymunlardan eser bırakmamak gayretinde bulunan ayılar padişahı: "Onların ne tarafta olduklarını sen bilirsin, haydi bizi oraya götür." diye maymun ve askeriyle beraber yola koyuldu.

Maymun, bir çöl yolunu tuttu ki, aylarca gidilse ne sudan, ne yiyecekten eser bulunmazdı. Yaralı maymun, arada bir: "İşte maymunlar can havliyle bu tarafa kaçtılar. Fakat kaça kaça nereye kadar gidebileceklerdir? Malumunuzdur ki bu çölün ilerisinde ne yiyecek ne içecek hiçbir şey yoktur. Biraz zahmeti göze aldırıp, sıkıca yürüyerek takip edecek olursak mutlaka yetişiriz." diye ayıları süratle yürütmeye başladı. Hatta kendisi sakat olduğundan o kadar hızlı yürüyemediği için bir ayının arkasına binmişti. Üç gün üç gece gittiler. İleride düşmandan hiçbir eser olmadığı gibi kum fırtınası emaresi de görünmeye başladı. Ayılar padişahı: "Bu nedir?" diye sorunca, artık hilesini tamamlamış olan fedakâr vezir dedi ki: "Ey zulmeden zalim, onun ne olduğunu bilmiyor musun?

O, kum fırtınasıdır ki cümlenizi yere serecektir. Bu intikam rüzgârı gelmese bile, siz bu çölden dönme ümidinde mi idiniz? Üç dört günde aldığınız mesafeyi bir haftada tekrar yürümek kabil olamayacağından, cümleniz açlıktan, susuzluktan helak olacaksınız, gerçi ben de beraber helak olacağım ama o benim umurumda değildir. Ben intikam yolunda helak olmakta bulunduğumdan memnun bile oluyorum." diye bu yol göstermekteki amacının nasıl bir öç alırcasına bir intikam olduğunu anlattı. Gerçekten sıcak rüzgâr eserek, ayıların birçoğu helak oldukları gibi artakalanı da gittikleri yoldan geriye dönemeyerek mahrumiyetten, eziyetten ve sıkıntılardan helak oldular.

Baykuşlar padişahının veziri bu hikâyeyi söyleyerek, çaylaklar padişahının beşinci vezirinin hâlini o kadar güzel tasvir etmiş oldu ki, beşinci vezirin artık yakayı ele vermiş olmasına şüphesi kalmayarak hayatından da ümidi kesmişti. Ancak Şebâhenk, vezirinin fikir ve nasihatini kabul etmedi. Böyle yaralı ve âciz bir kimseye kıymanın uygun olmayacağını açıklayarak, çaylakların beşinci vezirini izzet ve ikramla tedaviye başladı. Kısa zamanda yaraları iyi olup tüyleri bittiğinden vezirin kuvveti yerine geldi.

Birçok güzel hikâyelerle Şebâhenk'i o kadar eğlendirir, o kadar hikmet dersleriyle faydalandırırdı ki, Şebâhenk âdeta çaylağın düşkünü oldu. Bu hâlde, evvelce kendisini idam fikrinde bulunan baykuş, veziriyle aralarında şiddetli bir gizli düşmanlık ortaya çıkacağı malumdur. Çaylak, bu gizli düşmanlığı gidermek için güya çaylaklığından bıkmış, güya baykuş olmak istiyormuş gibi davranıp gece gündüz kendisini baykuşa değiştirmesi için Cenab-ı Hakk'a yalvarma ve niyaza da başlamıştı. Bir gün baykuşlar padişahı Şebâhenk, sözü geçen vezire: "Gördün mü? Sen çaylağı idam ettirmek istiyordun, o ise bizim cinsimizden olmaya çalışıyor." deyince baykuşların veziri gülerek: "Efendim! Dünya bir araya gelse herkes cinsine çeker! Şu hilekâr çaylağın sözlerine inanmayınız! O

bizim ezelî, ebedî düşmanımız olan cinstendir. Her ne söylerse aldatmak için söyler. Gerçi baykuş bile olsa yine inanmayınız. Zira bir fare hikâyesi bilirim ki…" diye devam ederken padişahın emri üzerine o hikâyeyi de aşağıdaki gibi anlattı.

Kılık değiştiren fare

Zahidin birisi güzel bir çay kenarında ibadetle meşgul iken, havada uçan bir çaylak, ağzındaki fare yavrusunu zahidin yanına düşürüverdi. Fare yavrusu çok güzel olduğundan zahit, onu öldürmeyip beslemeye niyet ettiyse de evine getirince, çocuklar fare yavrusunu öldürmeye davrandıklarından, yavruyu bunlardan kurtarmak ve emniyet içinde beslemek için farenin insan suretine geçmesi için bu arzu ile el kaldırıp duaya başladı. Kendisi, duası kabul olan bir zahit olduğundan Cenab-ı Hak duasını kabul edip fareyi çok güzel bir kız suretine değiştirdi. Kız, yavaş yavaş büyümeye başladı. Nihayet gelinlik zamanına gelince, zahit kızı gelin etmek istediyse de kız öyle bir koca istiyor ki, dünyada ondan güzel, ondan büyük hiçbir kimse bulunmasın. Bu hâlde zahit kızına münasip koca, olsa olsa güneş olabileceğini düşündü. Kız da uygun bularak varıp güneşe kızını teklif etti. Güneş dedi ki: "Mademki kızın için en güzel, en güçlü, en parlak bir kocayı arıyorsun ben ona layık olamam. Zira bir bulut benim önüme gelince ışığımı hapsediyor. Bulut, kızın için daha layık bir kocadır." Gerçekten zahit güneşin bu sözünü doğru bularak, kızını buluta teklif etti. Hâlbuki bulut da: "Güzel ama rüzgâra karşı ben pek âcizim! Hangi taraftan rüzgâr esse beni o tarafa itiyor." deyince, gerçekten rüzgârın daha uygun eş olacağına, zahit ve kızı inandığından dertlerini rüzgâra anlattılar. O da dedi ki: "Güzel ama benim kuvvetime pek çok şeyler dayanamadıkları hâlde, dağlar pek güzel dayanıyorlar. Dağ benden daha kuvvetlidir. Bu teklifi ona arz ediniz." Gerçekten dağ daha kuvvetli göründüğünden gi-

dip teklifi ona arz ettiler. Dağ ise: "Ah! Bendeki dıştan sağlamlığa bakmayınız! Yumruk kadar bir farecik benim dibimi delip mesken yapıyor." deyince zahidin kızı babasına: "Evet! Evet! Dünyada fareden büyük kimse yoktur. Dağdan, rüzgârdan, buluttan, güneşten hepsinden daha uygun koca odur." diye fareyi cümlesine tercih etti.

Asıl yaratılış gerekliliği zaten bu değil midir? Hele zahit, fareye durumu bildirip de fare tarafından: "Pekâlâ! Bu kızı alırım amma fare olmalıdır. Zira ben cinsimden başkasıyla evlenemem." cevabını alınca zahit artık, insan olma şerefiyle müşerref olmuş bulunan kızının bu teklifi kabul etmeyeceğine hükmettiyse de fareden dönen kız, bilakis sıçanlığı insanlığa tercih ederek, nihayet biçare zahit, onun tekrar fare olması için dua etmeye mecbur oldu ve kızını fare olarak dağ faresine verdi.

Baykuşların veziri bu hikâyeyle, çaylak vezirinin bütün sözlerinin, kendi padişahını baştan çıkarmak için, ikiyüzlü ve dalkavukça sözler olduğunu iddia eylediyse de Şebâhenk, bunu aralarındaki çekememezliğe yükleyerek çaylak hakkındaki iyi niyetini asla değiştirmedi. Bir aralık çaylak öyle ağaç kovukları ve yer delikleri gibi yerlerde oturmanın, baykuş milletinin şan ve şerefine uygun düşemeyeceğini açıklamasıyla, Şebâhenk'i geniş ve güzel bir mağaraya götürüp: "İşte sultanımıza layık ikametgâh burasıdır." diye kandırarak Şebâhenk'i bundan sonra hizmetli ve halkıyla beraber orada oturmaya ikna etti. Gerçi çaylağın zıttı olan baykuşun veziri: "Düşmanların sözlerini dinlememeli. Aksini yerine getirmeli." diye nasihate başladıysa da Şebâhenk için bundan sonra, kendi vezirini dinlemek imkânı var mıdır?

Bütün baykuşların hepsini bir mağara içinde topladıktan sonra çaylakların veziri, doğruca kendi padişahı olan Pirûz yanına vardı. Dedi ki: "Allah'a şükür hilelerimde muvaffak oldum. Düşmanlarımızın cümlesini padişahlarıyla beraber bir mağaraya tık-

tım. Onların gündüzleri gözleri görmediğinden cümlesi gebermiş gibi uykuya varırlar. Siz askerinizi toplayınız. Bir gün sabahtan akşama kadar çörçöp taşıyıp mağaraya doldurunuz, akşamüzeri de ateş verelim cümlesini ya ateşte kebap edelim veyahut dumana boğalım." Vezirin bu fikri pek uygun bulunduğundan, Pirûz, gereği gibi hareket etti. Binlerce çaylağı yanına alıp giderek gagalarıyla, pençeleriyle her biri kaldırabildikleri çalı çırpıyı mağaraya yığmaya başladılar. Ta akşama kadar mağara içine lüzumundan bile fazla odun yığdılar. Akşamüzeri de bir çobanın ateşinden yanmış bir çalı parçasını kaldırıp getirerek, mağara içinde öyle bir ateş yaktılar ki, mağaranın içi âdeta müthiş bir fırına benzedi. Baykuşlar can kurtarmak için şu tarafa bu tarafa başvurmak istedilerse de gözleri görmediğinden, başlarını kayalara vurmaktan dolayı yaralı olarak sersem sersem ateşe düşüyorlardı. Sonuçta cümlesi helak oldu ve çaylak milleti baykuş milletinden intikamını tamamıyla almış oldu.

Artık beşinci vezirin bu başarısının Pirûz'ı ne kadar memnun edeceğini tafsile hacet var mıdır? Bütün devletin ileri gelenleri ve halkı beşinci vezirin minnettarı kalarak ona göre kadrini yüce ve kendisini kutsallaştırmaya başladılar. Bir gün Pirûz, vezirinin başarısını yine meth ü senaya başladığı esnada: "Lakin baykuşlar gibi çirkin hayvanlarla bunca zaman düşüp kalkmaktan nefsine bıkkınlık ve usanç gelmez miydi? Nasıl oluyordu da ocağımızı yıkan düşman baykuşlara bağlılık yüzü gösterebiliyordun?" diye sorunca beşinci vezir: "Efendim! Ciddi bir maksadı olup da o maksada hizmet eden insan, hiçbir şeyden bıkmamayı da usanmamayı da göze almalıdır. Bu konuda bir yılanın hikâyesini duydum ki maksadının olması uğrunda kurbağalar padişahına eşek olmayı bile göze aldırmıştır." diye aşağıdaki "Sabırlı Yılan" hikâyesini anlattı.

Sabırlı yılan

Yılanın birisi, gençliğinde olanca zamanını kurbağa avıyla geçirirdi. O dereceye vardı ki, zaten kurbağalarla aralarında düşmanlık bulunmakla, kurbağadan başka hiçbir hayvanın kanını içmez, etini yemez oldu. Fakat zamanın geçmesiyle, yılan ihtiyarladı. Artık evvelki gibi kurbağaları takip edemez oldu. İş öyle bir dereceye geldi ki, yılan açlıktan helak olacağı hâlde gençliği zamanından beri kurbağa eti yemeye ve kurbağa kanı içmeye alışmış olduğundan başka hiçbir ava rağbet etmiyordu. Ne yapsın? Kalktı doğruca kurbağaların padişahına vardı ve: "Gerçi eski düşmanlığımız sebebiyle siz bana emniyet edemeseniz de beni size sadık dost yapacak bir büyük sebebim vardır. Benden hiç ürkmeyiniz! Ben artık ömrümün kalan kısmını size eşek olarak adamaya mecburum. Her istediğiniz zaman bana binip arzu ettiğiniz yere gideceksiniz!" deyince, kurbağalar padişahı bu söze şaşarak sebebini sordu. Yılan dedi ki: "Bir gün sizden bir kurbağanın arkasına düşüp takibe başladım. Kurbağa gide gide bir zahidin evine sığındı. Ben de arkası sıra oraya girdim. Ağzıma yumuşak bir şey dokundu, kurbağa diye hemen kavradımsa da meğer kurbağa değil, zahidin küçük çocuğunun ayağı imiş. Çocuğun ayağını sıkıca ısırdığımdan çocuk feryada başlayınca zahit beni derhâl tılsımla yakaladı ve: 'Sana ceza olmak üzere seni kurbağaların padişahına eşek ettim. Gideceksin onu her istediği yere sırtında götürüp gezdireceksin. Eğer bir gün bu hizmette kusur edecek olursan seni tılsımla yine tutar helak ederim.' dedi ve işte bu vazifeye tayin etti." Kurbağa padişahı, tabiatıyla bu söze inandı. Arkasına binerek her istediği yere son süratle ve çalımla gitmeye başlayınca, bu rahat onun da keyfine gidiyordu. Yılan bu eşekliğe o kadar tahammül etti ki, ona nispetle benim baykuşlar padişahına hizmetçi olmam hiç derecesinde kalır.

Maksadına ulaşmak için insanın sabırlı olması lazım gelir. Yılan hizmetinde o kadar uygunluk kurdu ve kurbağaların padişahı,

ondan o kadar memnun oldu ki, nihayet bir gün: "Canım sen hiçbir şey yemez misin? Bu açlıkla senin hâlin ne olacak?" deyince yılan: "Efendim! Ben kurbağa etinden başka bir şey yiyemem ki! Fakat işte şimdi hizmetinizde bulunmakla onlara da saldıramaz oldum. Meğerki bundan sonra halkınızdan ölüme layık olanları bana havale edesiniz." dedi. Kurbağaların padişahı bunu kabul ederek, bundan sonra yalnız ölüme layık olanlardan değil, layık olmayanlardan da birkaç kurbağayı yılana verdi.

Çaylakların beşinci veziri, Pirûz'a bu hikâyeyi söyleyerek bir iş yapmak isteyenlerin mutlaka o işin peşinde olup her ne kadar zorluk ve müşkülat görecek olsalar da, asla niyetlerinden geri dönmemeleri gerekeceğini izaha başladı. Bir kimsede zekâ ve uyanıklık olup da başladığı işten bıkmayacak, usanmayacak derecelerde gayret ve sebatlı çalışma olduktan sonra, o kimse serçe kadar zayıf ve karşısında olanlar da yılan kadar kuvvetli olsalar, yine zayıfın kuvvetli üzerine tedbiri son bulmuş olacağını iddia ile bu konuda aşağıdaki bir hikâyeyi daha anlattı.

Serçe ve yılan

Bir evin saçağına iki serçe yuva yapmışlardı. Bir zaman sonra bunların birkaç yavrusu da dünyaya geldiğinden, karı koca her taraftan topladıkları yiyecekleri yavrularına getirip yedirirlerdi. Bir gün ikisi de yine yiyecek toplamaya gittikleri esnada, bir yılan gelip yavruların hepsini yedikten sonra, yuva içinde de çöreklenerek yatmış, yani yuvayı da zapt etmişti. Serçeler, dönüşlerinde komşuları olan diğer bir kuşu pürtelaş ve üzüntülü görerek sebebini sordular. Komşu: "Ah nasıl telaş etmeyeyim ki o hain yılan geldi yavrularınızı yiyip yuvanızı da zapt etti" deyince, gerçekten serçeler de fazlasıyla üzüntülü oldularsa da erkek serçe dişisine: "O kadar üzülmeyelim! Üzüntüyle bu derde çare bulunamaz. Düşmanımızdan intikamın yolunu düşünelim!" diye intikam vesilesini

bekler oldular. Ne zaman ki akşam oldu. Ev sahibi olan insanoğlu bir mum yakarak onunla ateş yakmaya çalışıyordu. Serçe hemen mumu kaptığı gibi yuvasına götürdü. Ev sahibi: "Aman ateş saçağa sarmasın." diye eline bir kazma alarak dama çıktı. Tam yuva yanmaya başladığından, içindeki yılan kendisini dışarıya atmaya davrandıysa da ev sahibinin kazması altında parçalandı.

Şimdi hatırlanması gerekir ki, şu peş peşe gelen hikâyeleri asıl hikâye eden bilge Beydaba olup, maksadı da düşmanın yaltaklanmasına asla kulak kabartmamanın lüzumunu Dâbşelim Şah'a anlatmaktı. Dâbşelim Şah, buraya kadar işittiği hikâyelerle, bu hikmetteki gerekliliği ortaya çıkarttığı gibi, bilgi sahibi de olmuş olduğundan, bilgenin yardımlarına teşekkür etti. Ancak kendi memleketinde mağara devrinde ortaya çıkan on dört vasiyetten beşincisinin, insanın ihmal ve gafleti sebebiyle arzu edilen şeklin oyalandırma perdesi ardında gizli ve örtülü kalacağıyla ilgili olmasıyla, meselenin ne olabileceğini anlamaktı. Bu hakikatin de gereğinin izah edilmesini bilge Beydaba'dan rica etti. Bilgenin bu hikmeti izaha başlamasına karşılık, bizim için de beşinci bölümü aşağıdaki gibi açmak lazım geldi.

Beşinci Bölüm

Kazanılmış nimetin gafletle elden gideceği

Bilge Beydaba, Şah Dâbşelim'in isteği üzerine beşinci vasiyetin de hükmünü yerine getirmek için dedi ki:

-Evet padişahım! Gaflet ve kayıtsızlık her şeyde fenadır. Hatta insan bir talihi, bir nimeti ele geçirdikten sonra onun muhafazasında gayret ve özen göstermeyecek olursa, o nimetin elden gitmesi de olabilecek işlerdendir. Birçok ticaretle sabit olmuştur ki bazı şeylerin ele girmesi daha az emekle olup, çıktıktan sonra korunması ise daha çok dikkat ve itinaya ihtiyaç gösterir. Hatta bir kaplumbağa hikâyesi duymuştum ki çok akıllı ve zeki bir maymun ile pek kolay dost olabildiği hâlde, o dostluk nimetini koruyamadığı için elden gidermiş ve mahrumiyetin ortaya çıkması üzerine üzülmesi de hiçbir fayda vermemiştir.

Dâbşelim Şah, bu hikâyeyi anlatmasını isteyince bilge Beydaba aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Maymun ve kaplumbağa

Hint Okyanusu adalarının birisinde maymunlar bir adayı işgal etmiş orada yaşıyorlardı. Bunların *Kârdân*[51] isminde bir pa-

[51] Kârdâr: "İş bilir, işten anlar" manasına özel isim.

dişahları vardı, maymunların cümlesi ona uyma ve bağlı olmaları sayesinde rahat bir şekilde yaşamakta idiler. Nice yıllar Kârdân'ın emri altında yaşayan maymunlar, epeyce zaman tehlikelere karşı emin olarak yaşadılar ancak Kârdân'a yaşlılık ve zayıflık gelmişe; ne gözlerinde evvelki kuvvet ne de zihninde evvelki şiddet kalmıştı. Nihayet bir zaman sonra, hükümet işlerini göremez olunca, Kârdân'ın akrabasından bir genç maymunda saltanat kabiliyeti ve hükümet olma gücü gören maymunlar, yavaş yavaş ona uyma eğilimi gösterip itaat ettiler. Bir müddet sonra, hükümet idaresinin ipi tamamen o genç maymunun eline geçti. Kârdân ise mecburi olarak dinlenme köşesine çekildi. Lakin çekildiği köşe, padişahların imreneceği ve kıskanacağı kadar hoş bir yer olup, çeşit çeşit meyveleri ve akarsuları ile cennet bağlarından nişan verirdi.

Bir gün Kârdân kendi kendisine gezinmeye çıkıp hoş bir göl kenarında büyük bir incir ağacının üzerine çıktı. Bal gibi tatlı incirlerden yerken elinde olmayarak bir tanesini elinden havuza düşürdü. Düşen incirin 'Cup!' diye çıkardığı ses, Kârdân'ın pek hoşuna gittiğinden ondan sonra bir inciri ve diğerini göle atar ve düşen incirin çıkardığı sesleri dinlenirdi. Meğer gölün kenarında ve incirin düştüğü yere yakın bir yerde bir kaplumbağa duruyormuş. Kârdân'ın ağaçtan attığı incirleri kendisi için atıyor zannıyla alıp alıp yermiş. Karnını doyuruncaya kadar yedikten sonra: "Bana böyle Allah rızası için yardım ve ihsan eden bir zata benim de gereken teşekkürü sunmak borcumdur." diye gücü yettiği kadar açık dille Kârdân'a teşekkür etmeye başlayınca, kaplumbağanın şu temiz kalpliliği, Kârdân'ın hoşuna giderek, hazır çekilmiş olduğu yalnızlık köşesinde başka bir dostu da bulunmadığından, kaplumbağayı kendisine dost kabul etmeyi arzu etti. Hazır ikisinin de karınları güzelce tatlı incirlerle doymuş bulunduğundan, kaplumbağayla Kârdân, sohbete başladılar. Kârdân, herkes için bir dostun lüzumunu itiraftan sonra, dost olunacak kişinin çok akıllı ve bilgili olması lazım geleceğini ve bilakis her cahil ve ehil

olmayanla dost olunursa, bundan çeşit çeşit fenalıklar ortaya çıkacağını, bilge bir tavırla ve tecrübeli birisiymiş gibi anlatmaya başladı. Hatta Keşmir Şahı'nın bir gecede böyle akılsız dostla akıllı düşmanın zarar ve menfaatini anlamış olduğuna dair, aşağıdaki gibi bir hoş hikâye de söyledi.

Akılsız dost ve akıllı düşman

Keşmir diyarında cihanı koruyan bir padişah vardı. Büyüklük, güçlülük ve servette bir benzeri daha görülmemişti. Bu padişahın bir de terbiyeli maymunu vardı. Maymun efendisine o kadar bağlı idi ki, gece sabaha kadar uyumayıp efendisini bekler ve yatağı içinde yatan efendisini esen rüzgârlardan bile sakınırdı. O semtlerde bir de hırsız bulunup, belediye reisinin çok semiz ve kuvvetli eşeğini çalmak ve bir de şişeci dükkânı açmak için eşeğe bir yük şişe yüklettikten sonra, bunu sermaye yapıp ticarete başlamak arzusuna düşmüştü. Bu arzuyu yerine getirmek için bir gece sokağa çıktı. Vakitsiz olarak, kendisi gibi bir adamı daha sokakta görünce ne maksatla gezindiğini sorarak onun da bir hırsız olduğunu; fakat, o şehirli olmayıp başka taraftan Keşmir'e gelmiş bulunduğunu anlayınca, kendi arzu ve düşüncesini de ona anlatarak, şu reisin eşeğini birlikte çalmak ve bir yük şişeyi birlikte aşırıp ondan sonra yine birlikte ticaret etmek için yabancı hırsızla *kavl ü karâr ettiler.*[52] O aralık karşılarına gece bekçisi çıkmasın mı?

Yabancı hırsız, bir duvardan atlayıp kendisini kurtardıktan sonra, duvar arkasından gece bekçisi ile yerli hırsızı dinlemeye başladı. Gece bekçisi yerli hırsızdan kim olduğunu ve bu saatte buralarda niçin gezindiğini sordu. Ahmak hırsız, olayı dosdoğruca hikâye etmez mi? Gece bekçisi: "Belediye reisi kendi eşeğini bekletmek için özel şekilde iki adam tutmuştur. Hiç onun eşeğini çalmak akıl kârı mıdır? Velev ki kestirilsin bir de bu eşeğe

[52] Kavl ü karar etmek: Söz birliği etmek.

yükletecek bir yük şişe kaç para eder ki? Sen de bu gayret varken bari padişahın hazinesini soymaya gitmiş olsaydın, ne ise ne!" diye hırsızı yakaladığı gibi zindana götürdü. Duvar arkasındaki yabancı hırsız, bu sözleri işitince kendi kendisine: "Şu ahmak hırsız bana akıl öğretmiş oldu. Bir eşek ile bir yük şişe çalacağım diye, kendimi neden tehlikeye atayım. Gider padişahın malını çalmaya gayret ederim!" diye kalktı, ertesi gece saraya varıp duvarını delmeye başladı. Her ne kadar duvar sağlam idiyse de yabancı hırsızda ustalık da olduğundan, bir hayli çalıştıktan sonra duvarı deldi. Tesadüf bu ya! Doğruca padişahın yattığı odaya açılmış olan delikten oraya girince, çok güzel bir karyola üzerinde padişahın yattığını ve maymunun da karşıda nöbet beklediğini gördü. Hatta maymunun elinde bir de hançer vardı. Maymun, görmüş olduğu talim gereği, padişaha kim kastedecek olursa bu hançerle öldürmek için üzerine yürüyeceği hâl ve tavrından da anlaşılıyordu. Hırsız, maymuna şüphe vermeksizin odaya nasıl gireceğini düşünüp dururken, bir de dikkat edip gördü ki, tavandan padişahın göğsü üzerine birçok karınca düşüyor. Buna maymun da dikkat etti. Mışıl mışıl uyumakta bulunan padişahın nazik göğsünü karıncalar ısırarak rahatsız ettiklerini maymun görünce, hemen elindeki hançeri çekerek güya karıncaları vurmaya davrandı ise de hançerle onlara hiçbir fenalık edemeyeceği hâlde, padişahı helak eyleyeceği muhakkaktı. Hırsız bu hâli görünce: "Bre hayvan! Ne yapıyorsun? Cihanın velinimeti olan padişahı öldüreceksin!" diye feryada başladı. Padişah, bu feryat üzerine uykudan uyanarak kendisini maymunun hançer darbesinden kurtarabildi. Ondan sonra hırsızı görüp orada ne işi olduğunu sorunca, hırsız: "Vallahi efendim! Ben buraya hırsızlığa geldimdi, maksadım size kıymak olmadığı için bu akılsız hayvanın hakkınızda öyle müthiş bir tehlike meydana getirdiğini görünce, dayanamayıp haykırdım. Siz, bunca âlemin velinimeti bir padişahsınız! Helakiniz ile cihanın kan ağlamasını uygun görmüyorum." diye durumunu itiraf et-

tiğinden, padişah da herifin bu insafını takdir ve tahsin ederek kendisine yüklü yardımlarda bulundu.

Kârdân, bu hikâyeyi söyleyerek, dost seçilecek zatın öyle padişahı bekleyen maymun gibi cahil ve ahmaklardan olmaması lazım geleceğini, işte hırsız oraya fena niyetle girmiş olduğu hâlde, yalnız akıllı düşman olmasıyla, padişahı kurtardığını söyleyerek, dost seçiminde herkesin çok dikkatli davranması lüzumunu anlattı. Kaplumbağa, Kârdân'ın bu hikâyesini can kulağıyla dinleyerek, gerçekten dünyada sadık dost ve sadık kul kadar hiçbir nimetin kıymetli olamayacağını doğrulayarak kendisi de böyle her sözü, hikmetin kendisi olan bir zatla dost olmak iddiasında bulunduğundan, gerek iki dost arasında ve gerek efendi ile kul arasında doğruluk ve bağlılığın lüzumunun ne surette kurulmuş olacağını öğrenmek istedi. Bu durumda: "Dünyada kimlerin sadakatlerine inanmalı ve kimlerin hıyanetinden korkmalı?" diye ortaya koyduğu soruya cevaben Kârdân dedi ki: "Bu meselede insanları üç kısma ayırmalıdır. Birinci kısmı, hayır ve şerre dair hiçbir fikirleri olmayan ve yalnız sohbetleriyle insanı eğlendirecek adamlardır ki bunlar bir evin süsleme ve ışıklandırma iplerine benzerler. Onlar olmadığı zaman, bu dünya geçim evinin süsü ve ışığı yok demek olur. İkinci kısmı, iş ve konularda fikirleriyle amel edilecek kişilerdir. Bunlar da iki kısımdırlar. Birinci kısmı, doğrulukları sayesinde verecekleri fikirlerden istifade muhakkak olanlardır ki onlar ilaç ve deva derecesindedirler. İlaç ve deva olmayınca geçim dünyasında çeşitli hastalıklardan kurtulmak kabil olamayacağı gibi böyle sadık danışmanlar bulunmayınca, iş ve konuların tehlikelerine çare bulamazlar. Ama yine bu danışmanların ikinci kısmı da münafık ve ikiyüzlüler olurlar ki, onlar tam manasıyla hastalık demektirler. Görünüşte nazik ve çok hoş göründükleri hâlde, hakikatte varlıklarının zararıyla nice felaketlere sebebiyet verirler. Maymunların eski hükümdarıyla kaplumbağa

arasında bu sözler konuşulduktan sonra, kaplumbağa böyle bilge görünüşlü bir zatla dost olmaya ve hatta o eski padişaha yeniden kul olmakla iftihar etmeyi can u gönülden isteyerek kendisini kabul de ettirmiştir. Hikâyenin bundan aşağısını da bilge Beydaba, Dâbşelim Şah'a nakleylemeye devam etmişse de biz şu sadık ve başkaldıranlar meselesini lüzumsuz ilaveden ayıklanmış, akıl ve hikmete tam uygun olarak halletmek için şuracıkta bir âcizane düşüncemizi arz edeceğiz.

Düşüncemiz

Sadakat ve fitneye dair Beydaba bilgenin buraya kadar söylemiş olduğu sözler arasında, akıl ve hikmete en uygun olanı, şu yukarıda ettiği ayırımdır. Padişahlar veya diğer güçlü kişiler, kendi hizmetleri için seçecekleri adamları gerçi iki sınıfa ayırmalıdırlar. Birinci sınıf, hizmetleri yalnız o büyük zatın keyiflerine ait olanlardır ki yeme ve içmeye hizmet edecek olan hizmetkârlarından başlayarak, sözleriyle sohbetleriyle kendisini eğlendirecek olan dalkavuklara varıncaya kadar cümlesi bu sınıfa dâhildirler. Kulların bu sınıfı efendilerinin arzularına harfi harfine uymak ve itaat etmeye mecburdurlar. Bunlar ne kadar dalkavuk ne kadar ikiyüzlü olsalar da hiçbir zararı olmadıktan başka belki de hoşa gidecek hâlleri bundan ibaret sayılır. Bu hususta duyduğumuz iki fıkrayı aşağıdaki gibi arz ederiz.

Fıkra

Uşağın birisi büyük bir boy aynasını silmekteymiş. Efendisi gelip seyrederken: "Mehmet! Haydi bakayım şu aynayı bir yumrukta kırıver!" deyince uşak bu emri tekrar ettirmeksizin bir yumruk aşkeylediği gibi aynayı kırmış. Efendi hiddetle: "Bre hayırsız herif! Kır dense hemen kırıvermeli mi?" deyince uşak demiş ki: "Benim vazifem sizin her emrinize itaatten ibarettir. Malınızı

muhafaza da sizin vazifenizdir. Siz, malınızı muhafaza etmedinizse vazifesizlik etmiş oldunuz. Ben, aynayı kırdımsa vazifemi yerine getirmiş oldum."

Bu söz üzerine artık uşağı azarlamaya imkân kalır mı? Uşakların vazifesi efendilerine akıl öğretmek değil, efendileri her ne emrederse onları yerine getirmektir.

Diğer fıkra

Dalkavuğun birisi, bir beyefendinin sofrasında yemek yerken patlıcan gelmiş. Efendi evvela patlıcanı metheyleyince, dalkavuk da can u gönülden beyefendiyi tasdik eder. Efendi patlıcanı yermeye başlayınca dalkavuk da tasdik ederek yermesiyle patlıcanı yerin dibine sokar. Beyefendi: "Demin patlıcanı methederken, şimdi yermenin sebebi nedir?" deyince dalkavuk demiş ki: "Efendim! Ben patlıcana hizmet etmiyorum size hizmet ediyorum. Patlıcana yaranacak değilim, size yaranacağım"

Vazifesi kavuk sallamaktan, yaranmaktan ibaret bulunan bir dalkavuktan fikir ve düşüncesini sormak abes değil midir? Dalkavuğun fikir ve düşüncesi hep parasını alacağı zatın suyunca giderek kendisini beğendirmek; kendisinden hoşlandırmaktır. Böyle olmasa dalkavuğun dalkavukluğu bozulmuş olur. Orada bulunmasına bile lüzum kalmamış sayılır.

İnsanların ikinci sınıfına gelince: Bunlar fikirlerinden istifade için danışma mevkiine alınacak adamlardır. Bunlara riya ve dalkavukluk asla yakışmaz. Zira riya demek, bir insanın asıl hâli ne ise o hâlde görünmeyip de başka türlü görünmesi demektir. Saygısız davranışlı bir adamın sofu görünmeye çalışması nasıl bir riya ise yakışıksız iş yapanın şiddet yanlısı ve hain kimselerin sadık görünmeleri gibi şeyler de hep birer riyadır. Hele dalkavukluk, ikiyüzlülükten daha fena bir yalancılıktır. Dalkavukluk demek bir görüşmede asıl kendi reyini ortaya koymayıp da hizmet ettiği

zata hoş görünecek fikirleri ortaya koymak demektir. Bu da asıl en tehlikeli hıyanettir. Böyle olan dalkavukluktan hiçbir menfaat gelmez. Zira dalkavukları aksi sedaya benzetmişlerdir. Dağ gibi duvar gibi sedayı aksettirecek olan bir tarafa ne söylemiş olsanız size yine sizin kendi sözünüzü iade ettiği gibi dalkavuk da ne sormuş olsanız o soruya yine sizin vereceğiniz cevabı verir. Bundan ne fayda meydana gelir? Bilakis büyük zararlar olabilir.

Zira danışmadan maksat bir fikirdeki doğruluğu yanlışlığı meydana çıkarmaktır. O fikir sahibine hoş görünmek, yardım ve iyiliğe bu yüzden nail olmak için zikredilen fikir, yanlış olduğu hâlde dalkavukluk, onu doğru göstermek, göz göre göre tehlikeye sevk demektir ki işte bu da hainliğin kendisidir. Ama insan kısmı acayiptir. Herkes kendi fikrinin isabet etmesini ister. Bununla iftihar eder. Bundan dolayı bir büyük adam, kendi reyinin bir küçük adam tarafından reddolunduğunu görünce canı sıkılır da herkes de mutlaka büyüklere dalkavukluk etmeye mecburiyet duyar. İşte dünyada her fenalık da bundan meydana gelir. Bunun üzerine dostu, tartışma ve danışma için seçim lazım gelince, o dostları öyle adamlardan seçmelidir ki, hiçbir menfaat için kendi reylerini ortaya koymaktan çekinmemelidir. Asıl sadık ve fedakâr adam işte böyle olur.

Şimdi, Kârdân isimli maymunla kaplumbağa hikâyesine devam edelim. Kaplumbağa, Kârdân'da gördüğü zekâ ve hikmete hayran kalarak, dostluk bağının bağlanması için ricaya giriştikte, Kârdân, yalnızlık hâlinde, bu zararsız hayvanla zaman geçirip eğlenmek için ricasını kabul etti. Dost oldular. Hem de iki taraftan dostluğa o kadar riayet olundu ki, muhabbetleri gittikçe artarak sanki birbirini çok seven iki insan olmak derecelerini buldular. Kârdân, bu dost ile oyalanmaktan dolayı sona eren hükümdarlığının tesirini unutarak, dünyanın asıl zevk u sefasını şu dinlenme köşesinde bir vefalı dost ile zaman geçirmekte bulmaya başladı.

Kaplumbağa ise kenarında bulundukları göl içinde bulunan bir adada bulunan çoluğunu çocuğunu tamamen hatırından çıkarıp, Kârdân'a sımsıkı bağlanmak için varlığını bağışladı.

Aradan birçok zaman geçip kocasının gelmemesi, kaplumbağanın karısını üzdüğü gibi, gelenlerden gidenlerden kocasının bir maymuna kapılanarak evi yurdu tamamen hatırından çıkarmış olduğunu anlattıklarında, daha çok üzüntüsü artarak ailesine vefasız olan bu kaplumbağayı tekrar çoluk çocuk ocağına geri getirmek için konu komşu çare aramaya başladılar. Bu hususta bir ihtiyar kadının fikri kabul olunarak gereği yapılmaya karar verildi. O fikir de maymunun vücudunu bu âlemden kaldırmayınca kaplumbağayı kurtarmanın mümkün olamayacağı idi.

Böylece ihtiyar kadının fikrine göre kaplumbağanın karısı yapmacık bir hastalığa düşerek adada bulunan konu komşusu kocasına gidip de: "Bari gel karını bir kerecik gör ki, hasret kıyamete kalmasın. Biçare ölüm hâlinde hastadır." demeleriyle, kaplumbağa gerçi bunca senelik haremini son defa olarak bir kere daha görmeyi arzu ediyorduysa da, dostu olan Kârdân'dan da ayrılamıyordu. Gelen kaplumbağalar durumu Kârdân'a da anlatarak o da dostunu gitmeye zorladığından kaplumbağa: "Öyle ise gider hemen bir müddet kalır dönerim." dedi.

Kalktı memleketi olan adaya gitti. Çoluk çocuğu hayvancağızın etrafını alarak arzu ve hasret gösteren tavırlar sergileyince kaplumbağaya aile muhabbeti tekrar gelmişti. Hele sözü geçen ihtiyar kadın: "Oğlum! Hareminizin hiçbir şeyi yoktur. Kadınlarda böyle hastalık daima olagelir. Gerçi pek tehlikeli bir hastalık olup mutlaka ölümle neticelenirse de ilacı belli olduğundan, böyle ilacı malum olan hastalıklar ne kadar tehlikeli olsalar yine korkulmaz." deyince kaplumbağa: "Aman valide! Şunun ilacı ne imiş bakalım? Bulabileceğim bir şey ise mutlaka arar bulur getiririm." deyince ihtiyar kadın: "Oğlum! Bunun ilacı maymun yüreğidir.

Bir maymun bulunup da kalbi çıkarılarak kanını içirirseniz zevceniz hanım derhâl şifa bulur." dedi. Biçare kaplumbağanın da bu söz üzerine hayret bakışı açıldı. Öyle ya! Maymun yüreğini nereden bulur? Elde bir Kârdân var ise de o da canından aziz dostu olduğu hâlde nasıl kıyabilsin? Hilekâr ihtiyar kadın, bu hayreti görünce, yalancı dilini bir karış daha uzatarak inandırmaya başladı. O kadar inandırıcı sözler söyledi ki, biçare kaplumbağa sevdiği Kârdân'ı bu yolda feda etmeyi göze aldırarak: "Elbette bir yakınlaşmasını bulup onu buraya getiririm. Sonrası sizin bileceğiniz şeydir. İster öldürürsünüz ister öldürmezsiniz, ne yaparsanız yapınız!" diye kalktı yine gölün sahiline gelip Kârdân'ı buldu.

Kârdân, zevcesinin ne hâlde olduğunu kaplumbağadan sorması üzerine, gerçi pek fena olduğundan bahisle hanımının yanından ayrılamayacağını ve kendisi gibi bir dosttan ayrılmaya da gönlünün hiç razı olmadığını ortaya koymakla kaplumbağa, Kârdân'ı mutlaka kendi adalarına taşımak için zorlamaya başladı. Gerçi şu dünyada artık kendisinden başka dostu olmadığı cihetle birlikte yaşamak için, Kârdân da kaplumbağanın adasına gitmeye razı oldu. Fakat kendisi suda yüzer hayvanlardan olmadığı için, oraya kadar nasıl gidebileceği hususunda şaşkınlığını ortaya koydu. Bunun üzerine kaplumbağa: "Ben sizi arkama alıp oraya kadar götürürüm. Ben ufacık gemi gibi bir şeyim! Hiç korkmayınız." diye emin olmasını bildirdiğinden Kârdân, kanaat ve tam güvenle dostunun arkasına binerek yola koyuldular. Tam gölden bir miktar uzaklaştıktan sonra kaplumbağaya bir durgunluk geldi. Bu durgunluk o kadar sadakatle dostluk bağlamış olduğu maymuna nasıl kıyabileceği ve hatta kıyabildiği meselesi hatırına gelmiş olmaktan kaynaklanıyordu. Ettiği hıyanetten o kadar pişman oldu ki, az kaldı durumu Kârdân'a da söyleyecekti. Fakat ihtiyar kadının hileci inandırıcılığı ve çoluk çocuk sevgisi tekrar galip gelerek yine yoluna devam etti. Kaplumbağanın bu dur-

gunluğu Kârdân'ın da dikkatini çekerek sebebini sorduysa da kaplumbağa bir yalan bularak asıl gönlündeki şeyi sakladı. Biraz daha gittiler. Kaplumbağada durgunluk tekrar başladı. Kârdân yine sebebini sorduysa da kaplumbağa bu defa da işin aslını sakladı. Lakin Kârdân'ın kalbine bir şüphe girdi. Nihayet üçüncü defa olarak kaplumbağada durgunluk ortaya çıkınca, Kârdân mutlaka sebebini anlamak merakına düşerek kaplumbağayı güzelce konuşturmaya başladı. O kadar etraflı sorular soruyordu ki nihayet, kaplumbağa sırları gizlemeye gücü yetmeyerek durumu anlattıysa da ihtiyar kadını da kendi karısını da tam öfkeyle ayıplayarak ve çirkin bularak: "Hiç ben, onların ağzına bakıp senin gibi bir dosta kıyabilir miyim? Maksadım yalnız bizim vilayette birlikte yaşamaktır. Oraya gidersek senin hayatının selameti, muhafazası benim boynumun borcu olsun." dedi.

Akıllı maymun, gerçi görünürde dostunun bu güven verme sözüne inanmış gibi göründüyse de gerçekte kendi kendisine: "Ben kaplumbağalar adasına gidersem ne yaparım? Gerçi onların gücü bana yetmez bir tarafa kaçar kurtulursam da benim suya yüzüm olmadığından ada içinde mahpus kalırım." diye şu felaketi üzerinden atmaya karar verdi. Ama kaplumbağaya hiç renk vermemesi şartı malumdur. Bundan dolayı dedi ki: "Dostum! Böyle söylemeyiniz! Gerçi kadınlarda öyle bir hastalık olduğu bizim de malumumuzdur. Bizim kalbimizse hastalığın devasıdır. Ancak sizin zannettiğiniz şekilde bizim kalbimiz çıkarılırsa biz helak olmayız. Hatta ne zaman istemiş olsak, biz kalbimizi kendi kendimize çıkarıp bu derde mübtela olanlara veririz. Maymun cinsi için kalpli gezmek kalpsiz gezmek eşittir. Şu kadar ki ben yola çıkmazdan evvel kalbimi göl kenarında bırakmıştım. Beyhude sana ağırlık vermesin diye o lüzumsuz şeyi terk etmiştim. Mademki ilaç için lazımmış. Haydi dönelim onu alalım da öyle gidelim." Kaplumbağa bu sözleri işitince pek memnun oldu. Hem dostundan ay-

rılmayacak hem de karısını kurtaracaktı. Hemen geri döndüler. Tam göl kenarına gelip de Kârdân'ın ayakları karaya değdiği anda maymun sıçradı ve bir ağacın üzerine çıktı. Bir daha aşağıya inmedi. Şaşkın kaplumbağa: "Haydi arkadaş! Kalbini al da yolumuza gidelim." diye seslenince de dedi ki: "Bre ahmak! Herhangi bir hayvanın kalbi makine midir ki istediği zaman çıkarıp istediği zaman yerine takılabilsin? Ben o sözü başımı kurtarmak için söyledim. Haydi sen var işine git! Bana senin gibi dost da lazım değil!" Kaplumbağa hem dostundan ayrı düşüp, hem de karısına ilaç tedarik edememiş olmaktan dolayı çok üzülerek, hiç olmazsa yine Kârdân ile dostluğunu tecrübe için yalvarıp yakarmaya başladıysa da Kârdân'ın bir daha emniyet edip de onunla göl üzerine çıkabilmesi kabil midir? Binaenaleyh kaplumbağa: "Bana hanım, evlat filan da lazım değildir. Senin dostluğun her şeye üstündür, aman beni o nimetten mahrum etme!" diye bağırmaya başlayınca Kârdân dedi ki: "Eğer dostluğum bu kadar kıymetli bir nimet idiyse, hazır eline girmiş olduğu zaman neden kadrini bilmedin? Bir nimeti ele geçirmek o kadar güç bir şey değildir. Fakat onu muhafaza etmek güçtür. Şimdi, dostluğu tekrar kurmaya çalışma gayretin tamamen boştur. Ben bir tilkiye iki defa aldanmış olan eşek miyim? Bak sana o hikâyeyi söyleyeyim de ibret al!" diye aşağıdaki gibi hikmetli bir hikâye anlattı.

Tilki ve eşek

Arslanın birisi cüzzam illetine yakalanmıştı. Vücudundaki bütün tüyler dökülerek cascavlak kaldığından arslanlığına mahsus olan heybeti kaybolmuştu. Bu hastalıkla kendisinde o kadar zayıflık belirmişti ki kuyruğunu kımıldatacak hâli kalmamıştı. Bu arslanın emri altında bir de tilki vardı. Daima arslanın avdan kalan artıklarını yiyerek geçinirdi. Tilkiye de bir hastalık bulaştı. Onun da ilacı bir merkebin ciğerini yemek olduğunu bilirdiyse de eşeği

avlamaya gücü yoktu. Bir gün arslanla sohbet ederken arslana şu cüzzam derdine, eşek ciğerinin kanını sürmek âcil ilâç olacağını anlattı. Arslan, kandı ise de eşeği nereden bulmalı? Bilhassa tüysüz heybetsiz bir arslan olduğu hâlde bütün civarda oturan vahşî hayvanlardan utanmaksızın ava nasıl çıkmalı?

Bir gün o civara bir oduncu geldi. Çok semiz bir eşeği vardı. Tilki: "İşte efendim, ben şu eşeği huzurunuza getireceğim. Siz de onu paralarsınız. Fakat ciğerinin kanını vücudunuza sürmezden evvel bir kere göle girip temiz bir abdest almalısınız!" Arslan razı olduktan sonra tilki doğruca eşeğin yanına vardı. Dedi ki: "Vâh biçare arkadaş! Burada şu meşe yapraklarını yemeye mi mecbur oldun? Canım şu insanoğlunun elinden çektiğin nedir? Haydi, gel arkama düş de seni şurada bir ormana götüreyim ki otları ibrişim gibidir." diye bin türlü sözlerle eşeği kandırıp ormana doğru çekti. Tam merkep arslanın yanına gelir gelmez, bunca zamandan beri açlıktan gözleri kararan arslan, bir de bu avın kendi derdi için deva olacağını düşünerek birden hücum etmesin mi? Fakat ne kadar olsa arslan pek zayıf ve eşek çok kuvvetli olduğu için arslan eşeğe galip gelemedi. Merkep kendini kurtarıp kaçtı gitti. Arslan bir eşeği yenemediğinden dolayı mahcup olduğu gibi tilki de: "Efendim! Niçin o kadar acele ettiniz? Vücudunuz bu kadar zayıfken o kuvvetli eşeğe birdenbire saldırmak olur mu? Onu biraz kendi hâline bırakarak tam gaflet içinde bulunduğu zaman hakkından gelmeli idiniz!" deyince arslan şu eşeği bir daha ele geçirmek kabil olsa, tedbirli olarak hareket edeceğini tilkiye vaat etti. Gerçi bir kere ele girmiş olan şeyi muhafaza edemeyip de kaçırdıktan sonra bir daha onu ele getirmek mümkün olamayacağını tilki de çok iyi bilir idiyse de, bir kere uğradığı belâya bir daha uğramamak akıllı işi olup, eşeğin bu kadar akıllı olamayacağını da biliyordu. Talihini bir daha denemeye gitti. Bu defa eşeğe dedi ki: "A birader! Gördüğün heykelden niçin o kadar korktun ki sen

onu arslan, kaplan gibi bir şey zannettin." Eşek, bu sözü işitince: "Acayip! Üzerime hücum eden şey arslan değil miydi?" diye sordu. Tilki dedi ki: "Canım tüysüz arslan kaplan olur mu? O, bu ormanların tılsımıdır. Öyle bir tılsım olmasa ve buraya her gelen hayvan ürkütmese buraların otları böyle ibrişim gibi uzar gider mi? Her hayvan buralara dolarak otları bitirirdi. Ben sana söylemeyi unuttum. O tılsımın bir duası vardır. Onu okursan yerinden bile kımıldamaz." Bunun üzerine eşeğe yalancıktan bir dua öğretti. Zaten arslana evvelce talimatı vermiş olduğu için, eşek o duayı okuyarak arslanın yanına varınca, arslanı tamamen cansız imiş gibi hareketsiz bulmak eşeğe güven verdi. Otlamaya başladı. Karnı doyuncaya kadar otladıktan sonra keyfi gelerek çimenler üzerinde yuvarlanmaya ve çirkin sesiyle anırmaya başladı. Nihayet uykusu gelerek uyudu. O zaman arslan hemen eşeğin gırtlağına sarılarak boğdu. Tam ciğerini çıkaracağı zaman, yıkanma meselesi hatırına geldi ve civarda bulunan bir göle gitti. O anda tilki fırsatı ganimet bilerek eşeğin ciğerini çıkarıp bir güzel yedi. Arslan gelip de eşeğin ciğerini arayıp bulamayınca: "Bu eşeğin ciğeri ne oldu?" diye tilkiye sordu. Tilki cevaben dedi ki: "Efendim ne yazık ki eşeğin ciğeri yok imiş! Bununla beraber etiyle de karnınızı güzelce doyurabilirsiniz.

Kârdân, bu hikâyeyi kaplumbağaya söyleyerek düşmana bir kere aldandıktan sonra bir daha aldanmak, eşeklerin işi olup kendisi gibi bir ülkeye hükmetmiş tecrübe ve görgü sahibi akıllı bir maymun için bir daha aldanmak kabil olamayacağını anlattı. Bunun üzerine kaplumbağa da kolaylıkla ele girmiş olan dostluk nimetini muhafaza edemeyip kaçırmış olduğuna esef ederek ve üzülerek evine doğru yol aldı, gitti.

İşte bilge Beydaba, Şah Dâbşelim'e bu hikâyelerle bir nimeti ele getirmeye ne kadar çalışmak lazımsa, onu elden kaçırmamak için çok çalışmak lazım olduğunu anlattı. Hikmetli bilge,

şaha büyük teşekkürler sundu. Bundan sonra sıra definede ortaya çıkan vasiyetlerin altıncısına gelip, şah tarafından ortaya konan sorular ve Beydaba tarafından verilen cevaplar, aşağıdaki altıncı bölümü meydana getirdi.

Altıncı Bölüm

Acelenin zararları

Dâbşelim Şah, bilge Beydaba'nın hikmetli hikâyelerinden pek çok faydalanıyordu. Kendi memleketinde keşfettiği hazinede ortaya çıkan İbranice nasihatlerin yedincisi acele yüzünden insanın uğrayacağı belâ ve zarara dairdi. Bu hükmün de açıklanmasına yardım etmesini, o gerçekleri bilen bilgeden isteyince, Beydaba dedi ki:

-Padişahım! Aceledeki zarar ve tedbirli olmadaki menfaat her zaman bilgelerin, akıllıların dikkatlerini çekerek bütün tavsiye ve istekler tedbirli olma tarafına sarf edilmiş, bütün yasaklar ve men etmeler de acele hakkında edilmiştir. Bunun üzerine bu hakikati şerh ve izah hususunda sözü uzatmaya hiç gerek yoktur. Gerçi aceledeki zararların derecesini tayin için, birçok hikâyeler söylenmişse de ben size onlardan bir tanesini arz edeyim ki, dal budak saldığı diğer iki hikâyeyle beraber, acele etmekteki âfet ve tehlikeyi pek âlâ tasvire kâfidir.

Bunun üzerine bilge Beydaba, Dâbşelim Şah'a bir aceleci zahidin hikâyesini aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Aceleci zahit

Zahidin birisi, bütün zamanını ibadet ve taate ayırmak için her şeyden vazgeçip Allah'a yönelmeyi seçmişti. Gerçi nice seneler

bu yola devamla, ibadetin feyizlerine nail olduysa da yalnız tenhada birliğe nispetle, asıl çoklukta birliği daha gerekli görüyor, şu dünyada hayırlı evlat bırakmanın birçok hayırlar yapmaktan çok daha fazla rahmet vesilesi olacağını hesap ediyordu. Bu düşünceler neticesinde zahidin kafasında evlenme sevdası yer tutmaya başladı. Bu düşüncesini dostlarından bir zata açınca, o da niyetini tasdik etti. Dedi ki: "Birader! İnsan, göğsü imanlı ve namuslu bir kadına malik olursa hem dünyasını hem ahiretini mamur etmek için böyle bir eşin pek büyük yardımı olur."

Bu sözler, zahidin evlenme hususundaki niyetine bir kat daha kuvvet vermişse de âlemin şu evlilikte ne gibi sıkıntılar gördüğünü ve insan nasıl bir kadınla evlenirse mesut, nasıl bir kadınla evlenirse mesut ve bahtiyar olamayacağını da anlamak için, dostunun düşüncelerini sorarak açıklamasını istedi. Bunun üzerine dostu dedi ki: "Seçilecek kadın evvela kocasına muhabbet edebilecek takımdan olmalıdır. Bu da kadının güzellikçe, malca ve asaletçe kocasına eşit olmasıyla mümkündür. Eğer bu cihetlerde kadın kocasına çok fazla üstün olursa tabiatıyla kocasını beğenemez. İkinci olarak kadın kısır olmayıp doğurgan olmalıdır. Zira evlenmeden asıl maksat evlat yetiştirmek olduğu gibi, bir kadın, çocuk getirdiği erkeğe hâliyle sevgisi olur. Üçüncü olarak kadın yaratılıştan öyle terbiyeli bulunmalıdır ki, edepsiz olan bir kadın kocasından hiçbir terbiye alamayıp bilakis evlendikten sonra mahcubiyetini de kaybedecektir."

Nihayet zahit efendi, kendine uygun bir kız bulup evlendi. Aradan biraz zaman geçtiği hâlde çocuklarının olmayışı, zahidi çok fazla kederlendirmekteyse de Cenab-ı Hakk'ın lütfundan ümidini kesmeyip gece gündüz dualar etti. Nihayet duası kabul oldu. Zevcesi hamile kalınca artık zahidin şevkine diyecek yoktu. "Cenab-ı Hakk'ın bana ihsan edeceği oğlu öyle bir terbiye edeyim, okutayım ki cihanda bir misli daha olmasın. Hem ben onu kendim gibi otuz kırk yaşına kadar bekâr da bırakmayacağım. Vakti geldiği anda evlendireceğim. Ta ki ömrüm var ise onun

da evladını göreyim. Çocuk bolluğu insan için en büyük rahmet sebebi olduğundan oğlumun çocuklarının çokluğu ile de iftihar edeceğim." diye hayali büyüttükçe büyütüyordu. Gerçi karısı: "Canım! Daha dereyi görmeden paçaları sıvama. Ya çocuğumuz oğlan olmayıp da kız olursa? Velev ki oğlan olsun. Ya ömrü vefa etmezse?" diye zahidi biraz da tevekküle ve kendini Allah'a bırakmaya davet ediyor idiyse de zahide söz anlatmak kabil değildi. Hatta zevcesi böyle can atma derecesindeki aceleciliklerin insanı bazı kere gülünç hâllere düşüreceğini de aşağıdaki "Saf Derviş" hikâyesiyle kocasına anlatmaya başladı.

Saf derviş

Tüccarın birisi daima yağ ve bal ticaretiyle meşgul olurdu. Tüccara komşu bir de derviş vardı ki tüccar bu dervişe yağından balından birer miktar sadaka olarak vermeyi, alışverişin sürümü için büyük bir uğur saymış olduğundan, derviş her ne zaman gelse kendisine biraz yağ ve biraz da bal verir ve hayır duasını alırdı. Dervişin aldığı yağ ve bal, her günkü ihtiyaçlarından fazla geldiği için, dervişin karısı bunları bir küp içinde biriktirirmiş. Bir gün derviş mutfağın rafı üzerinde iki büyücek küp görmüş ve içlerinde yirmişer okka yağ ve bal biriktiğini görünce hayal kurmaya başlamıştı. Zevcesine dedi ki: "Karıcığım! Biz bunları satacak olsak hayli para getirir. O parayla şu kadar koyun alırız. Koyun kısmı bazı kere yılda iki defa doğurur. Bazı kere de her defasında şu kadar doğurur. Pek az bir zaman içinde şu kadar koyunumuz olur biz de zengin oluruz. O hâlde henüz taşıdığın çocuğu kendimiz gibi fakir değil, zenginlere yakışır şekilde terbiye eyleriz. Ama büyüdüğü zaman çocuk bize itaatsiz çıkacak olursa terbiyesinden de âciz kalmayız. Sen şu sopayı görüyor musun? Bununla ben onu yola getiririm." Biçare derviş bu hayali o kadar ileriye vardırdı ki güya her dediği olmuş bitmiş ve hatta oğlu da kendisine itaatsiz çıktığından elinde bulunan koca asayı "Seni gidi hayırsız evlat seni!" diye yağ ve bal küpleri üzerine indirdiği gibi küpler kırılıp

raftan akan yağlar, ballar adamcağızın tepesinden tırnağına kadar akıp gitmiş. Böylece artık hayal edecek sermaye kalmamış.

Bizim zahit, zevcesinin şu hikâyesine epeyce güldüyse de yine kendi hülyasını yürütmekten vazgeçmiyordu. Nihayet vakit tamam oldukta zevcesi nur topu gibi bir oğlan doğurunca, adamcağız bütün emellerini hasıl olmuş saydı. Artık başka hiçbir işe güce bakmayıp ve bir yere ayrılmayıp yalnız emzirmekten başka annesine gördürecek hiçbir iş bırakmayarak, çocuğun olanca hizmetini kendisi yerine getiriyordu. Yavrucak bir buçuk senelik kadar oldu. Artık memeye de ihtiyacı kalmayınca, bütün hizmetleri özellikle pederine kaldı. Bir gün validesi, çocuğu yine babasına bırakıp komşuya gitmişti. Evinde yalnız kalan baba, çocuğu yıkayıp temizleyip beşiğe yatırmıştı ki kapı çalındı ve içeriye giren padişah kapıcısı, mühim bir dinî meselenin halli için zahidi padişahın çağırdığını söyledi. Gitmemek olur mu? Ya çocuğu kime bıraksın? Çünkü zahidin evinde bir kendisiyle bir de karısından başka kimse yoktu. Bereket versin ki çok avcı bir de kedisi vardı, her çeşit zararlı böcek ve küçük hayvancıklara delikten baş çıkarttırmazdı. Zahit, çocuğun beşiğinin bulunduğu odaya kediyi kapayıp doğruca padişahın hizmetine vardı ve hallolunacak meseleyi halledip bitirdikten sonra evine döndü. Tam oda kapısını açınca kedi, ağzı ve pençeleri kanla bulanmış bir hâlde odadan dışarıya fırlamasın mı? Zahit: "Eyvah! Hayırsız kedi evladımı paraladı!" diye elinde bulunan asasıyla kediye bir darbe indirdi, biçare hayvan derhâl helak oldu.

Çocuğun beşiğine yaklaşan zahit bir de görse iyi? Çocuk beşikte mışıl mışıl uyumakta, beşiğin yanında da koca bir yılan al kanlar içinde yatmakta. Zahit anladı ki bu yılan çocuğa niyet gelmiş ancak avcı kedisi onu paralamıştır. Zavallı kedisinin görmüş olduğu işten dolayı müteşekkir ve minnettar kalmak lazım gelirken bilakis onu helak etmiş olması zahidi fazlasıyla üzdü. O kadar üzüldü ki cihanda hiçbir şey bu üzüntüden teselli bulmasını

sağlamıyordu. Zevcesi komşudan geldiği zaman kocasını üzüntüsünden helak olacak derecede bulunca, birçok sözlerle telliye mecbur oldu. Bu görülmeyen felâket acele yüzünden meydana gelmiş olmakla, acelenin çok fena ve tehlikeli olduğunu kadıncağız nice örneklerle anlatarak bir şeyin aslına, gerçeğine ulaşmadan zarar verecek yollara başvurulmaması gerektiğini açıklamaya başladı. Gerçi zahit de bu hikmeti biliyordu. Hele şimdi daha çok anladıysa da hem çok avcı ve kıymetli hem de günahsız ciğerparesini yılanın zehirli dişlerinden kurtarmakla ettiği iyi hizmetten dolayı minnettarlık duyulması gereken kedinin acısını böyle çıkarmak kabil olur mu? Nihayet karısı acele yüzünden pişmanlığa uğramış insanların yalnız kendisinden ibaret olmadığını ve daha pek çok kimsenin bulunabileceğini de hatırlatarak aşağıdaki "Aceleci Padişah" hikâyesini anlattı.

Aceleci padişah

Ava çok merakı olan bir padişahın pek kıymetli bir şahini vardı. Yedi kat göklerden *sîmurgu* bile yakalayıp indirecek derecelerde avcı olduğundan, padişah bu şahini evladı gibi sever ve hizmetini de kendisi görürdü. Bir gün padişah ava çıkarak rast getirdiği bir ceylanın arkasından şahini saldı. Ceylan kaçtı, şahin kovaladı. Padişah at ile takip etti.

Nihayet sarp bir dağa sarınca şahin orada ceylanı tuttu ve padişah da yetişip avını aldıysa da gerek havanın sıcaklığından ve gerek hareketin fazla oluşundan dolayı padişah, neredeyse susuzluktan helak olacaktı. Gözüne bir yüksek kaya ilişti. Üzerinden damla damla bir su akıyordu. Padişah, heybesinde bulunan bir altın tası çıkarıp bu sudan doldurmaya başladı. Yarım saat sabırla bekleyerek damla damla tası doldurduysa da tam içeceği zaman şahin bir kanat çarparak tası döktü. Padişah kuşun bu ziyankârlığından dolayı gazaplandıysa da şahin nazarında pek kıymetli ve sevgili olduğundan kızgınlıkla tası tekrar doldurmaya

başladı. Ama susuzluk da artık canına tak demişti. Uzun zaman sabrederek tası dolduran padişah tam içecekken şahini onu tekrar dökmesin mi? Padişahın gazabı daha da arttı. Başka bir hayvan olsa mutlaka öldürür idiyse de kıymetli şahinine yine kıyamadı. Susuzluktan nerede ise cinnet geçirecek olan padişah, tası tekrar doldurmak için sabr u tahammüle kendisini zorladığı hâlde, tas üçüncü defa olarak şahinin kanat darbesiyle dökülünce padişah: "Mutlaka bu hayvanın niyeti beni susuzluktan helak etmektir." diye zavallı hayvancağızı yere çarptığı gibi öldürdü.

O ara seyislerinden birisi yetişti. Velinimeti, efendisini bulmak için dağları dört dönerek hayvanını kan ter içinde bırakmıştı. Padişah: "Aman su!" deyince atın terkisindeki heybeden matarayı alıp padişahın elinde bulunan tası doldurdu. Padişah birkaç tas su içerek hararetini giderdikten sonra şahine acımaya başladı. Olayı seyise hikâye edince seyis, böyle şahinin suyu üç defa dökmesinde mutlaka bir hikmet bulunacağını düşündü ve padişahın da emriyle tırmana tırmana kayanın üzerine çıkıp suyun nereden geldiğini araştırmaya başladı. Seyis kaynağa varınca ne görse iyi? Su gerçi güzel bir kaynaktan kaynıyorsa da kaynağın içine büyük bir ejder düşerek helak olmuş. Çürüyüp kokmaya başlamış. Anlaşıldı ki şahin havada uçarken bunu görmüş de efendisine o zehirli suyu içirmemek için tası döküyormuş. Bu hâl ortaya çıkınca padişahın üzüntüsü bir kat daha artarak sebebini anlamaksızın şahini öldürmek hususundaki acelesine çok pişman oldu.

Zahidin karısı, şu hikâyeyle kocasına anlattı ki acele yüzünden pişmanlığa uğrayan yalnız kendisi değildir. Gerçi pek çok kimseler acelenin bu yoldaki pişmanlıklarını çekerler. Ancak bundan evvel de bir âcizane bir görüşümüzde de belirttiğimiz gibi acelenin pişmanlığı gerektiren sonuca ulaşması, mutlaka kötülüğe ait işlerde görülür. Hayırlı işlerde ise lüzumundan çok tedbirli davranmak birçok fırsatları ortadan kaldırır. Asıl Hümâyunnâme'de altıncı bölüme bu zahit ve pişman olan padişah hikâyesiyle

nihayet verilmişse de *tedbir, aceleden iyidir* diye hayırlı işlerde de tedbir niyetiyle fırsatları yok etmemek için biz de aşağıdaki bir hikâye ile hayırlı işlerde acele etmek istemeyip de tedbire lüzum görenlerin pişmanlıklarını ortaya koyacağız.

Yersiz tedbir

Nil nehri gibi büyük bir nehir kenarında oturan bir adam, nehrin orta yerinden bir ses işitti. "Aman! Allah aşkına can kurtaran yok mu?" sudaki adam kulakları tırmalayan bir sesle bağırıyordu. Baktı gördü ki bir biçareyi nehrin akıntısı sürükleyip götürüyor. Böyle bir yok olma tehlikesinden can kurtarmak, hem dünyada hem de ahirette çok mükâfat ve sevap hem de hayırlı hizmet olacağını, düşünen kenardaki adam, hemen yanı başında bir sandal gördü. Boğulmak üzere olana: "Korkma! İmdadına geliyorum." diye teselli veren bir nara atarak sandalı çözdüyse de: "Sakın bu sandalın dibi delik olmasın. O hâlde kendi nefsimi de tehlikeye atmış olurum. Sakın kürekleri çürük olmasın. Sonra tam nehrin orta yerinde kürekler kırılıverir de bir daha sahile gelemem. Sakın kürek çivileri incelmiş ve bağ kayışları kopmuş olmasın!" diye uzun uzadıya inceleyip kontrole başladı.

O aralık sahile bir adam daha gelerek batmak üzere olanın kâh batıp kâh çıkmakta ve artık nefesi tükenmekte olduğunu görünce, sandalı çekinerek ve doktor gibi muayene ile meşgul olan zata: "Canım! Ne uzun uzadıya zaman kaybediyorsun? Biçarenin imdadına yetişsene?" dediyse de herif de: "Efendim! Hiçbir işte acele etmek akıl ve hikmete uygun değildir. Sandalın ve her takımının sağlamlığı tam olduğunu incelemeden kendimi tehlikeye nasıl atarım!" cevabını verince yeni gelen gayretli adamcağız sandala filan bakmayarak hemen kendisini nehre atmış ve yüzerek gidip boğulmak üzere bulunan biçarenin saçından yakalamıştı. Tam bir ustalıkla yüzerek adamcağızı sahile kadar getirdiyse de o

zamana kadar biçare, son nefesini teslim ettiğinden sahile götürdüğü şey cesetten başka bir şey değildi.

İşte hayırlı işlerde çok tedbir, ekseriya böyle elemli neticelerle sonuçlanır. Bu sebepten acelenin en çok kahredici olduğu şey, zahidin kendisini ve padişahın şahini öldürmesi gibi gazap ve öfkelenme hâliyle ortaya çıkacak zararlı işlerde olur.

Yedinci Bölüm

Düşmanların birleşmesini bozacak tedbirler

Padişah Dâbşelim Şah, ele geçirdiği definede İbranice yazılmış olarak ortaya çıkan vasiyetler arasında en çok yedinci vasiyete ehemmiyet vermişti. O da birkaç düşman, bir akıllı aleyhinde birleştikleri zaman, bunların birleşmelerini bozmaya ve hatta içlerinden bazılarını kendisine dost etmeye vesile olmak için ne yolda hile ve tedbir bulmaya dairdi. Bunun için öfkeli harekette sürat ve acelenin pişmanlık getireceği hakkındaki altıncı vasiyetin hükmünü, bilge Beydaba hoş hikâyelerle izah ve açıkladıktan sonra Dâbşelim Şah, şu yedinci vasiyetin de hükümlerinin açıklamasını Beydaba'dan istediğinde, bilge dedi ki:

-Evet Padişahım! Birtakım düşmanın birleşmelerini bozmak ve hatta içlerinden bazılarının yardımlarına ulaşmak da olabilecek işlerdendir. Zira ilk önce bilmelidir ki dostluk düşmanlık denilen şey yaratılıştan ve tabii olmayıp da sonradan çıkmışsa, dostluğun da düşmanlığın da kesin olarak devamlı olmasına ihtimal verilemez. Sizin aleyhinizde birleşecek düşmanların da elbette kendi aralarında birer rekabet vesilesi ve düşmanlık vesileleri olacaktır. İşte o vesileye akıl ve hikmet olgunluğuyla başvurulacak olursa,

elbette kendi aralarındaki fitneyle değiştirilebilir. Düşmanların düşmanlıkta ısrar ve devamlılıkları şöyle dursun, dostların dostluğunun da sonuna kadar devam edeceği kesin değildir. Bu sebebe dayanarak bilgeler: "Dostuna tam ve kesin olarak itimat edip de onu her hâline, her sırrına sırdaş etme! İhtimal ki düşman olacağı tutar. Düşmanına da asla barışma kabil olamayacak diye tam düşmanlıkta bulunma! İhtimal bir gün olur ki dost olabilir." demişlerdir. Hâl böyle iken şimdiki hâlde düşmanımız olanların, bazılarını kendimize dost edebiliriz. Bunun için eğer biraz yüze gülme lazımsa onu da yerine getiririz ki kendi faydamız için edilecek yüze gülme şanımıza asla eksiklik vermez.

Bilge Beydaba, bu girişlerden sonra padişaha bir akıllı farenin diğer düşmanlardan kurtulmak için, yaratılıştan düşmanı olan kedi ile nasıl geçinme sözleşmesi yapmış olduğunu aşağıdaki gibi hikâye etti.

Akıllı fare

Avcının birisi büyük bir ağacın altına tuzak kurmuş ve üzerine de bir miktar et koymuştu. O civarlarda gezinen bir yaban kedisi etin kokusunu alarak gelip eti yiyeyim derken bacağını tuzağın ilmiğine takmış. Gerçi eti yediyse de bir lokmacık et için canını feda etme ihtimali ile karşı karşıya kaldığı bu tuzaktan yakayı nasıl kurtaracağını düşünmeye başladı. Bu ağacın altında deliği bulunan bir fare de etrafı seyir için dışarıya çıkmıştı. Hemen o aralık bir çaylak, fareyi görerek, üzerine doğru süzüldüyse de farenin yanı başındaki yaban kedisini görünce ondan korkarak fareyi yakalama işini daha sonraya bırakarak ağacın bir dalına kondu. Bu manzara karşısında farenin yerinden kımıldanmak ihtimali var mı? Fare böylece donakalmışken *Râsû*[53] denilen ve fare etine

53 Râsû: "Gelincik" denilen yırtıcı hayvan.

istekli olan diğer bir canavar da başka taraftan gelip tam fareye yaklaşmıştı, meğer o hayvan da yaban kedisinden korktuğu için pençe salmaya cesaret bulamadığı için öylece beklemekteydi. Üç tarafta üç düşmanın bulunması, farenin aklını başından alacak idiyse de bizim fare çok akıllı olduğundan, akıl ve zekâsıyla korku ve ürkmeyi yenerek tedbirini aldı.

Kendi kendine: "Böyle bir hâlde en zararsız düşman yaban kedisi sayılır ki, ayağı tuzağın iliğine takılı olduğu için beni takip edemez. Hâlbuki diğer iki düşmanın da ondan korkusu var. Bilhassa kedi de tuzak belasına tutulmuş bulunduğundan, onun ayağındaki ipi kesmeye benim gücümün yeteceğini bilir ve bu sebepten bana ihtiyacını itiraf eder." diye, diğer iki düşmanın şerrinden kurtulmak için, kendisine yaratılıştan ve doğuştan düşman olduğu hâlde, yine kediye sığınmayı tercih etti. Bu düşünce ve karar üzerine kedinin yanına biraz yaklaşarak dedi ki:

-Vay benim eski düşmanım! Bu hâl nedir? Ayağını tuzağa tutturdun ha? Eski düşmanlığımız sebebiyle seni böyle belaya uğramış görmekten ne kadar sevineceğimi bilirsin. Ancak ben düşmanlığı dostluğa dönüştüremeyiz inancında bulunan budalalardan değilim. Bazı kere ortada öyle ortak menfaatler bulunabilir ki kedi ile köpeği bile birbiriyle birleşmeye mecbur eder. Eğer teklif edeceğim şeyi kabul edersen şu beladan seni kurtarabilirim.

Farenin alayla karışık ilk sözlerinden, kediye gazap gelmiş idiyse de son sözlerinde, yaban kedisi kendisi için bir kurtuluş vesilesi olacağını görünce, tabiatıyla öfkesini bir tarafa attı.

Dedi ki:

-Evet! Teklif edecek şeyi bilirim. Sen de şu Râsû ile çaylaktan endişe eylediğinden benim tırnaklarımın kuvvetine sığınarak kendini onlardan kurtarmak istiyorsun değil mi? Eğer gerçekten tuzağın iplerini keserek beni kurtarırsan ben de bu teklifi kabul ederim.

Akıllı fare gülerek dedi ki:

-Hayır! Beni himaye için tırnak salmaya, zahmete girmeye ne hacet? Ben senin yanına daha çok yaklaşayım. Sen beni parçalayıp yiyeceğine, beni saygı ve değer vererek kabul et. Dilin ile beni yala! Ellerin ile okşa! Diğer düşmanlarım bu hâli görünce beni senin dostun zannederek benden ümitlerini keserler şuradan defolup giderler.

Aslında farenin kediye böyle yalanmak, okşanmak derecesindeki emniyeti, akıl ve hayale sığar şey değil idiyse de diğer iki düşmanın belasından kurtulmak için fare bu cesareti ortaya koymuştu. Kedi için de fare ile dostluğu bu derecelere vardırmak mümkün değil idiyse de şu anda ayağı tuzakta olup kurtuluş çaresi ise, farenin dişlerinde bulunduğu için mecbur olarak bu anlaşmaya rıza gösteriyordu. Hatta eğer kendisini bu tuzaktan kurtaracak olursa, bundan sonra aralarında ebedî anlaşma yapılacağını ve fareye asla ilişmeyeceğini de güvenle söyledi. Böylece bizim fare de kediyi yalayıp okşayarak dostluk işaretleri gösterdi.

Nihayet iki taraf da uyuşma şartlarını kabul ve gereğine riayet için yemin ve ant içerek, fare kedinin yanına kadar vardı ve kedi onu yalayıp okşayarak dost ve cömert davranmaya başladı. Râsû ile çaylak bu hâli görünce, çünkü onlar kedinin tuzağa tutulmuş olduğunu göremediklerinden ve bilemediklerinden, böyle kedi gibi yırtıcı bir hayvanla dostluğu şu derecelere vardırmış olan bir fareden kendilerine hiç ümit olamayacağını anlayarak çaylak kanadını açıp havalandı. Râsû da kuyruğunu omuzlayıp defoldu gitti.

İki düşmanın da ortadan kalkmasıyla fare kurtulmuş olduğundan kedi: “Ey arkadaş ben seni kurtardım. Şimdi sen de beni kurtarmalısın.” diye ayağındaki ipi gösterdiyse de farede bir kararsızlık ve bahane arama tavrı görünce kedinin aklı başından gitti.

Dedi ki:

-Aman fare arkadaş! Sözünde durmamazlık etmeyeceksin değil mi? Kendini düşmanlardan kurtardıktan sonra, beni de bu-

radan kurtarmak hususundaki sözleşmeyi derhâl ayaklar altına almayacaksın ya?

Fare filozofça bir bıyık oynatarak dedi ki:

-Hayır kedi arkadaş! Ahde vefa edeceğim ama korkuyorum ki sen bu tuzaktan kurtulur kurtulmaz, aramızdaki eski düşmanlık sebebiyle anlaşmayı, dostluğu filan unutarak beni derhâl yemeyesin!

Bunun üzerine biçare kedi: "Canım hiç öyle şey olur mu?" diye söze ve yemine ne kadar saygılı olduğunu anlatmaya ve fareyi temin için birçok güvenceler vermeye başladıysa da farenin öyle güvencelere filan kolayca inanıvermesi kabil mi? Nihayet biçare kedi, sözünde durmayanların hâlinin ne olacağını, sonunun nereye varacağını göstermek için fareye bir de "Vefasız Kadın" hikâyesi anlattı.

Vefasız kadın

İran'a yakın Irak ülkesinde bir köyde bir çiftçi vardı. Mesleğinde sakal ağartmış olduğu için, ziraat işlerini de pek güzel bildiğinden çok zengin olmuştu. Bunun bir de karısı vardı. Güzellik bakımından bütün Acem ülkelerinde bir benzeri daha yoktu. Çiftçinin ihtiyarlığına karşılık, kadın henüz genç ve güzel olduğu için, ihtiyar çiftçi, âşık olduğu karısını esen rüzgârlardan kıskanarak kendi aşkına hıyanet etmemesi için onu daima söz ve yemine mecbur ederdi.

Allah'ın işine bak ki, bir aralık adamcağızın işleri bozulmaya başladı. Seneden seneye birbirini takip eden zararlar, ziyanlar neticesinde çiftçi yoksulluğa düştü. Öyle bir dereceye geldi ki yiyecek ekmek bulamamaya başladı. Geçim derdi adamcağızın bir kat daha belini bükerek büsbütün ihtiyar olmasını çabuklaştırdı. Nihayet bir gün karısı: "Efendi! Bu böyle olmayacak! Açlığa tahammül edemiyorum. Kendine mutlaka bir iş bularak bana bir

lokma yavan ekmek olsun getirmelisin!" deyince adamcağız: "A hanım! Şu memlekette çift çubuk sahibi bir adam idim. Bağımda şu kadar yanaşma kullanırdım. Şimdi kendim gidip de yanaşmalık mı edeyim? Özellikle evvelce benim hizmetkârım oldukları hâlde zenginleşmiş bulunan adamlara hizmetkâr mı olayım?" dediyse de geçinmek için işin utanması olamayacağı karısı tarafından ortaya konulunca çiftçi: "Öyle ise haydi Irak'a gidelim. Orada Bağdat derler büyük bir şehir vardır. Bizi kimse tanımaz. Ziraat işlerindeki ustalığım sebebiyle orada bir çiftliğe kâhya olurum geçiniriz." diye evden, tarladan elde ne miktar şey kalmışsa satarak savarak yola çıktılar.

Bir hayli zaman yol gittikten sonra kahvaltı için bir gün bir yerde oturmuşlardı. Orada ihtiyarın aklına yine karısının gençliği, güzelliği gelerek şüpheleri tazelendi. "Hanım! Biz şimdi Bağdat'a gidiyoruz ama ben çok ihtiyarladım. Sen ise genç bir hanımsın. İhtimal ki senin için bin âşık ortaya çıkar. Şimdiye kadar bana karı kocalık hukukuna uymakta eksiklik göstermedin. Orada da buna riayet edecek misin?" deyince kadın: "Ona şüphen olmasın bey! Canım tende oldukça senden başkasının sevgisi benim kalbime girmeyecektir." diye sadakatten ayrılmayacağına yeniden sözler verdi, yeminler etti.

Çiftçi, karısından bu emniyeti alınca, yüreğini rahatlandırmış ve başını karısının dizine koyup tatlı bir uykuya varmıştı ki ata binmiş bir genç Arap çıkageldi. Yakışıklılığı ve inceliği, kadın kısmının akıllarını başlarından alacak derecelerde fettan bakışlı olduğundan, kadın bu delikanlıyı görünce elinde olmayarak, gönlünü kaptırdı. Delikanlı, o memleketin padişahının oğlu idi. O da derhal kadına vurulmuştu. Şehzade kadına: "A güzel hanım! O yanınızda bulunan ihtiyar da kimdir?" diye söze başladı.

Kadın derhâl kocasına verdiği vaatleri, ettiği yeminleri unuttu. O ihtiyarın kendi kocası olduğunu ancak onu sevmediğini ona eş olmakla ne kadar bahtsız bulunduğunu anlatmaya başladı. Söz

biraz daha uzadı. Nihayet şehzadenin: "Haydi sizi saraya götüreyim! Yarın öbür gün padişah karısı ve bu ülkenin melikesi olursunuz." deyince kadın sevinerek ihtiyarın başını yavaşça dizinden indirip yere koyarak, şehzadenin atının arkasına atladı.

Bindikleri at rüzgâr gibi koşup yola düzülür düzülmez, biçare ihtiyar uyanarak eşine seslendi, verdiği söz ve ettiği yeminleri hatırlattıysa da kadın, şehzadenin terkisinde olduğu hâlde kocasına, alaylı bir eda ile üzücü bir cevap vererek gözden kayboldu gitti.

Zavallı ihtiyar ümidini kesmeyerek bunların gittikleri tarafa doğru gidedursun, şehzade ile kadın güzel bir çeşme başına vardıklarında, hem kendileri dinlenmek ve hem de hayvanı dinlendirmek için indiler. Biraz âşıkane sözlerden sonra kadın bir ağacın gölgesine çekildi. Şehzade atını çeşmeden biraz uzakça bir yere bağlamak için tenhaca bir tarafa çekilmişti. Meğer o çeşmeye yakın bir yerde müthiş bir arslan varmış. Sözüne uymayan o hain kadının üzerine hücum ederek parça parça etti. Şehzade, dönüp de kadını arslan pençesinde görünce hemen atının olduğu yere koştu atına binip hayvanı dürterek kaçmaya başladı. Biraz sonra arkadan kadının kocası gelip de karısını arslanın ağzında görünce. "Layık olduğu cezayı bulmuş." deyip üzgün ve mahzun Bağdat yolunu tuttu gitti.

İşte kedi bu hikâyeyi söyleyerek fareyi sözünde durmaya davet etmişti. Fare zaten bu hikmetleri bildiğinden kediye cevap vererek dedi ki:

-Merak etmeyiniz azizim. Ben vefasızlık edecek değilim. Fakat size emniyet edebileceğim zannında iseniz o kadar ahmak olmadığıma da emin olunuz. Sizi buradan kurtaracağım ama öyle bir surette kurtarmalıyım ki bana zarar eriştirmeye mecaliniz kalmasın, o da şu şekilde olabilir. Tuzağın ipini keserim yalnız bir tanesi kalır; onu da tam avcının geldiği anda keserim ki sen bana zarar eriştirmeye muktedir olamayarak kendi başının çaresine bakmaya mecbur olursun. Ben de deliğime kaçarak kurtulurum.

Kedi, buna da razı oldu. Fare, tuzağın bir ipinden başka diğer bağlarını kesmiş, yalnız bir tanesi kediyi tutmaktaydı. O gece fare ile kedi sabaha kadar orada kaldılar. Dostluğa, vefakârlığa dair söz ediyorlardı. Ancak fare kediyle kendi cinsi arasındaki yaratılıştan olan düşmanlığı sebebiyle sağlam bir dostluk mümkün olamayacağını da kediye anlatırdı.

Ertesi sabah erkenden avcı çıkageldi. Gereği gibi yaklaştıkta fare kedinin son ipini keserek deliğine can attığı gibi kedi de tuzaktan kurtulur kurtulmaz soluğu ormanda aldı. Avcı hem avını kaçırdığına hem tuzağın bozulmuş olduğuna üzülerek çekip gitti. Ondan sonra kedi, farenin ziyaretine geldi. Fare, delik ağzına kadar çıkarak kediyle konuşmaya başladı. Kendisinden bu kadar iyilik görmüş olduğu cihetle bundan sonra hiç fenalık etmeyeceğinden emin olmasını istedi. Kedi, türlü yeminlerle güvence vererek delikten dışarıya çıkması için fareyi teşvik ediyor idiyse de farenin inanması kabil midir? "Bu söylediğin sözlerin cümlesini tam bağlılıkla söylemiş olsan bile, benim için inanmak mümkün değildir. Aramızdaki tam zıtlık ve eski düşmanlık, bizi birbirimize dost edemez. Öyle olduğu hâlde bile ben senin bu sözlerine inanayım da dostluğa koyulayım. Bunda hiçbir akıllı, zerre kadar münasebet bulamaz. Dostluk için münasebetleri olmayan kişiler, söz gelişi iş icabı dışında dostluk bağı sözleşmesi etmiş olsalar bile ondan hiçbir fayda hasıl olamayacağından başka, türlü türlü zararlar da hatıra gelebilir. Bir fare ile kurbağa hikâyesi bilirim ki bu hükmü tamamıyla açıklamaya kâfidir." diye fare, düşmanı olan kediye aşağıdaki bir hikâyeyi anlattı.

Fare ile kurbağa

Farenin birisi hoş bir su kenarına yaklaştı. Onu oraya çeken şey bir kurbağanın vak vakları idi. Fare nasılsa bu sesten hoşlanarak kurbağanın velvelelerini en mükemmel bir tarzda söylenen

bir musiki zannettiğinden başını kaldırıp kuyruğunu indirmek ve arkasından kuyruğunu kaldırıp başını kımıldatmak suretiyle şarkıcılar gibi tempo da tutmaktaydı. Nihayet böyle etrafı çın çın öttüren hoş seda sahibi hayvan ile dost olmak istedi. Kurbağa da rıza gösterdi dost oldular. Ondan sonra her gün kurbağa suyun yüzüne çıkarak ve fare de su kenarına gelerek kâh şarkıcı olur, kâh güzel hikâyeler söyleyerek eğlenirlerdi. Ancak fare, vakitli vakitsiz dostunu görmeye geldiği ve kurbağa suyun dibinde bulunduğu zaman, onu oradan çağırmak için ses yetiştiremediğinden bir gün dostuna dedi ki: "Azizim! Böyle birbirimizle haberleşmek hususundaki zorluğu kolaylığa değiştirecek bir tedbir buldum. Bu uzun ipliğin bir ucunu kendi ayağıma ve diğer ucunu senin ayağına bağlayacağım. Ne zaman gerekirse ipi çektiğimiz gibi birbirimizi haberdar etmiş oluruz." Böylece ipi ayaklarına bağladı. Gerçi bir müddet epeyce faydası görüldü ise de bir gün çaylağın birisi fareyi gözetleyerek tam fare deliğinden çıkar çıkmaz yakaladığı gibi havalandığından, bağlı olan ip, kurbağayı da kaldırıp götürdü. Çaylağın gagasından sarkan ip ucunda bir kurbağa bağlı olduğunu görenler: "Acayip! Hiç çaylak kurbağa kapar mı idi? Bunu da yeni gördük!" diye şaşkınlıklarını ortaya koyunca kurbağa hâl diliyle bunlara dedi ki: "Evet! Çaylak denilen kuş hâlâ kurbağalara ilişmemek âdetini muhafaza ederse de bugün benim başıma gelmiş olan şu bela çaylak tarafından olmamıştır. Belki ben dostluk için aramızda hiçbir münasebet bulunmayan fareyle dost olmuş bulunmaklığımın cezasını çekiyorum."

Fare, yaban kedisine bu hikâyeyi söyleyerek iki kimse arasında dostluk için bir sebep, bir münasebet bulunmazsa onların kuracakları dostluktan hiçbir fayda meydana gelemeyip işin sonunda elbette bir zarar hasıl olacağı anlayışında olduğundan, kedi ile kendi arasında ise yalnız uygunsuzluk değil, tabii bir düşmanlık da bulunduğundan, arzu olunan dostluğa mümkün değil rıza

ve emniyet edemeyeceğini beyan eyledi. Nihayet kedi üzülerek dağına ve fare de deliğine çekildi.

Bilge Beydaba, bu hikâyelerle düşman birleşmelerini bozmak için içlerinden birisine yakınlaşmanın akıl ve hikmete uygun olacağını Dâbşelim Şah'a anlatarak, yedinci bölüme de nihayet vermiş ise de okuyucularımız bu hikâyeleri dikkatle okumuşlarsa anlamışlardır ki, hikâyeler asıl istenen ve kastedilen hikmete tamamıyla kabul edilen bir uygulama hâline getiremiyorlar. Zira farenin çekindiği hayvanlar arasında birleşme yoktu. Bundan başka kediyi kendi tarafına çekmek için de hiçbir güçlük bulunmayıp, kedi tuzağa tutulmuş olduğundan, farenin yardımına zaten muhtaçtı. Bundan dolayı bir hile ve tedbir ile düşmanların birleşmelerini arabozuculuğa çevirmenin nasıl olacağını, aşağıda tarafımızdan tertip olunan bir hikâye ile daha başka bir şekilde sunmayı uygun bulduk.

Tilki ve düşmanları

Kurdun biri, çoban köpeklerinin koruma hizmetindeki gayretlerinden dolayı koyun, kuzu gibi şeylerin avından mahrum kalarak açlıktan yorgun düşmüştü. Dişisi: "Canım böyle giderse bizim hâlimiz ne olacak? Sen de ben de helak olacağız. Hâlbuki arslan gibi kaplan gibi hayvanların vaşak veya tilki gibi hizmet edenleri olur. Onlar av bulur arslan da avlar ve cümlesi karınlarını doyururlar. Sen de böyle bir tedbir bulsana?" diye erkeğini teşvik ettiğinden kurt da komşuları olan çakallara müracaat ederek: "Arkadaşlar! Ne kadar olsa aramızda yakınlık vardır. Sizin hâlinizi pek de imrenmeye lâyık bulamıyorum. Geliniz de bari birleşelim, el birliğiyle avlayacağımız avlardan cümlemiz ortak olarak istifade edelim." dediğinde, çakallar bu teklife razı oldular. İçlerinden birisi civarda çok semiz bir tilki bulunduğunu ve bu hilebaz hayvanın

her gece köye girerek birkaç tavuğu birden yakaladığını ve tavuk etiyle can beslemesi sebebiyle onun etinin çok nefis olacağını haber verdi. Kurt, karısı, altı askeri ve çakal, tilkinin aleyhine birleştiler. Cümlesi gelip tilkinin inini kuşatma altına aldılar.

Aslında tilki inlerinde kapı iki taraflı olduğundan, bir taraftan belâ, gelirse diğer taraftan kaçmak mümkün idiyse de çakallar tilkinin bu hâlini bildikleri için, kapıların ikisini de kuşatmıştılar. Tilki, kaçarak kurtuluş çaresi kalmadığını görünce, bir çare bulmaya mecbur oldu. Kapılardan birisinin ta dışına kadar gelen tilki, orada bir çakalın nöbetçi kaldığını görünce: "Buraya ne niyetle geldiğini anladım. Telaş etmez ve gürültü patırtı çıkarmayıp beni dinler isen, seni bahtiyar edecek bir şey söylerim." deyince nöbetçi çakal, arkadaşlarını çağırmak işinde acele etmeyip tilkiye kulak kabarttı.

Tilki dedi ki:

-Sizin cinsinizin tilki eti yemek, âdetleri yoktur. Siz de bizim tilki cinsi yerine güzel piliç, tavuk ve hindi etlerini her şeye tercih edersiniz. Yalnız, köye yaklaşamadığınız ve kümeslere benim gibi gereken ustalıkla giremediğiniz için bana niyetleniyorsunuz. Eğer edeceğim teklifi kabul edersen, köye nasıl yaklaşılır; tavuklar nasıl çalınır, sana öğretirim. "Bundan sonra tövbe yoksulluğa." diyerek refah içinde yaşarsın!

Böyle bir söze hangi çakal kanmaz? Çakal: "Eğer öğreteceğin şeyi doğru öğretirsen ben de söylediğin şeyi yaparım." dediyse de, tilki öyle kolay aldanır ahmaklardan olmadığı için dedi ki:

-Hayır! Senin sadakatine tamamıyla emniyet etmek tedbire uygun düşmez. Fakat öğreteceğim şeyin ne kadar uygun olduğunu anlatmak için yarısını şimdi söylerim. Diğer yarısını da teklifimi, talimatımı yerine getirdikten sonra anlatırım.

Bu anlaşmaya ikisi de razı olduklarından, tilki öğreteceği şeyi aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Dedi ki:

-Sizi tavuk avından alıkoyan şey, kümesteki tavukların yaygaralarıdır. Öye değil mi? İşte bunun çaresi vardır. Siz istersiniz ki tavukları birer birer hem de sağ olarak aşırasınız. Hâlbuki kümese girdiğiniz zaman hiç gürültü etmemeli. Derhâl tavuklara saldırmamalı. Bir tarafta bekleyerek tavukların ilk şüpheleri geçtikten sonra, evvela birisini tam kafasından yakalayarak derhâl boğmalı. Yine telaş etmemeli. Onu alıp götüreceğim diye acele ederseniz iş altüst olur. Birer birer tavukların hepsini boğmalı ve ondan sonra taşımaya başlamalısınız. Sağ tavuk kalmayınca gürültü ve patırtıyı kim edecek?

Çakalın buna tamamıyla aklı erdi. Hele bazı tedbirler daha olduğunu tilki vaat edince, o tedbirleri de öğrendikten sonra bütün köyün tavukları kendi kısmeti olacağına hiç şüphesi kalmadı. Böylece tilki de ondan ne yolda bir hizmet beklediğini anlattı. Aşağıda görüleceği gibi o hizmetin yerine getirilmesi güç bir şey değildi. Tilkiden aldığı talimat üzerine çakal, dişi kurdun yanına sokularak dedi ki:

-Şimdi tilkinin kapısı önünde idim. Orada bir dişi kurt gördüm. Tilki ona güzel, semiz hindilerle ziyafet çekiyordu; hem o dişi kurtla yemek yiyorlar hem de konuşuyorlardı. Sözlerinden anladım ki o dişi kurt, sizin kocanızın sevgilisidir. Kocanız sizi hiç sevmeyip bilakis onun aşkıyla yandığından, sizi buraya özellikle getirmiştir ki, tam fırsat noktasında, ikisi birden üzerinize hücum ederek sizi telef eyledikten sonra evlenebilsinler!

Malumdur ki, dişi kurtlar hem çok kıskanç olurlar hem de erkeklerden daha öfkeli bulunurlar. Dişi kurt, çakaldan bu sözü işitince öfkesinden gözleri karardı. Hemen erkek kurdun yanına sokulup tek kelime bile söylemeden üzerine hücum etti. İki kurt diş dişe, pençe pençeye geldiler. Erkeği helak olduğu gibi, dişisi de ağır şekilde yaralanmıştı.

Bu kavga ve öldürme işi üzerine çakallar da kaçtılar. Böylece tilki de bu tuzaktan kurtuldu.

Bir zaman sonra tilki bir yerden geçerken, evvelce ders vermiş olduğu çakalı yaralı gördü. Sebebini sordukta: "İşte senin dediğin gibi yapayım derken tavukların sahibi beni tüfekle vurdu bu hâle koydu." deyince tilki: "Köye yaklaşırken âdetiniz gereği uluyuşlar attınız mıydı?" Çakaldan "Evet" cevabını alınca: "Öyle ise işte sana bundan sonra öğreteceğim şey de buydu. Tavuk çalmak için köye yaklaştığın zaman çocukların ağlamalarını andıran, o kulak tırmalayan naraları atmamalı idin!" dediyse de bu uyarılar *"ba'de'l-harâbü'l-Basra"*[54] verilmiş bulunduğundan, çakal için bundan faydalanmaya imkân kalmadı, çünkü yarası kurtlanıp gırtlağına ulaşarak bir vakit sonra helak olup gitti.

İşte düşmanın intikamını bozmak için böyle cümlesi anlaşmış olan düşmanlardan birisini kendine çekerek onu diğerleri aleyhine kullanmalı. Fakat kendine çekilmesi gereken düşmanın hırslı bir kimse olması en büyük şarttır.

[54] Ba'de'l-harâbü'l-Basra: Basra yıkıldıktan, iş işten geçtikten sonra.

Sekizinci Bölüm

Kötü niyetli kimselere güvenmemeli

Dâbşelim Şah, bilge Beydaba'dan sekizinci nasihatin de izah ve açıklamasını isteyince bilge dedi ki:

-Ekseriya insanın sözü, işine uygun düşmez. Bazı kimseler o kadar güven verirler ki onlara inanmak lazım gelse, sonraki hareketleri şu gafil olmadan dolayı bir intikam yerine geçer. Bu sebepten, bu çeşit kötü niyet sahibi kişilerin yaltaklanmalarına asla güvenmemelidir.

Dâbşelim Şah sordu ki:

-Bu çeşit adamlarla tamamen karışıp görüşmeyi terk mi etmeli, yoksa onların sözlerine inanmış gibi davranarak idare yoluna mı gitmeli?

Bilge cevap verdi ki:

-Tamamen alakayı kesmeli. Sohbetlerinden kesin olarak çekinmeli. Bilhassa kötü niyet sahiplerinin bir de intikam veyahut tam istifade gibi niyetleri olur ise ondan son derece çekinip kaçınmalı. İşte "İbn-i Medyen ve Kabre" hikâyesi bu hikmeti ortaya koymaya kâfidir, diye aşağıdaki hikâyenin nakline başladı.

İbn-i medyen[55] ve kabre

Yemen ülkesinde kıymetli bir padişah vardı. Kudreti ve talihi tam olup bir kere tanzim etmiş olduğu devlet işleri düzgün olarak devam ettiğinden adı geçen padişah, devamlı bir memnuniyet ve sevinçle zaman geçirirdi. İbn-i Medyen'in Kabre isminde bir de dişi papağanı vardı ki, gerçekten tatlı dilli bir hayvan olduğundan, padişah daima onunla söyleşir eğlenirdi. Bu kuşun yumurtası vardı ve bu yumurtadan yavru çıktığı gün, tevafuk eseri padişahın da bir oğlu dünyaya geldi. Yavrular büyüdüler. Padişah, Kabre'nin yavrusunu kendi evladı gibi sever ve Kabre de şehzadeyi ikinci yavrusu sayardı. O derecede ki Kabre'nin yavrusu padişahın harem dairesinde özel bir şekilde tayin olunan hizmetçiler vasıtasıyla baktırıldığı gibi, Kabre de dolaşmaya çıkarak uzak ülkelere kadar gidip, emsali görülmemiş olan meyvelerden iki tanesini getirir ve birisini şehzadeye, diğerini yavrusuna yedirirdi.

Bir gün Kabre, yine meyve toplamaya gitmişti, yavrusu ile şehzade oynarken kuşcağız kazara şehzadenin elini bir parça gagaladı. Şehzadenin eli birazcık kanadı ancak kuşun bu hareketinden dolayı öfkelenip bu öfkeyle kuşun bacaklarından yakaladığı gibi öyle bir yere çarptı ki, kuşcağızın derhâl canı çıktı. Akşam olup da Kabre iki meyve ile döndüğünde yavrusunu bulamayınca ve bilhassa ölüm şeklini şundan bundan işiterek biçarenin cesedini de görünce, analık sevgisi sebebiyle o kadar üzüldü ki dünyası başına yıkıldı. Kendi kendisine: "Ahmak! Senin padişahlar sarayında ne işin vardı? Bu ormanda bir yuvacık kurmuş olsaydın yavrunu büyütüp istediğin gibi sever ve bahtiyarca bir ömür sürerdin. İşte dünya saadeti, seni böyle evlat lezzetinden mahrum bıraktı." diye uzun uzadıya kendini hesaba çekerek nefsini haklı olarak aşağılıyor ve yaptıklarını çirkin buluyordu.

[55] İbn-i Medyen: "Medyen'in oğlu" anlamına gelen özel isim.

Eğer bu hâlde İbn-i Medyen, adil bir padişah olup da papağanın intikamını kendi oğlundan alsaydı, belki Kabre intikam lezzetiyle teselli bulabilirdi. Fakat İbn-i Medyen, bir kuş yavrusu için oğlunu cezalandırmak yönünü hatırına bile getirmediğinden, bu hâl Kabre'yi daha çok rahatsız etti. Kendi kendine: "Demek oluyor ki bize bir lokma ekmek yedirecekler diye, ciğerparemiz evladımızı da öldürseler hiç ses çıkarmayacağız. Fakat ben zulmün bu derecesine tahammül edemem; padişah benim intikamımı almıyorsa, ben kendi intikamımı kendim alırım." diye intikamcı kuş, intikam almak için fırsat gözlemeye başladı.

Gerçekten gözlediği fırsatı buldu. Bir gün salonda şehzadeyi yalnız bularak, evvela canına kastetmeye niyetlendiyse de yine insaf ederek, kendisini intikamın bu müthiş cazibesinden alıkoydu. Yalnız çocuğun üzerine hücum ederek bir gaga darbesiyle o saltanatın göz nurunun bir gözceğizini çıkarıverdi.

Padişah yanında Kabre'nin bu hareketi, velinimete karşı hainlik sayılsa yerinde görülmez mi? İbn-i Medyen'in yüzünde görülen öfke işaretlerinden, Kabre, kendi hakkında padişahın niyetini sezdi. Şehzadeye kötü niyetinden dolayı elbette kendisinin de cezalandırılacağına hükmederek, artık kırlarda yaşamak mecburiyetinde olduğunu anladı. Tam padişah yanına yaklaşırken papağan, sarayın penceresinden fırlayıp karşıdaki küçük köşkün saçağına kondu.

İbn-i Medyen, papağanın bu kaçışından maksadını anlamakla beraber, kendi maksadını ona anlatmak ve bazı ahmak aldatan sözlerle papağanı tutup intikam almak niyetinde olduğundan hile ve aldatma diline çeki düzen vererek dedi ki:

-Ne kaçıyorsun Kabre? Ben geldiğim zamanlar sen böyle kaçmamalısın?

-Yanınızda nasıl bir cinayetle kabahatli olduğumu bildiğim için başımı kurtarmaya çalışıyorum. İnsaf ve mürüvvetiniz olsa, bu işte kabahatin benim olmadığını ve benim yalnız intikam

mecburiyetiyle şehzadenin gözünü çıkarmış bulunduğumu anlardınız. Sizde bu insaf ve mürüvvetin mevcut olmadığı, evladımı öldürmüş bulunan şehzadenize hiçbir şey yapmamış olmanızla sabittir. Bundan dolayı benim için, artık emniyetle buralarda kalmak imkânı kalmamıştır.

İbn-i Medyen, zeki kuşun bu sözlerine kalben hak veriyor idiyse de, maksat kuşu kaçırmamak olduğundan, inanması için yeni sözler söylemekten geri durmadı.

Dedi ki:

-Hayır ey Kabre! Hayır! Beni yanlış anlamışsın! Gerçi ben, oğlumu uğrattığın sakatlıktan dolayı çok üzüldüysem de bu konuda senin intikam hakkını nasıl inkâr edebilirim? Sen yine iyilikseverlik edip benim katil oğlumu yalnız kör etmekle yetinmişsin. Öldürmede hakkın olan dereceyi bile bulmamışsın. Boşuna benden ayrılıp gitme. Yine evvelki gibi sohbetimize devam edelim.

Kabre, bir üzüntülü tebessümle güldü.

Dedi ki:

-Her ne zaman oğlunuzu görseniz körlüğünden dolayı, benim hakkımdaki gazabınız artacaktır. Doğrudan doğruya bunun için beni öldürmeyecek bile olsanız, elbette dolaylı olarak bir kusurumu bulup yine intikamınızı alacaksınız. Ben size fenalık ettim. O fenalığa mukabil bana iyilik edecek değilsiniz. Fenalık edenlere hiç iyilik gelir mi? Fenalık daima sahiplerini, kendi yaptığı kötülüğün cezasına uğratır. *Dânâdil*[56] ismindeki bir temiz yaratılışlı zahitle, haramiler arasında meydana gelen hâl de bunu gösterir, diye papağan, İbn-i Medyen'e aşağıdaki hikâyeyi nakletti.

Dânâdil ve haramiler

Bağdat civarında bulunan Rakka şehrinde bir zahit vardı. Yalnız ibadetle elde ettiği keramet dereceleriyle kalmayıp fen ve

[56] Dânâdil: "Gönül gözüyle her şeyi anlayan" anlamına özel isim

din ilimlerinde de tam ve geniş bilgi sahibi olduğundan, bütün cihan yanında hatırı vardı ve çevresinin gönüller sevgilisi sayılırdı. Bu zata onun için "Dânâdil" denilirdi. Bir aralık Hac borcunu yerine getirmek için muktedir olabildiği sefer hazırlıklarını tamamlayarak Kâbe'ye gitmek niyetiyle çöle düştü. Epey vakit yol aldıktan sonra önüne haramiler çıkarak bîçareyi soyup öldürmek istediler. Dânâdil: "Yâhu maksadınız malımı almaksa onda hiç zorluk yoktur. Zaten sizi zengin edebilecek kadar bir şey değilse de mademki tamah ediyorsunuz olanca malımı alınız. Tek canıma kıymayınız. Haşa ölümden korktuğum için değil, varıp Kâbe'ye yüz sürmekten mahrum kalmamak için, sizden hayatıma müsaade istiyorum." diye yalvarmaya başladıysa da haramiler bu biçareyi sağ bırakırlarsa, kendilerini hükümet subaylarına haber vererek yakalatır düşüncesiyle, mutlaka canına da kastetmek istiyorlardı.

O aralık gökten binlerce kuş geçiyordu. Zahit bunlara yalvarırcasına seslenerek: "Ey Allah'ın yaratıkları! Bakınız şahit olunuz bu adamlar bana ne yaman zulüm ediyorlar! Cenab-ı Hak uğramakta olduğum mağduriyeti görüyor ve biliyorsa da ondan başka hiçbir kimseye feryadımı işittirmek kabil değildir. Bari size feryat edeyim ey kuşcağızlar!" diye bağırmaya başlayınca, haydutlar gülüşerek zahidin ismini sordular. "Dânâdil" cevabını alınca, daha çok kahkaha koparıp içlerinden birisi: "Senin ismin, anlamına uygun değilmiş. Dânâdil olan bir adam hiç kuşlardan ricada bulunur mu? Sen ne akılsız adam imişsin? Seni öldürmek o kadar büyük bir kayıp olmayacak." diye zulüm ve eziyet kılıcını sallayıp biçareyi şehit ettiler. Diğer yolcular, o yerden geçerken Dânâdil'in cesedini görerek öldürülme haberini her tarafta ilan edince, böyle mübarek bir adam için Irak civarının her tarafında umumi matemler tutulmuştu.

Aradan bir zaman geçtikten sonra, bir şehirde panayır kurulmuştu. Civar şehirlerin halkı gelerek orada toplanmışlardı.

Dânâdil'i şehit eden haydutlar da panayıra gelmişlerdi. Allah'ın hikmeti, öldürmenin olduğu güne şahit olan binlerce kuş da o gün panayır yerinden geçerek ve katillerin etraflarına üşüşerek cıvıldaşmaya başladılar. Katillerden birisi yine alay edercesine arkadaşlarına: "Sakın bu kuşlar öldürdüğümüz Dânâdil'in intikamını almaya gelmesinler?" demiş ve bu lakırdıyı halktan birisi işitmiş olduğundan, durumu halka haber vererek zaten Dânâdil'in öldürülmüş olmasının tesiriyle üzgün bulunan halk, katiller üzerine hücumla cümlesini idam edilmek suretiyle yok etmişlerdir.

Kabre isimli papağan, padişah İbn-i Medyen'e bu hikâyeyi naklederek, fenalık edenlerin elbette ettikleri fenalığın cezasını çekecekleri bilindiğinden bahisle, bu korku ve çekinme kendi kalbinde bulundukça, padişahın kendisini ortadan kaldırmasından bir türlü emin olamayacağını bildirdi. Ve mutlaka başını alıp gitmek arzusunda ısrar etti. İbn-i Medyen, kuş bir kere giderse bir daha dönmeyeceğini bildiğinden papağanı kandırıp ele getirmek arzusunu bir türlü yenemiyordu. Bu sebepten dedi ki:

-Ey Kabre! Söylediğin hikâye bizim maceramıza uygun düşecek hikâyelerden değildir. Gerçi fenalık edenlerin mutlaka fenalık bulacaklarına zerre kadar şüphe edilemezse de sen, fenalık etmedin ki fenalık bulasın. Asıl fenalığı eden oğlumdu. Sen nispeten intikamını en zararsız şekilde aldın. O da cezasını zararsız şekilde buldu. Farz edelim ki sen kabahatli bile olsan bilmez misin ki benim âdetim daima bağışlama ve iyilik etme yönünedir? Ben, kin ve intikamı utanacak işlerden sayarım. Merhamet ve bağışlamayı kendime şan bilirim. Gel sen de kerem et. Bunca zamanlık dostluğumuzu mahvedip gitme.

Hikmetli söz söyleyen papağan, padişahın bu sözlerindeki ciddiyetine inanmamakta ısrar etti ve dedi ki: "Gerçi intikam denilen şey büyüklük şanına asla uygun düşmez ise de cümlemizin yaratılışı bu hakikati bilmekle beraber, bizi yine intikama

sevk eder. Siz benim velinimetim olduğunuz hâlde, ben sizdeki intikamımı almaktan kendimi menedemeyip oğlunuzun gözünü çıkarmış bulunduğum hâlde, siz bendeki intikamınızdan nasıl vazgeçeceksiniz? "Evladımız, ciğerparemiz" deriz. Başkalarına nispetle oğlumuz, bizim kendi nefsimiz sayılır. İnsan ise nefsini hiçbir kimseye değişmez. Size işittiğim *Mehistî*[57] isimli kız ile validesinin hikâyesini arz edeyim." diyen papağan aşağıdaki hikâyeyi anlatmaya başladı.

Mehistî ve annesi

Bir ihtiyar kadının Mehistî isminde çok güzel bir kızı vardı. İhtiyar, bu kızı o kadar severdi ki hatırına kızının ölümü geldikçe: "Aman Yâ Rab! Azrail kızımın canını alacağına benim canımı alsın. Kızım öleceğine ben öleyim." diye dualar ederdi. Hele bir aralık kızı hasta olunca yaşlı kadının bu dualarla uğraşması bir kat daha artarak, ettiği duaları gözyaşlarıyla yapar oldu. İhtiyar kadının bir de siyah ineği vardı. Bir gün kırdan gelerek doğruca mutfağa girmiş ve başını bir büyük su küpünün içine sokup su içtikten sonra, başını çıkaramamıştı. Hayvancağız başı küp içinde bulunarak etrafını görmeksizin körü körüne şuraya buraya saldırır ve acı acı haykırırdı. İneğin bu hâli tam ihtiyar kadının yine kızına karşılık kendi canını Azrail'e vermesi için Cenab-ı Hakk'a dualar eylediği zamana rastladığından, yaşlı kadın mutfaktan dehşetli ve müthiş bir sesin geldiğini duyunca duyduğu bu seslerin Azrail'in sesi olduğuna hükmeyledi ve derhâl ölüm korkusuna kapılarak: "Aman yâ Azrail! Hasta ben değilim. Kızımdır. Ona karşılık kendim ölmek için verdiğim sözden caydım." diye canın ne kadar tatlı olduğuna kendisi de inandı.

Papağan, şu hikâye ile padişaha anlattı ki, insanın canı kendisine ne kadar tatlı ise evladı da o kadar tatlı olduğundan, sevgili

57 Mehistî: "Ağır başlı" anlamına gelen özel isim.

evladı hakkındaki niyetten dolayı hiçbir kimseye affın ihtimali yoktur. İbn-i Medyen, Kabre'nin bu hikâyesini de beğenmedi. Sözlerini yine kabul etmedi.

Dedi ki:

-Aslında oğlum benim için pek kıymetli ise de sen bana daha çok kıymetlisin. Zira henüz oğlum bu dünyada yok iken sen benim canım, cananımdın. Her zaman seninle sohbet edip eğlenirdim. Oğlum doğduktan sonra onun muhabbetini senin muhabbetine kattım. Oğlumu yalnız kör etmekle kalmayıp tamamen helak bile etmiş olsaydın, yine senin sohbetin ile eğlenip teselli bulacaktım. Hâlbuki sen beni terk edip gidersen, bu ayrılışın acısını ne ile çıkarabilirim? Bizim şu hâlimiz aynıyla "Padişah ve Çalgıcı" arasındaki meseleye benzer.

Kabre, bu "Padişah ve Çalgıcı" hikâyesini bilmediğinden nasıl olduğunu İbn-i Medyen'den sordu. O da hikâyeyi aşağıdaki şekilde nakletti.

Padişah ve çalgıcı

Padişahın birisinin bir çalgıcısı vardı ki gerek sesinin güzelliği ve gerek her çeşit sazı çalmaktaki mahareti ile padişahı daima eğlendirirdi. Bu sebeple padişahın çalgıcıya olan muhabbetine nihayet yoktu. Bir aralık padişah, çok güzel bir köle satın alarak musiki öğrenmesiyle ilgili olarak yetişmesi için çalgıcıya havale eyledi. O da elden geleni esirgemeyerek çocuğa o kadar güzel dersler verdi. Çocuk o derecelerde gayretle çalıştı ki az vakit zarfında ustalıkta üstadını bile geçti. Hem sazı sözü yolunda ve hem yakışıklılığı yerinde olan bu yiğidin, padişaha yakınlığı arttıkça çalgıcı hasede düştüğünden köleyi öldürmeye karar verdi ve düşündüğü şeyi yapıp köleyi öldürdü. Padişah, kölesinin öldürülmesine üzüldü ve adalet hükmünün gereği, çalgıcının idamını emretti. Tam çalgıcıyı idam sehpasına götürerek kafasını kesecekleri

zaman padişah: "Ey çalgıcı! Benim kölemden hoşlanmam, yalnız onun Tanrı tarafından verilmiş güzelliğine bakmaktan ibaret idi. Musikiden hoşnutluğum ise hep seninle tamam oluyordu. Münasebetsiz bir haset yüzünden beni bu zevkten mahrum ettin. Seni öldürmeyeyim de ne edeyim?" deyince, çalgıcı üzüntüyle gülerek: "Sizi zevkinizin bir kısmından, köleyi öldürmem sebebiyle ben menettimse, diğer kısmını da siz beni öldürmekle kendiniz mahvetmiş olursunuz." cevabını verdi. Gerçekten padişah çalgıcı katledilirse musiki yüzünden, zevki tamamen bozulmuş olacağını gördüğünden çalgıcıyı affa mecbur oldu.

İbn-i Medyen papağana bu hikâyeyi söyleyerek: "Oğlumu tamamıyla öldürmüş bulunsaydın beni dünyada iki sevdiğimin birisinden mahrum etmiş olurdun. Oğlumun gözünü çıkarmakla gerçi sana olan sevgimde bir azalma oldu amma bu seni öldürtmem anlamına gelmez. Eğer öyle yaparsam iki sevdiğimden biri kör, biri de ölü olur ki bunu istemem." dediyse de, papağan yine kanmadı. Ve: "Ey melik! Elbette kalp kalbe karşıdır. Ben kendi kalbimde evladımın şehzadeniz tarafından helak etmesinden dolayı ne büyük bir acı görüyorsam, sizin de kalbinizde şehzadenizin körlüğünden dolayı ne büyük bir acı bulunduğunu anlarım. Ara yerde böyle iki taraflı bir acı bulunduktan sonra, bundan sonra bizim evvelki dostluğumuz üzere geçinmemiz hiçbir şekilde beklenemez. Nafile sözü uzatmayalım. Ben de yoldan kalmayayım. Sizi Rabbime emanet ettim. Kalkayım gideyim." dedi. Artık papağanın inadında bu derece ısrardan dolayı padişahın da haklı olarak canı sıkıldı. "Ben sana dostça geçinmekte devam için nasihat verdikçe, sen hep karşı koyarak imkânsızlığından bahsediyorsun. Kabahat bende ki nasihat kabul etmezlere mutlaka nasihat dinleteceğim diye, kurda söz kabul ettirmek isteyen zahide benzedim." deyince papağan bu hikâyenin nasıl olduğunu padişahtan sordu. O da aşağıdaki hikâyeyi nakle başladı.

Zahit ve kurt

Zahidin birisi yolda giderken bir kurda rast geldi. Kurdun karnı ziyadesiyle acıkmış olduğundan o civardan geçmekte bulunan bir sürü koyunu izlemekteydi. Zahit, kurdu görünce: "Dur ey zalim! Dur! Sana biraz nasihat vereyim." diye kurdu durdurdu. Ve: "Biçare, zavallı kuzucağızlardan, koyunlardan alıp veremediğiniz nedir? Hem onların canlarına kıyarsınız, hem sahiplerini üzersiniz. Buna Cenab-ı Hakk'ın rızası var mıdır? Niçin bu kan içicilikten vazgeçmezsiniz?" yollu birçok öğütler verdi. Hiç kurt nasihat kabul eder mi? Zahit, söyleyebileceği kadar söyleyip de sözünü bitirdikten sonra kurt: "Bu kadar zamanı boşuna sözler dinlemekle geçirdik. Bari vaktimizin bundan sonrasından istifade edelim." diye kuyruğu omuzladığı gibi yine koyun sürüsünün arkası sıra koştu gitti.

İbn-i Medyen bu son fıkra ile papağanının nasihat kabul etmez olduğunu yüzüne vurarak papağan da padişahı reddetmedi.

Dedi ki:

-Evet padişahım! Ne kadar öğüt vermiş olsanız, bence kabul ihtimali yoktur. Zira aramızda bir kere düşmanlık ortaya çıkmış ve hatta kan bile dökülmüştür. Düşmanın nasihatini kabul eden kişinin ahmak olduğuna inanmalıdır. Benim sizin aleyhinizde kötü niyetim olduğu gibi, sizin de benim aleyhimde kötü niyetinizin bulunması muhakkaktır. Bilgeler ise kötü niyet sahibi kişilerin sözlerine asla kulak verilmemelidir düşüncesinde bulunmuşlardır.

İbn-i Medyen, bu defa papağanı aldatıp ele geçiremeyecekse bari bundan sonra onu ele geçirip hakkından gelmek mümkün olup olamayacağını yoklamak istedi. Bu sebeple Kabre'ye dedi ki:

-Peki! Sana bu defalık ruhsat vereyim. Çocuğunun ayrılığından dolayı hâliyle üzüntülüsün. Git, gez, gönlünü, gözünü aç! Yine buraya gel olmaz mı?

Bu söz üzerine papağan güldü: "Bu sözünüz bir Arap ile Çörekçi'nin hikâyesini hatırıma getirdi." diye aşağıdaki bir hikâyeyi daha söylemeye başladı.

Arap ve çörekçi

Çöl Araplarından birisi Bağdat şehrine gelmişti. Bir çörekçi dükkânı gördü. Bir tarafında nar gibi kızarmış ekmekler, bir tarafta pamuk gibi pideler, tepsiler üzerinde güzel börekler, simitler, çörekler! Çöl arabının ağzının suları aktığından dükkâncıya: "Şunlardan istediğim kadar yemek için kaç para istersin?" sorusunu yönelterek "Yarım altın." cevabını alınca "Peki! Al işte altının yarısını. Ben şuraya Dicle kenarına gidiyorum. Şu ekmeklerden oraya getir de yemeye başlayalım." dedi. Çörekçi yiyecek getirmeye ve Arap, suya batırıp batırıp yemeye başladı. O kadar yedi ki altının yarısı değil bir ve hatta birkaç altın yediği miktarı ödeyemeyeceğini dükkâncı görünce: "Yahu ne zamana kadar yiyeceksin?" sualini sordu. Arap da: "Kâinatı yaratan Cenab-ı Hak-k'a yemin ederim ki şu dereden su aktığı müddet ben de yemeğe devam edeceğim." cevabını verdi.

Kabre, padişaha bu hikâyeyi söyleyerek bir kere başını alıp çıktıktan sonra bir daha ömrü oldukça geri dönmek ihtimali bulunmadığını anlattı ve hemen arkasından çöle doğru kanat kaldırarak uçtu gitti.

Bilge Beydaba'nın bu hikâyelerle Dâbşelim Şah'a anlatmak istediği hikmet, kötü niyet sahiplerinin tatlı sözlerine inanmamaktan ibaret olup İbn-i Medyen ile Kabre hikâyesinde kötü niyet, İbn-i Medyen'e bağlanmış ve onun hoş sözlerine aldanmamak hikmeti de papağana verilmiş ise de biz haddimizi aşarak bu hikâyenin asıl arzu edilen hikmete tam bir uygunluğunu görememişiz. Yine bu hikmeti tasvir için işittiğimiz başka bir hikâyeyi tercih etmişizdir ki aşağıdaki gibi arz eyleriz.

Kurt ile kuzular

Kurdun birisi bir ağılda kuzuların kapatılmış olduğunu görünce, köpeklere ve çobana kendisini göstermeksizin yavaş yavaş sokulmuş. Demiş ki: "Çocuklarım! Sizi buraya hapsedenler ne insafsız adamlarmış. Validelerinizi ipek gibi otlu bir çayıra götürmüşler sizi buraya kapatmışlar. Haydi sizi de oraya götüreyim." Kuzulardan bazısı bu söze kanmak üzereyken içlerinden birisi: "Aman bu hayvanın sesi ne kadar dehşetli. Bunun sözlerine inanmayalım." diye diğerlerini uyardığından, kurdun sözünü kabul etmemişler. Kurt oradan gidip biraz dolaştıktan sonra yine gelmiş. Bu defa sesini inceltерek ve tavrına mümkün olabildiği kadar yumuşaklık vererek yine evvelki sözlerini tekrar etmiş. Yine kuzular aldanmak üzereyken evvelki kuzu arkadaşlarını uyarmaya gayret etmiş. Kuzulardan bazıları: "Canım! Bunun sesi o gelen hayvanın sesi gibi müthiş değil pek yumuşaktır. Bundan korkmayalım." deyince, doğru yolu gösteren kuzu cevap vermiş ki: "Gerçi sözü tatlı ve yumuşak ise de söylediği söz yine evvelki sözdür. Bizi götürmek istediği otlak, selamet ve saadetimiz için uygun bir yer olsaydı, analarımız bizi oraya götürürlerdi. Bu hayvanın elbette kendiliğince bir maksadı vardır ki ısrarla bizi kandırmaya çalışıyor."

Böyle kötü niyet sahibi kişilerin sözlerine kulak vermemek lüzumunu belirtmek yolunda şöyle bir hikâye de işitmişizdir.

Kimyager

Bu hikâyede kimyacı dediğimiz zat, cisimleri inceleyerek bunları sanayiye kazandırıp medeniyetimiz için gereken şeyleri meydana getiren faydalı insan değildir. Eski zamanlarda güya bazı birleştirmelerle bakırı altın yapmak davasında bulunan şarlatanlara kimyager denilmiştir. Bunlardan birisi zengin bir ada-

mın yanına gelerek kimya ilmindeki ustalığını anlatmaya başlar. Kimya kuvvetiyle taşı toprağı altın edeceğini iddia ederek bu işin üstünlüklerini o derecelerde meth ü sena eyler ki, zengin adam şu ilmi biraz da kendisi tecrübe etmeye karar verdi.

Bu adamın akıllı bir zevcesi vardı kocasına: "Bey! Siz o şarlatan herifin sözlerine bakmayınız. Cenab-ı Hakk'ın bakır yarattığı daima bakır ve altın yarattığı daima altın kalır." diye nasihatler verdiyse de şarlatan kimyager, biçare zengini o kadar ikna etmiş ki, taşı toprağı altın edeceğine dair adamcağızın ortaya koyduğu batıl itikadı bozmak şöyle dursun, kimyager ona yapacağı kimyaları güya lütfen yapacak imiş, yalnız kendi servetini arttırmak için yapacak imiş, iddiasında bulunduğundan, zevcesinin her nasihatini reddetti.

Altın yapma işine başlandıktan sonra kimyager efendi, beş-on dirhemlik altın parçaları elde ederek kuyumculara gösterince, elde ettiklerinin saf altın olduğuna şüphe kalmayarak altın fiyatıyla para edeceğini söylerler. Bir zaman sonra görülen lüzum üzerine zengin efendi, pederinden kalma bir çift altın leğen ve ibriği zevcesinden ister, zevcesi sandık odasına baktığı zaman, altın leğen ibriklerin hurdalanıp kimyaya katıldığını ve bir miktarının da kimyagere kimya olduğunu, sandık odasının darmadağınık hâlinden anlayınca, durumu kocasına bildirdi. Adamın ayakları suya erdiyse de kimyager efendi sırra kadem basmıştı.

Kötü niyet sahiplerine aldanmamak ister misiniz? Söylediği sözleri hikmet terazisiyle tartınız. Eğer sizin faydanızı sizden çok gayretle arıyorsa, o adamdan şüphe ediniz. Hiçbir kimse size sizin nefsiniz kadar dost olamaz. Bu gayrette aşırılığa varanların elbette niyetlerinde fesat vardır. Ne kadar yaltaklanırsa yaltaklansın inanmayınız.

Bilge Beydaba'nın söylediği İbn-i Medyen ve Kabre hikâyesinde dikkatli bakışınızı İbn-i Medyen'in papağanı oradan ayrıl-

masını engellemek için ısrar ve zorlamalarına dikkat ediniz. Hiç şüpheniz kalmasın ki, akıllı papağana en çok şüphe veren şey, İbn-i Medyen'in bu ısrarı ve sevgi ısrarındaki bu telaşı olmuştur.

Dâbşelim Şah'ın mağarada keşf ettiği on dört nasihatten sekizincisini Bilge Beydaba, bu suretle halleyledikten sonra, sıra dokuzuncusuna gelmiş ve bunun üzerine dokuzuncu bölüm aşağıdaki gibi açılmıştır.

Dokuzuncu Bölüm

Affın şiddete üstünlüğü

Dâbşelim Şah, Bilge Beydaba'ya: "Ey bilge İbranice nasihatin dokuzuncusu, padişahların, cezayı hak etmiş olanlar hakkında, cezayı hak etmiş bile olsalar, merhamet ve affı tercih etmesindeki hikmete dairdi. Bu hikmetin de şerh ve izahına yardım buyurur musunuz? Bir padişah, kendi dergâhında suç ve günah eseri görürse onu affedip gizli mi tutmalıdır? Yoksa cezayı yerine getirmeyi mi tercih etmelidir?" Bilge Beydaba dedi ki: "Padişahım! Gerçi kabahatliye ceza vermek adaletin gereği bir siyasettir. Lakin bu hâl bir dereceye kadar uygun iştir. Bazı zamanlar olur ki, bir padişah, kullarının olur olmaz kusurlarını şiddetle cezalandırırsa, kullarına bıkkınlık gelir. Bazı da ortaya çıkar ki, suç ve günahı bulunan bir kul, işlediği suçtan dolayı cidden pişmanken o suçu affedilecek olursa, hakikaten nefsini düzeltmesi imkânı bulabilir. Eğer cezasında acele gösterilirse, işi kibirliliğe ve inatlaşmaya vardırarak, arzu edilen nefsini düzeltme meselesi hiçbir zaman mümkün olmayabilir. Bilhassa, kız gibi utangaç olan padişahlar için merhamet ve af büyük bir lezzeti gerektirir. Büyük padişahlardan birisi: "Suçluyu affetmekten ne büyük lezzetler aldığımı kullarım bilseler idi, bana yaranmak için cümlesi suç işlerdi." demiştir. As-

lında, kabahatliye ceza vermemek diğer suç işlemeye kabiliyetli olanların cesaretlerini arttırırsa da, şiddette aşırılık yapmaktansa af ve hoş görmede iyilikseverlik, elbette tercih edilir. Bir arslanla çakal hikâyesi bu hikmeti çok güzel anlatan hikâyelerdendir.

Dâbşelim Şah, o hikâyenin ne surette olduğunu sorunca bilge Beydaba da aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Arslan ve çakal

Hint diyarında *Ferîse*[58] isminde bir çakal vardı. Akıl ve kavrayışta benzerleri arasında seçkin olduğu gibi kulluk ve dinî kapasitesi de öyle bir dereceye varmıştı. Bir kimseye eziyet ve zulüm etmek ve bir kimsenin hakkını yemek şöyle dursun yaratılış ve tabiatı et yemekten ibaret iken istek ve arzularına da boyun eğmeyerek nefsini terbiye ede ede bütün et çeşitlerini kendisine haram etmişti. Yalnız ot ve kök ile gıdalanmayı alışkanlık hâline getirmişti.

O civarda akar suları, yeşil ağaçları ve çeşitli meyve ve çiçekleri, cennet bağlarını andıran hoş bir yerde Kâmcûy[59] nâmında bir arslan, hükümdarlığını ilan ederek kaplandan, sırtlandan, kurttan ve tilkiden teşkil eylediği vezir ve amirlerine hakkıyla başkanlığını yerine getirmekte ve koruması altına giren bütün halkını refah ve saadet içinde yaşatmaktaydı.

Bir gün Kâmcûy'un meclisinde, Allah'ı seven kişilerin, büyüklerin hâllerinden bahsolunurken, *Ferîse* adlı bir çakalın da asrının birinci derecede züht ve takva sahibi kişilerinden olduğundan bahisle, iyi hâli arslana tavsiye olunarak, nihayet Kâmcûy'un Ferîse hakkında teveccüh ve aşırı sevgisine sebep oldu. Hizmetlilerinin ileri gelenlerinden heyeti, bir vekiller topluluğunu, o hayvanların velisi yanına gönderip, kendi saltanat makamına gelip kendisiyle

58 Ferîse: "Ferasetli, çabuk kavrayışlı" anlamına özel isim.
59 Kâmcûy: "İsteğine erişmek isteyen" anlamına özel isim

görüşmek zahmetini kabul ettiği takdirde çok memnun kalacağı haberini saldı.

Padişahlar, yer üzerinde Allah'ın yardımcıları olması hasebiyle, her bir emir ve yasaklarına itaat, cümle için bağlılık borcunun gereği olduğundan Ferîse, padişahın davetine uyarak kalktı Kâmcûy'un ikametgâhına geldi. Arslan ve Ferîse sohbete başladılar. Zahit çakalın tasavvufa uygun fikirleri ve şeyhe yakışır sözleri, Kâmcûy'un fazlasıyla dikkatini çekerek, böyle temiz görünüşlü bir zatın daima sohbetiyle manevî nimet yolunda yürümeyi arzu etti. "Böyle vahşî çölde yalnız ve tek başına yaşayacağınıza, şuracıkta birlikte yaşamış olsak fena mı olur? Aslında sizin gibi zahitler, daima yalnızlık köşesini kalabalığa tercih ederlerse de malumunuzdur ki, birliği çoklukta aramak dervişlik şanına daha ziyade uygundur" yollu ikna edici sözlerle Ferîse'nin orada kalmasını rica etti. Ferîse de padişaha itaati bozmamak için arslanın ikametgâhında kalmaya rıza gösterdi.

Farîse, gerek manevî feyzinden gerek zekâ ve anlayışından istifade için işlerin nasıl yapılacağı yönünde her hususta fikrinin sorulması üzerine öyle bir dereceye ulaştı ki başbakan olmak derecelerini de geçti. Lakin şu dünya ikbaline asla aldanmayıp birlik çölünde nasıl kanaatkârca yaşamakta idiyse, vahşi hayvanların sultanı olan arslanın ikametgâhında da o kanaatla yaşayarak bir damla kan içmemekte ve bir lokma et yememekte hâlâ devam ediyordu.

Ferîse'nin gerek şu namuslu hâli ve gerek arslanın yanında ulaştığı talih bolluğu, diğer vezir ve devletin ileri gelenlerini tabiatıyla kıskandırmaya başladı. Zeki çakal, bu çekememezliğin başlangıcını görünce, sonuçların ortaya çıkmasından evvel, delil göstererek bir gün arslanın huzuruna vardı ve o zamana kadar kendi hakkında göstermiş bulunduğu iltifat ve yardıma teşekkürler ederek, bundan sonra yine yalnızlık köşesine çekilmesine

müsaade vermesini rica etti. Kâmcûy için bu ricayı kabul etmek kabil midir? Ayrılma sebebini tekrar tekrar sorarak, öyle olur olmaz şüpheler ile kendisini terk etmemesi için ricada ısrar etti. Ferîse, kapı yoldaşlarında, başlangıcını hissettiği haset ve düşmanlık işaretlerinden, asla bahsetmeyerek dedi ki:

-Padişahım! İstifama sebep hizmetinizde tabiatıyla dünya işleriyle meşguliyeti artırmış olmamdır. Ben şimdiye kadar dünya devleti için çalışmayıp, ahiret dünyası için çalışmaktaydım. Bir zamana kadar gerçi çoklukta birlik aramaya ve kalbimi dünyaya meyilden alıkoymaya çalıştımsa da şimdi görüyorum ki, işin bundan sonrası için muktedir olamayacağım. İnsan bir şeye tamamıyla alışıp ondan sonra ikinci şeyi kendisine alışkanlık edinirse bir daha ondan kurtulmak zor olur.

Bu sebepten, bazı sineklerden ibret alan zahidin fıkrası hatırıma gelerek, ben de o zahidin aldığı ibretten hisse sahibi olmak istiyorum.

Kâmcûy, bu zahit hikâyesinin ne olduğunu sorunca, Ferîse aşağıdaki hikâyeyi anlattı.

Hırslı sinekler

Kalp gözü açık dervişin birisi, daima vaktini geçirdiği dağdan şehre inip çarşıda geziniyorken kendisini tanıyan bir helvacının dükkânı önüne gelince, helvacı ayak basma şerefiyle dükkânına girmesini dervişten ricaya başladı. Derviş, o ricayı kabulde bir zarar görmeyerek dükkâna girdi. Helvacı da misafiri aziz tutmak ve ikram etmek için en saf baldan bir kâse bal doldurup önüne koydu. Sineklerin bal için rağbetleri pek meşhur değil midir? Balın kokusunu alan sinekler, kâse etrafına toplanmaya başladılar. Bazıları kâsenin içine kadar girmiş, bazıları da kenarında kanat yıkamakta idi, o vakit helvacı: "Sinek murdar değil ise de mide bulandırır." fehvasınca misafirinin midesi bulanmasın diye hemen

eline bir sineklik alarak kâse üzerinde sallamaya başladı. Bal kâsesinin etrafında ve kenarlarında dönüp dolaşan sinekler derhâl kaçtılar. Fakat kâsenin ta orta yerine kadar ilerlemiş bulunanlar, kaçmak için kanat açtıklarında zaten ayakları bala yapışmış olduğu için kanatları da yapışıp kalarak ölmelerini beklemek lazım geldiğini, kendileri de anlayıp canlarını teslim ettiler. Misafir derviş, sineklerin bu hâlinden ibret aldı. Hemen dükkândan kalkıp gitmeye davrandı. Helvacı, acele etme sebebini sorunca derviş dedi ki: "Azizim! Şu bal kâsesini görüyor musun? İşte bu kâse âdeta bizim dünyamızdır ki, nice çeşit çeşit lezzetler toplanmış olduğundan, sinekler buna tamah eyledikleri gibi biz de dünyaya tamah eyleriz. Eğer bizler kâsenin kenarındaki sinekler gibi ayaklarımız dünyaya ait şehvet ve lezzetlere yapışmadan kendimizi kurtarmak için acele edersek ihtimal ki kurtulabiliriz. Fakat, kâsenin ortasına kadar ilerlemiş bulunan sinekler gibi dünyaya ait zevkler cehennemine düşersek, sonradan senin sineklere yelpaze sallayışın gibi bizi doğru yola getirecek olsalar bile, yine kendimizi kurtaramayıp o anaforda yok olmamızı beklememiz gerekir. Ben, bugün şehre biraz gezinmeye gelmiştim. Siz beni dükkânınıza davet ettiniz. Yalnız bu nezaketle kalmayıp ikramı ile nezaketinizi artırdınız. İşte yavaş yavaş beni dünya lezzetlerine alıştırmaya başladınız. Dünya lezzetine tamah ve rağbetim her gün bu nispette artacak olursa, pek yakın bir zamanda ben cümlenizden ziyade dünyayı seven olur kalırım."

Ferîse, Kâmcûy'a bu hikâyeyi anlattıktan sonra dedi ki:

-Padişahım! Lütfunu'zun gölgesinde ben de dünya talihine meyletmeye başladım. Eğer şimdilerde kendimi kurtarabilirsem ne güzel! Eğer biraz daha dünya lezzetlerine dalacak olursam, bir daha kendimi kurtarmak zor olur.

Kâmcûy, hayvanların velisi olan çakalın bu sözünü kabul ve tasdik edemedi. Kendisi gibi maddi ve manevî feyizlerden büyük

nasibi olan bir velinin ihtiyar dünyaya hiçbir şekilde düşkün olamayacağına hükmederek, Allah'a ibadet hizmeti, en şerefli ibadetlerden sayılacağı gibi, hakkı yerine getirme ve adaleti yayma gibi bir hayli işi bırakıp da kendini düşünürcesine, kendi kendisine birlik dünyasına çekilmek reva görülemeyeceğini, çakalın insaflı görüşlerine sundu.

Ferîse, hayvanların sultanından yakasını kurtaramayacağını anlayınca, kendi ikbalini çekemeyen bazı kapı yoldaşları için duyduğu endişeyi de Kâmcûy'a çıtlattı. Allah rızasından ve padişahının rızasından zerre kadar ayrılmamak ve dünya ikbaline kapılmamak için elden geldiğince nefsini zorladıysa da bazı hasutlar, kendi aleyhinde kin ve düşmanlıkta bulunacak olurlarsa, onlara karşı nefsini müdafaa edebilmekten âciz kalacağını ortaya koydu.

Arslan, çakalın bu sözünü de kabul etmedi. Kendi hakkında her kim ne yolda dedikodu yapacak olsa, asla inanmayacağını ve şunun bunun sözüyle kendisi hakkındaki yakınlığın zerre kadar bozulmayacağını nice ikna edici delillerle anlattı. Böylece çakal da istifasını geri almaya mecbur oldu.

Arslan ile çakal arasında, bu suretle bir kat daha kuvvetleşen ve sağlamlaşan dostluk, haset sahibi kimselerin gayretlerini bir kat daha arttırdığından, şu çakallar velisinin mutlaka padişahın gözünden düşürülmesi için cümlesi birden çare aramaya başladılar. Bu kötü niyetle, bir danışma meclisi kurarak nihayet tilkinin ortaya attığı fikre göre hareket ederlerse, çakalı arslanın gözünden düşürme işinin tam manasıyla yerine geleceğine inandılar. Böylece cümlesi aşağıdaki işe başladılar.

Evvela, arslanın her gün yiyeceği et, bu işe memur olan *vekilharçlar*[60] tarafından vakit ve zamanında getirilirken Ferîse'nin bir iş için uzakça bir yere gitmiş olduğu bir gün, arslanın kuşluk yemeği olacak eti, çakalın ikametgâhına getirip bıraktılar. O gün

60 Vekilharç: (Vekîl-i harc) masraf görmekle vazifeli kimseler.

yemek vakti girince etten eser görünmeyen arslan gazaplanmaya başladı. Fakat yemek vakti geçmeye yüz tuttuğu hâlde, hâlâ yemekten eser yok! Gittikçe öfkesi artan arslan, bu gecikmenin sebebini etrafındaki amirlerden sorunca, içlerinden birisi yutkunarak, ezilerek büzülerek: "İhtimal ki bu da çakal evliyası Ferîse'nin bir işi olmalıdır." dedi. Arslan bu sözden bir şey anlayamadı. Ne olup bittiğini sorunca Ferîse'yi çekiştiren, biraz daha derdini açıklayarak dedi ki:

-Efendim! Sizin Ferîse isimli yol göstericiniz bir taraftan size dünyada gözü olmadığını garanti edip duruyorsa da diğer taraftan dünyayı kasıp kavurmaktan çekinmiyor. Her şeye tamah etmesi yetmezmiş gibi yavaş yavaş padişahlığınıza ait ihtiyaçlarınız için ayrılan erzaka bile göz dikmiş olduğununu, geçen gün vekilharcınıza verdiği bazı emirlerden anladım.

Açlıktan hiddet ve öfkesi gittikçe artan arslanın, bu emirlerin ne gibi şeyler olduğunu sorması üzerine, o ortalığı birbirine katan fesatçı dedi ki: "Vekilharcınızı ölüm ile tehdit ederek, bundan sonra sizin yemeğinizi kendisine getirmesini emretti. Hatta vekilharç: 'Ya padişahımız ne yiyecek?' diye sorunca Ferîse: "Ne yerse yesin! Zıkkımın pekini yesin! O benim umurumda mı?" diye hakkınızda çeşit çeşit saçma sapan sözler etmekten de çekinmedi.

Artık arslanın gazabı son haddine varmıştı. Orada hazır bulunan ikinci veziri de güya Ferîse'yi müdafaa ediyormuş gibi davranarak: "Canım hiç öyle şey olur mu? Biz Ferîse'yi bilmez miyiz? Hakikaten efendimize dost bir sadık kuldur. Hakkında rivayet olunan şeylerse en hain ve nankörlerin bile kabul edemeyecekleri hıyanetlerdendir. Efendimiz acele buyurmasınlar. İşi bir güzel araştırmadan Ferîse'yi asla azarlamasınlar." dediğinde, üçüncü vezir de güya bu düşünceyi doğru bularak: "Eğer öyle ise efendimizin yiyeceği etler Ferîse'nin dairesinde bulunmak lazım gelir. Bir kere yoklansın." fikrini verdi.

Ferîse'yi güya müdafaa edenlerin cümlesi o biçare aleyhinde anlaşmış olduklarından, arslan, bu şekilde bir soruşturmanın adaletli bir soruşturma olduğunu zannediyordu. Bu sebepten gerçeğin meydana çıkması için Ferîse'nin dairesine *yaverler*[61] göndererek arattırdılar. Bunlar da arslanın sofrasını orada bularak huzuruna getirdiler. Kâmcûy bunu görünce gazap ve amir son dereceye varmakla beraber, etrafındaki vezir ve amirler de Ferîse'nin hayatında bu dereceyi bulmuş olmasına şaşarak padişahın gazap ve öfkesindeki haklılığını kabul ettiler.

Vekilharç da çağrıldı. O da fesat sahipleriyle anlaşmıştı. Arslan onu da konuşturunca vekilharç dedi ki:

-Bendenizi mazur görünüz efendim! Ferîse sizin vezirinizden daha ileridedir. Âdeta hükümetinizin ortağı olmuştur. Verdiği emri yerine getiremeyecek olursam, sizden evvel beni o öldürür. Onun zulmünden size kim şikâyet edebilir. Siz onu evliyalar derecesinde bulduğunuzdan kimsenin sözüne inanmazsınız.

Vekilharç da bu şekilde Ferîse aleyhinde söz söyleyince, Ferîse'nin hainlik ve hıyanetinden artık arslanın şüphesi kalmadı. Fakat onun bu hıyanetini yüzüne vurarak, bütün saltanatın kulları önünde rezil ettikten sonra öldürmeli mi yoksa affetmeli mi bu hususta henüz kararsızdı.

Vekillerinin başı olan kurt, efendisinin bu tereddütünü gidermek için, cezasız padişah olamayacağını ve eğer padişahlar cezayı yerine getirmede ihmalkar davranırlarsa bundan sonra fenalıkların önünün alınamayacağını ve bundan dolayı diğer kullara da ibret olmak için Ferîse'nin sorgusuz ve muhakemesiz hemen idamı gerekeceğini ileri sürdü. Karakulak (vaşak), kurdun bu reyini kuvvetlendirmekle beraber arslanın her hâlde çakal hakkındaki muhabbetini de bildiği için hükmünü iki tercihli şekilde söyledi.

Dedi ki:

[61] Yaver: Yardımcı.

-Aslında Ferîse çok hoş bir hayvandır. Efendimizin fazlasıyla güler yüzlülüğüne mazhar olmuş birisidir. Bu teveccühe layık olmasını da inkar edenlerden değilim. Ama böyle velinimetimizin gıdasına göz dikecek derecelerde saldırganlaşması sebebiyle, yaptığı işin cezasını çekmelidir. Padişahımızın nazarında ne kadar sevgili ve seçkin olursa olsun, idam cezasına çarptırılmalıdır ki kötü şöhreti yalnız onun üzerinde kalsın ve velinimetimiz o lekeden temizlensin. Hatta Bağdat padişahının sevgili âşığını kurban etmesi de işte bu hikmete dayanarak ortaya çıkmıştır.

Arslan bu hikâyenin nasıl şey olduğunu karakulaktan sorunca o da aşağıdaki gibi hikâye nakline başladı.

Bağdat padişahı ve sevgilisi

Geniş Çin ülkesinin bir kısım ahalisi *Mecûsî*[62] ise de bazı kısımlardaki ahali Müslüman olup bunlardan birisinin hükümdarı, Hac vazifesini yerine getirmek isteğiyle memleketinden gemiye binmiş ve Cidde'ye kadar deniz yoluyla gelmişti. Kâbe'yi ve Hazret-i Muhammed'in yüce makamını ve gerekli yerleri ziyaretle dönüşü Bağdat üzerinden yapmaya niyet etti. Düşüncesi Orta Asya yoluyla memleketi tarafına karadan gitmekti. Bağdat'a gelince, Bağdat padişahı böyle uzak diyardan gelmiş ve tac u taht sahibi bir misafiri ağırlamada ve ona ikramda çok çok cömert davrandı. Yalnız Çin hükümdarına değil, yanındaki kullarına da her akşam her sabah, başka başka hoş yerlerde ziyafetler çekmekteydi. Nihayet Çin hükümdarı, Bağdat'tan gideceği zaman, Bağdat padişahının bunca hürmet ve riayetlerine karşı, kendi tarafından bir yadigâr olmak üzere Çin cariyelerinden bir cariye takdim etti. Cariyenin güzelliğine ve mükemmelliğine baha biçilmesi kabil değildi. Çin hükümdarı gittikten sonra Bağdat padişahı, bu cariyeyi

62 Mecûsî: Ateşe tapan

harem dairesine kabul etti. Güzellik cazibesi ve söz söylemekteki kabiliyeti, padişahı o derecelerde cezbetti ve tutkun hâle getirdi ki, sonunda çılgınca seven bir âşık olup kaldı. Artık bir dakikacık bile Çin dilberinden uzaklaşamaz oldu. Fakat bu âşıkane oyalanmadan dolayı, devletin önemli işlerine de bakacak zamanı kalmadı. İlgisizlikten devlet işleri bozuldu. Vezir ve amirleri padişahın bu hâline nasıl çare bulacaklarını bilemeyerek şaşırıp kaldılar.

Nihayet bir gece rüyasında padişaha nur yüzlü bir ihtiyar görünerek Çinli cariyenin sevdasıyla Allah'ın emaneti olan ahalinin işlerinin terk edilmesine Allah'ın razı olamayacağını anlattı. Padişah bu rüyanın tesiriyle uykudan uyanınca, cariyeyi hemen yanından dışarıya çıkarıp bundan sonra yüzüne bile bakmamaya kesin karar ve niyet etti. Ertesi akşam cariye, alışık olduğu gibi eğlence meclisini hazırlayarak kendisine de bir çeki düzen verip padişahı davet edince, o çılgın âşıkın sabr u kararı yine elden gitti. Sevgilisine alaka duymaktan kendisini menedemedi. Fakat birkaç gece sonra, o nur yüzlü ihtiyar yine rüyasında görünüp padişahı evvelkinden fazla azarladığı için bu defa padişah cariyeyi yanından uzaklaştırmakla beraber, bir daha kendi odasına ayak basmamasını da tenbih eylemişti. Bu tenbih üzerine gerçi birkaç gün cariyeden el çekerek devletin önemli işleriyle meşgul olduysa da uzun bu durum uzun sürmedi ve eski hâl yine başladı. Hatta padişahın devlet işlerindeki tembelliği, evvelkinden ziyade arttı. Mana âlemindeki nurlu zat, tekrar görünerek bu defa padişahı o kadar sıkıştırdı ki, şu kızdan el çekmeyecek olursa, dünyaya ait taç ve tahtının elinden gitmesinden başka, ahirette kurtuluş ve selameti de ümit etmemesi lazım geleceğini kesin olarak bildirdi. Bu defa padişah, uykudan uyanır uyanmaz kapıcısını çağırıp cariyeyi ona teslim ederek acımadan Dicle nehrine atıp boğulmasını emretti. Lakin kapıcı padişahın bu kıza ne kadar muhabbeti olduğunu bildiğinden ve eğer daha sonra katlinden dolayı pişmanlık getirirse,

fenalığı kendisine dokunacağını düşündüğünden, kızı öldürmeyip evinde sakladı. Aradan biraz zaman geçti. Gerçi padişah devlet işleriyle tekrar meşgul olmaya başladıysa da cariyenin ayrılık ateşi biçare padişahı cayır cayır yakıp kebap ettiğinden, bu can yakan ateşi kapıcıdan akıtacağı intikam kanıyla söndürmek ihtiyacı hissetti. Biçare kapıcıyı çağırıp şiddetle azarlamaya başlayınca, kapıcı bu konuşmanın sonunun ölüm hükmüyle neticeleneceğini anladı ve kızı Dicle'ye atmamış olduğunu arz etti. Neticede kız tekrar saraya geldi.

Padişah yine zevk u sefaya daldı. Fakat bu defa mana âleminde korkutucu tekdirlere, nasihatlere maruz kaldığından, çıldırasıya bir korku ve dehşet ile uykudan kalktığı zaman, böyle dünyasını da ahiretini de bir cariye için feda etmek akıllı işi olamayacağını düşündü. Kızın mutlaka katli lüzumuna hükmeyledi ise de bu işi kime havale edecek olsa kendi gazabından korkarak yapamayacağını anlayıp, sevdiğini kendisi bizzat öldürmeye karar verdi. Gerçekten ertesi gün sarayın damı üzerinde cariye ile beraber gezinirken: "Gel şuraya bak. Sular ne güzel bir anafor meydana getirmişler." diye kızı çağırdı. Kız da girdabı göreyim diye eğilir eğilmez, padişah kızın arkasından ittiği gibi cariye nehre yuvarlanıp sulara gark olup ölüp gitti.

Karakulak, bu hikâyeyi anlattıktan sonra, ölüm cezası denilen şeyin adaletin en büyük bir gerekliliği olduğunu anlatmış oldu. Ferîse gibi din ve devlet haini olanların cezalarını vermekte bir dakika bile geçirmenin caiz olmadığına Kâmcûy'ı o derecelerde ikna etti ki, eğer hayvanların sultanı hakikaten insaf ve mürüvvet sahibi bir padişah olmasaydı, Ferîse'yi derhâl idam ettireceğine şüphe yoktu. Fakat, vaktiyle haset edenlerin Ferîse hakkında söyleyebilecekleri sözlere itimat etmeyeceğine dair söz vermiş olduğundan, şimdi kendi azığı bulunan etler, Ferîse'nin ikametgâhında ortaya çıkmış olmakla beraber, onu cezalandıracak olursa mürüvvete uy-

gun düşmeyen bir harekette bulunmuş olacağından, bir kere de işi Ferîse'den sormaya lüzum gördü.

Zahit çakal, gittiği yerden henüz dönmemişti. Kâmcûy oraya yardımcılar göndererek hâlin gerçeğini sordurdu. Giden yardımcılar, kapı yoldaşlarının Ferîse aleyhinde nasıl ağız birliği ettiklerini ferasetli çakala anlatınca, Ferîse, günahsız iken arslan yanında kabahatli sayılmış bulunmasına fena hâlde sıkıldı. Malum ya! İnsan sıkıntılı olunca dili uzar. Öfkenin zorlamasıyla ve üzüntü ile birtakım sözler söyledi. Bunlar arslanı kendi azığına göz dikilmiş olmaktan çok, gazaplandıracak surette idiler. Yardımcılar vazifelerine bağlılıkları sebebiyle Ferîse'den işittikleri sözleri tam olarak arslana aktardılar. Kâmcûy: "Ya! Demek oluyor ki kabahatli olduğunu kendisi de biliyor. Öyle ise hiç huzuruma getirmeksizin o nankörü parça parça ediniz." emrini vermekte asla gecikmedi.

Bîçare Ferîse'nin düşmanları için bu tam bir başarı demek olduğundan, derhâl cellatlar göndererek hayvanların velisi olan çakalı olduğu yerde paralamak tedbirini de kurdular. Fakat, hayvanların sultanı olan arslanın bir akıllı validesi bulunup Ferîse'nin nasıl kanaatkâr, fazilet sahibi övülmeye değer bir zat olduğunu bildiğinden, giden cellatlara kendi tarafından da bir ikinci emir gitmeksizin asla Ferîse'yi katletmemelerini tenbih ettirdi. Kalktı, doğruca oğlunun yanına gelip şu yaptığı işin insaf ve mürüvvete asla muvafık düşmeyeceğini ve Ferîse diyelim ki suçlu bile olsa affetmesi gerekeceğini azarlama diliyle anlatmaya başladı.

Kâmcûy, gerçi Ferîse'nin iyi hâline diyecek söz bulamazsa da şu ettiği iş, bütün devletin ileri gelenlerinin şahitliğiyle sâbitleştikten sonra Ferîse'ye adam gönderip durumu soruşturdukta, verdiği cevaplar özrünü kabahatinden büyük gösterdiğinden, başkalarına ibret olmak üzere idamı lazım geleceğini validesine açıklamak istedi. Validesi, Ferîse'nin iyi hâline imrendiği gibi, yalnız bu iyi hâlinden dolayı efendisi tarafından ulaştığı teveccühe, bütün vekiller

haset ettiklerinden bahisle, ona ettikleri iftiraların haset yüzünden olduğunu söyleyerek dedi ki:

Ferîse dediğimiz zat, hiçbir hayvanın etini yememeğe, kanını içmemeğe yeminler etmiş ve dünya lezzetlerini tamamen terk eylemiş bir zahittir. Nasıl olur ki size mahsus olan eti Ferîse yiyebilsin?

Arslan, validesine cevaben dedi ki:

-Bunca adamın Ferîse aleyhinde haset duygusuyla birleşebilmeleri kabil mi? Bilhassa benim hışım ve gazabımdan korkmaksızın yalan söylemeye nasıl cesaret edebilirler? Gerçi hasetlik olabilirse de o yolda insanın kendi başını belaya sokması mümkün olabilir mi?

Arslanın annesi: "Evet! Haset gayretiyle kendi canını feda etmiş bir adamın hikâyesini bilirim." diye aşağıdaki hikâye nakline başladı.

Hasetçi hoca

Bağdat'ta *Hasetçi Hoca* isimli bir kişi vardı. Olur olmaz hasetçilerin bu zata nispetle isimleri bile anılmazdı. Bir kimsenin saadete ulaşmasını istemek şöyle dursun, saadet denilen şeyi belki kendisinden bile kıskanırdı. Bu zatın çok temiz kalpli bir komşusu vardı bu adam, haram ve yasaklardan kaçınmadaki özeni, ibadetinden ve doğruluğundan dolayı bütün Bağdat ahalisinin gözdesiydi. Bizim Hasetçi Hoca bu adamı kıskanmaya başladı. "Neden bu herife cümle âlem bu kadar teveccüh ediyor? Nasıl etsem de şu zahidi cihanın gözünden düşürsem." diye gece gündüz düşünüp taşınmaya başladı. Nihayet düşüne düşüne yapacağı şeye zihninde karar verdi. Esir pazarına gidip bir köle satın aldı. Bir hayli zaman bu köleyi terbiye ettikten sonra, bir gün köleye: "Ey köle, beni komşumuz zahidin damı üzerinde boğazlayıp öldür, cebimde saklı hazinemin nerede olduğunu gösteren bir kâğıt var beni öl-

dürünce onu al. Bundan başka senin azat kâğıdın da cebimde beni öldürünce onu da alırsın." deyince köle hayretle: "Aman efendim! Aklınızı mı kaybettiniz?" diye şaşırarak oradan uzaklaşmaya çalışırken, hasetçi dedi ki: "Hayır! Hiç aklımı bozmadım. O zahidin herkesin sevgisine kavuşmuş bulunmasını bir türlü çekemiyorum. Onun damı üzerinde beni katledecek olursan, herkes katlimi o zahitten bilerek ona gösterilen itibar yerle bir olacak. Tek ona bu bela yetişsin de benim canım feda olsun gam değil. Sen de gider benim malım ile istediğin diyarda zevk u sefa edersin." Nihayet köle, efendisinin bu kararının ciddi olduğunu görerek, arzusu gereği hareket etti. Bir gece efendisiyle zahidin damına çıktı. Onu öldürdükten sonra azatlık belgesini ve hazinenin yerini gösteren kâğıdı cebinden aldı. Efendisinin bütün malını da yanına alarak Isfahan'a gidip zengin olarak ve saadet içinde yaşamaya başladı.

Beri tarafta öldürmenin meydana geldiği gecenin sabahı, konu komşu zahidin damı üzerinde Hasetçi Hoca'nın öldürülmüş olduğunu görünce, bu cinayeti hemen zahide yüklediler. "Vay bizim zahit zanneylediğimiz herif, meğer bir katil imiş." diye bîçareyi tuttukları gibi hâkimin huzuruna götürdüler. Kendi damı üzerinde meydana gelen bir ölümden ötürü zahidin suçsuzluğunu isbat edebilmesi kabil değil idiyse de cinayeti tespit eden şahitler de mevcut olmadığından, zahidin kısas olarak idam edilmesi yönüne gidilemedi. Fakat ebedî olarak biçareyi prangaya mahkûm ettiler.

Şu kadar ki Hasetçi Hoca'nın ruhu bu başarı ile uzun müddet mutlu olamadı. Bir aralık Bağdat tüccarları Isfahan'a gittiklerinde Hasetçi Hoca'nın azatlısı olan kölenin orada debdebe, tantana içinde yaşamakta olduğunu görünce şaşarak, bu saadetin vasıtasını sorduklarında, köle olayın meydana gelişini etraflıca anlattı. Tüccarlar Bağdat'a dönerek hâkimin huzurunda zahidin beraatına Allah rızası için şahitlik edince zavallı zahit pranga belasından kurtuldu.

Hayvanların sultanı olan Kâmcûy'un annesi bu hikâye ile haset sahibi kimselerin kendi nefislerini bile tehlikeye atabileceğini anlatınca arslan: "Ee bu işin içindeki hakikati meydana nasıl çıkaralım?" sualini sorunca validesi: "Ferîse'yi kovuculuk edenlere bir gazap yüzü göster. Ferîse'nin suçu olmadığının tarafından ortaya çıkarılmış olduğunu anlat. Bakalım ne yapacaklar?" demiş ve arslan da o şekilde hareket etmişti. Hasutlar, padişahlarının Ferîse hakkındaki teveccühünün kalıcı olduğunu görünce, her biri kendi başının çaresine bakmaya mecbur oldu. "Aman Efendim! Benim kabahatim yoktur. Filan öğretti de ben de ona uydum." demeye başladılar. Bunların cümlesi kendi kusurlarını itiraf edince, zavallı Ferîse'nin aklanmasında arslanın şüphesi kalmadı. Derhâl yardımcılar gönderip çakalcağızı huzuruna çağırdı. Birçok özürler dileyerek onun kırık olan kalbini tekrar tamire çalıştı. Temiz kalpli Ferîse, velinimetinin özürlerini tamamen kabul ve hakkını helal etmekle beraber, hikmetli ağzını açıp padişaha nasihatler vermeye başladı.

Dedi ki:

-Ey buradakilerin velinimeti olan hükümdar! Sizde görmüş olduğum adalet ve insaf elbette imdadıma yetişir diye ümitli bulunduğumdan, idam sehpasından hiç korkmuyordum. Zaten neden korkayım ki, böyle eziyet çekmiş olarak vefat edersem, şehitler sınıfına dâhil olacağımı biliyordum. Yalnız sizin şeytanın vesvesesine kapılarak benim haksız kanım ile şan-şöhret, doğruluk ve adaletinizi kirletmiş olacağınızdan korkuyordum.

Padişahlar için merhamet ve aftan büyük ziynet olmaz. Affa hakkı olmayan suç sahipleri ve bu affın kadrini bilmeyen suçlu, insanlar tarafından lanetle anılırsa da padişahın merhametteki aşırılığı, yine hiçbir kimse yanında ayıplanamaz. İşte bir padişah ile kapıcısı hikâyesini bilirim ki bu hikmeti açıklayıcıdır.

Ferîse padişaha aşağıdaki hikâyeyi anlattı.

Padişah ve kapıcısı

Oldukça adil ve cömert bir padişah vardı ki mülkünü yer yer mamur ve halkını tamamıyla mesut etmiş bulunduğundan, kendisi de artık gece ve gündüzünü zevk u sefaya ayırmış ve şu fani ömrünü mümkün olduğu kadar izzetle geçirmek yolunu tutmuştu. Bir gün her ne sebepten ise kapıcılarından birisine darılarak hizmetinden çıkardı. Kapıcı, elde bulunan malını yiyip bitirinceye kadar bekleyip ha bugün ha yarın affa uğrayacağı ümidine kapıldı ise de öyle bir lütuf göremedi. Elde avuçta hiçbir şey kalmayınca biçarenin etrafını öyle bir yoksulluk ateşi kapladı ki dilenciler onun hâline nispetle zengin sayılabilirdi. Yılda bir kere padişahın çok büyük bir ziyafeti ve bütün kullarını o ziyafette toplamak alışkanlığı olduğundan, bu ziyafet zamanı gelince biçare kapıcı, konudan komşudan at ve elbise gibi şeyler tedarik ederek, giyinip kuşanıp ata binerek saraya geldi. Herkes onun hakkında padişahın teveccühünü yenilemiş zannıyla saraya girişine kimse mâni olmadı. O ise çekinmeden padişahın meclisine kadar varıp kapıcı olduğu zaman üzerinde ne hizmet gerekiyorsa onu yerine getirmeye başladı. Padişah, bu biçarenin orada hazır bulunmasına dikkat ederek anladı ise de aşağılama ve kovulmasını padişahlık âdetine uygun görmediğinden hiç ilişmedi. Hatta hizmet esnasında kapıcısının, bir kilo değeri olan bir altın tabağı cübbesi altına saklayıp götürdüğünü de görmüş iken, kaçınılmaz bir ihtiyaç sebebiyle şu hırsızlığı etmiş olduğunu anlayarak onu da mazur gördü. Ziyafetten sonra padişahın hademeleri bu tabağı bulamayınca telaşa düştüler. Padişah bunlara: "Aradığınız şey tabak ise nafile aramayınız. Bulamazsınız. Onun nereye gittiğini ben bilir isem de boşuna sormayınız, söyleyemem." diye hademelerin telaşlanmamasını söyledi. Gerçekten kapıcı bu tabağı ihtiyaç derdiyle alıp götürmüş olduğundan, bir sene boyunca onun kıymetiyle geçindi. Yine bilinen ziyafet günü geldikte, saraya girdiğinde padişah

kendisini görünce: "Geçen seneki tabak bitmiş olmalı ki bu sene bir başkasını cübbe altına sokmaya geldin öyle mi?" dedi. Kapıcı hemen padişahın ayaklarına kapanıp geçim derdinin kendisini bu işe sevk eylediğini itiraf ile af ve padişahtan merhamet dileyerek yalvarmaya başladı. Padişah da onu affederek eski hizmetine aldı.

Ferîse, şu hikâyeyi arslana naklederek, gerek kendisinin ve gerek arslanın kalbinde hasetçilerin macerasından dolayı hiçbir eser bile kalmamış olarak eskisi gibi iki taraf da temiz kalplilikle ve tam bir sevgiyle birlikte yaşayıp geçinmeye devam ettiler.

Bu hikâyeyi asıl nakleden Bilge Beydaba olup af ve merhamet denilen şey padişahlara gazap ve şiddetten çok lazım olduğunu Dâbşelim Rây'a bu surette anlatmıştı. Biz de aşağıdaki bir düşüncemiz ile bu durumu anlatırız.

Düşüncemiz

Padişahlara af ve merhametin zaruri olduğunu karşılaştırmak için düşünülmelidir ki, Allah'tan sonra büyüklük, o milletin, en büyük başına, yani padişah derecesinde olanlara mahsus olup, bir kimse affa muhtaç olduğu zaman, padişahtan başka af isteyecek kerem sahibi bulamaz. Cenab-ı Hak bile bir Hadis-i Kudsî'de Allah'ın merhamet ve affına yalvarış ve yakarışla devam eyleyen kul için "***Ey meleklerim! Artık kulumdan utandım. Benden başka onun Rabb'i yoktur. Kulumu mağfiret eyledim.***" buyuruyor. İnsan bir taraftan bir şiddet görecek olsa, padişahın koruma kanadına sığınmak suretiyle ümitli olabilir. Ya Allah korusun padişahın şiddetine uğrayacak olursa kime sığınacak? Şüphe yok ki yine padişahına! Ama bu sığınılacak yerin af ve merhamet için hak ettiği dereceyi ve şekli çok iyi düşünmelidir. Her pişman olanı af ve merhamete layık görmemelidir. Ekseriya merhametten *maraz*[63] hasıl olacağını da gözden ırak tutmamalıdır.

63 maraz: hastalık

Onuncu Bölüm

Yapılan işin karşılığı

Dâbşelim Şah, kim hayır ve şerden her ne işler ise daima onun karşılığını göreceğini bilir idiyse de keşfetmiş olduğu hazinede ortaya çıkan on dört İbranice nasihatin onuncusu, gerek zalim ve gerek adil herkesin kendi sıfatıyla ilgili olan işe göre karşılıklar verildiğini bildirmekle, bu hakikatin de açıklanmasını bilge Beydaba'dan rica eyledi. Hikmetli söz söyleyen bilge dedi ki:

-Ey cihanın padişahı! İnsanın kendi nefsi için uygun bulmadığı muameleleri, başkaları hakkında reva görmesi asla caiz değildir. İyilik, hiç kimse tarafından tanınmasa ve mükâfatı tayin kılınmasa bile, Allah indinde malum ve muayyen olup ona sarılan kişiler mükâfata ulaşır. Aslında fenalık ne kadar örtülürse örtülsün neticesini göstermekten geri kalmaz. Bir adam *hanzal*[64] ekse ve bunun tatlı meyve vereceğini cihana inandırsa, zamanı gelince ektiği tohumun yine hanzaldan başka bir şey vermediği ortaya çıkar. Bir zalim arslana hizmet eden karakulağın gördükleri bu hakikati açıklamaya kâfi olduğu gibi, o zalim arslanın sonu da hikmet gözünü açtıracak hâllerdendir.

64 Hanzal: "Ebû cehil karpuzu" da denilen, portakal büyüklüğünde, meyvesi çok acı olan bitki.

Dâbşelim Şah, bu hikâye naklini bilge Beydaba'dan rica etmekle, o da aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Zalim arslan

Arslanın birisi bir memleketi zulüm ve eziyet pençesinde acze düşürerek, lüzumlu lüzumsuz cana kıymakta ve kan dökmekte idi. Bu arslanın yardımcısı bir karakulak var idi ki her ne kadar arslanın avından kendisi de yiyerek istifade eder ve faydalanır idiyse de, canların yok edilmesinde zulüm ve eziyette arslanın aşırılığa vardığını gördükçe içi kan ağlayarak, elbette bir gün bu zalimin layık olduğu cezaya uğrayacağına hükmediyordu.

Nihayet o zalimin felaketiyle kendisi de gözden ve mevkiden düşmeyi göze alarak, bir gün arslanı terk etmeyi kurdu kafasında. Hizmetinden ayrılıp güya gezmeye çıkmış gibi bir tarafa gittikte gördü ki, farenin birisi bir fidanın sapını testere gibi dişleriyle kesmektedir. Fidan, dile gelip: "Ah! O kestiğin fidan, damarlarım derecesindedir. Neden bu zulmü bana yapıyorsun?" diye sızlanmaya başladıysa da fare bu sözleri dinlemeyerek yine işine devam etti. Tam fidanı devirdiği anda civardaki delikten bir yılan çıkıp fareyi yutmak suretiyle yaptığı işin cezasını verdi. Karakulak, bu İlahî adaletten dolayı düşünceli ve şaşkınken öte taraftan bir kirpi gelip evvela yılanın kuyruğunu tutarak, büzüldükten ve tortop olduktan sonra yılanın üzerine doğru tekerlendiği anda, boylu boyuna yılanın vücudunu ney gibi delik deşik etti. Bir yandan yılan can vermekte olsun kirpi de diğer taraftan kanını emmeye başladı. Yılanın da bu suretle cezasını görmesi, karakulağı daha ziyade şaşırtırken meydana bir tilki çıktı. Kirpi onu görünce korkusundan büzülüp dikenli bir küre şeklini aldı ise de tilki gelip tam kirpinin burnu hizasına işeyince kirpi, elinde olmayarak açılınca tilki kirpiyi gerdanından yakalayıp işini bitirdi. Hâlbuki hakkın yerine getirilme meselesi bununla da tamam olmadı. O aralık bir kö-

pek gelip tilki üzerine hücum etti ve onu parçaladı. İş bununla da bitmedi o sırada bir de kaplan çıktı kaplan da köpeği parçalayıp yedi derken arkasından bir avcı ortaya çıktı. Elindeki oku kaplana fırlatınca ok, kaplanın sağ tarafından girip sol tarafından çıktı. Avcı koşup kaplan henüz tamamıyla ölmeden postunu yüzmeye başladı. Bu post çok güzel işlemeli idi. O aralık bir atlı, gelip posta sahip olmak istediğini söyleyince, avcı kimseye parasız post vermeyeceğini söyler söylemez atlı da avcının üzerine saldırdı. Öyle bir kılıç attı ki avcı iki parça oldu. Bu işten galip ve kârlı çıktığını sanan avcı, postu alarak yola çıktı. Yolda atının ayağı sürçünce tepe taklak öyle bir düştü ki beyni parçalanıp hemen helak oldu.

Böyle birbirini takip eden işlerin sonunda, birçok zalimin cezasını bulduğunu gören karakulağın ibret gözü dört açılarak, yalnız gıdası için değil, zevk için bütün hayvanların canını yakan arslana bir nasihat vermek istedi. Bu iş için geri dönerek arslanın huzuruna çıktı ve birçok sözler söyledi ise de arslanın nasihat kabul etmemesi üzerine karakulak, hizmetini kesip arslanı terk ederek ayrıldı gitti.

Aradan birkaç gün daha geçtikten sonra arslan, bir ceylana tesadüf eyledi. Bu ceylanın iki yavrusu olup ceylan her ne kadar ciğerparelerine kast etmemesi için yalvardı yakardı ise de o zalimin kalbine yumuşaklık getiremedi. İki biçare yavruyu birden parçalayıp birer miktar kanlarını içti. Allah'ın işi, kendisi ceylanın yavrularını parçalarken öte tarafta kendi yuvasına da bir avcı gelerek iki yavrusunu kesip derisini yüzmeye başlamış. Akşam üzeri arslan dönüşte yavrularını yüzülmüş ve postları alınmış bir hâlde görünce feryad u figâna başladı. O kadar ağlayıp sızladı ki ki civar ormanları inim inim inletti.

Arslanın komşusu bir çakal vardı. Çok hünerli ve kimseye zarar etmez ve zahit tavırlı bir hayvandı. Arslanın yanıp yakılmaklı feryadı üzerine gelip teselli vermeye başladı ise de bu teselli âdeta şiddetli başa kakma gibiydi. Kısaca dedi ki:

-Beyhude yere neden feryat ediyorsun? Uğradığın felaketi neden bir zulüm sayıyorsun? Bu hâl senin yaptığın işlerin karşılığıdır. Onu bilmiyorsan senin hâlin aynıyla evi barkı yanan oduncunun hâline benzer.

Arslan bu oduncu hikâyesini sorunca çakal aşağıdaki gibi hikâye etti.

Zalim oduncu

Çok zorlu bir adam vardı. Yaz mevsiminde fakirlerin kestikleri odunları değerinden çok aşağı bir para ile zorla ellerinden alır, saklar ve kış mevsiminde bunları zenginlere çeşit çeşit tehditlerle çok pahalı satıp yüklüce para kazanırdı. Bir hayli sene bu surette vakit geçirdikten sonra, bir gün o zalimin anbarına ateş düşerek yalnız odunları değil bütün evi ve malı mülkü birlikte yandı. Zalim oduncu ah vah etmeye başlayarak: "Bu bela ateşi benim evime nereden düştü?" diye haykırdığı esnada bir derviş peyda olup dedi ki: "Bu ateş senin ettiğin zulümlerden dolayı ciğerleri yanan mazlumların ahlarından sıçramıştır."

Çakal bu hikâyeyi söyleyerek arslanın yavrularının bir avcı elinde av olmasını, diğer hayvanlara kendisi tarafından daima uygun görülen muamelenin cezası olduğunu anlattı ise de arslan hâlâ uyanamıyordu. Nihayet çakal: "Yaşınız kaçtır?" sualini sorup da arslandan: "Kırkı aşıyor." cevabını alınca, çakal dedi ki:

-A canım! Hiç insafın yok mu? Sen kırk yıldır âlemin canını yakıyorsun. Kırk yılda bir kere de senin canını yakmışlar! Çok mudur?

Sözün kısası, herkesin gördüğü hayır ve şer kendi yaptığı işin karşılığı olacağını, akıllı ve bilge çakal, o zalim arslana o kadar açık ve seçik olarak anlattı ki, nihayet arslan uyanarak bundan sonra zulümle kan içmemeye ve bir lokma et yememeye ve yalnız meyvelerle geçinmeye yemin etti.

Gerçekten bu yeminini asla bozmayarak ondan sonra her gün bir ağacın meyvesini yiyordu. Fakat bu hâl, meyvelerle geçinen hayvanları aç bırakmaya başladı. Zira beş on hayvanın yiyeceği meyveyi arslan bir hamlede yiyip bitirdiği gibi sair hayvanlar onun şerrinden hiçbir ağaca yaklaşamaz olmuşlardı. Biçarelerin uğradıkları yeni bela, bilge çakalın dikkatini çekerek bir gün yine arslanın huzuruna geldi. Halk üzerindeki zulmünü yine yüzüne vurmaya başladı. Arslan: "İşte artık hiçbir hayvana pençe saldığım yoktur. Neden bana bu şikâyetleri ediyorsunuz? Yalnız meyve ile geçiniyorum." deyince çakal dedi ki:

-İşte senin bu kanaatkârlığın da zulüm sayılır. Zira Cenab-ı Hak seni et yemek için yaratıp meyveleri diğer hayvanlara nasip etmiştir. Sen onlara sataşma elini uzattığın için, diğer hayvanlar yiyeceksiz kalmıştır. Eğer maymun ve *hınzır*[65] macerasını duymuş olsaydın bu konuda da uyanık olurdun.

Arslan, o hikâyeyi sorunca çakal da aşağıdaki gibi anlattı.

Maymun ve yaban domuzu

Maymunun birisi, hayvan neslinin akıllılarından olarak, kış mevsiminde yiyeceksiz kalmamaya bir çare düşündü. Mevsim, tam incir mevsimi olduğundan bir incir bahçesine girerek: "Şimdilik bunların tazesiyle karnımı doyurabileceğim gibi her gün birer miktarını kurutursam kış azığını da tedarik etmiş olurum." dedi ve gereği gibi yapmaya başladı. O sırada diğer taraftan bir yaban domuzu ortaya çıktı. Domuz birkaç avcı elinden yakayı yeni kurtarmış ve çok acıkmış olduğunu maymuna anlatarak, lütfen bir ağacı da kendi beslenmesi için silkivermesini rica edince, maymun bu mürüvveti esirgemedi. Ancak bir ağacın mahsulünü yedikten sonra yine karnı doymadığından, bir ağacın daha silkilmesini rica

[65] Hınzır: Domuz.

etti. Maymun yine esirgemedi. Fakat domuz ikinci ağaç ile de doymadı. Üçüncüye dördüncüye beşinciye doğru hırs gözünü bürüyünce maymun: "Yahu! Bütün kış beni idare edecek olan azığı sen bir hamlede somurdun. Kerem et artık, kısmetini başka yerde ara." diyecek olduysa da domuz bu sözden öfkelenerek: "Demek oluyor ki seni buradan, hatta bu dünyadan çıkarmayınca incir yiyemeyeceğim." diye ağaç üzerine saldırdı. Fakat Allah'ın işi, bastığı incir dalı kırılıp o ağır vücutlu hayvan aşağıya düşmekle helak oldu.

Çakal bu hikâye ile de arslanın hikmet gözünü açtı. Arslan, bundan sonra ot ve yapraktan başka bir şey yememeye yemin ederek nefsini o suretle ıslah etmiş oldu.

Düşüncemiz

Bilge Beydaba, kötü işlerin cezası yine fenalık ve iyi işlerin karşılığı da yine iyilik olacağını Dâbşelim Şah'a bu hikâyelerle anlatmış oldu ise de arslana ottan, kökten başka bir şey yedirmemek suretiyle nefsini terbiye ettirmenin gerçek bir hikmet sayılmayacağı malûmdur. Cenab-ı Hak, her hayvana canlı maddelerden bir şeyi gıda seçmiştir. Bazıları et ve bazıları ot yiyerek geçinirler. Et yiyen hayvana ot yemek suretiyle nefsini düzelttirmek tabiate aykırıdır. Sözü geçen arslanın düzeltilmesi gereken bir hâli var ise o da kan dökücülükteki aşırılığından dolayıdır. Lüzumlu lüzumsuz can yakmak hakikaten gayret ve İlahî adalete dokunacak hareketlerdendir.

İnsanlar arasında da perhizle yaşayan kişilerden bazıları bulunur ki, hayvanlara yazık etmiş olmamak için et yemeyi terk ederler. Hele Hint'teki Mecusî mezheplerinden birisinde insanların beslenmesi için hayvan öldürmek tamamen yasaktır. Fakat bu yasaklık hikmete uygun sayılır mı? Bakınız bir yerde okuduğumuz bir fıkrayı arz edelim de bu meseledeki hakikati görünüz.

Misyoner ve brahman

Avrupa'dan Asya ve Afrika içlerine gidip dinli dinsiz Hıristiyan olmayan kavimleri Hıristiyanlık dinine davet edenlere "Misyoner" derler. Bunlardan birisi Hindistan'da Brahman'ın birisini Hıristiyanlığa davet etmiş. Hıristiyanlığın faziletlerini uzun uzadıya anlatmış. Hâlbuki Brahman, kendisi Mecusi mezhebinde melekçe fazilet daha fazla olduğunu söyleyerek kısaca, yetmiş yaşına gelmiş olduğu hâlde henüz hayvan eti yemediğini bildirmiş. Misyoner: "Su içiyor musunuz?" sorusunu sorup da "Evet!" cevabını alınca, Brahman'ın daima su içtiği havuzdan bir miktar su getirtip büyüteçle muayene ettirmiş. Brahman suyun içinde acayip ve garip birçok hayvanlar bulunduğunu gördükten sonra misyoner: "İşte hiç hayvan eti yemiyorum zannında bulunursanız da içtiğiniz su içinde ne kadar hayvan bulunduğunu görmezsiniz. Hâlbuki teneffüs eylediğiniz havada dahi nice hayvanlar vardır!" diye Brahman'ın güya perhiz etme işinin tabiata aykırı olduğunu ispat edince, Brahman büyüteci hemen yere çarparak bunca senelerden beri doğru zannettiği mezhebin batıllığını görünce o âleti parça parça etmiş.

Dünyada gerek insanların geçimi ve gerek hayvanların geçimi, birbirine az çok sataşma ile mümkün olabiliyor. Bu sataşma lüzumundan fazla hareketse zulüm sayılır. Fakat tamamıyla saldırmayı menetmek lazım gelirse, tabiata karşı gelinmiş sayılır. Mesela sözü geçen arslanın cana kıymamak için bitkilerle beslenme yolunu tercih etmesi, kendi yaratılışının tersine olduğu gibi; düşünülecek olursa bitkiler de canlı olduklarından bu perhiz işi aynıyla Brahman'ın perhiz işine benzer. Her şeyin orta ölçüsü, değerli olup her şeyde aşırılık nasıl bir zulüm sayılırsa, aşırılık da öyle tersine çevrilmiş bir zulüm sayılır.

On Birinci Bölüm

İnsan layığı olmadığı işi üzerine almamalı

İbranice nasihatlerin on birincisi insanın kendi tavrına layık ve hâline uygun olmayan işlere meyletmemesi olduğundan, Şah Dâbşelim bu hikmetin de açıklamasını Beydaba bilgeden sorunca bilge dedi ki:

-Ey padişah! Hak Teala hazretleri her insana bir kabiliyet vermiştir. İnsan, kendi kabiliyetine uygun olan işlerde tamamıyla başarılı olur. Kabiliyetinin haricinde olan işlere gelince, başarının kokusunu yakınlaşma ile anlayamaz. Bu sebeptendir ki padişahlar her adama kabiliyetine göre iş vermeli ve diğer bir ifadeyle her işi ehline bırakmalıdır. Bu hikmetten padişahlar şu şekilde istifade edebilecekleri gibi halk da kendi kudretinin haricindeki işlere heves etmemek suretiyle yardımda bulunmalı.

İbranice konuşan bir zahide misafir gelen hevesli bir Avrupalının başından geçenler, bu hikmeti açıklamaya ve izaha kâfidir.

Padişah bu sergüzeşti de dinlemek arzusuna düştüğünden, bilge Beydaba bu kısmı aşağıdaki gibi hikâyeye başladı.

Hevesli Avrupalı

Kunûc diyarında bir İbrani zahit vardı. Zahit çok dindar ve iyiliksever olduğundan civarında oturan halk ona iyi niyetleri

yüzünden bol miktarda hediyeler getirirlerdi. Evinin her köşesini sultan ve hükümdarların sarayları derecesinde renklendirirlerdi. Fakat İbrani zahit, yeme ve içmede her zaman nefsini terbiye etme hâlinde bulunarak, bulunduğu yerin gelirini bütün misafirlerine ve gelip geçen yolculara harcardı.

Bu tekkeye bir misafir geldi. Zahit, alışık olduğu gibi misafire güler yüz gösterip yemek ve ikramın gereğini ortaya koyduktan sonra, sohbet etmeye başlayınca, kim olduğunu ve ne taraftan gelip ne tarafa gitmekte bulunduğunu sorunca konuk dedi ki:

-Şimdiki hâlde meskenim Türkistan ise de asıl vatanım Avrupa idi. Başımdan pek çok şeyler gelmiş geçmiştir. Müsaade buyurursanız hikâye edeyim.

İbrani zahit, başından geçenlerin hikâyesine müsaade değil, özel bir şekilde rica dahi ettiğinden, misafir aşağıdaki gibi başından geçenleri anlatmaya başladı.

-Ben memleketimde ekmekçi idim. Bin sıkıntıyla kazanabildiğim parayı çoluk çocuğumun geçimi için sarf ederdim. Bir köylü dostum vardı. Âdeta servet sahibi sayılacak kadar iyi hâldeydi. Çiftçi bir gün beni bağına davet etti. O kadar ikramına nail oldum ki, şehirlerin en büyük servet sahibi olan kişiler, misafirini bu kadar ağırlayamaz. Yiyip içtikten sonra sohbet konusu açılınca, kâr ve kazancımın miktarını sordu. Sermayemin miktarını haber vererek, ancak onda iki nisbetinde kâr edebildiğimi söylediğim zaman çiftçi: "Sübhanallah! Senin kazancın hiç de heves edilecek kadar değilmiş!" deyince, ben de onun kazancının miktarını sordum. Çiftçi ne kadar çok tohum eker ise o nispette mahsul alınacağını ve bazı kere bir ölçek tohum ekip yirmi otuz ölçek alındığını, hâsılı masraflardan sonra bire on nispetinde kazancı olduğunu söyleyince, benim de aklım başıma geldi. O zaman bilgelerin bir sözü hatırıma geldi. Düşündüm ki bilgeler, gerek bir milletin ve gerek bir şahsın en büyük kârının ziraat olduğunu söylemişlerdir. Toprak bereketi hiçbir şeyde bulunmaz.

Sözün kısası, ben de ekmekçiliği çiftçiliğe değiştirme arzusuna düştüm. Komşum bir derviş bu niyetimi haber alınca nasihat ağzını açarak, bana birçok sözler söyledi. İnsanın hırs ve tamah sebebiyle kendi kudreti haricinde işlere girişmesi pek tehlikeli olduğunu anlatmaya başladı. Ben mesleğimle rahat ve bolluk içinde geçinemediğimi ve bu yoksulluğa tahammül edemediğimi anlattım ise de kulak vermedi. Bana dedi ki: "Senin kendi işin ile yetinmeyip daha büyük işlere göz dikişin, aynıyla atmacayı kıskanıp belaya uğrayan turna denilen kuşun hâline benzeyecektir." Ben bu hikâyenin nasıl olduğunu dervişten sual ettim. O da aşağıdaki gibi anlatmaya başladı.

Hırslı turna

Turnanın birisi nehir kenarlarında gezinerek, bulduğu böcekleri avlayıp yerdi. Bir gün gördü ki, atmacanın birisi semiz bir güvercin avlayarak nazik eti ile güzelce karnını doyurduktan sonra, bir miktarı kaldı. Turna kendi kendisine: "Ben bin böcek tuttuğum hâlde yine karnımı doyuramıyorum. Atmaca ise yalnız bir av yakaladı ve hepsini bile yiyemedi." diye bundan sonra kendi sanatını terk ile atmaca gibi büyük av arkasından koşmak hevesine düştü. Çölde yaşayan Arab'ın birisi turnanın böcek avından vazgeçerek serçe ve güvercin gibi büyük avlar arkasından koştuğunu görünce, bu huy değişikliğinden dolayı turnanın başına mutlaka bir bela geleceğini anladı ve uzaktan uzağa onu izlemeye başladı. Turna bir aralık su kenarına gelen bir güvercini koşup tutayım derken, güvercin suyun yüzeyine yakın bir şekilde uçup karşı yakaya geçtiği hâlde, turnanın ayakları nehrin kenarındaki sakız gibi çamura saplandı kaldı. Arap, bunu görünce sevinerek koştu, büyük av avlayayım derken kendisi bela tuzağına düşen bu hayvanı yakaladı, o akşam için iyi bir av yapmış olarak turnayı alıp gitti.

Komşum derviş bana bu hikâyeyi nakl ederek ekmekçiliğimi çiftçiliğe değiştirmek hususundaki niyetimden geri çevirmeye çalıştı ise de fayda vermedi. Ben ekmekçiliği terk ederek olanca varım ile ziraat aletlerini düzdüm ve bir miktar tohum ektim. Fakat tohumun mahsul vermesi için bir sene kadar beklemek ve sabretmek gerektiği için bu müddet zarfında çoluğumu çocuğumu besleyecek bir şeyim olmadığından geçimce sıkıntıya düştüm. Buna çare olmak üzere mahsul zamanına kadar yine ekmek yapıp satmaya karar verdim. Fakat sermayem olmadığından gidip bazı dostlarımdan ödünç para alarak yine ekmek yapıp satmaya başladım. Hâlbuki bir taraftan şehirde ekmekçiliğe ve diğer taraftan köyde çiftçiliğe yetişemez idim. Bu sebepten ekmek işine bir adam tayin etmeye mecbur oldum. Koyduğum adam hırsız çıktı. Mahsul zamanına kadar ekmekçilik ticaretim iflas noktasına vardırdığı gibi, tam mahsul zamanında da bir tabia afet ekinlerimi de berbat etti. Hâlim fazlasıyla perişan oldu. Gelip durumumu komşum olan adı geçen dervişe anlattım. Derviş gülerek: "Senin hâlin aynıyla iki hanımlı adamın hâline dönmüş." diye aşağıdaki bir hoş hikâyeyi anlatmaya başladı.

İki hanımlı adam

Orta yaşlı bir adamın iki haremi var idi. Birisi kendisinden yaşlıca, diğeri de çok genç idi. Hanımlarının dizine baş koyup uyumak, bu adamın alışkanlığı idi. Adam, genç karısının dizine baş koyup yattığı zaman, kadın kocasının sakalındaki beyaz kılları birer birer yolardı. Kocası kendisine daha münasip ve daha genç görünsün diye! Adam, ihtiyar karısının dizine yattığı zaman da bu karısı, siyah kılları koparırdı ki aklar fazla olsun ve kocası ihtiyar görünsün de kendi ihtiyarlığı dikkate alınmasın diye! Bir zaman sonra sokakta herkes herifin sakalına gülmeye başladı. Adam elini sakalına götürünce gördü ki sakaldan eser kalmamış.

Komşum derviş bu hikâyeyi naklederek benim hâlimin de o iki hanımlı adam gibi gülünç bir hâl olduğunu anlattı ise de ha-

kikatte hâlim gülünecek hâllerden değil, ağlanacak hâllerdendi. Artık memleketimde oturamaz oldum. Başımı alıp kaçtım. O zamandan beri memleket memleket gezdim. Şimdi her memlekette cömertliği seven bir kimseye misafir olarak kısmetim derecesinde yiyip içip geçinirim.

Bu sergüzeşti hikâye eden hevesli Avrupalıya ev sahibi olan İbrani zahit merhamet etti ve istediği kadar kendi evinde oturması için izin verdi.

Zahidin asıl dili İbranice olduğundan kendi tanıdıklarının ileri gelenleriyle o dili konuşurlardı. Hevesli Avrupalı, İbranicenin tatlılık ve hoşluğuna hayran kalarak bu dili öğrenmek arzusuna düştü. Her gün arzusunu zahide arz ederek, İbranicenin kendisine öğretilmesi niyazında bulunurdu. Özellikle bu İsrailoğulları dilini anlamakla mukaddes kitaplara da vâkıf olacağını ve bu hâlde kendi memleketine İlahî bilgiler hakkında bir âlim ve arif sıfatıyla gideceğini arz ile şu yardımı kendisinden esirgememesini zahitten istedi.

Zahit: "Benim tarafımdan engelleme yoktur. Ama senin dilin olan Frenk dili, bizim İbranicemize asla benzemediği gibi çat pat konuşmaya çalıştığın Türkçeyle de hiç benzerliği yoktur. Pek güç bir dildir. Arapçanın bile anası sayılır. Korkarım ki bu dili öğrenmeye gücün yetmez de çalışman beyhude olur." diye gerçeği açıkladıysa da bizim hevesli Avrupalı, bu hakikati de dinlemiyordu.

Zira az zahmetle yalnız bir tıp terimi öğrenmiş bulunan bir avcının, o kelime sayesinde büyük servete ulaşmış bulunduğuna dair bir fıkra biliyordu. İbrani zahit, bu fıkranın nasıl olduğunu sorunca hevesli Avrupalı aşağıdaki hikâyeyi anlattı.

Öğrenci avcı

Avcının birisi yalnız kuş ve vahşi hayvan avında değil, balık avında da çok maharetli olduğundan, bu sanatıyla pek güzel geçinmekteydi. Bir gün yine tuzak kurmuştu ve üç güzel kuş, kurduğu tuzağın etrafında gezinmeye başladığı sırada, tuzağın yanı

başında iki adamın kavga edercesine tartıştıklarını işitti. Bu velvele, kuşları ürkütüp kaçıracağından, avcı gürültüyü engellemek için adamların yanına vardı. Gördü ki bunlar münazara eden iki medrese talebesi olup, bir ilmî meselede tartışıyorlar. Avcı, kuşların ürküp kaçmaması için talebelerden bu tartışmaya son vermelerini rica etti fakat talebe efendiler: "Sen ne diyorsun Allah'ı seversen! Biz öyle bir önemli ilmî meselenin halli için konuşuyoruz ki, senin kuşların değil, dünya malı ona kıymet biçemez." diye avcının ricasını reddeylediler. Avcı, bu kadar mühim meselenin ne olabileceğini merak etti. O meselenin kendisine de anlatılmasını ricaya başladı. Talebeler, eğer tutulacak olan üç kuşun ikisini kendilerine verirse meseleyi öğreneceğini bildirdiler.

Avcı: "Canım! Bir meseleye iki kuş verilir mi? Bari birisini vereyim." dedi ise de talebeler: "Biz o meseleleri öğreninceye kadar *imâret*[66] çorbası içmekten imanımız gevredi. Kebap denilen şeyin yalnız kokusunu biliriz." girişiyle, iki kuş vermeyi kabul etmez ise tartışmayı kesmeyeceklerinden, kuşları tutmaya imkân kalmayacağını bir kuşu da elde edemeyeceğini avcıya anlatınca, avcı pazarlığı kabule mecbur oldu, talebeler seslerini kestiler. Gerçekten kuşlar tutuldu. Avcı kuşların ikisini talebelere verdikten sonra o meselenin ne olduğunu sorunca talebeler dedi ki: "Biz hünsâ meselesinden bahsediyorduk. Hünsâların mirastan hakkı ne olacağını konuşuyorduk." Avcı bu hünsâ kelimesinin ne demek olduğunu bilmediğinden manasını talebelere sordu. Onlar da ne erkek ve ne de dişi olmayan mahluka hünsâ denileceğini anlattılar.

Beş on gün sonra avcı, göle ağ atarak emsali görülmemiş güzel bir balık tuttu. Bu balığı padişaha takdim ederse bolluğa kavuşacağını umduğundan, büyük bir kap içine su doldurup balığı diri diri padişahın sarayına götürdü.

[66] İmaret: Yoksullara yemek verilen yer.

O vaktin padişahı çok hayvan meraklısı bir zat olduğundan, her çeşit hayvanlar için yerler yaptırmış olduğu gibi, balık cinsi için de çok büyük bir havuz yaptırmış ve içine türlü türlü balıklar koydurmuştu. Bir de küçük sandal alarak arzu ettikçe binip havuzda gezer ve balıkları seyredip eğlenirdi.

Bu sebeple avcının getirdiği balıktan pek hoşlanmış olarak bin altın ihsanını emretti. Uzakta bulunan avcı, bin altın sözünü işitince memnun kaldı ise de padişahın yanında bulunan vezirin: "Sultanım! Bir balığa bin altın bahşiş verilir mi? Bunu balıkçılar duyarlarsa her biri birer balık getirip bin altın almak suretiyle hazinenizi mahvederler." deyince avcı bu sözleri işitmiş, ümidi üzüntüye ve sevinci kedere dönmüştü. Fakat padişah: "Bir kere ağzımdan çıkan sözü bir daha geriye alamam. Sözünden dönmek padişahlara layık değildir." diye vezirin sözünü kabul etmemişti. Nihayet vezir: "Ben öyle bir tedbir bulurum ki efendimiz, sözünden dönmemiş olur. Balıkçıya sorarım ki bu balık erkek midir dişi midir? Her ne cevap verecek olursa diğer eşini getirmesi lazım geleceğini söylerim. Tabiatıyla onu bulup getiremez. Paradan da mahrum kalır." diye padişahı ikna etti. Bunun üzerine balıkçıyı çağırıp balığın erkek mi dişi mi olduğunu sordu. Avcı, vezirin sorusuna, talebelerden öğrendiği o tek kelime ile cevap verdi: "Hünsâdır efendim!" deyince vezir artık verecek cevap bulamadığı gibi padişah da kahkahalarla gülerek avcıya bin değil iki bin altın bağışladı.

Hevesli Avrupalı, İbrani zahide bu hikâyeyi nakl ederek ilim ve bilgi daima sahibini refah ve saadete ulaştıracağından ve hangi lisanda ilim ve fen kitapları çok ise o dili öğrenmek için ısrarla yalvarmaya devam etti. Zahit dedi ki: "Ettiğin heves gerçekte pek akıllıca bir hevestir. Lakin her şey sahibine göredir. Ekmekçi iken çiftçiliğe heves ederek becerememiş olduğunu, sen kendin söylemiştin. Şimdi de asıl dilin olan Frenk lisanına benzemeyen

İbranice hevesine düştün korkarım ki hem İbraniceyi öğrenemezsin, hem de Frenkçeyi unutursun da hâlin taklitçi karga hâline benzer."

Hevesli Avrupalı, bu hikâyenin nasıl olduğunu İbrani zahitten sormakla o da aşağıdaki hikâyeyi anlattı.

Taklitçi karga

Karganın birisi bir keklik gördü. Güzel ayaklarıyla taşlar üzerinden sekmesi ve düz yerlerde salına salına gezinmesi çok güzel ve hoştu. Karga da böyle gönlü hoş eden nazlı yürüyüş sahibi olmak arzusuna düştü. Her gün kekliği takip ile yürüyüşünü taklit ediyordu. Karganın peşi sıra gelmesi kekliği bıktırarak: "Ey siyah yüzlü! Ey çirkin huylu! Benden ne istersin ki arkamdan ayrılmıyorsun? deyip de kargadan daha yumuşak bir seda ile: "Sultanım! Senin yürüyüşünü pek beğendiğimden taklit etmek istiyorum. Ayıp değil ya! İnsan iyi şeyleri taklit ederse, kendi çirkin hallerini gidermiş olur." cevabını alınca keklik kendine mahsus gülüşüyle gevrek gevrek gülerek: "Haydi hay ahmak! Bir kimse kendi yaratılış ve kabiliyetinde mevcut olmayan şeyi ne kadar taklit etmiş olsa mümkün değil ele geçiremez." diye kargayı alaya aldı. Keklik alayında haklı idi. Zira karga epey zaman arkasından koşarak kekliğin yürüyüşünü taklide çalıştığı hâlde onu öğrenemediğinden, eski karga yürüyüşünü de kaybederek gülünç bir soytarı olup kaldı.

İbrani zahidi bu hikâye ile hevesli Avrupalıyı uyarmaya çalıştı ise de fayda vermedi. Nihayet derse başladılar. Biçare hevesli uzun müddet olanca kuvvetiyle çalıştığı hâlde İbraniceyi asla öğrenemedi. Halbuki ondan evvel az çok bildiği Türkçeyi de tamamıyla unuttuktan başka, ana dili olan Frenkçeyi bile epeyce unuttuğunu kendisi de görerek yine kendi kendisine uslanmıştır.

Bu birbirini takip eden hikâyeleri nakleden Beydaba, hikâyelerin neticesi olarak Dâbşelim Şah'a dedi ki:

-Padişahım! İşte insan kendi kabiliyetinin üstündeki şeylere heves ederse, bu hevesli Avrupalı gibi daima mahrum kalır. Padişahlar hizmette kullanacakları adamların kabiliyetlerine göre memuriyet vererek herkesin isteklerini yerine getireceğim diye millet ve ülkenin işlerini cahiller elinde bırakmamalıdır.

On İkinci Bölüm

Padişahlara yumuşak huyun lüzumu

Dâbşelim Şah, şimdiye kadar Beydaba bilgenin izah ettiği vasiyetler ve İbranice nasihatlerin hepsini layıkıyla canı gibi saklayacağı hikmet ve felsefe dolu düşüncelerden bularak cümlesi için büyük bilgeye teşekkürler ettikten sonra adı geçen vesikanın on ikincisinde geçen padişahlara yumuşak başlılığın lüzumunu sordu. Bilge Beydaba dedi ki:

-Padişahlara en çok lazım olan üç şey vardır. Onlar da cömertlik, yiğitlik ve yumuşak başlılıktan ibarettir. Lakin hilim, yani yumuşak başlılık, bunların üçüne de üstündür. Zira cömertlik ile insanları kolaylıkla kendisine çekip bağlarsa da olur olmaz şeylere öfkelenirse cömertlikle kendine çektiği kalpleri kendisinden nefret ettirir. Yiğitlik ve kahramanlık padişaha en çok düşman üzerine giderken gereklidir. Ama hilim öyle değildir. Bu büyük sanatın padişahlara lazım olmadığı hiçbir an ve dakika tasavvur edilemez.

Büyük alçak gönüllülük ve tevazu sanatı, yalnız padişahlara değil, herkese lazımsa da bazı âcizlerin gazabından endişe edilemeyeceği gibi yumuşak başlılığından da istifade olunamayacağından, asıl, sultanların güzel vasıflarından istifade mümkün olamayacağına göre, bu vasıfların en şereflisi de yumuşak başlılıktır.

Bilge Beydaba, bu şekilde girişler sunmaya başlayarak, hilmi pek çok meth ü sena ve tavsiye ettikten sonra, Hint padişahlarından birisinin hilimdeki olgunluğunu hikâyeye başladı. Dâbşelim Şah da bu hikâyeyi can kulağıyla dinledi.

Yumuşaklık bayrağı

Rum imparatorlarına *kayâsıre*[67] ve İran şahlarına *ekâsire*[68] ve Çin hükümdarlarına *havâkîn*[69] denildiği gibi Hint padişahlarına da "*rây*" derler. Vaktiyle Hindistan'ın bir kıtasında *Heylâr* isminde bir padişah vardı. Hazine fazlalığı, asker çokluğu ve adaletteki şöhreti tam bir olgunlukta ve o zamanın sultanları arasında da seçkin idi. Bu zatın, birisi *Yemenli Süheylî* ve diğeri *Hotanlı Mâh*[70] isminde iki oğlu olup, ikisi de hakikaten birer saltanatın gözbebeği olacak güzellik ve olgunluk sahibi idiler. Bunların validelerine *İrânduht*[71] denilirdi. Yalnız hüsnünde olan tam güzelliğiyle değil, anlayış ve feraset, akıl ve zekâ bakımlarından da mükemmelliğiyle kadın kısmının seçkini idi. Hele padişahın *Bilâr* isminde bir veziri olup en mühim ve kaçınılmaz olan saltanatın önemli işleri, onun becerikliliğiyle en küçük işlerden sayılırdı. Bir değil yedi devletin işleri, onun marifetiyle pek değersiz işler hükmünde kalırdı. Vezirin *Kâtip Kemal* isminde bir de kâtibi vardı. Bir vezire değil, bir hükümdara kâtiplik gücünden başka vezirlerin becerikliliği de bu zatın özelliklerindendi. Padişah Rây Heylâr'ın sarayının ahırında biri beyaz ve ikisi siyah üç reis filleri vardı. Her biri "dağ dolaşan" sözüne layık idiler. Bunlardan başka iki reis de devesi olup süratlerine nisbetle en geniş çöller dar kalır idi. Hele

67 Kayâsire: Kayserler, eski Roma ve Bizans imparatorlarının lâkapları.

68 Ekâsire: Eski Acem padişahları.

69 Havâkîn: Hakanlar, başbuğlar, hükümdarlar.

70 Hotanlı Mâh: (Hotan: Doğu Türkistan'daki büyük bir şehir olup halkı Müslümandır.) özel isim.

71 İrânduht: İran kızı.

asil ve soylu bir de atı var idi ki at cinsinin en soylusu sayılırdı. Padişah bunların hepsine âdeta âşık olmuşçasına muhabbet ettiğinden, bir gün birisini görmeyecek olursa, o gün kendisi için bir kara gün sayılırdı. Bunlardan başka değer verdiği bir şey de çok güzel çelikten yapılmış elmas işlemeli bir kılıçtı.

Memleketin işlerini veziri Bilâr yardımıyla tam bir sisteme oturtmuş olmasından dolayı, bu yüce mevkili padişah, her gece ve gündüzünü eğlence ile geçirmekteyken, ansızın Brahman taifesinin bir fesadı ortaya çıktı. Hint Brahmanının birçok garip ilimlerle ve garip fenlerle geniş bilgileri bulunarak, hele safsata ve yanıltıcı sözlerde şeytanları bile susturacak güçte bulunmalarıyla, Mecusi mezhebine girmeyen ahaliyi dinlerinden döndürmeye başlamışlardı.

Heylâr Şah, vezir Bilâr'ı bu fesadın giderilmesine memur etti. Bilâr da Kâtip Kemâl'i ve pek çok askeri yanına alıp fesat ehlinden, insanları zarara uğratmada cebir ve şiddetten çekinmeyenleri asıp kestikten sonra, dört yüz kadar Brahman'ı zincirli oldukları hâlde padişahın huzuruna getirmişti. Aslında bu gibi fesatçıların vücutlarının ortadan kaldırılması lazım ise de, padişahların hilmi bu konuda aceleciliğe bir engel olduğundan, her biri bir fende derin bilgi sahibi olan, adı geçen kimseleri katletmeyip, özel bir daireye koymuş, koruma ve beslenmelerini de emretmişti.

İşte şu Brahman belası da giderildikten sonra, Heylâr Şah, yine zevk u sefasına koyulmuştu. Bir gece uykuya varınca, rüyasında kulağına gelen heybetli ve garip bir sesle yatağından fırladı. Etrafına kulak vererek sesin tekrarını işitmeyince, rüya hâlinden bir hâl olduğunu bilip yine yattı. İkinci defa olarak rüyasında ay gibi parlak iki balık gördü ki kuyrukları üzerine dikilip kendisine selam veriyorlardı. Padişah, bu rüyadan da korkarak tekrar uyandı ve: "Korkulu rüya görmektense uyanık oturmak hayırlıdır." sözünce biraz oturup o korkuyu geçirdikten sonra, yine uykuya vardı. Bu kez rüyasında uzun boyunlu iki ördek ile bir kazın hava

ırmağında uçuşurken padişahı görür görmez durup niyaz şeklinde: "Vak vak" "Gak gak" dediklerini işitti. Bu rüyadan da korkup uyanarak tekrar uykuya vardıkta, yeşil renkli, siyah ve beyaz nakışlı bir yılanın kendi bacağına sarıldığını görüp evvelkilerden ziyade korku ile uyandı ve en çok bu rüyadan dolayı üzüldü. Bir hayli zaman uyanık durduktan sonra tekrar uykuya vardı. Bu defa da rüyasında kendi vücudunu tepeden tırnağa kadar kızıl kana boyanmış gördü. Artık bu defa uyanınca korkusundan bazı hizmetçilerini de uyandırmak istediyse de kullarına korkusundan renk vermeyi uygun bulmadığından ve uyku da bastırdığından tekrar uykuya vardı.

Bu defaki rüyasında çok hızlı koşan bir katıra binmiş bulunduğunu gördü ki Şark tarafına doğru alabildiğine gidiyor. Rüyada bile korkusundan her tarafa yardım isteyen gözlerle bakıyor idiyse de, hizmetçi ve yanında bulunanlardan yaya koşan yalnız iki hizmetçiden başka kimseyi göremiyordu. Bu defa da uykudan uyanıp altıncı defa tekrar uykuya varınca, biçare hükümdar kendi başı üzerinde büyük bir ateş yandığını gördü ki ışığı cihanın etrafına yayılıyordu

Bu, biri diğerini takip eden altı müthiş rüya ile iyice korkan padişah, yedinci defasında tekrar uykuya vardı, bu sefer de kendi başı üzerine bir kuşun konup gagasıyla beynine vurduğunu görünce, artık sabır ve tahammülü tükendi. Müthiş bir haykırma ile uykudan uyandı. Padişahın narasını işiten subaylar, hemen padişahın huzuruna atılarak durumun ne olduğunu sorduklarında, padişah bunlara durumu açıklamayıp cümlesini yerli yerine gönderdiyse de yalnız korku değil, merak da biçareye artık uyku ve rahatı haram etti. Sabaha kadar oturup bu olayların hükmünü meydana çıkarmak için zihin yormaya başladı.

Bu kadar korkulu rüyaları hayra yormak kabil midir? Fakat bu rüyaları kullarına söyleyip tabirini isteyecek olsa, kendi başına gelecek olan belaları herkes anlayacak daha bela ortaya çıkmadan

hizmetlilerin nazarından düşeceğini bildiği için, sırrını kimseye söyleyemiyordu.

Nihayet hatırına hapsedilmiş olan Brahmanlar geldi. Bunların çeşit çeşit ilim ve fende bilgileri olduğundan, belki rüya tabirinde de maharetleri olacağı ümidiyle onlardan birkaçını huzuruna çağırarak ve *arz odasının*[72] kapılarını kapayıp yalnız kalarak, gördüğü rüyaları heriflere hikâye etti. Brahmanlardan birisi: "Ey büyük padişah! Bu rüyalar hakikaten mühim şeylerdir. Fakat müsaade buyurunuz da gidelim diğer arkadaşlarımızla görüşerek kararımızın neticesini daha sonra makamınıza arz edelim." dediler. Padişah bunu akla yakın görerek, fakat bu sırları hiç kimseye açmamalarını tekrar-be-tekrar tembih ederek Brahmanlara izin verdi.

Dört yüz Brahman, bir araya gelerek padişahın rüyaları üzerine karşılıklı görüşmelere başladılar. İçlerinden en akıllısı: "Yahu! Bilmiş olunuz ki bu hâl, bizim için tam bir intikam fırsatıdır. Heylâr Şah denilen bu adaletsiz iş gören hükümdar, bizden nicelerimizin kanını döktü ve ne kadar çoluk çocuğu esir etti. Bizi de buraya getirdi ki, istediği zaman kafalarımızı birer birer kesebilsin. Şu rüyayı öyle bir tabir edelim ki, Heylâr Şah, kendi felaketinin pek yakın olduğuna inansın. Güya bu felaketten kurtulması için de kullarından en çok işe yarayanları feda etmesi gerektiğini söyleyelim. Onlar arasına bu şekilde fitne düşürmeyi başarırsak, ondan sonra Heylâr Şah'ın da canına kastetmek pek kolay olur." deyince cümlesi bu sözü beğendi ve edecekleri tabiri ve tavsiye eyleyecekleri tedbiri aşağıdaki gibi söz birliği ederek hükümdarın huzuruna vardılar.

Dediler ki:

-Padişahım! Bu rüyaların her biri bir müthiş olayın ortaya çıkmasına işarettir. Hem adı geçen olayların kimler tarafından yerine getirilecekleri de apaçık görülmektedir. Zira kuyrukları üze-

[72] Arz odası: İsteklerin padişaha sunulduğu oda.

rine kalkıp size selâm veren o parlak balıklar, Yemenli Süheyl ve Hotanlı Mâh isimli oğullarınızdır. Ayağınıza sarılan alacalı yeşil yılan, zevceniz olan İrânduht olup, sözü geçen iki ördek ile kaz da birisi beyaz diğer ikisi siyah olan fillerinizdir. Sizin ile beraber koşan iki hizmetçi, iki devenizdir. Başınızda parlayan ateş ise veziriniz Bilâr'dır. Hele gagasıyla tepenize vuran Kâtip Kemâl olduğuna hiç şüpheniz kalmasın.

Padişah bu sözleri işitince, üzüntüsünden ve korkusundan sapsarı kesildi. Brahmanlar, hükümdarın bu korkusunu görerek memnun oldular. Bunun üzerine padişah: "Ya bunlar yüzünden ortaya çıkacak belaları men etmek için ne tedbir görmelidir?" sualini sorduğu zaman dediler ki:

-Efendim! Cihanda bir misli daha bulunmayan mücevherlerle süslü kılıcınızla cümlesinin kafalarını kestiriniz. Kanlarını bir havuza doldurunuz. Biz dört yüz Brahman, bu havuz içine dualar okuruz. Sonra siz havuza girer düşmanların kanı ile gusül edersiniz Allah'ın izniyle bunların belasından kurtulmuş olursunuz.

Heylâr Şah, Brahman'ın haincesine sözlerinin gerçi uygun olup olmadığını hiç düşünmediyse de şüphe etmekten de kendini alamadı. Kendisi o kadar merhametli, ulu bir padişah idi ki, nefsinin selameti için bu kadar cana kıymanın uygun olup olamayacağını düşündü. Hele Brahman'ın idamlarını tavsiye ettiği canlar, kendisince en kıymetli canlar olduğundan bunlar dünyadan gidecek olurlarsa dünyanın da bir lezzeti kalmayacağını düşünüyordu. Hatta bu manayı Brahmanlara da açarak Hazret-i Süleyman'a ebedî hayat suyu teklif olunduğuna dair işittiği bir hikâyeyi de aşağıdaki gibi nakletti.

Ölümsüzlük suyu

Hz. Süleyman ki elçilik ve peygamberlik ülkesinin padişahı olmaktan başka, İsrailoğulları ülkesinin ve bütün canlının da

padişahı idi. Bir gün büyük meleklerden birisi huzuruna gelip bir kadeh su getirdi ve: "Ey Allah'ın elçisi! İşte bu *âb-ı hayattır*. Bundan içerseniz ebedî hayata ulaşırsınız." dedi. Hz. Süleyman: "Ben hiç danışmadan iş görmem." diyerek bütün canlıları genel görüşme meclisine davet etti. Bu ölümsüzlük suyunu içip içmeme meselesi ortaya konulunca, ebedî hayat, tabiatıyla cümlesi yanında bulunmaz bir nimet sayılarak içmek fikrinde bulundular. Hz. Süleyman: "Acaba mecliste hazır bulunmayan kimse kaldı mı?" diye sorunca *Bûtimâr*[73] denilen hayvanın mevcut olmadığı görüldü. Onu da hazır etmek işi ata havale edildi. At doludizgin gidip Bûtimâr'ı davet ettiyse de, Bûtimâr icabet göstermediğinden gelip durumu Hz. Süleyman'a bildirdi. Daveti tekrarlamak işi bu defa köpeğe havale olundu. Köpek kuyruğu omuzlayıp Bûtimâr yanına varıp Süleyman'ın davetini haber verir vermez, Bûtimâr kalktı âcilen Süleymân'ın huzuruna geldi. Hz. Süleyman, evvela: "Ey Bûtimâr insandan sonra en şerefli mahluk, at cinsi olup ben seni davete atı göndermiş olduğum hâlde, neden uymayıp da köpek gibi zelil ve bayağı bir hayvan ile gönderdiğim haberi derhâl kabul ettin? Muhakkak bunda bir hikmet vardır. O hikmeti bana açıklamalısın." deyince, Bûtimâr dedi ki:

-Ya Süleyman! Gerçi insandan sonra hayvanatın en şereflisi attır. Köpek ise aşağılanmış ve hakir görülmüştür. Lakin tarafınızdan bilinir ki, at cinsi vefasızdır. Halbuki köpek cinsi bağlılık ve vefakârlık elbisesi ile süslenmiştir. Bundan dolayı atın daveti bana pek doğru gelmedi. O köpeğin gelmesi, bu davetin tarafınızdan olduğuna şüphe bırakmadı.

Bundan sonra Hz. Süleyman, âb-ı hayat meselesini ortaya koyarak bu sudan içip içmemek hususunda, Bûtimâr'ın fikrini sordu. Bûtimâr: "Ya Nebiyyullah! Âb-ı hayat yalnız sizin zatınıza

[73] Bûtimâr: Su kenarlarında bulunan ve balıkçıl denilen, sorguçlu ve kırmızı gagalı bir kuş.

mı mahsustur? Yoksa bütün halk ve kullarınız ondan içecek midir?" diye sordu. Ölümsüzlük suyunun yalnız kendi zatına mahsus olduğu cevabını alınca: "Ey nebi! Bu kadar sevgili dostunuzun hepsi birer birer gözünüz önünde ecel kadehinden içip ahirete giderken siz, dünya yüzünde ta kıyamet gününe kadar tek ve yalnız kalmayı saadet mi sayarsınız? Ben bunu belanın kendisi görürüm. İçmeyiniz ey şanlı peygamber! O sudan içmeyiniz! Cenab-ı Hak-k'ın size nasip ettiği kadar yaşayıp ondan sonra İlahî emre uyarak ahirete göçünüz." nasihatiyle doğru yolu gösterdi.

Heylâr Şah, Brahmanlara bu hikâyeyi naklederek en sevdiği zatların kanıyla giderilecek belaların, kendisini asla memnun edemeyeceğini söyledi ve bu derdin çaresini daha başka bir surette düşünmeleri için Brahmanları yerlerine gönderdi. Lakin kendisi şu rüyaların gerektirdiği dehşeti, bir türlü kalbinden çıkaramayarak, o kadar dalgın ve sıkıntılı bir hâlde bulunuyordu ki, padişahın bu düşünceli hâlinin, etrafında bulunan kulların dikkatlerini çekmemesi mümkün değil idi. Herkesten evvel vezir Bilâr, bu hâle dikkat ettiyse de padişah, Brahmanlar ile yapılan görüşmede kendisini içeri almadığı için biraz kırgındı. Bu sırların kendisinden saklanmaması gerektiğine inanıyordu ancak doğrudan doğruya padişahın huzuruna varıp, durumu sormaya cesaret de edemedi. Hiç vazife edinmeyip efendisini o üzüntülü hâl içinde bırakmayı da kulluk sadakatine de aykırı gördü. Nihayet varıp İranduht sultana, padişahın dalgınlık ve durgunluğunu merak ettiğini anlattı. Padişahın sırrına kendisinden başka kimsenin vâkıf olamayacağını söyledi ise de İranduht, birkaç gündür padişahın kendisine birazcık gücenmiş bulunmasından bahisle bu gibi işlere cesaret edemeyeceğini ileri sürdü. Akıllı vezir dedi ki:

-Gerek zevc ile zevce arasında ve gerek kul ile efendisi arasında meydana gelen küçük gücenmelerin büyük işlerde hiçbir tesiri olamaz. Padişahın hâline vâkıf olmak ve kendisini bu ıstıraptan

kurtarmak için ne tedbir lazım ise düşünmek, cümlemizin üzerine düşen vazife ve bağlılıktır. Hele size olan aşırı sevgisi gereği elbette hâlini herkesten çok size bildirecektir. Bundan dolayı böyle asılsız düşüncelerle sadakatinizin sorumluluğuna düşen vazifede kusur etmeyiniz.

İranduht, bu söz üzerine olanca cesaretini toplayarak Heylâr Şah'ın yanına vardı ve ıstırap dolu hâlinden kendisinin de haberdar edilmesini rica etti. Gerçekten padişah: "Bazı durumlar olur ki onu ne sen sorabilirsin ve ne de ben söyleyebilirim." diye biraz çekincede bulundu ise de İranduht'un zorlaması üzerine, durumun saklanmasında daha çok sebat ve ısrar edemeyerek gördüğü rüyaları ve Brahmanların tabirini uzun uzadıya anlattı. İranduht dedi ki:

-Cümlemizin canı zatınız uğrunda feda olsun! Sizi bu ıstıraptan kurtarmak için bizim kurban olmaklığımız lazım gelirse selametiniz için bu fedakârlık bütün sadık kullarınıza lazım gelen şan ve şereftir.

Padişah, İranduht'un gösterdiği fedakârlık ve incelikten dolayı memnun ve müteşekkir olmakla beraber, yârsız cihanın hiç lezzeti kalmayacağını ve öyle aşağılık ömür sürmektense, kendi başına gelecek eziyetlerin meydana gelmesine rıza göstereceğini söyleyince, İranduht dedi ki:

-Allah efendimizi bütün belalardan korusun! Henüz hiçbir türlü felaket baş göstermiş değildir. Bazı korkunç rüyalar görmüş olduğunuz için vehme düşmüşsünüz. Bilhassa sizi bu vehme uğratanların dinleri dinimize uymayan Brahmanlar imiş. Siz ise onların fesat yuvalarını söndürerek kendilerini burada esir tutmaktasınız. Böyle kötü iş yapanların sadakatlerine emniyet caiz midir? Niyetiniz rüya tabir ettirmek ise işte elimizde *Kâridûn* bilge vardır ki dünyadan el çekerek bir mağarada ibadetle meşguldür. Böyle velilik mertebesine ulaşmış bir bilgenin tabiri, elbette dinsiz Brahman'ın tabirlerinden daha çok emniyetlidir.

Padişah, İrânduht'un fikrinin isabetli olacağına inanarak kalktı, lüzum üzerine Kâridûn'un mağarasına vardı. Hakikatleri bilen bilge, padişahı görünce karşılamak için mağaranın dışına kadar koşup padişahına layık hürmeti yerine getirdi. Padişahın bu bilgeye çok saygısı olup karşılamak için yaptığı zahmetten bilgeyi alıkoymak ve kendisi gibi saygı gösterilmesi gereken bir bilgenin padişahlara bile baş eğmesi gerekli olmayacağını anlatmak istiyor idiyse de, Kâridûn yer yüzünde en yüce mertebe ancak hükümdarların mertebesi olup, bir dakikalık adaleti senelerce ibadete üstün olan gerçek bir padişaha hürmet etmeyenlerin halk arasında ve Allah yanında tenkide uğrayacaklarını ifade ederek padişaha ait saygıda daha dikkatli davrandı.

Sözün kısası Heylâr Şah, ziyaretinden maksadının ne olduğunu anlattı. Rüyasını ve Brahmanların tabirlerini hikâye etti. Bilgenin yüzünde bir değişiklik ve ekşilik ortaya çıkarak: "Padişahım! Brahman topluluğu bizim din düşmanlarımızdırlar. Niyetleri şahsınıza en çok lazım olan zatları ve hayvanları bu tabirlerle telef ettirmek ve hiç olmazsa ülkenizin şerefli geleceğini, bu şekilde üzüntüye sokmaktır." girişiyle rüyayı kendisi yormaya başladı ve dedi ki:

-Gördüğünüz rüyalar korkacak, ürkecek şeyler olmak şöyle dursun, bilakis sevinecek ve şükür sadakaları verilecek hayırlı rüyalardır. Kuyrukları üzerine kalkarak size selam veren *iki balık*, Serendip taraflarından gelecek iki elçidir. *İki fil* de bunların getirecekleri hediyelerin en büyük ve en ağır hediyelerden olacaklarına işarettir. *İki ördek* ile *bir kaz* aynıyla *iki at* ve *bir katır* ki, onları Dehli şahı hediye olarak ahırınıza gönderiyor. Ayağınıza dolaşan *yılan*, mücevher bir kemere bağlı güzel bir kılıçtır ki mübarek belinize kuşatılacaktır. Tepeden tırnağa kadar vücudunuzu kaplayan kan da kırmızı renkli bir kaftandır ki; bütün altın, inci ve mücevherat ile süslenmiş olarak Gaznedâr El-Mekin'den zatınıza hediye ediliyor.

Rüyada bindiğiniz beyaz katır, bir birleşik hükümet ve şevket olup cihanın şahsınıza itaat ve bağlı olacağına işaret eder. Bu da Şam ve Mısır taraflarının padişahı size hediyeler sunmakla bağlı kalacağına işarettir. Başınızda parlayan ateş, cevherlerle dolu bir taçtır. Seylân padişahı size haraç vereceğini bildirerek ayaklarınıza sunuyor. Yalnız, gagasıyla mübarek başınıza vuran kuş rüyası, yüce şahsınız için biraz üzüntü vesilesi olacaktır. Zira pek sevdiğiniz bir kişi, sizden yüz bula bula başınıza çıkacak ve sizi biraz tedirgin edecektir. İşte rüyalarınızın tabiri bundan ibaret olup yedi rüyanın yedisi de arka arkaya bir gecede görülmüş olduğu için, tabir ettiğim şekildedir. Elçiler ve hediyeler de yakında, arka arkaya ortaya çıkacaklardır."

Padişah, bu düş yorumundan dolayı rahatlayarak ve memnun olarak sarayına geri döndü. Aradan bir hafta geçmeden, yedi ülkeden elçiler geldi. Hediyelerini verdiler; itaat ve bağlılık sunmaya başladılar. Kâridûn'un tabiri bu suretle doğru çıkınca yalnız Heylâr Şah'ı değil, bütün sadıkları şükür secdesine kapandı. Padişah, gerek vezirini ve gerek başkâtibini ve iki şehzadesi ile eşi İranduht'ı huzurunda toplayarak Brahmanların hainliklerine karşılık, gelen hediyeleri onlarla bölüşmeye başladı. Hediyeler arasında, kırmızı kaftan ile süslü taç, hepsinden değerli olduğundan, padişah tacın İranduht'a ve kaftanın vezire uygun olacağı düşüncesinde idi. Vezir, padişahı bu ıstıraptan kurtarma işinin, özellikle İranduht'a nasip olduğunu belirterek hem tacın ve hem kaftanın İranduht'a hediye edilmesini teklif eyledi. Tam bu sırada Efrûz isimli cariye huzura girdi. Güzellikte İranduht'tan kat kat üstün bir taze olup, padişahın rağbetini de tamamıyla üzerine çekmişti. Bu durumda padişah: "Öyle ise iki hediyeden birisi İranduht'un ve diğeri Efrûz'un olsun. Fakat İranduht hangisini beğenir ise alsın da diğeri Efrûz'a kalsın." dediğinden, İranduht tacı tercih edip kaftan da Efrûz'a geçti.

İşte gerek elçilerin gelişi, gerek hediyelerin paylaşılması, padişahı ve sadık kullarını sevinç gözyaşlarına boğmuş olduğu böyle bir günde, İranduht başına koyduğu sevince sebep olan tacın şükür nişanesi olmak üzere padişahına bir tabak şekerleme getirmiş idi. Tabak elinde ve padişahın huzurunda ayakta iken Efrûz da kırmızı kaftanı giyip padişahın huzuruna geldi. Padişah bir anlık aşırı sevgisi yüzünden: "Taç da Efrûz'un başında olmalı idi." deyiverince bu söz, İranduht'un kıskançlığına sebep olmasın mı? İranduht, bir anlık sinirle elinde olmayarak, elindeki tabağı padişahın başına vurup tabağı parça parça etti. Hâliyle padişah, öfke dolu olarak hemen veziri çağırıp İranduht'un geciktirilmeden ve aman verilmeden boynunun vurulmasını ferman buyurdu. Fakat vezir Bilâr, padişahın İranduht'a olan alaka ve bağlılığını çok iyi bildiğinden ve biçare kadının böyle elinde olmadan tabağı padişahın başına vurmasının da padişahın görmüş olduğu rüya hükümlerinden olduğunu da bildiğinden, İranduht'ı öldürmeyip padişahtan habersiz izzet ve ikram ile kendi konağına gönderdi.

Gerçekten aradan biraz zaman geçtikten sonra Heylâr Şah, İranduht hakkındaki muamelesinden tamamıyla pişman olup gözünün nuru iki şehzadesinin validesi olan böyle sadık ve sevilen bir kadına kıymış bulunmasından dolayı o kadar üzülmeye başladı ki bundan dolayı kendini ayıplaması bilinen sınırı aşıyordu.

Veziri çağırdı. Üzüntüsünün derecesini anlatarak vezirden teselli sözleri beklediğini ima etti ise de vezir aksine: "Gazap ve öfke işte böyledir. İnsanı o kadar müthiş işlere sevk eder ki, sebep olacağı pişmanlığa nihayet olamayacağı gibi, o pişmanlıktan hiçbir teselli bulmaya imkân bırakmaz. Padişahlar hiçbir zaman gazaplarına mağlup olmamalıdırlar. Daima yumuşak başlılık ve tedbir üzere hareket etmelidirler. Hatta "Melik-i Zilrukaa"[74] hi-

[74] Zilrukaa: "Üzerine yazı yazılan deri ve kâğıt parçaları taşıyan hükümdar" anlamına özel isim.

kâyesi bu konuda ibret alınacak hikâyelerdendir." girişiyle padişahı tenkit yollu aşağıdaki hikâye nakline başladı.

Zilrukaa melik

Yemen tahtında bir ünlü hükümdar vardı. Adalet, merhamet ve yumuşak huylulukta bu padişahın bir benzeri daha dünyaya gelmemişti. Bir gün ava çıktı. Bütün ovayı altüst ettiği hâlde, hiçbir ava tesadüf edemeyişi canını sıkmıştı. Nihayet bir ağaç altında bir ceylanın yatıp uyumuş olduğunu gördü, yavaş yavaş yanına sokularak ceylan zannettiği şeyi ok atıp yaraladı. Meğer ki ceylan zannettiği şey fakir bir oduncu imiş. Giyecek başka şeyi bulamadığından, bir ceylan postuna bürünüp yatıyormuş. Padişah bu hakikati anlayınca, yaraladığı fakire acıyarak çok ihsanlar ile gönlünü hoş etmeye çalıştı ise de yine bir türlü kendini teselli edemiyordu. O civarda bir zahidin tekkesi vardı. Padişah zahidin yanına giderek şu pişmanlığın giderilmesi için nasihatini istedi. Aslında padişah hilme meyilli idi. Fakat bazı kere insanlık icabı gazap ve öfkeye de uğradığından, buna bir çare bulunmasını rica etti. Zahit üç parça kâğıt üzerine bir şeyler yazıp, bu kâğıtlara birer de numara vererek onları, padişahın vezirine verdi. Vezire dedi ki: "Ne zaman padişaha gazap gelirse kâğıtlardan birincisini göster, onunla gazabı gitmezse ikincisini, yine gitmezse üçüncüsünü göster. Birinci de olmazsa ikinci de, ikinci de olmazsa üçüncü de gazabı mutlaka gidecektir," dedi. İşte bu kâğıtlar sebebiyle padişaha "*Zilrukaa Melik*" ismi lakap olup kaldı.

Zahidin üç kâğıttan birincisine yazdığı ibare: *"Sen bir padişahsın, kötülük isteyen nefsinin arzusuna mağlup ve mahkûm olma." ve ikincideki yazı: "Öfke ve gazap zamanında, âcizlere şefkatli ve merhametli ol, ta ki ceza gününde onlar da sana şefaatçi olalar."* ve üçüncü kâğıttaki ibare de: *"Şerefli kanunun sınırlarını aşma. Sen de şerefli kanunun hükümlerini yerine getirmek mecburiyetindesin."* Zilrukaa Melik, zahide

veda edip sarayına döndü. Zaten yumuşak başlı iken bu yazılar bereketiyle gazap ve öfkeden tamamıyla kendisini kurtarmıştı.

Padişahın bir cariyesi vardı. Asıl haremi, bu cariyeyi kıskandığından, eğer bir yolunu bulsa ya cariyeyi veyahut Allah korusun velinimeti padişahı helak etme niyetinde idi. Nihayet bu hasedini sarayın harem dairesinde gelin süsleyen bir kocakarıya açtı. Melun kadın padişahın karısına: "Ben bir zehir yaparım. O zehri cariyenin boynuna benler resimlerim. Padişah oradan öper öpmez helak olur gider." dedi ve nankör kadın bu tertibi beğendi, kocakarı da gereği gibi hareket etti. Meğer kölelerden birisi, sultan ile kocakarı arasındaki bu sözleri işitmişmiş.

O akşam, padişah cariyenin elinden şerbet içerek neşelenmişti. Padişahın emrine amade bekleyen köle, cariyenin gerdanındaki zehirli benleri görerek dehşete düşmüştü. Padişah cariyenin dairesinde uyuduğundan, sadık köle, eğer velinimeti padişah uyanırsa helak olacağını düşünmüş ve her şeyi göze alarak, sarayın harem dairesine girip cariyenin gerdanındaki zehirli benleri yavaş yavaş silmeye başlamıştı. Tam köle bu iş ile uğraşırken padişah uyanıvermesin mi?

Kölenin hareketini tabiatıyla hıyanete yorarak, hemen hançerine davrandı ise de köle can korkusuyla fırlayıp kaçtı. Fakat padişah pür gazap arkasından koşup: "Vurunuz! Öldürünüz!" emirleriyle sarayın içini velveleye verdi. Vezir hemen koşup sözü edilen yazının birincisini padişahın uyanık bakışlarına arz etti. Fayda vermeyince ikincisini ve nihayet üçüncüsünü gösterip de padişah öfkesini engelleyince köleyi konuşturmaya çektiler.

Biçare köle kocakarının hıyanetini padişaha haber verdi ise de inanmak kabil midir? Nihayet vezirin de reyiyle kocakarının çantası yoklandı. İçinde bulunan *alllığın*[75] bir miktarı o kocakarıya yedirildiği anda oracıkta helak olup gitti.

75 Allık: Kadınların yüzüne sürdükleri süs pudrası.

Cariye ise kocakarının o gün kendi yüzüne işlediği benlerin bu karışımdan resimlendiğini, padişahın huzurunda söyledi, köle cezalandırma değil, bu sadakatten dolayı mükâfata nail oldu.

Bilâr vezir, padişaha bu hikâyeyi söyleyerek padişahlar için her şeyde pişmanlık siperinin ancak yumuşaklık olabileceğini ispat etmiş oldu. Fakat Heylâr Şah'ın ihtiyacı nasihat değil tesellidir. O teselli ise ancak İranduht'un hayatının geri gelmesi ile mümkün olabilecektir ancak bu ise kesin olarak olmayacak şeylerdendir.

Binaenaleyh padişah pişmanlığın derecesini artırdıkça, vezir tenkidinin şiddetini arttırıyordu. İşi öyle bir dereceye kadar vardı ki, Heylâr Şah, eğer hakikaten yumuşak başlı bir padişah olmasaydı, başa kakma derecesine varan eleştirilerden dolayı, veziri katledeceği belli idi. Fakat vezir hiç üzerine alınmayıp hilme uymayanların boş pişmanlıklarına misal olmak üzere aşağıdaki bir hikâyeyi daha anlatmaya başladı.

Pişman güvercin

Bir çift güvercin, hasat mevsiminde bir hayli yem toplayıp kış azığı olmak üzere bir kap içine koyup yuvalarının bir tarafına yerleştirmişlerdi. Meğer bu taneler, toplandıkları zaman nemli olduğu için iyice şiş imiş ve kabı doldurmuş gibi görünmüşler. Fakat kışa kadar kuruduklarından küçülmüş, kabın ancak üçte birini dolduracak kadar kalmışlardı. Kocası kabın boşaldığına dikkat edince, karısına ayıplama ve kınama dilini uzatıp: "Bunlar bizim kış azığımız olacaktı. Niçin tedbirsizlik ettin de vaktinden evvel bunları yemeye başladın? Kış mevsiminde yerleri kar örttüğü zaman nereden tane bulabileceksin?" deyince zevcesi buğday kabına gaga bile salmadığını söyleyerek inandırmaya çalıştı ise de, kocası inanmak bir yana daha da öfkelendiriyordu. Nihayet kavgaları büyüdükçe, öfkeden ne yaptığını ve ne yapacağını bilemeyen güvercin, gaga ve kanat darbesiyle biçare dişiyi o kadar dövdü ki

hayvancağız, darbelerin tesiriyle helak oldu. Aradan biraz zaman geçtikten sonra, güvercin ettiği işten pişmanlık duymaya başladı. Elden giden hanımın bir daha ele girmesi kabil midir? Hele kış yaklaşıp yağmurlar yağışlar başlayınca, yuvaya isabet eden serpintilerden buğdaylar tekrar şişerek muhafaza edildikleri kabı ilk hâli gibi doldurunca, güvercin o biçare kadını beyhude yere helak etmiş olduğuna kanaat getirdi. O kadar ağladı, o derecelerde feryat ve figan eyledi ki, ondan sonra dünya üzerinde zevk ve rahat kendisi için tamamen haram oldu.

Bilâr vezir, bu hikâye ile padişahın İranduht hakkındaki acele işin, aynı erkek güvercinin muamelesi gibi olduğunu anlattığından, padişah buna da sıkıldı ve: "Emri vermekte acele ettim ise, sen de yerine getirmede acele ettin. Bende hata varsa sen de ona ortaksın." yollu cevap verdi. Lakin vezir yalnız buna değil, padişahın diğer her sözüne şiddetle ve cesaretle cevaplar veriyordu. Padişah birkaç defa vezire de öfkelenecek gibi olduysa da vezirin yaptığı tenkitlerin, İranduht için yapıldığını hatırlayıp kendisini topluyor ve öfkesine engel oluyordu.

Şimdi vezir, padişahın öfkesini yenmeye ve nefsini zapt etmeye gücünün yettiğini görünce tam bir memnuniyetle dedi ki:

-Cenab-ı Hak şevketli efendimize tükenmez ömürler, bozulmayan sağlık ihsan buyursun! İranduht'un ortadan kaldırılmasından dolayı tenkitte bu derecede şiddet göstermekliğimin sebebi, zatınıza yakışan sabrınızı görmek içindi. Doğrusu ki onu gördüm ve haddinden ziyade memnun oldum. İnsanın kendi nefsi üzerine bu derecelerde galip gelmesi, her kula müyesser değildir. Hele İranduht'un pişmanlığını bundan sonra hiç şahsınızın aklından çıkaramayacağınız ve hiçbir kimseyi cezaya uğratmak hususunda acele etmeyeceğiniz bilinmekle, işte şimdi efendimize haber vereyim ki İranduht öldürülmemiştir!

Bu sözün arkasından vezir, kendi konağına adamlar gönderdi. İranduht, padişahın huzuruna çağrıldı. Padişah zevcesin-

den özürler dileyerek, İranduht padişahın ayaklarına kapanarak, kâh ağlaşıp kâh sevinmek suretiyle yakınlıklarını yenilediler. İranduht'un, kocası uğrunda canını feda etmesi, sadakat ve muhabbet şanından iken, bütün tahmin ve şüphelerin tersine olarak velinimetine el kaldırması, padişahın görmüş olduğu rüyalardan yedincisinin işareti idi. Ancak, İlahî alın yazısından olduğuna hiçbir kimsenin şüphesi kalmayarak, ömürlerinin geri kalan kısmını zevk u sefalar içinde geçirdiler.

Beydaba bilge, işte bu hikâyelerle, padişahlar için hilmin diğer seçilmiş vasıflara üstün tutulduğunu ispat etti. Zaten halk arasında: "Öfkeyle kalkan zararla oturur." denilmesi, bu hakikati göstermeye ve doğrulamaya kâfidir.

On Üçüncü Bölüm

Hainlerin sözüne güvenmemeli

Adı geçen hazinede bulunmuş olan on dört İbranice vasiyetin on üçüncüsü, padişahların hizmete kabul edecekleri adamların emin ve güvene layık kimseler olmasına dairdi. Padişaha yakın kimseler, kullar arasında kıymet bilmeyen ve vefasızlık eden insanlardan olursa, onların sözlerine padişahların itimat etmemeleri, eğer ederse Allah korusun büyük tehlikelerin ortaya çıkacağı belirtiliyordu. Dâbşelim Şah, bu mesele ortada ve açık ise de bilge Beydaba'dan, bahsedilen konuda konuşmasını istedi.

Beydaba, padişahın bu emrine boyun eğip övgü ve dualarını sunduktan sonra dedi ki:

-Padişahlar, hizmette kullanacakları kişilerin ahlak ve hâllerini gereği gibi incelemeden onlara emniyet yüzü göstermemelidir. Hatta güvenilirliklerini tecrübe ettiği adamlara karşı da daima uyanık olmalıdırlar. Zira işin başlangıcında emin görünüp sonradan huy değiştirenler olabilir. Kulların namus ehli ve dindar adamlar olmaları her *hâl ü kârda*[76] gerek padişahından gerekse ve özellikle de Allah'tan korkmaları lazım geldiğinden iki yüzlülük gösteren dindarlara da asla aldanmamalı. Şeref ve namusu

[76] Her hâl ü kârda: Her durum ve işte

olmayan ve Cenab-ı Hak'tan korkusu bulunmayan adamlar, hükümdarların sırrını, din ve devlet düşmanlarına açacakları gibi, bu düşmanlarla görüşerek onların fikir ve görüşlerine göre hareket ederek, kendi sultanlarını bile Allah korusun pek çok işlerde yanıltmaları mümkündür. Bu ve benzeri emniyetsiz danışmanlara kapılıp da Allah'ın emaneti olan ahaliyi incitmek, padişahlar için dünyada adının kötüye çıkmasını ve ahirette ise kötü sonu hazırlar. Bu hikmeti açıklayacak pek çok ibretli hikâye vardır. Hele "Padişah ile Kuyumcu ve Gezgin" arasındaki fıkra en çok ibretli hikâyeler arasındadır.

Dâbşelim Şah, bu bilgece girişi can kulağıyla dinledikten sonra o hikâyenin anlatılmasını da istediğinden, bilge Beydaba aşağıdaki hikâyeyi anlatmaya başladı.

Padişah ile kuyumcu ve gezgin

Halep'te vaktiyle bir ünlü padişah vardı. Adalet, merhamet ve şöhreti komşu ülkelere kadar yayılmış ve pek çok ülke ona itaat edip vergi verir olmuşlardı. Bu padişahın güneş yüzlü bir kızı vardı. Cihan cihan olalı onun kadar güzel biri dünyaya gelmemişti. Halkın da sevgilisi olan bu kız, pederi nazarında babalığın sevgi hırkası ile sarılmış olduğundan padişah, kızının deli divanesiydi.

Padişah, kızına yeni takılar; halhal, bilezik, yüzük, küpe, gerdanlık vb. yaptırmak istediği zaman kendisine bu işte oldukça mahir bir kuyumcunun oluğu bildirildi. Bu kuyumcu, yalnız Halep şehrinde değil *memâlik-i heft-iklîmde*[77] de bir benzeri daha bulunmayacak derecede usta idi.

Padişah bu adamın bazı sanat eserlerini getirtip seyrettikte, gerçekten o kadar nefis buldu ki güya insan elinden çıkmamıştır. Padişah, kuyumcuyu davet ederek sultan için yapılacak takılar

[77] Memâlik-i Heft-iklîm: Batlamyus'un ayırdığı dünyanın yedi bölgesi.

üzerinde konuşmaya başlayınca, kuyumcunun fikir ve düşüncelerini ne kadar terbiye ve incelikle ortaya koyduğunu gördü. Kendi vezir ve amirlerinin bile bu kadar güzel ifadelerle konuşamadığını hayretle gördü.

Takılar, yapılmaya başlandı ve padişah, her vesilede kuyumcuyu ziyaret etti. Kuyumcunun bu nazik ve terbiyeli hali onu, padişahın sevdiği sohbet arkadaşları seviyesine çıkardı. Diğer taraftan padişahın kızı, her ne kadar kuyumcuyu perde arkasından görür idiyse de onun da bu zata meyli artmakta idi. Onun inceliğine ve sanatındaki mükemmelliğine başka nazarla bakmaya başladı.

Padişahın bir de veziri vardı ki devletin işlerini idareden başka ahlaki davranışlarda da tek bir adam olduğundan, padişahın bir kuyumcu hakkındaki senli benli davranışını hükümdarlara yakışır bulmadığı gibi, padişahın kızı ile bu zat arasındaki gizli yakınlığı da öğrenince bunu büsbütün tehlikeli ve dehşetli bularak, gece gündüz ekmek ve iyiliğiyle beslendiği velinimetini şu gördüğü tehlikeden haberdar etmeyecek olursa nankörlük etmiş olacağını düşünmeye başladı.

Gerçi böyle bir uyarının ne kadar tehlikeli olduğunu da pek iyi biliyordu. Lakin sadık kimsenin efendisinin hatasını ve noksanını göstermesi dalkavukluk ve ikiyüzlülüğe ve hatta en büyük hıyanet ve melunluğa yorumlanacağından gereğini yerine getirmeden önce enine boyuna düşünmeye karar verdi. Bir gün kalktı padişahın huzuruna varıp saygı ile ayakta durarak dedi ki:

-Padişahım! Padişahım! Geçmiş hükümdarlar gerçi söz ve sanat sahiplerini sevgi bakışlarıyla karşılayarak türlü türlü ihsanlarda bulunmuşlar ise de onları özel meclislerine kabul edip de kendileriyle görüşüp laubalilik etmemişlerdir. Büyüklük nişanı olan zatınız, bu kuyumcuyu özel aile odanıza alarak, onunla yakınlığı içli dışlı olmak derecelerine kadar vardırdınız. Allah gös-

termesin ki kıskanayım! Lakin bu adamı henüz hiçbir *mihenge*[78] vurmadınız. Hiçbir tecrübeden geçirip terbiyeye ait kabiliyetini araştırmadınız. Bu çeşit adamlardan vefakârlık beklemek uzak ihtimaldir.

Padişah, vezirin bu sözlerini garip buldu. Anlayışlı vezir, padişahın kendi sözlerine inanmak istemediğini derhâl anladı. Binaenaleyh ileri sürülenlerin ispatlanması maksadıyla dedi ki:

-Dikkat hususunda efendimizden ileriye vardığımı öne sürecek kadar terbiyesiz değilim. Fakat efendimizin hükümdarlık makamı o kadar yücedir ki, böyle adamların özelliklerini görmek bakımından diğerlerinden farklıdır. Biz onlara daha yakınız. Bu adamın tavırlarına dikkat ettim. Her ne zaman kullardan veyahut yabancılardan birisi efendimizin iyiliğine nail olsa, bu adam aşırı kıskançlığından o kadar üzülür ki, mahvolma derecesine gelir. Hakikaten hasta olur. Hâlbuki ulu bilgeler: "İnsanın en alçağı, başkalarının nail olduğu ihsan ve yardımı çekemeyenlerdir." buyurmuş olduklarından, başkalarına gelen iyilikten memnun olmayanlar, mutlaka alçaklardan sayılırlar.

Padişah, vezirinin kuyumcu aleyhindeki kötü şüphelerini reddetmek için, bu adamın yüzünün pek güzel olduğunu ve güzel yüzlü adamların huylarının da güzel olduğunun herkesçe bilindiğinden bahsettiyse de, vezir, bunu kabul etmedi. Gerçi bazı kimselerin dışları güzel olduğundan içleri de güzeldir. Ancak bu hâl öteden beri iyi terbiye görmüş adamlara mahsustur, kuyumcu için geçerli değildir. Kuyumcu, ham ruhlu olduğundan bu vakitten sonra onun terbiyesi için yapılan çalışmalar asla fayda vermeyecektir dedi ve bunda ısrar etti. Padişah, vezirin görüşünü kabul etmemek yönünde olduğundan, vezir, bildiği bir "Şehzade ve Ayakkabıcı" hikâyesini anlatmaya başladı.

78 Mihenk: altın ayarını ölçen taş, mehenk taşı (deneme, sınama).

Şehzade ve ayakkabıcı

İran ülkesinde bir padişah vardı ve padişahın dünyada biricik evladı bulunan şehzadesi, güç bulup yürümeye başladığı zaman, halk çocukları gibi saray etrafında, şurada burada gezmesine izin verildi. Yedi yaşına giren şehzade saray çevresindeki serbestliği bir kat daha arttırıp her istediği yere gitmeye başladığı bir sırada, saraya yakın bir ayakkabıcı dükkânını kendisine özellikle mekân edinerek her gün o dükkâna gitmeye ve dükkân sahibi adam ile vakit geçirmeye başlamıştı. Padişahın veziri bu hâli beğenmeyerek velinimetinin dikkatini şehzade üzerine çekti ve: "Eğer saltanatın göz nuru böyle ayakkabıcı takımı bir adamla düşüp kalkarak terbiye görecek olursa, sonunda bir ayakkabıcı oğlu gibi terbiye alır. Şehzadeler ise ayakkabıcılar terbiyesinin üstünde bir terbiyeye muhtaçtır." dediyse de bu akıllıca ve bilgece sözler padişaha tesir etmedi. Padişah: "Adam! Çocuktur varsın eğlensin! Sonradan terbiyesi mümkündür." diye vezirin bu tedbirini reddetti. Hatta ayakkabıcıyı huzuruna çağırıp adama: "Oğlum sizin sohbetinizden memnun oluyor. Sizin dükkânınızda oyalanıp eğleniyor. Siz de ona göz kulak olunuz." dedi ve adama bir hayli bağışlarda bulundu.

Bir zaman sonra, padişah Irak tarafına bir sefere çıkmaya karar verdi. Askerî hazırlıklar bittikten sonra, sefere gidileceği gün, ayakkabıcıyı yanına çağırıp, şehzadeye göz kulak olmasını tekrar tembih edip: "Şehir kenarındaki bağa da gider oğlumu gezdirip eğlendirirsiniz. Size tam emniyet duydum. Bu konuda gerekenlere emirler de verdim." Ayakkabıcı yer öperek padişahlarının her bir emir ve yasağına harfi harfine uyacağına söz verdi. Padişah gitti. Şehzade her gün ayakkabıcı dükkânına varıp eğlenmeye ve daha sonra ayakkabıcının yardımıyla bağa kadar gidip gelmeye başladı. Giderek o hain ayakkabıcı, şehzadenin altın tacına ve mücevher elbisesine ve süslü kemerine tamah etmeye başlayıp,

kendi koruması ve emanetine bırakılan şu yedi yaşındaki çocuğu bir tarafa kaçırır ise üzerindeki kıymetli mallar ile zengin olacağını düşünmeye başladı.

O soysuz, bu düşünceye o kadar meyletti ki, uyku ve rahatını kaybetti. Nihayet niyetini fikirden işe de döktü. Bir gün şehzadeyi, bağda uyku veren bir ot ile uyutarak, bir sandık içine koyup hızlı giden bir deveye yükledi. Ta *Mâverâünnehir'e*[79] kadar gitmek için yola koyuldu. Sarayda akşama kadar şehzadeyi beklemekte olsunlar, akşam şehzade dönmeyince belki ayakkabıcının evindedir diye orasını arattılar. Fakat bulamadıkları gibi, bağda ve bağın etrafında yapılan araştırmalar da netice vermeyince, kayıp olma durumunu validesine söylediler. Biçare hatun, bu çatan belaya dayanamayarak kahrından vefat etti. Bir zaman sonra padişah seferden dönünce oğlunun kaybolduğu ona da bildirildi. Bütün ülkeler araştırıldı ise de, hiçbir yerde şehzadeden haber alınamayınca, padişahın hâli boş ah u vahtan ibaret kaldı.

Aslında ayakkabıcı, şehzadeyi Mâverâünnehir'e kadar götürüp üstündeki, başındaki eşyaları soyduktan sonra köle diye bir tüccara satmış. Biçare çocuk pederinin sarayından çok, ayakkabıcının dükkânını hatırında tuttuğundan, hâlini ve aslını bir kimseye söyleyemeyip, hele zaman geçtikçe, şehzadeliği de tamamen hatırından çıkmakla, güya esirlik kendi şanına layık bir şey imiş gibi tam on yıl kadar bu esirliğe tahammül etmişti.

Ne kadar olsa, temiz padişah neslinden gelmiş bir saltanatın yetim incisi olduğundan, büyüdükçe gerek güzelliği ve gerek akıl ve zekâsı gelişerek, öyle eşsiz benzersiz bir çocuk olmuş ki tüccar, bu çocuğa hayran olup kalmış.

Nihayet, sahibi olan tüccar, bu çocuğu İran taraflarına ticaret sebebiyle beraber götürmüş. Tevafuk eseri olarak babasının

79 Mâverâünnehir: Orta Asya'da Ceyhun (Amuderya) nehrinin kuzeyinde bulunan ülkeye Araplar tarafından verilen coğrafî isim.

başşehirine varınca, çocuğun mükemmel güzelliğine âlem hayran kalmış, oradaki ortağı: "Sen bunu beldemizin padişahına hediye etsen, bol miktarda bağışına nail olursun." deyince, tüccar da getirip çocuğu kendi babasına hediye eyledi. Ne yazık ki, ne babası oğlunu ve ne oğlu babasını tanıyamadığından, çocuk orada da esaret hâlinde bulunuyordu. Lakin, ne kadar olsa kan kanı çekeceğinden, çocuk, padişahın o kadar teveccüh ve muhabbetine nail oldu ki nihayet padişahın nazarında âdeta evlat derecesine ulaştı.

Bu padişahın da bir kuyumcusu vardı. Bu kuyumcu daima padişah hazinesine girip çıktığı için, altın, gümüş ve mücevherlerin ve kıymetli eşyanın nerelerde olduğunu bilirdi. Bir gün köleyi kandırarak, eğer padişahın parmağındaki yüzüğü padişah uykuda iken çıkarıp kendisine getirirse, bu yüzüğün üzerinde nakışlı olan Hz. Süleyman mührünün resmini alıp köleye bir yüzük yapacağını ve bu yüzük parmağında bulunursa, bir gün mutlaka padişah olacağını anlattı.

Hâlbuki kuyumcunun asıl maksadı, izinsiz olarak hazineye girmek; gerektikçe bu yüzük ile mühürlenmiş olan kâğıdı hazine memuruna verip hazineyi tamamıyla soymaktı. Padişah oğlu olan köle, kuyumcunun bu hilesine aldanarak, padişah uykuda iken yavaş yavaş parmağından yüzüğü çıkarmaya çalıştı. Lakin böyle bir işi becerebilmek mümkün müdür? Padişah uykudan uyanıp da kölenin hareketini görünce pür gazap oldu. Derhâl celladı çağırıp gözü önünde kölenin öldürülmesini emretti. Cellat kölenin elbisesini çıkarınca tam iki küreğinin ortasında büyük bir ben göründü. Meğer padişahın hatırında kalmış ki şehzadesi henüz kundakta iken sırtında bulunan bu güzel ben'i daima seyreder; öper, eğlenirmiş. Ben'in görünmesi padişahta bu hâtırayı tazeleyerek: "Vay evladım!" deyip, elinde olmadan şehzadeye sarıldı. Sonra köleye başından geçenleri sordu. Şehzade, masum bir tavırla, ayakkabıcının kendisini başka yerlere götürüp, daha sonra efendisi olan zata

sattığını anlatıp bu günlere geldiğini; mührü padişahın parmağından çıkarıp getirmeyi, kuyumcunun nasıl öğretmiş bulunduğunu anlatınca, şehzadenin şehzadeliğinde artık şüphesi kalmadı. Sonunda o hilebaz kuyumcunun boynu vuruldu.

İşte vezir, padişaha bu hikâyeyi söyleyerek, padişah şehzadelerinin öyle kuyumcu ve ayakkabıcı takımına karışıp görüşmesinin çok zararlı olduğunu anlatmaya çalıştı. Fakat, yine fayda vermedi. Padişah, her kimi yükseltirse, o kimsenin yüceleceği ve her kimi aşağılarsa o kimsenin de hakir kalacağı düşüncesinde olduğundan vezirin soyu kötü olanlar hakkındaki fikrini, mümkün değil kabul ettiremiyordu.

Aradan biraz daha zaman geçti. Kuyumcunun padişah yanındaki kıymeti arttıkça arttı hatta bazıları padişaha damat olacağını bile düşünmeye başlamışlardı.

Nihayet bir gün, padişah kızının tacı için bazı büyük kıymetli taşları hazineden çıkarttırdı ve kuyumcuya verdi fakat kuyumcu, filan tüccarın kızında bundan daha büyük taşların bulunduğunu, sultan kızına haber verdi. Padişahın kızı, o taşları ondan istediği hâlde tüccarın kızı, vermek istemediği için inkara başladı. Padişahın kızının isteği ve tüccar kızının da inkârda ısrarı, işi öyle bir dereceye getirdi ki, iş, padişahın kızının biçare tüccar kızına işkence ettirmesine kadar vardı. Fakat tüccar kızı da nâz ve işveyle büyümüş bir namuslu kız olduğundan, edilen işkencelere tahammül edemeyip öldü, gitti.

Kızın böyle bir müthiş cinayet işlediğinden padişahın haberi yoktu. Hâlbuki herkes padişahın da haberi var zannıyla zulmünden dolayı ona lanetler okumaya başladı. Vezir, bağlılığı yüzünden durumu padişaha arz etmeye mecbur oldu. Padişah ise çok adalet ve doğruluk sahibi birisi olduğundan, kızının cinayetini bir türlü affedemeyip kızı bir bağa sürgün ettirdi. Kuyumcunun gerçi boynu vurulacak idi ama herif kaçtığından yakalanamadı.

Bir gün, kuyumcu sultanın hapsedildiği bağa giderek, aralarındaki ilişki sebebiyle görüşmek istemişti. Lakin padişah kızı, bu adamın sözüne aldanıp bir masum kızın günahına girmiş bulunmasından dolayı, haddinden fazla nadim ve pişman olmuş bulunduğundan, kuyumcuya: "Bre hain! Senin sözüne uymakla temiz eteğimi bir masumun kanıyla lekeleyerek, padişah babamın haklı gazabına uğradım. Git seni bir daha gözüm görmesin!" diye o melunu kovup uzaklaştırdı.

Bu terslenme ile başını alıp çöle çıkan kuyumcu, bir zaman serserice dolaştıktan sonra, bir akşam öyle bir yere vardı ki, köylüler kendilerine zarar veren hayvanları yakalamak için derin bir kuyu kazıp üzerine çerçöp yaymışlardı. Bu kuyunun kenarında *vaşak*[80] denilen bir hayvan ile bir de maymun durmakta idi. Kuyumcu bunları tutayım diye üzerlerine varır varmaz, hayvanlar ürküp yanı başlarındaki örtülü kuyuya düştükleri gibi hızını alamayan kuyumcu da düştü. Kuyu içinde bir de yılan gördüler. O da kendilerinden evvel düşmüştü. Orada vaşak ile maymunun ve hatta yalnız yılanın onu helak etmeleri mümkün idiyse de elindeki hançerle kuyumcu, bunların pençe ve dişlerinden korunabileceği gibi zaten bir kuyu içinde aynı hâlde olduklarından, aralarında düşmanlığa lüzum da yoktu.

Bir aralık gezginin birisi, kuyu ağzına gelip de içinde üç hayvan ve bir de insan bulunduğunu görünce kuyuya bir ip sarkıttı ve aşağıdakine: "Buna tutunarak kuyudan çık." dedi. Ancak kuyumcudan evvel maymun, ipe yapıştığı gibi yukarı çıktı. İkinci sırada yılan ve üçüncü sırada da vaşak yukarıya çıkınca gezgin, bunlardan korkacak oldu ise de üçü birden hayır dua ve teşekküre başladı ve her biri kendi yuvalarının nerelerde bulunduğunu da tarif etti.

Bundan sonra ömürlerinin sonuna kadar gezgine müteşekkir kalacaklarını ve eğer kendi yuvalarına yolu düşecek olursa izzet

80 Vaşak: Kediden büyük yırtıcı hayvan, karakulak.

ve ikramında kusur etmeyeceklerini anlattılar. Maymun ilave olarak: "Size bir de nasihat vermeme müsaade buyurursanız derim ki, şu kuyu içinde kalan herifi çıkarmayınız. Zira onun hayvan cinsine kötü niyeti olduğu gibi, elbette kendi cinsine de iyiliği olamayacaktır." Lakin gezgin asıl kendi cinsinden olan kuyumcuyu kurtarmak niyetinde bulunduğu için, maymunun öğüdünü reddederek kuyumcuyu da kurtardı.

Meğer gezgin, bu kuyumcunun padişah katındaki sevgisini bilenlerdenmiş. Yalnız padişahın gerek kızına ve gerek kuyumcuya son hışım ve gazabından haberdar değilmiş. Bu sebepten kuyumcu da: "Eğer yolunuz bizim memlekete uğrar da beni bulursanız elbette ben de sizden gördüğüm şu iyiliğin mükâfatını yerine getirmeden geri durmam." deyip gezgin teşekkür ederek, her biri kendi yollarına gittiler.

Hain kuyumcu, epeyce bir zaman başıboş gezerek padişahın gazabı geçmiş bulunmalı tahminiyle yine şehre döndü. Gerçekten padişahın gazabı epeyce azaldığından herifin boynu vurulmadı. Fakat sultan kızını affetmemiş olduğundan, kuyumcu evvelki iyilik ve talihi bulamayarak, kendi miskinlik köşesinde barınıyordu.

Gezgin ise epey zaman dünyayı gezip dolaşarak, üç yüz kadar altın kazandıktan sonra, vatana geri dönme gayretine düştü. Memleketine dönerken karşısına iki harami çıkarak, biçarenin nesi varsa soyup aldılar ve kendisini açlıktan helak olması için bir ağaca bağlayıp bıraktılar. Zavallı gezginin feryat ve figanı göklere çıktığı esnada, yanına bir maymun geldi ve gezgini görür görmez: "Vay sen bizi kuyudan çıkaran kişisin! Sana bu bela nereden geldi?" diye imdadına yetişti, gezgin başına geleni hikâye ederken, o da iplerini çözdü ve yuvasına götürüp çeşit çeşit meyvelerle karnını doyurdu. Daha sonra: "Siz burada rahat ediniz, ben bu yol kesicilerin ne tarafa gittiklerini gördüm, inşallah malınızı da geri almayı başarırım." diye haramilerin gittikleri tarafa doğru koştu gitti.

Haramiler, gezgini soyduktan sonra, bir çeşme başına kadar giderek geceyi orada geçirmeye karar vermişlerdi. Maymun bunları uykuya dalmış bulduğundan, ne kadar yükleri var ise birer birer çözdü. Gezginin üç yüz altınından başka birçok kıymetli şeyleri daha vardı. Bunların cümlesini bir tarafa gömdü ve bir ağacın üzerine çıkarak haramilerin son durumuna göz attı.

Sabah olup da haramiler uykudan uyanıp eşyalarının karmakarışık olduğunu görünce: "Bu işi bize kim yaptı?" diye birbirlerine girdi iseler de içlerinden birisi: "Yahu telaş etmeyiniz. Bu iş, insanoğlunun işi değildir. Mutlaka cinler, periler işidir. Çabucak buradan savuşalım. Kendimize de şerleri dokunmasın." dediğinden, herifler aceleyle savuşup gittiler. Maymun bu hâli görünce, varıp gezgine haber verdi. Gezgin geldi. Kaybettiği malın birkaç katını ele geçirdiğinden dolayı memnun ve müteşekkir olarak yoluna devam etti. Oradan bir hayli uzaklaştıktan sonra, karşısına müthiş bir hayvan çıktı. Bu hayvanın pençesinde ölmek üzere olduğunu görüp titremeye başlamışken bu hayvanın da kuyudan kurtarmış olduğu vaşak olduğunu, hayvanın koşup gelerek dostluk işaretleri göstermesinden anladı.

Vaşak gezgine: "Bana ettiğin iyiliğe karşılık şu bağda arslan tarafından parçalanmış bir kimsenin üzerinden aldığım şu pahalı gerdanlığı kabul et." dedi. Gezgin böyle kanlı bir hediyeyi kabul etmek istemedi ise de, vaşak, ısrar edince kabule mecbur oldu.

Gezgin o şehre girmeden evvel, padişahın kızının bilinmeyen bir katil tarafından paralandığı haberi şehre ulaşmıştı. Padişah her ne kadar bu öldürme işinin tüccar kızının intikamı için bir intikam alan kimse eliyle meydana geldiğine hükmetti ise de evlat sevgisi, yine içinde bir yara olarak kaldığından ah u vahla matem tutmaya başladı.

Gezgin, şehre geldiğinde, kuyudan çıkardığı hayvanların ikisinden birer iyilik görmüş olduğunu düşünürken kurtardığı ve

padişah tarafından da beğenilen kuyumcunun burada yaşadığını hatırladı. Sorup sual ederek herifi buldu. Fakat kuyumcunun padişah tarafından beğenildiğine dair bir emare göremedi ve durumunu kuyumcuya sordu. Kuyumcu da asla inkâr etmeyerek başından geçenleri anlatınca, iyiliksever gezgin, elindeki malları ortaya koyarak: "İşte birader bende bu kadar mal vardır. İstediğin kadarını sarf et. Mevla senin talihini iade eylediği zaman, sen de benim malımı geri verirsin." dediğinde kuyumcu, bu lütfundan ötürü adama teşekkür etti. Gezginin mallarına bakarken bunların içinde sultanın gerdanlığı hemen gözüne ilişti ve gözleri fal taşı gibi açıldı. Kendi kendine: "Tamam! İşte şimdi, padişahın yanında talihimin yenilenmesine bir yol buldum! Bu gerdanlığı padişaha gösterip sultanın katilinin şu gezgin olduğunu anlatırım. Katili bulduğum için de elbette adamı öldürür. Elbette hakkımda yeniden iyi düşünür. Hiç olmazsa artık gezginin bütün malı da bedelsiz olarak benim olur!" dedi.

Biçare gezgin, kuyumcuya dostluk ettim diye memnun oladursun; kuyumcu, gerdanlığı padişaha takdim ederse ihsana nail olacaklarını gezgine anlatarak doğruca padişahın sarayına varıp durumu, tasarladığı gibi haince padişaha sundu. Derhâl çavuşlar gönderilip gezgin elleri ayakları bağlı olduğu hâlde, padişahın huzuruna getirildi. Sorgulamaya, muhakemeye lüzum var mı? Gerdanlığın elde olması, kızın katilinin bu gezgin olduğuna şüphe bırakmıyordu. Padişah hemen: "Bu adamı bir eşeğe ters bindirerek bütün şehri dolaştırınız. Daha sonra zindana atınız! Yarın sabah asılarak yok edilsin!" emrini verdiğinden gereği gibi harekete başladılar.

Biçare gezgin, bütün memleketi o rezil hâl ile dolaşırken gözyaşları yere damlıyordu. Akşam olup da gezgin zindana atıldığında daha evvel kurtardığı yılan çıkageldi. Yılan, gezgine, başına bu belayı açanın kuyumcu olduğunu haber vererek, şu kötüyü kuyu-

dan çıkarmaması için maymunun verdiği nasihati kabul etmemiş bulunmasından dolayı gezgini azarlamaya başladı. Fakat hemen arkasından dedi ki:

-Üzülme! Ben bu durumları haber alınca gidip padişahın validesini soktum. Şimdi tulum gibi şişmiş yatıyor. Onun ilacı da şu ottur. Sen padişahın validesini kurtarırsan o da seni affeder.

Gezgin bu yardıma sonsuz teşekkürler etti. Zindancı vasıtasıyla saraya haber gönderip valide sultanı kurtarmanın çaresini bildiğini iletti. Zaten kadıncağızın hayatından ümit kesilmiş olduğundan, bir tecrübe için gezgini çağırdılar. Yılanın tarif ettiği ot ile sultan hemen iyi olunca, herkes hayrette kaldı. O zaman gezgin, kuyumcu ile macerasını ve gerdanlığın kendisine nasıl gelmiş olduğunu padişaha hikâye etti.

İşte bu hikâyenin neticesi olarak, vezirin kuyumcu hakkındaki sözlerini padişah da tasdik etti. Ertesi sabah, gezgine karşılık kuyumcunun asılmasını ferman eyledi. Kuyumcunun bundan haberi yok ya! Sabahleyin erkenden *siyaset meydanına*[81] giderek dar ağacının altında gezginin gelişini beklemeye başladı. Cellatlar gelip kendisini yakaladıkları zaman: "Asılacak adam ben değilim." diye feryada başladı ise de, onlar yapacakları işi pek âlâ bildiklerinden herifi sallandırıverdiler.

İşte bilge Beydaba, bu ibret dolu hikâyelerle Dâbşelim Şah'a anlattı ki, padişahlar seçecekleri adamların seçiminde çok dikkatli davranarak, öyle aslı kötü kimselerin görüşü ile hiçbir iş görmemelidirler.

---

[81] Siyaset meydanı: İdamların yapıldığı meydan.

On Dördüncü Bölüm

Kazaya razı olma

İbranice vasiyetlerin on dördüncüsünde, Cenab-ı Hakk'ın takdirine boyun eğmek ve güven tavsiye ediliyordu. Dâbşelim Şah, gerçi bu vasiyetin hükmü, açık ve aşikâr ise de açıklanmasına yardımda bulunmasını bilgeden rica etti.

Dedi ki:

-Bazı cömert ve akıllı kimseler görmekteyiz. Daima bela zincirine bent olur. Bazı alçak ve cahil adamlar da görürüz ki zevk u sefa içinde yaşarlar. Evvelkilere akıllı ve zeki oluşları fayda vermediği gibi ikincilere de cahillik ve ahmaklıkları asla engel olmaz. Bunda elbette bir gizli sır bulunacağından, o sırrın açıklanmasında yardımınızı beklerim.

Temiz kalpli bilge, bu sırrın Allah'ın iradesinden ibaret bulunduğunu hatırlatarak dedi ki:

-Gerçi bir kimsenin akıl ve zekâsı olup onunla geçim işlerine güzel bir nizam verebilir. Yine bazı kimseler, hüner ve ustalıkları sebebi ile rahat yaşarlar. Yine bazı kimseler, yüze gülerek, insanların kalplerini kendine çekip menfaatler meydana getirebilir. Fakat Cenab-ı Hakk'ın takdiri yardım etmedikten sonra ne hüner ne marifet ne akıl ve ne de düşünmenin, yüze gülmenin hiçbir faydası

olmaz. İşte bir padişah oğlunun hikâyesi bu hükmü tamamıyla izaha kâfidir.

Bu girişle bilge Beydaba, Dâbşelim Şah'a bundan sonraki hikâyeyi anlatmaya başladı.

Kadere boyun eğen padişah oğlu

Rum ülkesinde cömert bir hükümdarın vadesi dolmuş vefat etmişti. Taht ve tacının iki oğluna kalması gerekirken büyük oğlu daha baskın davranarak, babasının hazinelerini ele geçirmiş, vezir ve amirlerin kalplerini de kendisine bağlamış, taç ve tahtı zorla ele geçirip küçük biraderi için kaçış yolundan başka kurtuluş yolu bırakmamıştı. Biçare şehzade uğradığı şu kazanın, kardeşi yüzünden değil yalnız İlahî takdir gereği olduğunu göz önünde bulundurarak, kısmeti nerede ise oraya kadar gitmek ve rızık elde etmek için bir yol bulmak maksadıyla çekip gitti.

O gün akşam olduğunda, gurbetin yalnızlığı, rızaya boyun eğen şehzadenin gönlüne tesir edince, sabahı zor etti. Sabah olup da yola düzüldüğünde, çok yakışıklı bir delikanlıya rast geldi. Genç adam, yakışıklılık ve mükemmellikte ikinci Yusuf sayılabilirdi. Bu yakışıklı da gurbete çıkmış bulunduğundan, onunla arkadaş olmak, biçare şehzade için teselli vesilesi oldu. O gün akşama kadar birlikte yol yürüdüler. Delikanlının kendisine katılmasıyla şehzadenin ikinci gecesi daha ziyade gönül huzuru ile geçmişti. Üçüncü gün yola çıktıklarında bir tüccar oğluna tesadüf ettiler. Onun da fehm ü feraseti, akl ve kavrayışı daha ilk bakışta anlaşılmakta idi. Tüccar oğlu, bu iki arkadaşa eşlik etmeyi teklif edince, bunlar kabulü cana minnet bildiler. O akşam üç arkadaş, birlikte geceyi daha neşeli geçirdiler. Ertesi gün kendilerine köylü bir delikanlı da katılınca, dört genç arkadaş, tam istek ve sevinçle yol yürümeye başladılar.

Bir hayli zaman yürüdükten sonra, azıkları tükenmişti. Karşılarında bir büyük şehir göründü. Bunlar şehrin kenarına gel-

diklerinde, birkaç gün gönül rahatlığı ile o şehirde yaşamak için muhtaç olacakları yiyecek ve içecekleri her biri sıra ile kazanmak kararını aldılar. Gerek yakışıklı delikanlı gerek tüccar oğlu ve gerek köylü genç, çok iyi niyetli kimseler olduklarından yalnız bir adamın çalışmasının dört kişiyi besleyeceğine inanıyorlardı. Şehzade, gerçi çalışma ve gayretin faydasını asla inkar etmemekle birlikte muvaffakiyetin Allah'ın iradesine bağlı olduğunu yoksa insanın yalnız kendi marifet ve gayretine güvenmesinin başarıyı getirmeye yetmeyeceği fikrini ileri sürüyordu.

Diğerleri şehzadenin bu itikadını gayretsizliğe yormak istediklerinden, şehzade fikrini ispat için bilgece uzun girişlerden sonra, Endülüs ülkesinde bir köylünün kazaya rıza göstermedeki dayanıklılığının ve tevekkül konusundaki hikmetinin bunu açıklamaya kâfi geleceğini söyleyerek aşağıdaki ibretli hikâyeye başladı.

Endülüslü köylü

Endülüs diyarında bir köylü vardı ki çiftçilikte, çobanlıkta sonsuz gayreti neticesinde üç yüz altın artırıp biriktirmiş olduğundan, bugünkü günde ve ileride bütün ümidini bu altınlar üzerine bina eylemişti. Her gün onları sayar ve çeşit çeşit şekillerde dizer ve seyrederdi. Bir gün yine altınlarıyla oynarken dostlarından birisi kapısını çalınca, zavallı köylü bu servetten kimsenin haberdar olmasını istemediğinden, alelacele altınlarını yanı başındaki testinin içine atarak, ahbabını karşılamak için kapıyı açtı.

Meğer gelen adamın çok mühim bir işi varmış, bu iş için köylünün yardım etmesini ve kendisiyle beraber yakın bir yere kadar gelmesini rica etmeye gelmişti. Köylü bu ricayı reddedemedi, iş bittikten sonra da dostunu evinde misafir etmek istediği için hanımına, güzel yemekler pişirmesini tembih edip dostu ile beraber çıktı gitti. Bir aralık eşi yemek pişirmek için suya muhtaç olunca, testiyi alarak sokak kapısına kadar çıkıp: "Ah bir bildik

kimse geçse de şu testiyi dolduruverse." derken, civar köylerden ve kocasının dostlarından bir kasabın geçtiğini görüp, testiyi dolduruvermesini rica etti. Tam o sırada kasap, hayvan almak için şehre doğru gitmekte olduğundan, testi doldurmaya vakti yok idiyse de, kadının hatrını kıramayıp testiyi alarak en yakın çeşmeye vardı. Evvela testiyi çalkamak için içine bir miktar su koyarak sarsmaya, silkelemeye başlayınca testi içinde bir tıngırtı peyda oldu, kasap testiyi baş aşağı çevirdi. Birden altınlar önüne dökülüverince: "Besbelli bunlar benim kısmetim imişler ki ayağıma geldiler." diye altınları topladı. Üç yüz altını sarf etmeyip gerektiği zaman gelene karar saklamaya verdiğinden; testiyi çeşmeye bırakıp doğruca şehre vardı. Satın almış olduğu güzel bir öküzün parasını kendi sermayesinden verdi, testide bulduğu altınlara hiç dokunmadı.

Öküz önde, kasap arkada köye doğru gelirken kasap kendi kendisine: "Ya şimdi önüme hırsızlar çıkacak olursa ben ne yaparım? Bu altınları bir yere gömsem, belki sonra o yeri bulamam. İhtimal ki birisi benden evvel gelir altınlarımı bulur alır." diye mırıldanmaya başlayıp, nihayet altınları köye kadar selametle götürmek için en güzel çare olarak bir meşin kese içine koyup zar zor biçare öküze yutturdu. Kasabın kararı köyde öküzü boğazladığı zaman, altınları çıkarmak idiyse de yolda oğluna rast gelince oğlu, mühim bazı işler için pederinin tekrar şehre dönmesi lazım geldiğini bildirdi. Kasap, öküzü oğluna bırakarak kendisi yine şehre döndü.

Oğlu henüz köye varmadan, bizim sözü geçen köylüye rast geldi. O da dostuna yardım etmiş işleri bitmiş evine dönüyordu. Köylü, bir vakitler çok önemli bir sebepten dolayı Cenab-ı Hakk'a bir öküz kurban etmeyi adamış bulunduğundan, kasabın oğlundan öküzün fiyatını sordu, o da babasının aldığı fiyatı haber verince: "Öyle ise gel kârıyla birlikte parasını al. Şehre git bir başka

öküz satın al. Bunu ben çok beğendiğimden kurban edeceğim." dedi ve dediği gibi öküzü satın aldı.

O akşam altınlarını koymuş bulunduğu testiyi karısından sorup da onu filanca kasap ile çeşmeye gönderdiği hâlde kasabın dönmediği cevabını alınca, altınlarının elden gitmiş olmasına o kadar üzüldü ki, kahırdan helak olmasına az kaldı. Lâkin bu adam, Cenab-ı Hakk'ın kaza ve kaderine tamamıyla itaat ve boyun eğen bir kimse olduğundan hiçbir işinde tevekkülden ayrılmazdı. Binaenaleyh: "Bu altınlar besbelli benim kısmetim değilmiş ki elden çıkmışlardır. Hak Teala dilerse bana daha büyük servet bağışlar." dedi ve öküzü kurban etmek işinden yine geri durmadı. Bir de öküz kesilince işkembesi içinden bir meşin kese ve onun da içinden üç yüz altın çıkmaz mı? Bu altınlar kendi altınları olup olmadığını hesaba bile katmayan köylü, sevincinden hemen şükür secdesine vararak gözünden yaşlar boşanmaya başladı.

Durumu zevcesine de haber verip bundan sonra altınlarını bir kemer içinde beline bağlayacağını ve canı gibi saklayacağını, hiçbir vakit onları üzerinden ayırmayacağını da söyleyince, kadın her ne kadar insan oğlunun bu çeşit tedbirleri Cenab-ı Hakk'ın takdirine karşı hükümsüz düşeceğini ispata çalıştı ise de o zamana kadar Allah'ın takdirine boyun eğmiş bulunan köylü, ümidini kestiği altınların tekrar ele girmeleri üzerine evvelki sağlam inancını bozmuş ve zevcesini mümkün değil dinlememişti.

Altınlar, kemer içinde bulundukları hâlde epey zaman köylü ile beraber dağlarda, kırlarda, ormanlarda, tarlalarda gezindiler. Bir gün köylü bir çeşme kenarında boy aptesi için soyundu. Gusülden sonra tekrar giyindikte, altın kemerini kuşanmayı unutarak, oradan ayrıldı.

Kendisinden sonra oraya gelen bir çoban, bir kemer içinde üç yüz altın bulunduğuna ne kadar seviniyorsa, evine varıp da altınları çeşme başında unuttuğunu hatırlayarak çeşmeye döndüğü za-

man, yerinde yeller estiğini gören köylü de o nispette üzülüyordu. İlahî takdire bel bağlamaktan vazgeçmiş olmasına pişmanlıkla o kadar ağladı ki, eğer bir daha altınları bulacak olursa, muhafazasında o kadar özen ve önem göstermek şöyle dursun, bol bol harcamaktan ve fukaraya da vermekten geri durmayacağına, kendi kendine söz verdi.

Meğer çoban, altınları alarak köyüne giderken bir kuyu başında koyun sulamaya başlamış. O zaman dört beş haraminin kendisine doğru yaklaştıklarını görünce, altını elinden almamaları için hemen kuyuya atmış. Haramiler çobanda para bulamayınca öfkelenerek dövmüşler. Çoban birkaç gün dışarıya çıkamayacak derecelerde yaralı ve hasta olarak köye gelmişse de, kuyudaki altınlardan hiçbir kimse haberdar olmadığından, elbette bir gün gidip onları oradan çıkaracağı ümidiyle teselli bulmuş.

Bu arada bizim köylü de, iki gün sonra o kuyunun yanından geçerken elini yüzünü yıkamak için kovasıyla su çekiyormuş. Tevafuka bakmalı ki şiddetli bir rüzgâr, köylünün başından kaldırdığı külahı doğruca kuyuya düşürmüş. Köylü, külahını almak için kuyunun taşlarına basarak kuyuya inmiş. Külah derken bir mendil içinde üç yüz altın bulmasın mı? Meğer çoban altınları kemerden çıkarıp mendile bağlamışmış. Köylü, bu altınların kendi altınları olup olmadığını düşünmeden sevine sevine evine koşmuş ve karısına: "İşte Cenab-ı Hak bizi tekrar zengin etti. Artık yiyelim içelim zevk ü sefamıza bakalım. Fakirlere de bağışlayalım." dedi ve bunlar o şekilde hareket etmeye başladılar.

Bunlar bol bol geçinmekte olsunlar, öte tarafta çoban rahatsızlığının geçmesiyle, kuyuya gelip içine indiğinde, altınları arayıp bulamayınca tabiatıyla üzüldü. Üzüntüden gözleri kararıp beyni dönmeye başladı. Köye dönmeye gücü kalmadığından, o akşam bizim köylünün evine gelip kendisini Tanrı misafiri olarak kabul ettirdi.

Köylü, çobanı pek üzüntülü, pek hasta bir hâlde görerek sebebini sorunca çoban: "Ah! Ben helak olmazsam kim helak olmalı! Üç yüz altınımı haramilerden kurtarmak için filanca kuyuya atmıştım. Bu gün gidip aradığımda izini bile bulamadım." dedi, bu söz üzerine köylü eşine gidip dedi ki: "Yaptığımız işi gördün mü? Kuyuda bulduğumuz altınların sahibi meğer bu çoban imiş! Bir malın sahibi meydana çıkınca, o mal artık bize helal olmaz. Elde ne kadar para kalmış ise çobana vermeliyiz ama altınları biz bulmuşuz diye değil, kendisine bir bağış olmak üzere vermeliyiz." Kadın kocasının bu fikrini güzel buldu. Parayı yokladıklarında yalnız yüz altın kalmış olduğunu gördüler. Köylü bunları çobana götürüp: "Al birader! Kaybolan altınlara karşılık sana şu kadar bir yardım edebiliriz." diye altınları önüne koyunca çoban, bir köylüden iyilikseverliğin bu derecesini görebildiğine inanamayarak ve çekinerek yüz altını aldı. Köylünün: "Bunlar helal malın olsun." diye tekrarlayarak verdiği teminat üzerine işin ciddiyetine kani olan çoban: "Üç yüz altının yüzünü bu suretle gönderen Cenab-ı Hak, elbette diğer iki yüzünü de gönderir." diye sevinerek köyüne gitti.

Bundan sonra parasını dikkat ve özen göstererek koruma gayreti çobana geçtiğinden, elindeki değneğin içini oyup yüz altınını onun içine yerleştirdi. Artık değneği elden bırakmamak niyetiyle, koyunları otlatıyor idiyse de bir gün, bir nehir kenarından geçerken, sopası nehre düştü akıntıya kapılıp gitti. Meğer bizim köylünün karısı, dere kenarında çamaşır yıkamaktaymış.

Derenin getirdiği değneği alıp ateşe atmak için kırınca, içinden yüz altının ortaya çıkışı, kadının dikkatini çekerek, koştu kocasına haber verdi. Köylü, Allah'ın takdirinin bu defa da kendisini zengin etmesine teşekkürler ederek, evvelki gibi bol bol yiyip içmeye başlamıştı. Bir akşam çoban, yine köylüye misafir olarak gelmiş, başına geleni anlatmış, kendisine verdiği yüz altını

bir değneğin içine sakladığını ancak değneği nehre düşürüp kayıp ettiğini hikâye edince, köylü bu defa derin düşüncelere daldıktan sonra:

-Birader! Sen o ilk, üç yüz altını nerede bulmuş idin? diye sordu. Çoban, çeşme başında bulduğu cevabını verince köylü dedi ki: "Öyle ise işin artık şaşılacak tarafı kalmadı. Üç yüz altını çeşme başında unutmuş olan bendim. Bu altınlar benim helal malım olduklarından ve ben Cenab-ı Hakk'ın takdirine razı ve kazasına tevekkül ettiğimden kaç defa elimden çıktılarsa da yine bana kısmet oldular."

Kadere boyun eğen şehzade, bu hikâyeyle gerçi insanın çalışma ve gayrette kusur etmemesi lazım ise de asıl işi, Cenab-ı Hakk'ın uygun görmesine havale etmek lazım geldiğini anlatarak hepsini inandırdı.

Ulaştıkları şehrin kenarında şu sohbeti ettikten sonra, dört arkadaştan her gün birisi şehre varıp yiyecek teminine başladı. En evvel köylü delikanlı şehre gitti. Hangi çeşit hizmetin en çabuk para edebileceğini araştırarak, o şehirde en çok oduna ihtiyaç olduğunu anlayınca, derhâl kıra çıkarak bir arka yükü odun toplayıp getirdi. Bunları on kuruşa satarak yiyecek ve içecek aldıktan sonra arkadaşlarının yanına gelmek için şehrin kapısından çıkarken duvar üzerine: "Çalışkanlara ne gam ki bir günlük çalışması on kuruş ediyor ve onunla üç arkadaşına yiyecek ve içecek götürebiliyor." ibaresini yazdı.

Ertesi gün şehre gitmek sırası genç yakışıklıya isabet etti. Çocuk şehre vardı. Fakat ne iş görüp ne yolda para kazanacağını bilemediğinden şaşkın şaşkın geziyordu. Bir evin penceresinden çok zengin bir hanım, bu güzel delikanlıyı gördü ve meclisine davet etti. O gün akşama kadar yenilip içildikten sonra hanım, delikanlıya meclisine katıldığı için yüz kuruş bağış verdi. Delikanlı, bununla dostlarına yiyecek ve içecek aldı, kale kapısından çıkıp

giderken köylü gencin yazmış olduğu ibareyi görüp, o da alt tarafına: "Güzellik sahibi kimseye mal eksikliğinden bahsedilir mi, güzelliğin bir günlük kıymeti yüz kuruştur ve ona sahip olan, üç arkadaşına yetecek erzak götürebilir." diye yazdı.

Üçüncü gün, tüccar oğlu şehre varıp o şehrin en işlek cadde ve sokaklarından birisinde tüccarlar arasında bir yer tuttu. Gemilerin biri gelip biri gidiyor ve herkes, mal değiştirmekle para kazanıyordu. Tüccar oğlu, her çeşit malın değerini fiyatını bildiğinden, birçok mala fiyat biçmek ve hemen arkasından satmak ve her alışverişinde onda bir kazanmak suretiyle, o gün akşama kadar tam bin kuruş kazandı ve bununla aldığı yiyecek ve içeceği arkadaşlarına götürürken, kale duvarındaki yazıları görerek, alt tarafına: "Ticaret sahibine ne gam ki, bir günlük akıl ve gücünün ürününün toplamı bin kuruştur." ibaresini yazdı.

Dördüncü gün, sıra padişah oğluna geldi. O da kalktı şehre girdi. Fakat padişah soyundan gelmiş ve padişah sarayında büyümüş olması sebebiyle, arkadaşlarının yaptığı işlerden hiçbirisini yapmaya muktedir olamayacağını bilmekte ve ona göre kendi işini Cenab-ı Hakk'a havale etmekteydi.

Şehir içinde, bütün insanları üzüntülü ve matem hâlinde görünce sebebini sordu. Bu soruyu sorduğu adam, bir büyük köşkün bekçisi olduğundan, sorusuna cevaben: "Şehrin padişahının vefat etmiş olduğundan haberdar değil misin? Âlem kara giydiği hâlde, sen neden matem işareti olarak siyahlar giymedin?" bu sözleri işitince eski şehzade, kusurunu bilerek köşkün bir tarafında hiç sesini çıkartmaksızın büzüldü kaldı. Aslında böyle cihanın matem ettiği bir günde, o genel yasa iştirak etmemek pek tehlikeli bir şeydi. Daha sonra bekçiler, şehzadeyi sığındığı köşede rahat bırakmayarak köşkün diğer bekçileriyle birlikte yaka ve paçasından tutup sürükleye sürükleye bir zindana hapsettiler. O akşam, şehzade, arkadaşlarının yanına dönemedi. Arkadaşları, bunu şehzadenin

başarısızlığına yordular. Diğer taraftan da şehir ahalisi kendilerine bir padişah seçmeye karar verdi. Zira vefat eden padişahın hiç evladı olmadığından tac u tahtı tamamen boş kalmıştı.

Vezirler, amirler ve memleketin ileri gelenleri, bir büyük meclis kurarak oradaki hükümdarın seçimiyle meşgul iken, bekçi başı: "Geçen gün şöyle şöyle bir adam tutulmuş. Hâl ve hareketinden yabancı olduğu anlaşılıyor. Casus mudur nedir?" deyince padişah oğlunu divana getirerek, sorgulamaya başladılar. Şehzade, kendisinin de bir padişah evladı iken büyük kardeşinin taht u tacı ele geçirmesinden dolayı, bu gurbet diyarlarına düştüğünü ve şimdiye kadar başından geçenleri; o gün buraya niçin gelmiş olduğunu sırayla bir bir anlattı. Zaten yüzündeki soyluluk ifadesi ve yiğitlik işareti de hükümdarlık makamı ve derecesini ispata kâfi olduğundan, hazır elde böyle bir padişah oğlu var iken, başka hiçbir kimseyi seçmeyip onu kendilerine padişah etmeye oy birliğiyle karar verdiler.

O şehrin âdeti gereği, yeni padişaha uyulmasının ardından, tahta çıkan yeni padişahı, bir beyaz fil üzerine bindirerek şehrin etrafını dolaştırmaya çıkardılar. Şehzade, büyük bir toplulukla bu dolaşmayı yerine getirirken arkadaşlarının yazı yazdığı yere geldi, onların satırlarının üstüne altın suyuyla şu ibarenin yazılmasını ferman buyurdu: "İnsanoğlunun hüner ve olgunluğunun faydalı olması için Allah'ın takdirinin dost ve yardımcı olması gerekir. Allah'ın takdiri, onun uygun bulma sebebini ortaya çıkarmadıktan sonra, insanoğlunun tedbiri hiçbir neticeyi sonuçlandıramaz."

Bundan sonra tevekkül eden şehzade, sarayına dönerek üç arkadaşını davet etti. Akıl sahibi olan tüccar oğlunu kendisine vezir yaptı. Çalışmayı seven köylüyü özel mülkler üzerine bakan tayin etti. Güzelliğe sahip olan yakışıklı arkadaşına gelince, ona birçok mal ihsan ederek: "Arkadaş sana lazım olan şey, hemen bu memleketten çıkıp gitmektir. Zira senin hünerin, kadınları gü-

zelliğinle aldatmaktır. Bu ise fitne ve fesat sebebidir." diye geldiği memlekete doğru geri gönderdi.

Tahta çıkışın ardından, yeni padişah, bir gün bütün devletin ileri gelenlerini toplayıp her birini emrettiği işlerde devamlı kılmakla beraber, padişahlar ne kadar genç olsalar yine milletin babası sayılacakları sebebiyle, mecliste hazır olanlara babaca, bazı nasihatler vermeye başladı. Bilhassa Cenab-ı Hakk'ın takdiratına tevekkül etmelerini tavsiye ile dedi ki:

-İnsan bu dünyada ne güzelliğine, ne zihin açıklığına ve ne de bilimdeki tamlığına mağrur olmamalıdır. İyi ve kötü her şeyi Cenab-ı Hakk'ın takdirinden bilmelidir. İçinizde pek çok adamlar vardır ki bilimdeki güç ve yeterliliği elbette benden ziyadedir. Onlardan birisi size padişah seçilmeyip de benim gibi bir garibin seçilmiş olması, İlahî takdirden başka neye bağlanabilir. Benim hünerimin eksikliği herkes tarafından biliniyordu. Garipliğim sebebiyle şüpheleri çekerek, zindana atılmış bulunduğum hâlde, yalnız İlahî yardımın yol göstermesi, benim için saltanat tahtına kadar yol açtı. Kimse İlahî iradenin tayin eylediği sınırın dışına çıkamaz. Bu inanç ile çalışacak olursak Allah'ın yardımı daima imdadımıza yetişir.

Devletin ileri gelenlerinden her biri, padişahın bu sözünü tasdik ederek hikmetli sözler söylemeye başladılar. En sonra temiz yüzlü bir ihtiyar padişaha duadan sonra dedi ki:

-Padişahım! Cenab-ı Hakk'ın takdirine karşı gerçi insanoğlunun tedbiri hiçbir menfaati faydalı kılamaz. Bendeniz genç ve bu meclisin yardımcısı iken, dünyayı çok seven bir kişi idim. Sonra ibret gözüm açıldı. Gördüm ki dünya tapılmaya layık değil imiş. Gönlümü Cenab-ı Hakk'a çevirip olanca vaktimi, olanca fikrimi, âlemleri terbiye eden Allah'a ayırdım. Şu nefsimi düzeltme yolunda, hayli ileriye vardıktan sonra, bir gün, pazarda bir avcıya rast

geldim. Erkekli dişili bir çift *hüdhüdü*[82] kafes içine koymuş satıyordu. Kuşların hüzünlü hâllerini görünce acıdım. Şunları satın alıp azat etmeyi kurdum. Avcıdan fiyatlarını sorduğumda öyle bir fiyat söyledi ki, bende de o paradan fazla para yoktu. Lakin niyetimden geri durmayıp olanca malımı vererek hüdhütleri aldım. Şehirden dışarı çıkıp bir boş yerde Allah rızası için onları serbest bıraktım. Kuşlar yakında bulunan bir yıkık duvarın üzerine çıkarak bana dediler ki: "Sizin bize ettiğiniz yardım ve iyiliğin layık olan karşılığını vermeye bizim kudretimiz yoktur. Şu kadarcık bir hizmette bulunabiliriz. İşte bu duvarın dibinde cevherlerle dolu bir sandık gömülü olduğunu söylüyoruz, haberiniz olsun." Kuşların bu sözüne şaşırdım. Sonra onlara şu soruyu sordum: "Avcının sizi tutmak için koyduğu tuzağı göremediğiniz hâlde, yeraltındaki gömülü hazineyi nasıl görebilirsiniz?" Kuşlar dediler ki: "Tuzağı göremediğimize şaşmayınız. Onu görememek ve o avcının tuzağına tutulmak Allah'ın takdirinin gereği idi. Buradaki gömülü hazineyi görmek ve onu size haber vermek de irade hükmü gereği olduğu için, haber veriyoruz. İhtimal ki, avcının tuzağına yakalanışımız da yalnız bu hazineyi size haber vermek için bir vesiledir. Bu toprağı kazıp defineyi çıkarınız. Helal malınızdır, istifade ediniz." dediler.

İşte padişahım, kuşların dediği yeri kazarak, gerçekten içi cevherlerle dolu bir sandık çıkardım. Artık o büyük servet, benden çok yeni tahta çıkmış olan siz padişahımıza lazım ve layık olduğundan, zatınıza takdim ediyorum. Kabulünü rica ederim.

Şehzade, tahta çıktıktan sonra, bir padişahın ihtiyacı olan yardımı, ihtiyarın bu şekilde yerine getirme gayretine teşekkür etti ve: "Bize verdiğiniz kıymetli nasihat kâfidir. O mücevherler ise senin emek, gayret ve yardımının mükâfatı olmakla, yine sana layıktır." diye hazineyi yine ihtiyara bağışladı.

82 Hüdhüd: Çavuş kuşu, ibibik.

İşte bilge Beydaba, bu hikâye ile de Dâbşelim Şah'a, doğru yolu göstererek, on dört ibretli vasiyetin on dördünü de açıklamış olduktan sonra Dâbşelim Şah dedi ki:

-Hamdolsun mertebesi yüce bilgenin hikmet bolluğu içinde sunduklarıyla isteğim yerine geldi. Ortaya koyduğunuz hikmet ışıkları gözlerimi nurlandırdı. Bu cihana değer hizmetin mükâfatı olması için değil, yalnız bir yadigârım olsun diye şunları kabul buyurunuz, diye büyük bilgeye çok yüklü bağışlar yapmak istedi.

Bilge Beydaba:

-Padişahım, ben kanaat köşesinde fakirlik ile süslenmek için bu kadar nefsimi zorlamış olduğum hâlde, mümkün müdür ki dünya işlerine bir daha kendimi terk edebileyim. Bununla beraber, hikmet seven şahsınız gibi, derecesi yüksek bir padişahın hediyesine de istekliyim. Öyle ki isteğim, naklettiğim hikâyelerin hikmetinden sonsuza kadar bütün insanların faydalanması için, bunları bir ciltte toplamak ve yazdırmanızdan ibarettir, deyince padişah, bilge Beydaba'nın bu ricasını can u gönülden kabul eyledi ve ülkesine dönüşünden sonra, adı geçen hikmetleri yazıya çektirip bundan böyle hüner gerektiren her işinde onlara uymayı âdet edindi.

Sonuç

Konuyla ilgilenenlerin malûmudur ki bilge Beydaba ile Dâbşelim Şah arasında geçen işte bu hikâyeleri rivayet eyleyen Huceste Rây isimli vezir olup, hitap ettiği kimse de Hümâyûn Fal isimli padişah idi.

Padişah, vezirini dinledikten sonra hükümdara yakışan bir iyilikseverlikle, ahlaki ve siyasi tavrını bu hikâyelerin sonundaki hikmet ve felsefe ile ilgili söz ve düşüncelere uygun şekilde hayata geçirmeye çalıştı.

Doğu ülkelerinin de adı geçen hikmetli ifadelere olan meyil ve istekleri, kitabın önsözünde açıklanmıştı. Hâlâ da ilmi, irfa-

nı, hikmeti sermaye olarak üzerinde taşıyan ve şahların şahı olan padişahımız, (II. Abdülhamid) şevketli, azametli ve âlemdeki yaratılmışların hepsine merhamet eden velinimetimiz ve büyük halifemiz, sevgili padişah efendimiz hazretleri, Cennet'te de Tûbâ ağacının gölgesindeki padişahlık makamında otursun.

Bu kitap asrın yeni diline uygun olarak, onun zamanında yenilenmiştir ki, sene ve yılların geçmesiyle Osmanlı Türkçemizin yine yeniliğe ulaşmış bulunacağı bir zaman geldiğinde de bu hikmet dolu kitabın itibar ve değerden uzaklaştırılmayarak sonuna kadar değerini muhafaza edip, sadeleşerek herkese ulaşabileceği umulur.